



Fundusze Europejskie  
dla Wielkopolski



Rzeczpospolita  
Polska

Dofinansowane przez  
Unię Europejską



SAMORZĄD  
WOJEWÓDZTWA  
WIELKOPOLSKIEGO

# Monitoring rozwoju obszarów wiejskich w województwie wielkopolskim

## Autorzy:

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa  
Polskiej Akademii Nauk

prof. dr hab. Andrzej Rosner

dr hab. Monika Stanny

mgr Łukasz Komorowski

mgr Agata Mróz

Publikacja na podstawie ekspertyzy wykonanej na zlecenie  
**Wielkopolskiego Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego**



Wielkopolskie

Regionalne Obserwatorium  
Terytorialne

**Wydawca:**

Wielkopolskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne (WROT)  
Departament Polityki Regionalnej  
Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego  
al. Niepodległości 34, 61-754 Poznań



Wielkopolskie

Regionalne Obserwatorium  
Terytorialne

**Wykonawca i współwydawca:**

IRWiR PAN

Polska Akademia Nauk  
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (IRWiR PAN)  
ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa  
[irwir@irwirpan.waw.pl](mailto:irwir@irwirpan.waw.pl)

Opracowanie powstało na podstawie wyników badań wieloletniego projektu pn. *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich*, realizowanego w ramach Forum Inicjatyw Rozwojowych Fundacji Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej we współpracy z Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

**Recenzentka:**

dr Natalia Bartkowiak-Bakun  
Wydział Ekonomiczny  
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

ISBN: 978-83-64765-36-0 (WROT)

ISBN: 978-83-89900-76-0 (IRWiR PAN)

DOI: 10.53098/978-83-89900-76-0

Poznań, kwiecień 2024 r.



## Spis treści

|                                                                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Wykaz skrótów .....                                                                                                        | 4   |
| Uwagi wstępne .....                                                                                                        | 5   |
| 1. Pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego układu lokalnego i jego metoda pomiaru .....                                    | 8   |
| 2. Składowe rozwoju społeczno-gospodarczego .....                                                                          | 15  |
| 2.1. Dostępność przestrzenna .....                                                                                         | 15  |
| 2.2. Stopień dezagraryzacji gospodarki lokalnej .....                                                                      | 34  |
| 2.3. Charakterystyka funkcji rolniczej.....                                                                                | 46  |
| 2.4. Sektor pozarolniczy .....                                                                                             | 58  |
| 2.5. Lokalne finanse publiczne .....                                                                                       | 69  |
| 2.6. Problematyka demograficzna.....                                                                                       | 84  |
| 2.7. Stopień zrównoważenia rynku pracy.....                                                                                | 98  |
| 2.8. Problematyka edukacyjna .....                                                                                         | 112 |
| 2.9. Aktywność społeczna .....                                                                                             | 124 |
| 2.10. Spójność i zamożność społeczności lokalnej .....                                                                     | 141 |
| 2.11. Elementy warunków mieszkaniowych .....                                                                               | 154 |
| 3. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich .....                                                         | 165 |
| 4. Struktura rozwoju społeczno-gospodarczego – typologia obszarów wiejskich .....                                          | 171 |
| 5. Najważniejsze wnioski z analizy składowych rozwoju społeczno-gospodarczego .....                                        | 185 |
| Wnioski .....                                                                                                              | 191 |
| Aneks 1. Wykaz wskaźników empirycznych wykorzystanych w badaniu .....                                                      | 195 |
| Aneks 2. Mapa podziału administracyjnego województwa wielkopolskiego na powiaty z uwzględnieniem granic historycznych..... | 200 |
| Aneks 3. Mapa podziału administracyjnego województwa wielkopolskiego na gminy z uwzględnieniem granic historycznych.....   | 201 |
| Spis tabel.....                                                                                                            | 202 |
| Spis rysunków .....                                                                                                        | 202 |
| Bibliografia .....                                                                                                         | 208 |

## Wykaz skrótów

|               |                                                                                                             |
|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ARiMR</b>  | Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa                                                           |
| <b>BDL</b>    | Bank Danych Lokalnych                                                                                       |
| <b>CEPiK</b>  | Centralna Ewidencja Pojazdów i Kierowców                                                                    |
| <b>CIT</b>    | podatek dochodowy od osób prawnych (ang. corporate income tax)                                              |
| <b>GUS</b>    | Główny Urząd Statystyczny                                                                                   |
| <b>KRUS</b>   | Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego                                                                   |
| <b>LGD</b>    | Lokalna Grupa Działania                                                                                     |
| <b>MF</b>     | Ministerstwo Finansów                                                                                       |
| <b>MFiPR</b>  | Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej                                                                |
| <b>MROW</b>   | Monitoring rozwoju obszarów wiejskich                                                                       |
| <b>MRPiPS</b> | Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej                                                           |
| <b>OECD</b>   | Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Organisation for Economic Co-operation and Development) |
| <b>OKE</b>    | Okręgowa Komisja Egzaminacyjna                                                                              |
| <b>PGR</b>    | Państwowe Gospodarstwo Rolne                                                                                |
| <b>PIT</b>    | podatek dochodowy od osób fizycznych (ang. personal income tax)                                             |
| <b>PKB</b>    | Produkt Krajowy Brutto                                                                                      |
| <b>PKW</b>    | Państwowa Komisja Wyborcza                                                                                  |
| <b>PRSG</b>   | poziom rozwoju społeczno-gospodarczego                                                                      |
| <b>REGON</b>  | Rejestr Gospodarki Narodowej                                                                                |
| <b>UE</b>     | Unia Europejska                                                                                             |
| <b>UKE</b>    | Urząd Komunikacji Elektronicznej                                                                            |
| <b>WPR</b>    | Wspólna Polityka Rolna                                                                                      |

## Uwagi wstępne

Niniejsza analiza została opracowana w odpowiedzi na zamówienie Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego na opracowanie i udostępnienie regionalnej bazy *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich* (MROW) z opisem i częścią analityczną (zgodnie z umową podpisaną 11 września 2023 r. nr DPR.U.63/2023).

Opracowanie powstało w oparciu o dane oraz przyjęte rozwiązania metodologiczne pochodzące z badań prowadzonych w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (IRWiR PAN) realizowanych na podstawie porozumienia z Fundacją Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, w projekcie zatytułowanym *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich*.<sup>1</sup>

Istotą realizowanego projektu jest systematyczna obserwacja dokonujących się zmian w zróżnicowanej przestrzeni wiejskiej – w agregacji gminnej, celami zaś – szukanie wyjaśnienia, dlaczego dokonują się one szybciej w jednych warunkach, a wolniej w innych, wskazanie lokalnych i regionalnych barier oraz atutów, na które napotyka rozwój społeczno-gospodarczy na wsi, i pokazanie, jakie ścieżki rozwoju są dostępne dla poszczególnych typów układów lokalnych, a także w jakim stopniu te ścieżki są przez nie wykorzystywane.

Analizy prowadzone w tym projekcie dotyczą wszystkich gmin wiejskich i wiejsko-miejskich w kraju, to jest 2173 jednostek samorządu terytorialnego. W niniejszym opracowaniu analizie merytorycznej poddajemy procesy rozwojowe w gminach województwa wielkopolskiego według podziału administracyjnego w latach 2010-2019. Przedmiotem badania jest więc 207 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich regionu. W przyjętym podejściu badawczym poszukiwane będą prawidłowości rozwojowe w ujęciu regionalnym dwutorowo, po pierwsze zbiór gmin województwa w relacji do innych regionów kraju, po drugie - relacje wewnątrzregionalne. Dotychczasowe badania wskazują, że gminy województwa rozpatrywane na tle zbioru ogólnopolskiego wykazują słabe zróżnicowanie przestrzenne, jeśli jednak rozpatrywać je jako samodzielny zbiór - ujawniają się istotne ich odmienności. Oba podejścia mają więc dużą wartość poznawczą. Znajdujemy w MROW argumenty do oceny potencjałów obszarów wiejskich, kierunków przekształcania się wsi rolniczej w wielofunkcyjną i roli, jaką odgrywa w lokalnych gospodarkach funkcja rolnicza. Skrojone dla jednego regionu opracowanie dostarcza samorządom lokalnym informacji przydatnych do oceny przewag konkurencyjnych

---

<sup>1</sup> Szczegółowe założenia metodologiczne zawarte są w publikacjach serii monograficznej „Monitoring Rozwoju Obszarów Wiejskich” (ISSN 2720-376X). Każdy etap badań prezentujemy w odrębnych opracowaniach, są to: Rosner A., Stanny M., 2014, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w 2010 roku*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa; Rosner A., Stanny M., 2016, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa; Rosner A., Stanny M., 2017, *Socio-economic development of rural areas in Poland, The European Fund for the Development of Polish Villages Foundation (EFRWP), Institute of Rural and Agricultural Development, Polish Academy of Sciences (IRWiR PAN), Warsaw*; Rosner A., Stanny M., Komorowski Ł. 2018, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III, Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika* Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa; Rosner A., Stanny M., Komorowski Ł. 2023, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV, Dekada przemian społeczno-gospodarczych*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa.

jednostek terytorialnych oraz porównania swojej pozycji z innymi jednostkami, te informacje mogą wspomagać proces planowania i zarządzania strategicznego.

Zakres czasowy badania został świadomie ograniczony do 2019 r. i obejmuje 10 lat od 2010 r. (pierwsze badanie – MROW 2014). Końcowy rok badania jest nie tylko rokiem schyłku dekady, lecz także ostatnim rokiem niedotkniętym kryzysem gospodarczym. Przypomnijmy, że lata dwudzieste XXI w. rozpoczęły się od pandemii COVID-19 i *lockdownów*.<sup>2</sup> Do skutków pandemicznych doszły w 2022 r. ograniczenia dostaw surowców energetycznych z Rosji, co oznaczało problemy z ich dostępnością i radykalny wzrost cen. Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała dodatkowy niepokój. Polska stała się krajem przyfrontowym, wartość nabywczą złotych mocno osłabła, a rynek rolny został zdestabilizowany niekontrolowanym importem płodów rolnych. Nasza decyzja, by badanie ograniczyć do lat 2010–2019, znalazła oparcie we wnioskach z innych badań, które wskazują na istotne zaburzenia trendu przemian społeczno-gospodarczych.<sup>3</sup>

W opracowaniu wyników badania przyjęto wspólną zasadę prezentacji rozkładów przestrzennych zarówno dla wskaźników diagnostycznych (gdzie relacje między zmiennymi mają interpretację w świecie rzeczywistym), jak i dla wskaźników syntetycznych, czyli miar zagregowanych o charakterze porządkowym. Podstawową metodą prezentacji będą kartogramy właściwe. Przy ich tworzeniu dla wskaźników empirycznych dążono do uzyskania interpretacyjnie najlepszego rozkładu klas, by możliwe było porównanie natężenia zjawiska w okresie dekady prowadzonych badań. Zatem legenda w kartogramie rozkładu przestrzennego zjawiska z 2010 r. jest identyczna jak w 2019 r. Zaś wszystkie kartogramy obrazujące rozkład przestrzenny wartości dla wskaźnika syntetycznego zbudowane zostały według jednej zasady, wykorzystującej przedziały równoliczne, po 20% jednostek (dając pięć klas oceny). Powyższe zasady dotyczą zarówno kartogramów dotyczących całego kraju jak i województwa wielkopolskiego. Warto więc zwrócić uwagę, że granice przedziałów rozkładu tego samego wskaźnika dla kraju i dla województwa są różne. I tak np. przedział środkowy można interpretować jako „bliskie przeciętnej” pod danym względem, jednak „bliskie przeciętnej” w relacji do obszarów wiejskich kraju, i w relacji do obszarów wiejskich województwa, to nie to samo. Kartogramy dotyczące województwa nie są więc wyciętym regionem z mapy Polski, ale zawierają odrębne przesłanki dla prowadzonych analiz. Ostatnia grupa kartogramów powstała w oparciu o metodę grupowania podobnych jednostek w typy, stąd poznawczo mapy ogólnopolskie i wojewódzkie przedstawiają ten sam wynik typologii obszarów wiejskich.

---

<sup>2</sup> Część gospodarki nie funkcjonowała; nastąpiło obniżenie poziomu inwestycji, konsumpcji i produkcji. Rok 2021 był czasem nadrabiania strat. Popyt zadziałał jak uwolniona sprężyna, a dodatkowo został podsycony miliardami wpompowanymi w krajowe gospodarki. Gdy wszyscy mieli nadzieję, że zacznie się gospodarcza stabilizacja, nagle się okazało, iż mamy do czynienia z kumulacją kryzysów.

<sup>3</sup> Były one zauważalne szczególnie w zakresie danych finansowych (Swianiewicz i Łukomska 2020, Malinowska-Misiąg 2022), demograficznych (Stanny i Komorowski 2022, Śleszyński 2022), transportowych (Ciechański 2020, Wielechowski i in. 2020), rynku pracy czy przedsiębiorczości (Kalinowski i Wyduba 2020, GUS 2021a, Ligaj i Pawlos 2021), edukacji (Michalska 2020, Pyżalski i Walter 2021), aktywności społecznej (Knieć i in. 2022) oraz ogólnych trudności w zbieraniu danych statystycznych (CCSA 2020).

\*\*\*

Składamy serdeczne podziękowania instytucjom, które przyczyniły się do utworzenia porównywalnej dla całego kraju bazy danych empirycznych w agregacji gminami. Utworzenie takiej bazy było przedsięwzięciem karkołomnym, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę liczbę instytucji, które udostępniły nam swoje zasoby statystyczne. Są to: Główny Urząd Statystyczny, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, 8 okręgowych komisji egzaminacyjnych (OKE), Państwowa Komisja Wyborcza, Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Centralna Ewidencja Pojazdów i Kierowców, a także 16 urzędów marszałkowskich. Dziękujemy zarówno osobom kierującym wymienionymi jednostkami, jak i pracownikom merytorycznym poszczególnych komórek, którzy przygotowywali dane według wskazanych przez nas kryteriów. Pracownikom Wielkopolskiego Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego w Poznaniu należą się specjalne podziękowania za życzliwość, jaką się wykazali w komunikacji nas z urzędami gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w kraju, których pracownicy w czasie pandemii wypełnili i przekazali nam *Ankietę gminną MROW*. Tym samym pomogli stworzyć unikalną bazę danych, na której to realizowane jest niniejsze badanie dla województwa wielkopolskiego. Podziękowania kierujemy także do Dyrekcji Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego za możliwość realizacji już drugiej (i ew. publikacji) regionalnej odsłony badań zrealizowanych z wykorzystaniem – tym razem - wyników czterech kolejnych etapów *Monitoringu rozwoju obszarów wiejskich*. Poprzednia analiza opublikowana została w marcu 2018 roku (ISBN 978-83-64765-20-9).

# 1. Pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego układu lokalnego i jego metoda pomiaru

W literaturze ekonomicznej spotkać można wiele prób pomiaru poziomu rozwoju, najczęściej wykorzystywany w tym celu jest PKB przypadający na mieszkańca. Miara taka ma jednak kilka wad. Zasadnicza, z punktu widzenia badań prowadzonych w IRWiR PAN nad poziomem rozwoju w agregacji lokalnej jest taka, że dane dostępne są dla całego kraju. Pewne szacunki w tym zakresie prowadzi GUS również w układzie województw (choć ich wyniki nie są upowszechniane, mają charakter studiów metodologicznych) a całkowicie nie istnieją dla mniejszych jednostek terytorialnych<sup>4</sup>.

Inną miarą często stosowaną jest tzw. indeks HDI (*Human Development Index*) traktowany czasem jako miara rozwoju społeczno-gospodarczego, a czasem rozwoju społecznego. Składa się on z kilku miar prostszych (dotyczących długości życia, poziomu edukacji i wartości nabywczej dochodów) a służy, podobnie jak PKB *per capita*, do porównań międzynarodowych. W literaturze przedmiotu pojawiają się co prawda próby rozwinięcia tej miary w taki sposób, aby możliwe były badania dla mniejszych jednostek przestrzennych pod nazwą LHDI (*Local Human Development Index*), jednak wyniki zastosowanej metodologii nie dają w pełni wiarygodnych rezultatów. W Polsce badanie takie jednorazowo przeprowadzone było w 2012 roku, a sam indeks obliczony został na poziomie wojewódzkim i powiatowym, a przetłumaczony został jako „wskaźnik lokalnego rozwoju społecznego”<sup>5</sup>.

Małe jednostki terytorialne (a w konsekwencji również relatywnie małe liczby ludności mieszkającej w każdej z nich, niewielkie ilości podmiotów gospodarczych, szkół itp.) wymagają specyficznego podejścia. Wiąże się to z ich różnorodnością, którą przy pomiarze poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego trzeba uwzględnić. Należy również pamiętać o tym, że ten sam poziom rozwoju można osiągnąć w różny sposób, przy różnych kombinacjach poszczególnych jego czynników składowych. Dobrze rozwinięta gmina podmiejska, jak i dobrze rozwinięta pod względem społeczno-gospodarczym gmina położona z dala od miasta, ale o wielofunkcyjnym charakterze lokalnej gospodarki, mogą stanowić równie przyjazne dla mieszkańców środowisko. Inaczej przebiegają procesy rozwojowe w gminach Polski południowo-wschodniej, o wybitnie rozdrobnionej strukturze agrarnej i specyficznej strukturze sieci osadniczej (często wsie w tym regionie kraju są większe pod względem liczby

---

<sup>4</sup> Ale nie jest to wada jedyna, ekonomiści podkreślają, że celem gospodarowania jest rozwój traktowany jako pomnażanie bogactwa, zaspokajanie potrzeb itd. a nie wzrost jakiegokolwiek miary, a więc również PKB. Miara ta jest tylko ilościowym wskaźnikiem empirycznie dostępnym dla czegoś znacznie bardziej złożonego i trudnego do pomiaru, co w metodologii nazywane jest *indicatum*. Między wskaźnikiem a *indicatum* zachodzi pewien związek, czasem on mieć charakter statystyczny, wówczas możemy wnioskować na podstawie wartości wskaźnika o wartości *indicatum*, ale wniosek wówczas nie jest pewny, lecz prawdopodobny. Szczegółową definicję i metodologię obliczania PKB określa rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej (ESA 2010).

<sup>5</sup> Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012. Rozwój regionalny i lokalny (2012), Biuro Projektowe UNDP w Polsce, Warszawa, [http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web\\_euroreg\\_publications\\_files/2859/raport\\_undp-2012\\_www.pdf](http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/2859/raport_undp-2012_www.pdf) (dostęp: 19.12.2023).

mieszkańców, niż małe miasta w innych regionach), a inaczej np. w gminach w regionie popegeerowskim czy mazowieckim.

Dyskusje na ten temat doprowadziły autorów projektu do przekonania, że pomiar poziomu rozwoju relatywnie małych i wyraźnie zróżnicowanych pod wieloma względami jednostek przestrzennych musi się opierać na wielu zmiennych. Miara syntetyczna mówiąca o poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego musi uwzględniać fakt, że różne kombinacje tych zmiennych mogą prowadzić do takiej samej końcowej oceny. Wynika to również ze sposobu rozumienia przez autorów pojęcia rozwoju społeczno-gospodarczego w odniesieniu do małych jednostek przestrzennych.

Na użytek prowadzonych badań przyjęto, że przez rozwój społeczno-gospodarczy rozumieć się będzie proces ewolucji struktur i pełnionych funkcji przez daną jednostkę przestrzenną przebiegający tak, by coraz pełniej zaspakajać potrzeby i aspiracje mieszkańców. W wyniku tak rozumianego rozwoju środowisko społeczne i ekonomiczne staje się coraz bardziej przyjazne, a więc między innymi stwarza możliwości uzyskiwania dochodów na poziomie akceptowanym społecznie, zapewnia dostępność korzystania z usług publicznych, daje poczucie bezpieczeństwa i uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej. Przedstawienie takiego rozumienia rozwoju społeczno-gospodarczego służy ustaleniu najbardziej odpowiedniej (zdaniem autorów) definicji na potrzeby badania pn. „Monitoring rozwoju obszarów wiejskich”, nie jest natomiast próbą ustanowienia uniwersalnego określenia. Ma ograniczenia o charakterze czasowym i przestrzennym (jest zrelatywizowane do aktualnej sytuacji jednostek badanych w Polsce). Poziom rozwoju to aktualny stan tej ewolucji, stopień osiągnięcia celów wyznaczonych przez nią a oceniany przez porównywanie danej jednostki z pozostałymi. Prowadzone badania nie pozwalają więc na określenie, że dana jednostka jest rozwinięta lub nierozwinięta. Pozwalają jednak na stwierdzenie, że dana jednostka jest bardziej (lub mniej) rozwinięta niż inna, zarówno w porównaniu do gmin w danym regionie, jak i relatywnie do zbioru gmin w kraju.

Jako dominujący kierunek rozwoju obszarów wiejskich uznano kształtowanie się struktur wielofunkcyjnych, a więc takich, które oferują na miejscu (lub w zasięgu codziennego dojazdu) możliwość pracy pozarolniczej, edukacji i korzystania z usług publicznych. Taki kierunek rozwoju sprzyja z jednej strony rozwojowi rolnictwa (w tym przekształcaniu struktur agrarnych, przeciwdziałając pojawianiu się bezrobocia ukrytego w rolnictwie), z drugiej nie wywołuje procesów depopulacyjnych w wyniku migracji, kształtowania się zdeformowanej struktury demograficznej, a także sprzyja wpływom do lokalnych budżetów.

Procesy modernizacyjne w rolnictwie, związane z rozwojem nauk rolniczych, mechanizacją wielu czynności w gospodarstwach itp., zmniejszają zapotrzebowane na pracę przy jednoczesnym wzroście wolumenu produkcji przypadającej na jednego zatrudnionego. Procesy te powodują, że tradycyjne najważniejsze miejsca pracy ludności wiejskiej kurczą się, powstaje nadwyżka podaży nad popytem na pracę, czego konsekwencją jest albo powstawanie bezrobocia ukrytego w rolnictwie albo odpływ części ludności wiejskiej w kierunku pracy pozarolniczej. Ten odpływ w kierunku pracy pozarolniczej przybiera kilka wariantów zależnych od lokalnych warunków. Może realizować się poprzez poszukiwanie pracy na miejscu, najemnej lub w formie tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, mogą to być dojazdy do pracy do innej miejscowości

(zwykle codzienne przemieszczania się), jak i odpływ ludności na stałe do innej miejscowości, gdzie możliwa jest praca poza rolnictwem.

W przypadku obszarów położonych z dala od ośrodków miejskich o rozproszonej strukturze osadniczej zwykle dominującą formą poszukiwania równowagi na lokalnym rynku pracy jest migracja stała. Wówczas funkcja rolnicza pozostaje nadal istotnym w lokalnej gospodarce kierunkiem aktywności, ale problemy strukturalne nie zostają rozwiązane w sposób trwały. Występuje tendencja do zmniejszania się zaludnienia, pogarszania struktury demograficznej (starzenie się populacji, brak równowagi według płci itp.) Jednocześnie w obszarach stanowiących cel migracji, zwykle w miastach lub obszarach podmiejskich, zwiększa się zaludnienie, poprawa struktur demograficznych i ogólnie biorąc warunki dla przyspieszonego rozwoju, ale również słabnięcie w strukturze gospodarczej funkcji rolniczej.

Jeśli w zasięgu codziennych dojazdów do pracy, co wiąże się nie tylko z odległością fizyczną, ale również warunkami infrastrukturalnymi, znajdują się rynki pracy pozarolniczej pojawia się zjawisko gospodarstw rolnych o mieszanych, rolniczych i nierolniczych źródłach dochodów oraz wzrasta grupa gospodarstw domowych niezwiązanych z gospodarstwami rolniczymi. Struktura funkcji gospodarczych w takich terenach wykazuje tendencję do różnicowania się.

W rozkładach przestrzennych zjawisk gospodarczych występujących na obszarach wiejskich różnorodność reakcji na zmieniające się w czasie warunki funkcjonowania jest bardzo złożona i poszukiwanie w nich prawidłowości jest jednym z głównych celów projektu MROW. Ilość czynników mających istotne znaczenie dla tych rozkładów jest bardzo duża. Autorzy projektu przyjęli, że należy przede wszystkim zwrócić uwagę na kwestie związane z dostępnością przestrzenną układów lokalnych, ukształtowaną strukturę gospodarczą, cechy społeczności lokalnej oraz istniejące warunki mieszkaniowe. Wśród tych czterech głównych grup czynników różnicujących przestrzeń wiejską kraju nie została wymieniona infrastruktura, jednak problemy związane z wyposażeniem infrastrukturalnym są również brane pod uwagę, ale jej elementy zostały podzielone między wymienione grupy czynników. I tak problem sieci drogowej i komunikacji znalazł się jako część składowa dostępności, w innych miejscach pojawia się problem edukacji i sieci szkolnej, instytucji pozarządowych, pomocy społecznej, wyposażenia mieszkań.

Wymienione cztery grupy problemów różnicujących obszary wiejskie charakteryzowane są przez jedenaście składowych biorących udział w określaniu poziomu rozwoju poszczególnych układów lokalnych, przy czym każda z tych składowych wymaga przeanalizowania kilku wskaźników empirycznych. W dalszej części opracowania wskaźniki te są omówione a przestrzenny rozkład ich wartości przedstawiony na kartogramach.

Warto jednak zwrócić uwagę na to, że przy empirycznym badaniu problemów rozwoju występują specyficzne problemy związane z tym, że z jednej strony rzeczywistość ulega pewnym korektom utrudniającym porównywanie analizowanych zjawisk w czasie, z drugiej – wskaźniki empiryczne używane dla operacjonalizacji pojęć takich jak rozwój zmieniają znaczenie, tracą swoje cechy diagnostyczne a niekiedy stają się wprost nie opisujące rzeczywistości.



Takie sytuacje występują wówczas, gdy posługujemy się jednostkami przestrzennymi o charakterze administracyjnym, korekty podziału administracyjnego niekiedy powodują znaczne kłopoty dotyczące porównywalności danych oraz ich interpretacji. W przypadku województwa wielkopolskiego w okresie prowadzonych badań MROW wystąpiły cztery korekty podziału administracyjnego polegające na nadaniu statusu miasta miejscowości wcześniej wiejskiej, a w konsekwencji gminy wiejskie na terenie których zaszła taka zmiana stały się gminami miejsko-wiejskimi. Dotyczy to następujących miejscowości: Chocz i Dobrzyca w powiecie pleszewskim, Opatówek w powiecie kaliskim oraz Jaraczewo w powiecie jarocińskim.

Jeśli mówimy o tym, że rzeczywistość ulega zmianom co powoduje stratę właściwości diagnostycznej wskaźnika, to klasycznym już przykładem jest często wykorzystywany jeszcze dwadzieścia lat temu wskaźnik ilości abonentów telefonicznych (stacjonarnych) na 100 mieszkańców. Obecnie wskaźnik taki jest całkowicie nieprzydatny. Ale w okresie badań MROW (czyli dekady liczonej od 2010 roku) mieliśmy takie sytuacje, że wskaźniki traciły znaczenie a czasem możliwość pozyskania ze względu na reformy systemu szkolnego, przepisów podatkowych itp. W relacji do pierwszej bazy danych, tj. MROW2014 tego rodzaju problemy dotyczyły kilku miar:

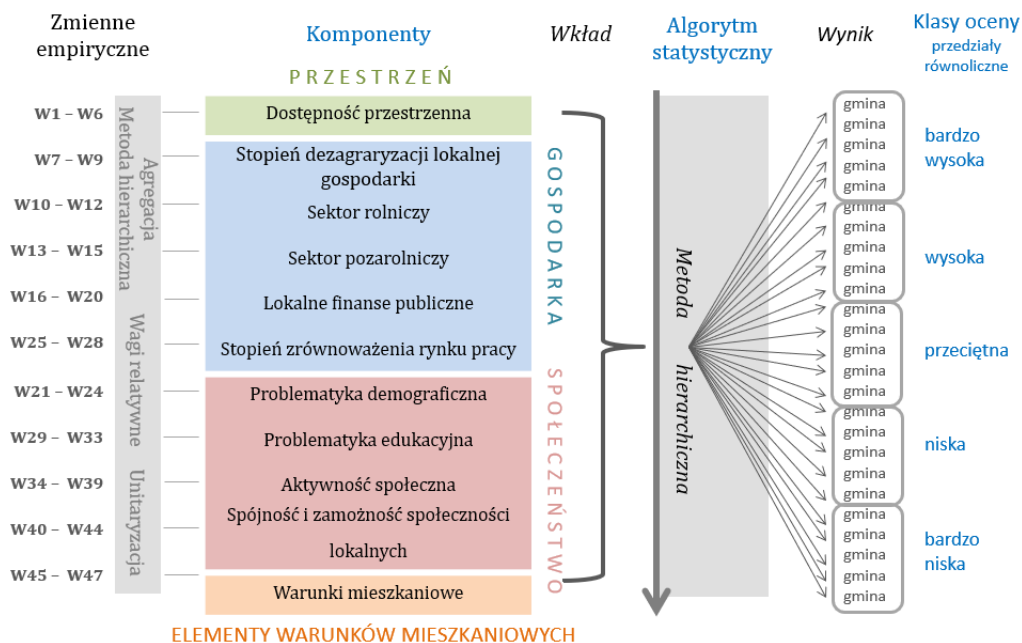
1. wskaźnika W31<sup>6</sup> – średni wynik w punktach ze sprawdzianu końcowego w szkole podstawowej. Wskaźnik został usunięty, a jego waga została rozdzielona między pozostałe w tej samej składowej;
2. wskaźnika W32 – średni wynik z testu gimnazjalnego w części matematycznej, przyrodniczej, humanistycznej i języka polskiego. Wskaźnik został zastąpiony przez średni wynik z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i języka polskiego;
3. wskaźnika W44 – średni wynik (w procentach) testu gimnazjalnego z języka obcego nowożytnego. Wskaźnik został zastąpiony przez średni wynik (w procentach) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego;
4. wskaźnika W38 – liczba wniosków o dofinansowanie projektów ze środków UE na lata 2007-2013 na 10 tys. mieszkańców. Wskaźnik został zastąpiony przez wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków UE na lata 2014-2020 na mieszkańca, a więc kolejnego okresu programowania;
5. wskaźnika W43 – odsetek użytkowników stacjonarnego Internetu w liczbie mieszkań z potencjalnym dostępem do usługi. Wskaźnik został zastąpiony przez udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi Internetu w ogóle lokali mieszkalnych.

W badaniu wykorzystano dane pochodzące z wielu źródeł danych: Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców (CEPiK), Ministerstwa Finansów (MF), Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS), Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS), Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej (MFIPR), 8 okręgowych komisji egzaminacyjnych (OKE), Państwowej Komisji Wyborczej (PKW), Urzędu Komunikacji Elektronicznej (UKE),

---

<sup>6</sup> W części analitycznej opracowania, w opisie poszczególnych składowych poziomu rozwoju, wymieniane są wszystkie wskaźniki wykorzystane w badaniu oraz elementy ich charakterystyki statystycznej.

urzędów marszałkowskich, a także opracowanej na użytek tych badań *Ankiety gminnej*, wysyłanej do urzędów gmin. To zadanie jest realizowane z wykorzystaniem metody CAWI, a więc techniki poczty elektronicznej z odwołaniem do specjalnie opracowanego *software'u* o nazwie *Ankieta gminna*.. Z wymienionych źródeł pozyskano dane które pozwoliły zbudować 46<sup>7</sup> wskaźników o charakterze empirycznym. Wskaźniki te stały się podstawą dla określenia miar 11 wyróżnionych składowych rozwoju. Ogólny schemat badania w części dotyczącej pomiaru poziomu rozwoju poszczególnych gmin przedstawia schemat na rys. 1.



**Rysunek 1.1. Schemat pomiaru poziomu rozwoju układów lokalnych**

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawiony schemat pomiaru stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego badanych jednostek jest uproszczony i z tego względu wymaga komentarza. Dla każdej ze składowych (wymienionych w kolorowych prostokątach) dobrano kilka wskaźników empirycznych (diagnostycznych). Dla dalszego postępowania z nimi konieczna była procedura sprowadzenia ich do wielkości współmiernych, wykorzystano w tym celu metodę unitaryzacji zerowej. W jej wyniku każdy ze wskaźników dla danej jednostki przybierał wartość z przedziału [0,1]. Każdej ze zmiennych empirycznych przypisano następnie pewną wagę w ten sposób, że suma wag wszystkich wskaźników dla danej składowej wynosiła 100. Ustalenie względnych wag poszczególnych wskaźników dokonane zostało metodą ekspercką. Autorzy projektu uznali, że taki sposób postępowania w tej konkretnej sytuacji jest bardziej właściwy, a o nadanej wadze

<sup>7</sup> W MROW 2014, 2016 i 2018 konstruowanych było 47 cech. Po roku 2018 konstrukcja miernika bazującego na wynikach z egzaminów gimnazjalnych stała się niemożliwa, ze względu na likwidację gimnazjów.

dla każdej zmiennej czytelnik będzie informowany podczas lektury rozdziału 2. Suma ujednoliconych przez procedurę unitaryzacji oraz zważonych wskaźników stanowiła miarę danej jednostki badanej na skali, jaka powstała dla tej składowej. Na tym etapie w rzeczywistości otrzymano 11 skal pomiarowych, po jednej dla każdej składowej. Z punktu widzenia metodologii miały one charakter porządkowy, to znaczy że dostarczały informacji o relatywnym poziomie spełniania kryterium danej składowej przez poszczególne elementy zbioru jednostek mierzonych, nie zaś o bezwzględnym poziomie spełniania tego kryterium.

Z punktu widzenia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego znaczenie poszczególnych składowych jest różne. Z tego względu przy budowie syntetycznej skali poziomu rozwoju przeprowadzono powtórnie procedurę sprowadzenia wyników pomiarów na jedenastu skalach do porównywalnych przedziałów liczbowych, a następnie dokonano ich ważenia rozdysponowując 100 punktów na wszystkie składowe. Ustalenie względnych wag poszczególnych składowych oparto na wiedzy eksperckiej, przy czym eksperci mieli wgląd w materiały statystyczne (w tym korelacje, wskaźniki statystyki opisowej) między pomiarami wykonanymi dla poszczególnych składowych<sup>8</sup>. Suma w ten sposób opracowanych statystycznie wyników pomiaru na jedenastu skalach tworzy syntetyczną miarę poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych badanych jednostek terytorialnych. Uzyskany uporządkowany według wyniku pomiaru szereg jednostek, stanowił następnie podstawę do ich grupowania na podzbiory o podobnym wyniku pomiaru. Grupowanie przeprowadzono na podzbiory równoliczne, w oparciu o grupy kwintylowe (a więc 20% jednostek gminnych). W ten sposób pogrupowane jednostki tworzyły podzbiory pokazywane na kartogramach załączonych do rozdziałów opisujących kolejne składowe w rozdziale 2.

Wyniki pomiarów poziomu rozwoju dokonane na jedenastu skalach pomiarowych, po jednej dla każdej z wymienionych na schemacie 2 składowych, posłużyły jako materiał wyjściowy dla analizy typologicznej. U jej podstaw tkwią dwa założenia:

1. taki sam wynik końcowy pomiaru poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, będący sumą wyników częściowych (składowych), może zostać osiągnięty przy bardzo różnych wartościach tych wyników częściowych,
2. istnieje pewna ilość typowych kombinacji wartości pomiarów na skalach składowych co oznacza podobieństwo strukturalne grup badanych jednostek.

Oba te założenia łącznie wskazują, że podobny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego można uzyskać na różne sposoby, jest to zależne od warunków w jakich rozwój się dokonuje oraz od specyficznych cech danych jednostek. Jednak ilość możliwych sposobów realizacji ogólnych celów rozwojowych jest ograniczona i rozwój w podobnych pod pewnymi względami jednostkach przebiega podobnie.

W celu odszukania zbiorów jednostek o podobnych cechach strukturalnych rozwoju wykorzystano model grawitacyjny w wielowymiarowej przestrzeni. Najogólniej mówiąc jedenaście składowych wyznaczyło jedenastowymiarową przestrzeń kartezjańską, w której poszczególne jednostki stanowiły punkty zlokalizowane według pomiaru na jedenastu skalach

---

<sup>8</sup> Dokładny schemat ważenia poszczególnych zmiennych opisany jest w MROW 2022 (Stanny i in. 2023, s. 15).

Źródło: opracowanie własne.

## 2. Składowe rozwoju społeczno-gospodarczego

### 2.1. Dostępność przestrzenna

„Dostępność przestrzenna odnosi się do łatwości, z jaką mieszkańcy danej okolicy mogą fizycznie dotrzeć do różnych miejsc” (Brazil 2023). Gdyby pozostawić tylko taki punkt widzenia, nie uchwycona byłaby relacja w drugą stronę, mianowicie możliwość dojechania do gminy przez osoby spoza niej. Bo przecież gmina, do której łatwo dojechać i z której łatwo wyjechać, w dodatku położona w pobliżu miasta ma bez wątpienia lepsze warunki dla rozwoju niż taka, która jest słabo skomunikowana, położona na uboczu w stosunku do głównych tras komunikacyjnych i ośrodków miejskich. Charakterystyka gminy w terminach dostępności wiąże się także z rozwojem funkcji pozarolniczych, słabo dostępna to również taka, w której zlokalizowane firmy będą w większym stopniu ograniczone do lokalnego popytu niż gminy łatwo dostępne komunikacyjnie. Gminy słabo skomunikowane w niewielkim stopniu mogą korzystać z zewnętrznych rynków pracy, mają trudniejszy dostęp do obiektów infrastruktury wyższego rzędu, takich jak szkolnictwo na poziomie średnim, szkoły wyższe, specjalistyczna opieka medyczna itp. Mieszkańcy ich mają więc gorsze warunki korzystania z wielu usług publicznych.

Duże znaczenie ma również komunikacja łącząca poszczególne wsie między sobą a zwłaszcza z siedzibą władz lokalnych. Miejscowość centralna w gminie, wieś gminna lub w przypadku gmin miejsko-wiejskich małe miasto, skupia z reguły nie tylko instytucje administracyjne, ale również np. pocztę, bank, aptekę, przychodnię lekarską itp. Dla mieszkańców pozostałych wsi, zwłaszcza położonych na obrzeżach gminy, łatwy dostęp do tych instytucji ma ogromne znaczenie.

Zgadzamy się więc ze stwierdzeniem (Komornicki i in. 2009), że dostępność przestrzenna zależy od wielowymiarowych powiązań między czterema komponentami: przestrzennym (zagospodarowaniem i infrastrukturą), transportowym (sposobami przemieszczania się), czasowym (szybkością dojazdu), indywidualnym (cechami społeczno-ekonomicznymi mieszkańców). W opisie tej składowej podjęto próbę uchwycenia tej wielowymiarowości. Wskaźniki (W1) i (W2) dotyczą *stricte* określenia czasu dotarcia z siedziby danej gminy do ważnych z punktu widzenia lokalnego rynku pracy miast, czyli miasta wojewódzkiego i miasta powiatowego, co wiąże się z możliwością zrealizowania potrzeby komunikacyjnej. Oczywiście czas ten zależy od szeregu czynników, takich jak sieć transportowa, sieć osadnicza itp., jednak w uproszczeniu można założyć, że wypełnia komponent czasowy. Wskaźniki (W3) i (W5) dotyczą sposobu przemieszczania się (transport zbiorowy i transport indywidualny), co jest ściśle związane z zagadnieniem wykluczenia komunikacyjnego obszarów wiejskich. Również i te miary uzależnione są od czynników takich jak gęstość sieci osadniczej, struktura demograficzna, zamożność. Wskaźniki (W4) i (W6) wskazują na pewne cechy społeczno-ekonomiczne jednostki przestrzennej oraz społeczności, takie jak peryferyjność, zasobność budżetu lokalnego, zamożność mieszkańców itp.

**Tabela 2.1. Wskaźniki diagnostyczne składowej „dostępność przestrzenna” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | DOSTĘPNOŚĆ PRZESTRZENNA (DP) |              |              |              |            |              |
|------------------------------------------------------|------------------------------|--------------|--------------|--------------|------------|--------------|
| Numer wskaźnika                                      | W1                           | W2           | W3           | W4           | W5         | W6           |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Destymulanta                 | Destymulanta | Stymulanta   | Stymulanta   | Stymulanta | Destymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 20                           | 10           | 20           | 15           | 15         | 20           |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                          | M_W          | M_W          | M_W          | M_W        | M_W          |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | Ankieta                      | Ankieta      | Ankieta, GUS | Ankieta, GUS | CEPiK, GUS | CEPiK        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 90,0                         | 20,0         | 78,6         | 100,0        | 54,0       | 83,9         |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 90,0                         | 20,0         | 75,0         | 100,0        | 63,2       | 85,3         |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 90,0                         | 20,0         | 76,5         | 100,0        | 61,0       | 85,9         |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 90,0                         | 20,0         | 77,8         | 100,0        | 67,8       | 86,9         |
| Mediana MROW 2014 – Polska                           | 80,0                         | 20,0         | 83,3         | 100,0        | 46,6       | 86,2         |
| Mediana MROW 2016 – Polska                           | 80,0                         | 20,0         | 83,3         | 100,0        | 54,7       | 87,4         |
| Mediana MROW 2018 – Polska                           | 80,0                         | 20,0         | 82,1         | 100,0        | 53,6       | 88,8         |
| Mediana MROW 2022 – Polska                           | 70,0                         | 20,0         | 83,3         | 100,0        | 61,5       | 90,4         |

Nazwa wskaźnika:

- W1. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy
- W2. Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy
- W3. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym z siedzibą gminy (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego
- W4. Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni
- W5. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców
- W6. Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych aut

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem).

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

Mieszkańcy województwa wielkopolskiego potrzebują przeciętnie 90 minut na dotarcie do stolicy województwa (W1) – wartość ta jest niezmienna od I etapu badania, ponadto jest wyższa od mediany w kraju, która od 2010 r. zmniejszyła się z 80 do 70 minut. Wynika to poniekąd z dużej powierzchni województwa, a także z faktu, że podstawowy ciąg komunikacyjny regionu – autostrada A2, była oddana do użytku poza okresem analizy (przed 2010 r.). W 36 gminach, zlokalizowanych na północnym i południowym krańcu województwa, czas dojazdu do Poznania przekracza 130 minut (rys. 2.1.). W latach 2010-2019 w ponad połowie gmin czas ten nie zmienił się, a w 40% gmin, na skutek oddania do użytku drogi ekspresowej S5, uległ skróceniu (rys. 2.2.). W kilkunastu gminach odnotowany został wzrost czasu dojazdu, jednak może to wynikać z samego sposobu zbierania danych (ankieta w urzędzie gminy), czy występujących przejściowo utrudnień w ruchu drogowym. Zaawansowanie prac nad pozostałymi drogami szybkiego ruchu wskazuje na to, że czas dojazdu z obszarów najbardziej oddalonych powinien skrócić się w kolejnych latach<sup>9</sup>. Jest to istotne z punktu widzenia nie tylko regionu, ale także „ciemnych plam” na mapie kraju, które występuje w obszarach peryferyjnych prawie wszystkich województw (rys. 2.3.).

Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy (W2) wynosił we wszystkich etapach badania 20 minut (podobnie jak w przypadku całego kraju) i wahał się od czasu poniżej 10 minut w 19 gminach do ponad 35 minut w 20 gminach. Rozkład przestrzenny nie wykazuje wyraźnych wzorców, a odwrotnie niż we wskaźniku (W1), w gminach podpozańskich notowane wartości są relatywnie wysokie, co może być efektem kongestii (rys. 2.4.).

Przeciętnie w każdej gminie wielkopolskiej 77,8% sołectw jest bez przesiadek skomunikowanych transportem publicznym z siedzibą gminy (W3). Jest to wartość o 4 p.p. niższa niż w całym kraju i od 2010 r. nieznacznie zmalała. W ujęciu bezwzględny mówimy o 1063 sołectwach wykluczonych z transportu zbiorowego (na 3880 ogółem w województwie, tj. 27,4%). W 55 gminach zadeklarowano 100% pokrycie sołectw transportem publicznym, z kolei w 5 wskazano, że żadne sołectwo nie posiada takiego dostępu. Najlepszy dostęp dotyczy gmin obwarzanka poznańskiego oraz większych miast, a także klastrow gmin m.in. w powiatach kępińskim, tureckim, pleszewskim; najniższy zaś zauważalny jest w gminach na zachodzie regionu oraz w kilku gminach na południe od Gniezna (rys. 2.7.). W blisko połowie gmin w latach 2010-2019 nie zaszły zmiany w analizowanym wskaźniku, a w mniej więcej w połowie reszty, bez wyraźnego wzorca przestrzennego, nastąpił jego spadek lub wzrost (rys. 2.8.). Na pogorszenie się ofert transportu publicznego mogła mieć wpływ pandemia COVID-19<sup>10</sup>, gdyż jak wynika z przeprowadzonej w ramach tego badania Ankiety Gminnej, 49% urzędów gmin w kraju (N=1350) wskazało, że w jej trakcie pogorszenie oferty lokalnego transportu zbiorowego przybrało średni lub duży wymiar. Ponadto, 90% urzędów wskazało, że zmalały wydatki związane z dowozem uczniów do szkół (który często był jedynym transportem w gminie,

---

<sup>9</sup> GDDKiA. Mapa Stanu Budowy Dróg. <https://www.gov.pl/web/gddkia/mapa-stanu-budowy-drog3> (dostęp: 15.11.2023).

<sup>10</sup> Badanie ankietowe urzędów gmin prowadzone było od jesieni 2020 r. do wiosny 2021 r.

dostępnym także dla nie-uczniów), a 10%, że zmalały wydatki związane z realizacją lokalnego transportu zbiorowego.

Wydawałoby się, że w obecnych czasach, zwłaszcza po realizacji dwóch pełnych perspektyw finansowych UE, posiadanie dostępu do drogi utwardzonej jest czymś powszechnym. I faktycznie, mediana odsetka sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni (W4), zarówno w kraju, jak i w Wielkopolsce od 2010 r. wynosi 100%. Jednak wciąż są sołectwa, do których droga takiego typu nie dociera – w województwie wielkopolskim urzędy gmin zaraportowały o 36 takich sołectwach, w porównaniu do 51 z I etapu badania (rys. 2.11.). Miejscowości te zlokalizowane są na terenie całej centralnej i północnej części województwa, z największym skupiskiem na zachodnim krańcu (powiaty międzychodzki i nowotomyski) (rys. 2.10.). Ważnym jest zatem dalsze zapewnienie finansowania podstawowej infrastruktury wiejskiej, co jak wynika z zestawienia Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi<sup>11</sup>, w perspektywie finansowej do 2027 r. możliwe jest z kilku różnych źródeł.

Od początku analizy stale rośnie liczba zarejestrowanych samochodów osobowych na 100 mieszkańców (W5), w 2019 r. wyniosła przeciętnie w kraju 62 (wzrost o 32%), a w województwie wielkopolskim 68 (wzrost o 26%). Wzrost ten wynika zarówno z rozwoju motoryzacji indywidualnej, ale również z faktu, że wiele samochodów, mimo braku wartości użytkowej, nie jest wyrejestrowywana (tzw. martwe dusze)<sup>12</sup>. Najwięcej samochodów posiadają mieszkańcy centralnego pasa Polski (rys. 2.15.), w tym w województwie wielkopolskim terenów na wschodzie i zachodzie – wyjątkiem są gminy na południowy-wschód od Poznania oraz na północy województwa, gdzie notowane są najniższe wartości wskaźnika (rys. 2.13.). W okresie 2010-2019 samochodów przybyło z największą dynamiką głównie w gminach peryferyjnych, zlokalizowanych wokół granicy województwa, w tylko jednej gminie odnotowano spadek tej liczby (rys. 2.14.). Mogłoby to wskazywać na zjawisko zastępowania zanikającego transportu zbiorowego transportem indywidualnym, jednak jest to teza nieudowodniona statystycznie.

Udział starych aut, za które to w tym badaniu uznawane są te wyprodukowane przed 2009 r. jest bardzo wysoki, o czym świadczy mediana wynosząca 90,4% w kraju oraz 86,9% w Wielkopolsce. Relatywnie najlepsza sytuacja panuje w pierścieniu gmin wokół Poznania, gdzie mieszkańcy są najbardziej zamożni, ale również gdzie lokuje się stosunkowo dużo firm oferujących leasing samochodów (rys. 2.16.). Na tych terenach dynamika przybywania starych samochodów jest też najwyższa, co wynika z faktu, że część relatywnie młodej bazy samochodowej w 2010 r. osiągnęła w 2019 r. wiek powyżej 10 lat i jak obserwujemy, zostaje albo w rodzinie jako kolejny samochód, albo sprzedawane jest nabywcy w okolicy (rys. 2.17.). Z kolei mieszkańcy gmin najbardziej oddalonych od stolicy województwa posiadają stosunkowo

---

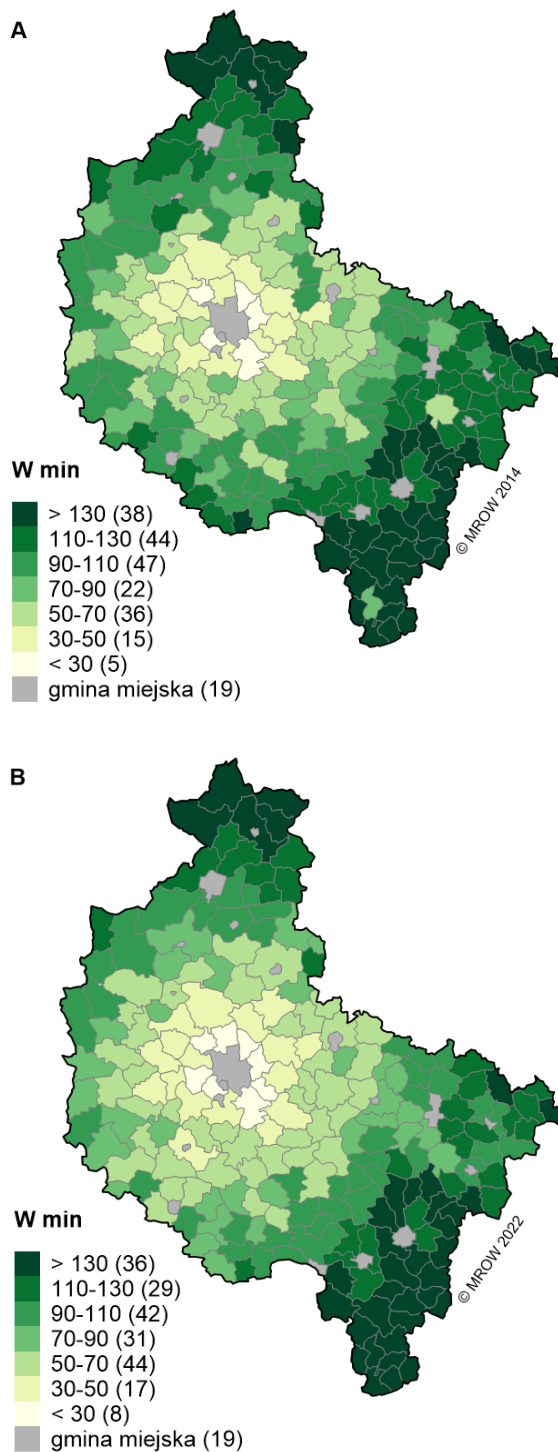
<sup>11</sup> Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Materiał dla Zespołu ds. Obszarów Wiejskich Wsi i Rolnictwa Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. <https://samorząd.pap.pl/sites/default/files/2023-07/Informacja%20MRiRW.pdf> (dostęp: 16.11.2023).

<sup>12</sup> IBRM Samar. PARK 2022. [https://www.linkedin.com/posts/ibrm-samar\\_ibrmsamar-park2022-polska-activity-7046727143711477760-vN-D/?trk=public\\_profile\\_like\\_view&originalSubdomain=pl](https://www.linkedin.com/posts/ibrm-samar_ibrmsamar-park2022-polska-activity-7046727143711477760-vN-D/?trk=public_profile_like_view&originalSubdomain=pl) (dostęp: 16.11.2023).



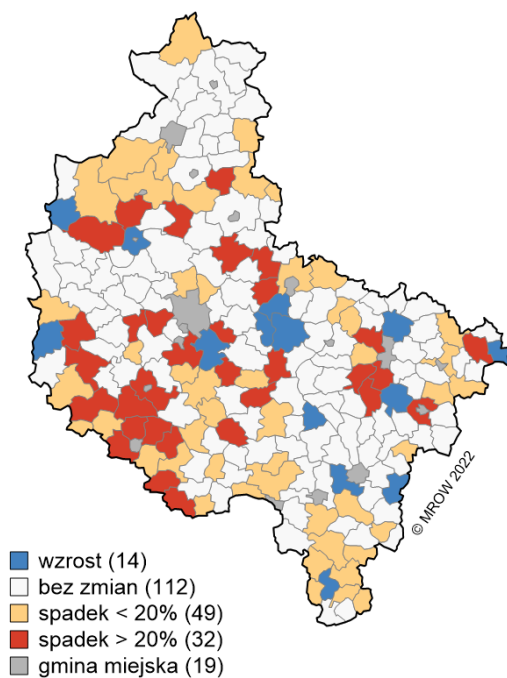
najstarsze samochody, jednak tu zgodnie z oczekiwaniem, dynamika przyrostu jest najniższa ze względu na duże nasycenie starymi samochodami już w 2010 r.

Syntetyczna miara oceny w zakresie dostępności przestrzennej ukazuje dwa porządki widoczne na mapie kraju (rys. 2.19.). Pierwszy związany jest z odległością od stolicy województwa, a najwyższe oceny uzyskały gminy w otoczeniu stolic województw – im dalej od nich, tym gorsze oceny gmin. Drugi utożsamiać można z położeniem gmin wśród głównych ciągów komunikacyjnych, co widoczne jest zwłaszcza wzdłuż autostrady A4 przebiegającej równoleżnikowo przez południową Polskę. Pierwszy porządek jest wyraźnie zaznaczony na mapie województwa wielkopolskiego, gdzie bardzo wysokie oceny uzyskały gminy głównie powiatu poznańskiego (rys. 2.20.). Drugi porządek nie jest aż tak wyraźny, choć oceny bardzo niskie uzyskały przede wszystkim obszary położone poza głównymi szlakami komunikacyjnymi, ale także najbardziej peryferyjnie zlokalizowane. Gminy wielkopolskie w badanych latach lokowały się zarówno na niskich, jak i na wysokich pozycjach dostępności przestrzennej, częściej jednak notując straty pozycji względem innych jednostek w szeregu. Struktura klas oceny tej składowej w ujęciu województw (rys. 2.22.) wskazuje raczej na mniej niż przeciętną sytuację Wielkopolski, gdzie 50% gmin uzyskało bardzo niską lub niską ocenę. Mniej tylko odnotowały województwa łódzkie, mazowieckie, podlaskie i warmińsko-mazurskie (rys. 2.21.).



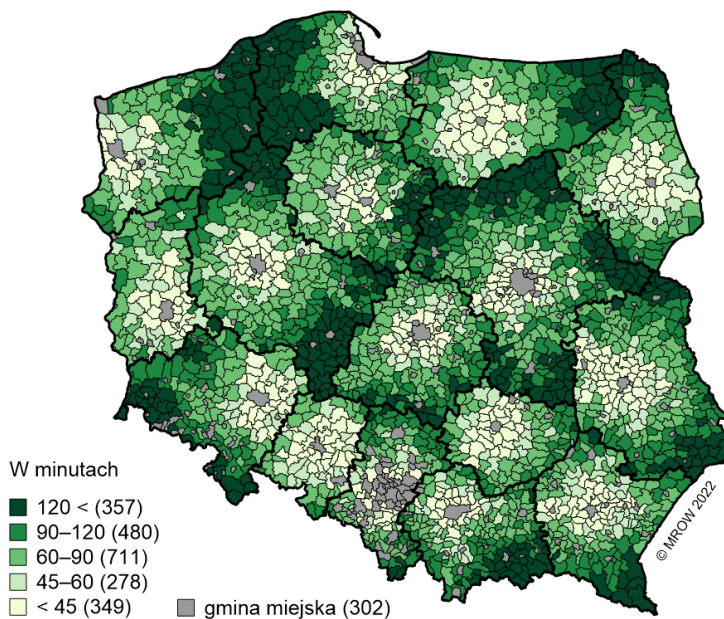
**Rysunek 2.1. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W1)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej.*



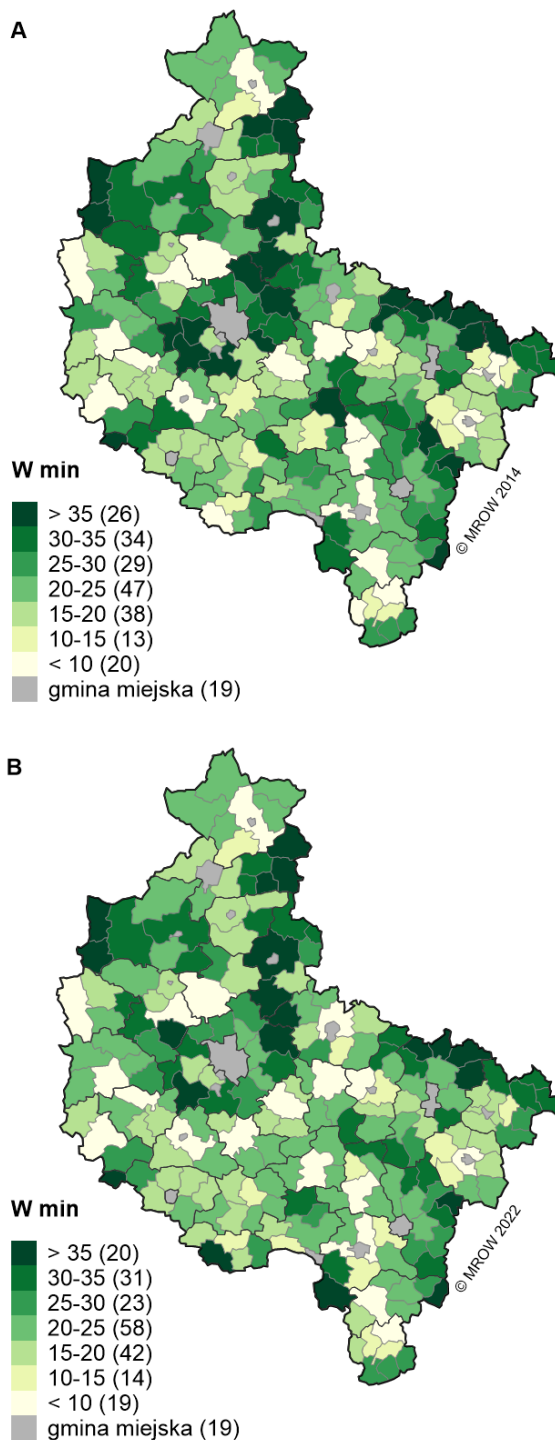
**Rysunek 2.2. Zmiana wartości wskaźnika W1 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



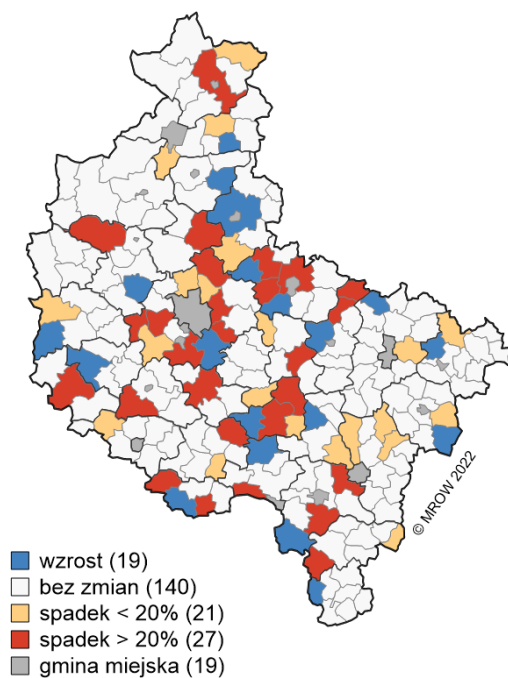
**Rysunek 2.3. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy w 2019 r. – Polska (W1)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej.*



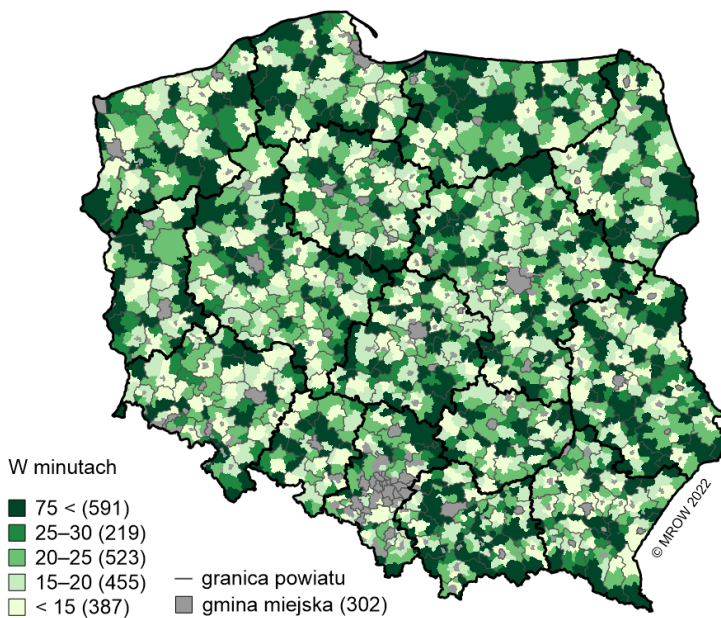
**Rysunek 2.4. Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W2)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej.*



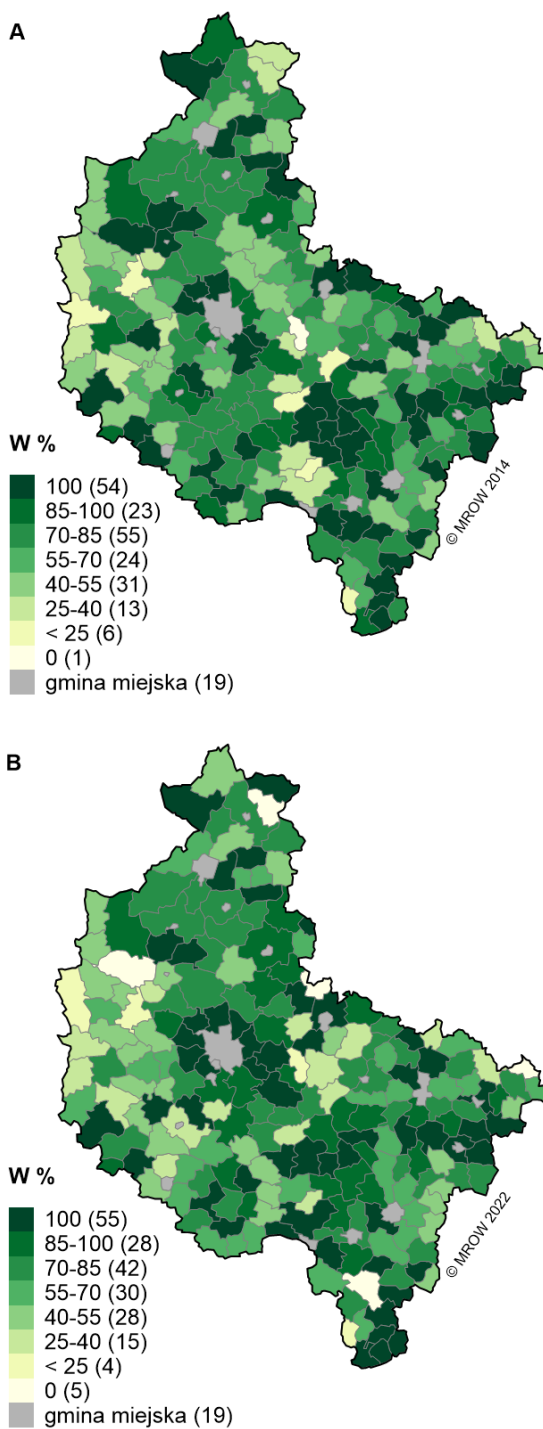
**Rysunek 2.5. Zmiana wartości wskaźnika W2 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



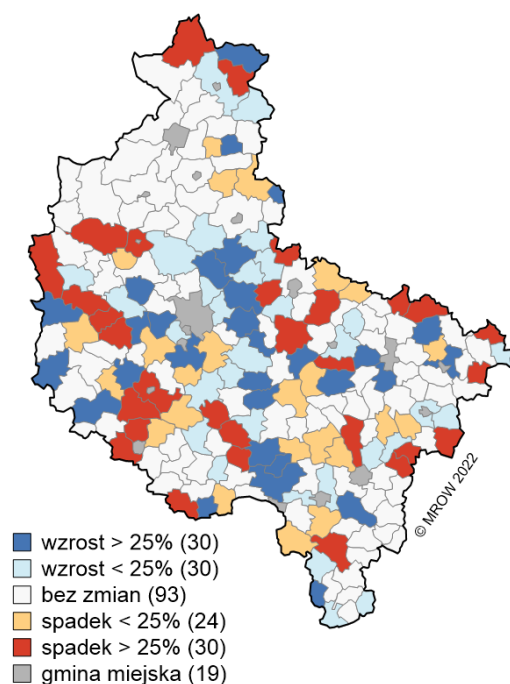
**Rysunek 2.6. Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy w 2019 r. – Polska (W2)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej.*



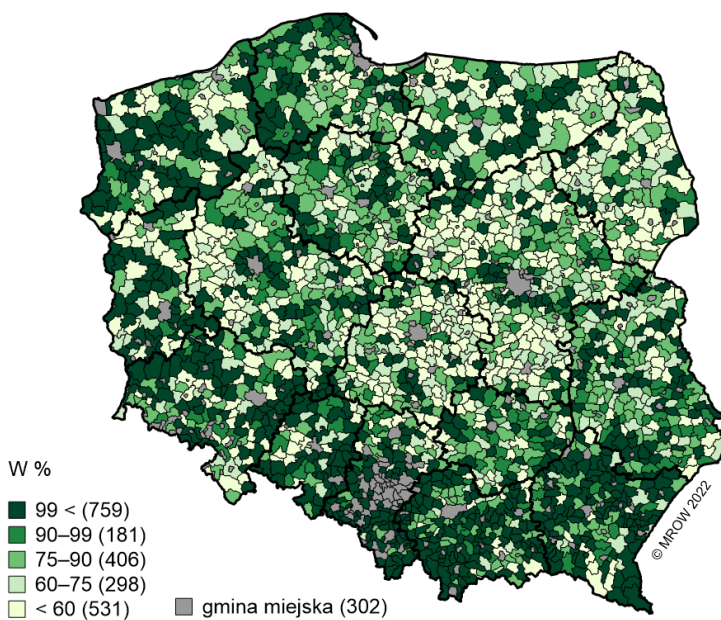
**Rysunek 2.7. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W3)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej i danych GUS.*



**Rysunek 2.8. Zmiana wartości wskaźnika W3 między MROW 2014 i MROW 2022**

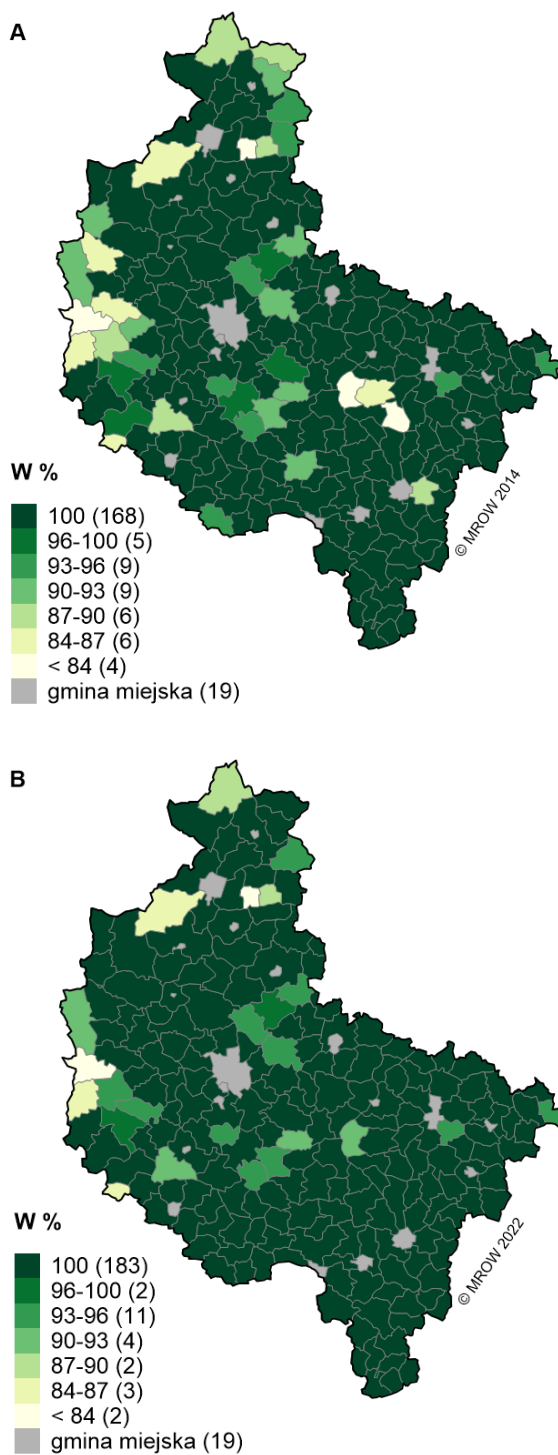
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.9. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego w 2019 r. – Polska (W3)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej i danych GUS.*

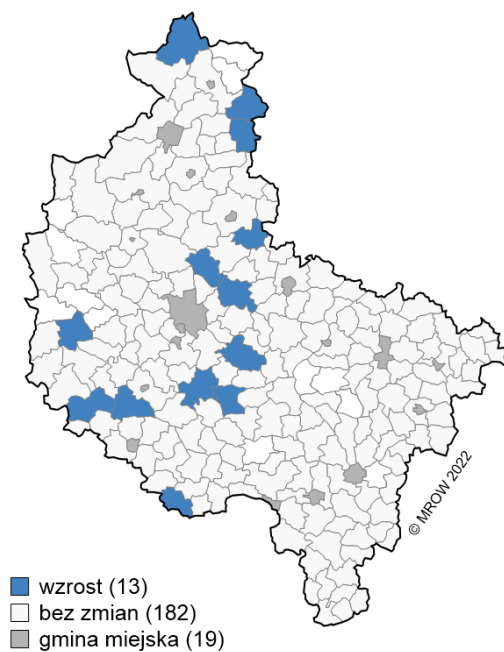




**Rysunek 2.10. Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W4)**

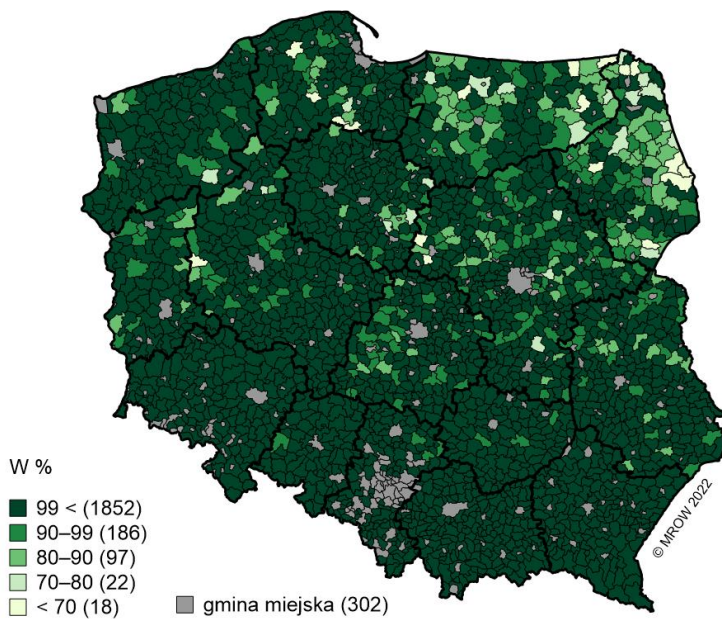
*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej i danych GUS.*





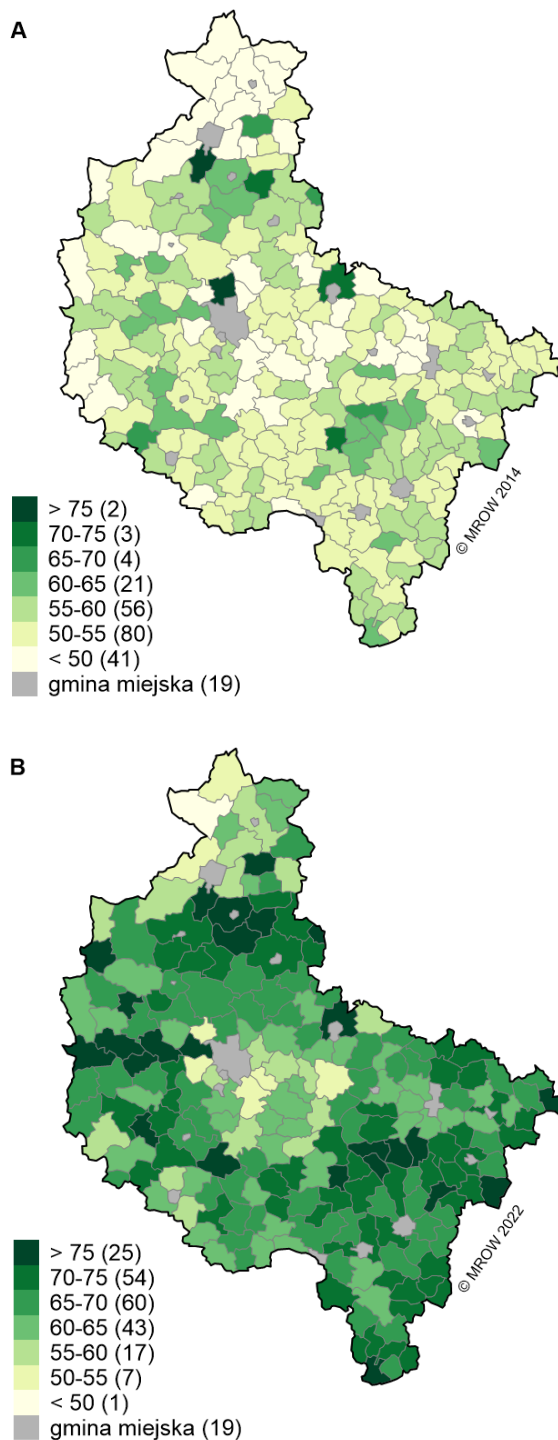
**Rysunek 2.11. Zmiana wartości wskaźnika W4 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



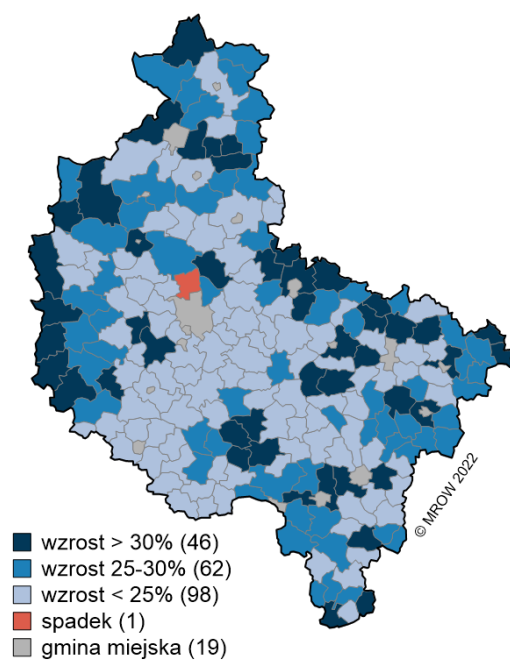
**Rysunek 2.12. Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni w 2019 r. – Polska (W4)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników IV Ankiety Gminnej i danych GUS.*



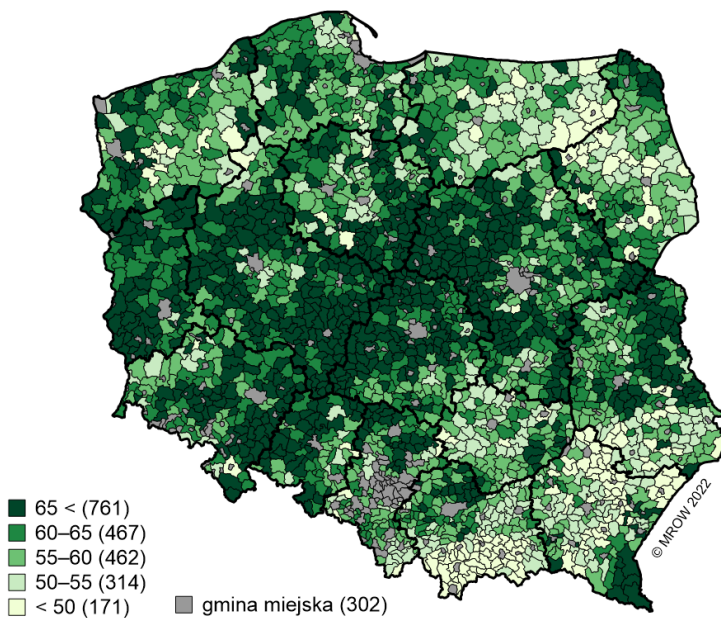
**Rysunek 2.13. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W5)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CEPIK i GUS.*



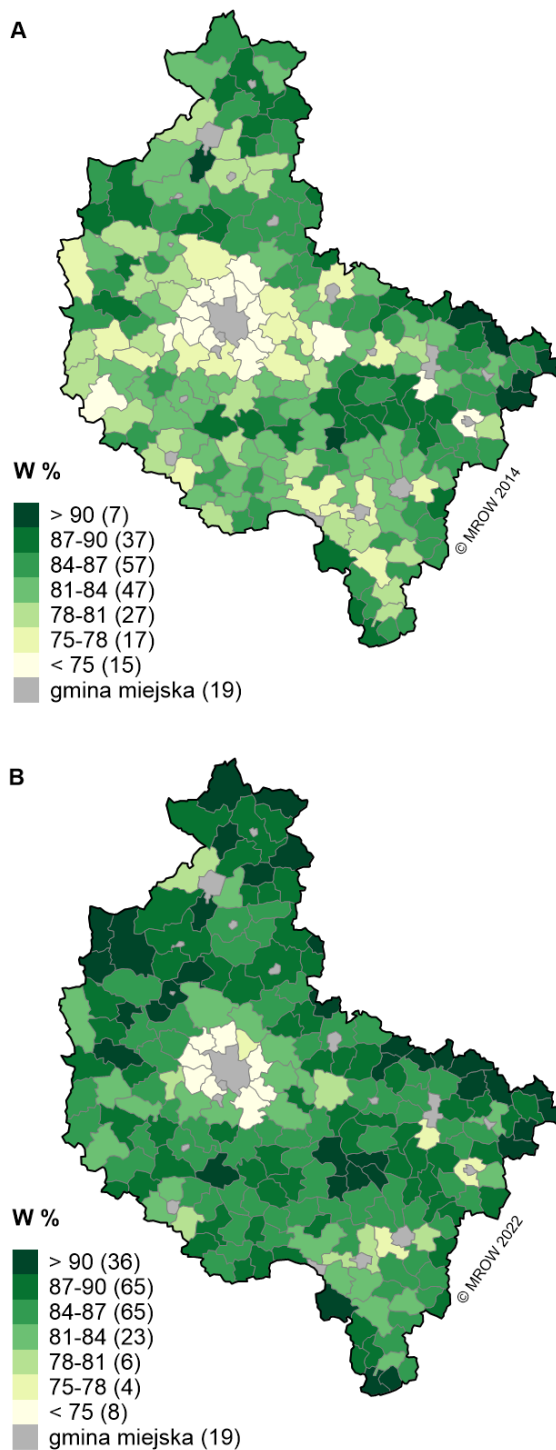
**Rysunek 2.14. Zmiana wartości wskaźnika W5 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



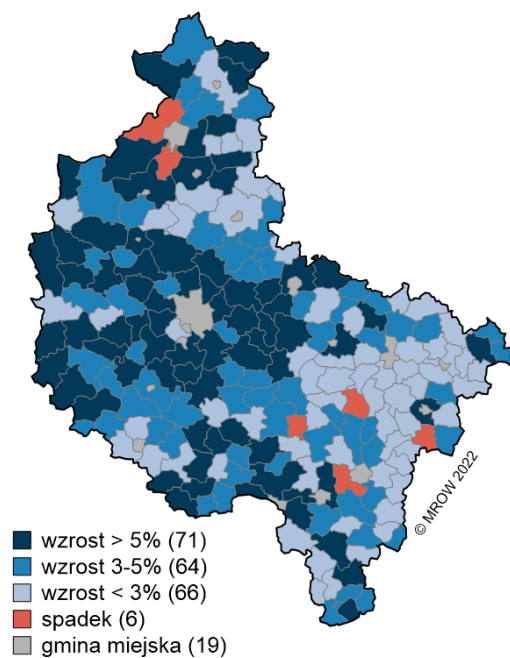
**Rysunek 2.15. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W5)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CEPIK i GUS.*



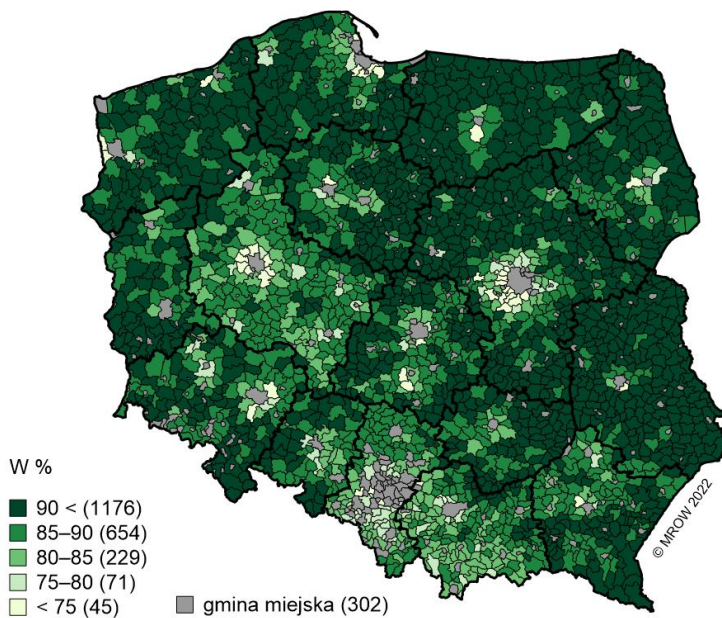
**Rysunek 2.16. Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych aut w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W6)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CEPIK.*



**Rysunek 2.17. Zmiana wartości wskaźnika W6 między MROW 2014 i MROW 2022**

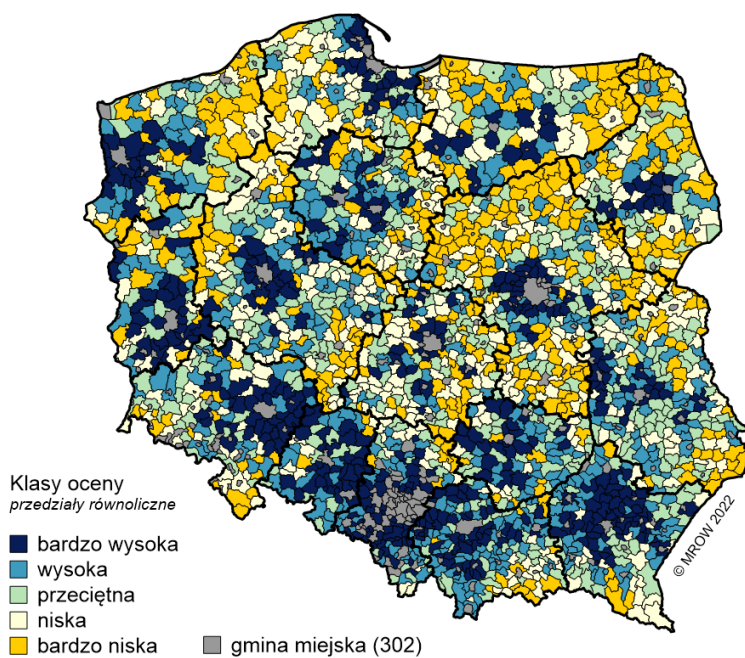
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.18. Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych aut w 2019 r. – Polska (W6)**

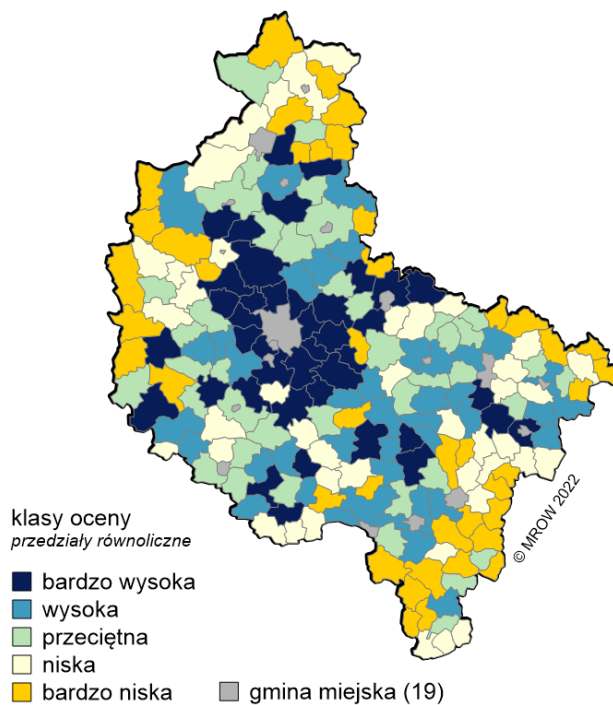
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CEPIK.*





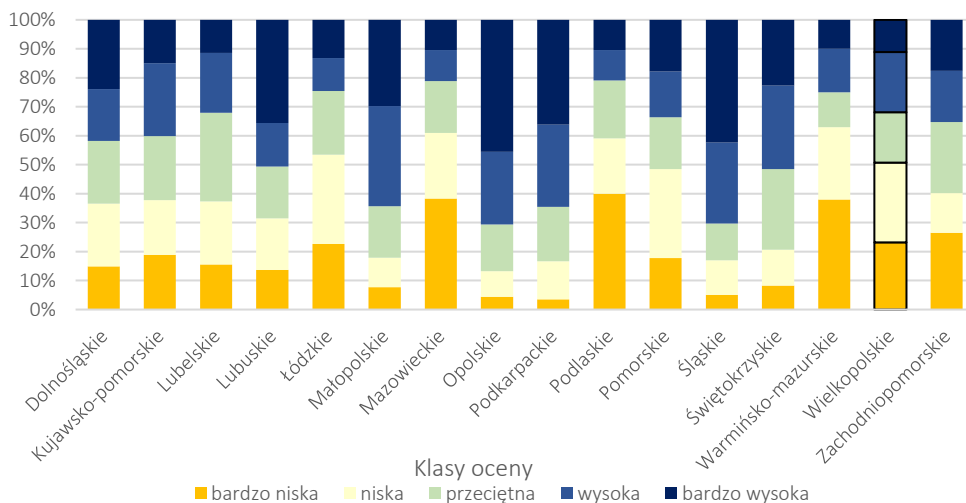
**Rysunek 2.19. Syntetyczna miara oceny w zakresie dostępności przestrzennej – Polska (DP)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



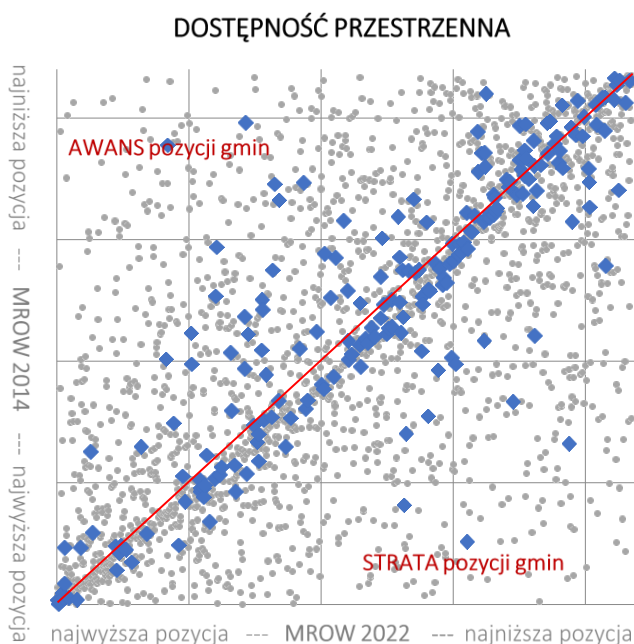
**Rysunek 2.20. Syntetyczna miara oceny w zakresie dostępności przestrzennej – województwo wielkopolskie (DP)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



**Rysunek 2.21. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „dostępność przestrzenna” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin z województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.22. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie dostępności przestrzennej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.2. Stopień dezagraryzacji gospodarki lokalnej

Tradycyjnie gospodarka na wsi skupiała się na działalności rolniczej i związanej z lasami, gdyż oba te działy wymagają znacznych powierzchni gruntów. W przeciwieństwie do miast - wieś, ze względu na rozproszenie w przestrzeni niewielkich skupisk mieszkańców, była naturalnym środowiskiem dla prowadzenia działalności związanej z tymi działami. Poza ludnością związaną z rolnictwem na wsiach w pierwszej połowie XX wieku spotkać można było osoby nazywane czasem „ludnością funkcjonalnie wiejską”<sup>13</sup>, a więc kowali, nauczycieli, felczerów, osoby zajmujące się podstawowym handlem (którego większość, mimo że obsługiwał wieś, skupiona była w lokalnych ośrodkach miejskich) itp. Jednocześnie w gospodarstwie rolnym wytwarzano wiele dóbr na własny użytek, które dziś nabywane są w sklepach, w tym tak podstawowych jak chleb, masło, jaja, wędliny, a nawet odzież. Szacuje się, że po I wojnie światowej, kiedy Polska odzyskała niepodległość, ponad 70% pracujących znajdowało zatrudnienie w rolnictwie, według spisu powszechnego z 1931 roku było to 65,2%<sup>14</sup> (ale dane te dotyczą całego kraju, łącznie z miastami).

Od tego czasu na wsi obserwowane były dwa powiązane ze sobą procesy: wzrostu znaczenia społecznego podziału pracy oraz zmian w rolnictwie prowadzących do wzrostu wydajności pracy, a pośrednio zmniejszaniu się zapotrzebowania na pracę, a więc zmniejszaniu się zatrudnienia w rolnictwie. Oczywiście towarzyszyły temu liczne zależne procesy, takie jak: zmiany struktur agrarnych, wzrost mechanizacji prac rolniczych, postępy nauk rolniczych, specjalizacja produkcji itp. W rezultacie obecnie w Polsce rolnictwo zatrudnia mniej niż 10% krajowych zasobów pracy, według gusowskiego badania BAEL jest to nieco ponad 8% (dostarczając znakomicie większą produkcję) i w dalszym ciągu wykazuje tendencję do zmniejszania się.

Jednak na terenach wiejskich w Polsce mieszka w przybliżeniu 40% ludności kraju. Oznacza to, że występujące w języku potocznym skojarzenie wsi jako miejsca, gdzie żyją rolnicy a gospodarka oparta jest o prowadzenie gospodarstw rolnych jest ogromnym uproszczeniem, obecnie co czwarty mieszkaniec wsi utrzymuje się z pracy w rolnictwie.

Pojęcie dezagraryzacji oznacza w niniejszym projekcie, że coraz mniejsza część ludności wiejskiej utrzymuje się z rolnictwa. Niekiedy spotkać można pogląd, że oznacza ono upadek rolnictwa co jest oczywistym nieporozumieniem. Co więcej, niedostatek procesu dezagraryzacji, a więc i powolny rozwój funkcji gospodarczych pozarolniczych (i związanych z tym miejsc pracy), staje się barierą dla rozwoju nowoczesnego rolnictwa. Dzieje się tak, gdy w układzie lokalnym niedostępne są pozarolnicze miejsca pracy, co prowadzi albo do bezrobocia ukrytego w rolnictwie albo do migracji w kierunku miejsc, w których znajdują się oferty zatrudnienia. Obie sytuacje są niekorzystne, konsekwencją pierwszej jest utrzymywanie się niskiej efektywności rolnictwa, niskich dochodów na zatrudnionego w nim, drugiej – procesy depopulacyjne.

W badaniach prowadzonych w ramach MROW stopień zaawansowania procesu dezagraryzacji oceniany był na podstawie trzech wskaźników o charakterze pośrednio związanym

---

<sup>13</sup> Termin ten wprowadziła w swoich wystąpieniach konferencyjnych i seminaryjnych Maria Dziewicka.

<sup>14</sup> Leszczyńska C. (2018). Polska 1918-2018. Historia Polski w liczbach tom 5. GUS. Warszawa. Tabela 12 (160), s. 190.



z analizowaną wielkością. Wiąże się to z faktem, że zatrudnienie pozarolnicze w małych podmiotach gospodarczych, zatrudniających mniej niż 9 osób, nie jest w statystyce powszechnej dostępne, a takie właśnie podmioty mogą w warunkach wiejskich występować bardzo licznie. Z tego względu wykorzystano wskaźnik (W7) - udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ich ogólnej liczbie. Przy konstrukcji tego wskaźnika przyjęto, że gospodarstwo rolne jest podmiotem gospodarczym działającym w sferze rolniczej.

Drugi z przyjętych wskaźników tej grupy (W8) oparty został o dane związane z systemem podatkowym. Wpływy do budżetu gminy związane z działalnością gospodarczą pozarolniczą i pracą pozarolniczą stanowią oddzielną grupę danin publicznych, a odrębnie traktowany jest podatek rolny. Jest on generalnie biorąc niższy i może ulegać umorzeniom na mocy decyzji władz lokalnych. Wskaźnik (W8) obliczony został jako wpływ z podatków PIT i CIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego. Wskaźniki W7 i W8 z konieczności wyliczone zostały dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem). Jest to związane z faktem, że (W7) w miastach będących częścią gminy skupione są z reguły lokalne podmioty gospodarcze obsługujące mieszkańców całej gminy i tworzące rynek pracy pozarolniczej dla jej mieszkańców, a ponadto (W8) budżety gmin są tworzone dla całych jednostek i nie można wydzielić ich części związanych ze wsią.

Trzeci wskaźnik związany z oceną stopnia dezagraryzacji gospodarczej oparty został o dane pochodzące z Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, obliczony został jako udział procentowy emerytów KRUS w ogólnej liczbie osób w wieku poprodukcyjnym. Jego waga w syntetycznej ocenie składowej poziomu dezagraryzacji jest nieco niższa niż pozostałych, co wiąże się z tym, że zdaniem autorów wiarygodność danych jest w tym przypadku niższa. Ponadto trzeba podkreślić, że w badaniach ma on charakter destymulanty.

W tabeli 2.2. warto zwrócić uwagę na to, że wartości mediany wskaźników (W7) i (W8) (z pewnym zachwianiem w okresie między pierwszym i drugim etapem MROW) wykazują tendencję do zwiększania się, co oznacza, że proces dezagraryzacji gospodarki w gminach województwa cały czas się dokonuje. Przy tym porównanie tych wartości z wartościami dla zbioru gmin w całym kraju ujawnia, że jest on relatywnie bardziej zaawansowany niż w innych częściach kraju.

Wskaźnik (W9) nie może być wykorzystywany dla tego rodzaju wnioskowania, musiałby on mieć inną budowę (np. relacja między nowymi w danym okresie emeryturami KRUS i ZUS), ale informacje takie są niedostępne.

Nie jest zaskoczeniem, że w ramach województwa najsilniej gospodarka pozarolnicza rozwija się na terenach wokół Poznania. Biorąc pod uwagę skalę całego kraju Poznań jest jednym z tych miast wokół których kształtuje się silna i rozległa strefa podmiejska powiązana gospodarczo, w tym przez rynek pracy, z miastem pełniącym funkcje stolicy regionu. Zwraca uwagę fakt, że wschodnia część województwa, w przybliżeniu odpowiadająca terenom, które przed I wojną światową znajdowały się na obszarze zaboru rosyjskiego, ma sferę pozarolniczą gospodarki słabiej rozwiniętą niż reszta województwa. Poziom rozwoju gospodarczego tego obszaru jest podobny do tego jaki występuje w Polsce centralnej i wschodniej, a więc słabiej gospodarczo

rozwinętej i o podobnej historii. Jak pokazuje mapa na rysunku 2.24. jednak dynamika korzystnych zmian w tym subregionie jest stosunkowo wysoka.

**Tabela 2.2. Wskaźniki diagnostyczne składowej „dezagraryzacja struktury lokalnej gospodarki” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | STOPIEŃ DEZAGRARYZACJI GOSPODARKI LOKALNEJ (DA) |            |              |
|------------------------------------------------------|-------------------------------------------------|------------|--------------|
| Numer wskaźnika                                      | W7                                              | W8         | W9           |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                                      | Stymulanta | Destymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 35                                              | 35         | 30           |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                                             | M_W        | W            |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | MF, ARiMR                                       | GUS        | KRUS, GUS    |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 38,3                                            | 6,6        | 34,4         |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 39,5                                            | 5,8        | 31,3         |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 39,6                                            | 6,6        | 28,0         |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 44,8                                            | 12,1       | 25,9         |
| Mediana MROW 2014 - Polska                           | 30,1                                            | 5,0        | 35,3         |
| Mediana MROW 2016 - Polska                           | 31,3                                            | 4,2        | 32,2         |
| Mediana MROW 2018 - Polska                           | 32,1                                            | 4,7        | 28,7         |
| Mediana MROW 2022 - Polska                           | 36,6                                            | 8,6        | 24,7         |

Nazwa wskaźnika:

W7. Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych

W8. Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego

W9. Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

Na mapie 2.24. zwraca uwagę sytuacja gminy Jastrowie, jedynej w skali województwa w której poziom wskaźnika (W7) nie tylko nie wzrósł w okresie badań ale nawet uległ pewnemu obniżeniu. Trzeba więc wyjaśnić, że jest to gmina miejsko-wiejska, jako jedna z niewielu w województwie leżąca na tzw. ziemiach odzyskanych. Jest ona relatywnie bardzo mała, w 2022 roku zamieszkiwało ją 10 750 osób, ale z tego 8 050 mieszkało w mieście a zaledwie 2 700 osób na terenach wiejskich. Należy do gmin wyludniających się, w ciągu roku (2021) zaludnienie jej zmniejszyło się o ponad 150 osób. Znacznie ponad połowę powierzchni gminy stanowią tereny leśne, grunty użytkowane rolniczo są słabej jakości i stanowią niecałe 20% powierzchni gminy. Zaledwie 1% gruntów ornych jest klasy bonitacji IIIa, reszta klas niższych. Wartość wskaźnika związana jest w tym przypadku z faktem, że jest liczony w oparciu o bardzo małe liczby.

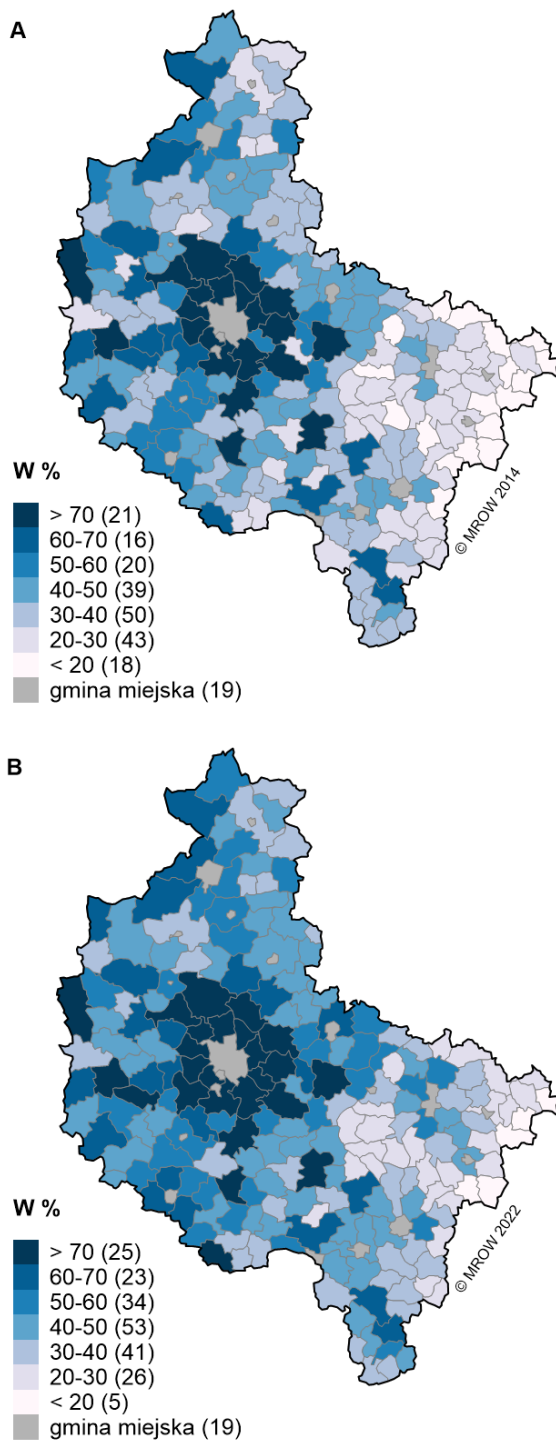
Również wskaźnik (W8) pokazuje, że proces dezagraryzacji struktury gospodarczej w województwie postępuje intensywnie. O ile w roku 2010 wpływy do lokalnych budżetów z podatków CIT i PIT były mniejsze niż trzykrotność wpływu z podatku rolnego w 34 gminach, to w roku 2019 już tylko w 8. Również na drugim biegunie rozkładu można zaobserwować istotne zmiany, na 1 złotówkę z podatku rolnego w 2010 roku przypadało więcej niż 18 zł podatku PIT i CIT w 38 gminach, a w roku 2019 w 78. Nie ulegał przy tym większym zmianom rozkład przestrzenny tego wskaźnika, największe wpływy z podatków związanych z pozarolniczą sferą gospodarki w relacji do podatku rolnego uzyskiwały gminy położone wokół Poznania oraz wzdłuż zachodniej granicy województwa. Warte odnotowania jest także to, że dynamika wartości wskaźnika częściej osiągnęła 100% w gminach -części wschodniej województwa co wynika z tzw. efektu niskiej bazy.

Podobnie jak w przypadku poprzedniego wskaźnika również (W8) w przypadku jednej z gmin między etapem badań MROW 2014 i MROW 2022 uległ nieoczekiwanym zmianom (por. rysunek 2.27) w jednej z gmin, w tym przypadku w gminie Brodnica. Wyjaśnienie tej sytuacji jest podobne, jest to związane z faktem, że badania oparte są o dane dla małych jednostek i nie mogą uwzględniać ich cech specyficznych.

Wskaźnik (W9) ujawnia, że na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego w znakomitej większości gmin znaczenie systemu emerytalnego KRUS maleje, w szczególności jest ono znikome w obszarach podmiejskich wokół Poznania. Większy udział emerytur rolniczych zaznacza się prawie wyłącznie we wschodniej części województwa, na terenach należących w XIX wieku do zaboru rosyjskiego. Jednak i na tych terenach zmniejsza się. Biorąc pod uwagę cały kraj (rys. 2.31.) widać wyraźnie, że w dalszym ciągu KRUS jako system emerytalny ma duże znaczenie w Polsce centralnej i wschodniej, a więc w przybliżeniu na terenach dawnego zaboru rosyjskiego, a wschodnie gminy województwa wielkopolskiego potwierdzają historyczne uwarunkowania rozkładu przestrzennego tego wskaźnika.

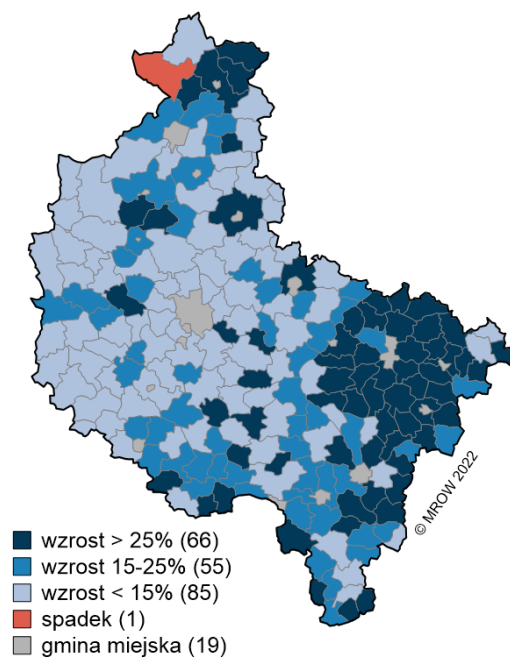
Mimo, że w miarę przemian dokonujących się na obszarach wiejskich związanych z ich dezagraryzacją, (rozumianą jako odchodzenie od dominacji funkcji rolniczej w strukturach źródeł utrzymania) nawet w województwie wielkopolskim występują takie gminy, w których udział emerytur KRUS-owskich obecnie wzrasta, choć wzrost ten jest nieznaczny i powiązany raczej z korzyściami płynącymi z WPR. Jednostek gminnych notujących takie zjawisko jest niecałe 20% ogółu gmin wiejskich i wiejsko-miejskich w województwie.

Biorąc pod uwagę syntetyczną miarę stopnia dezagraryzacji gospodarki lokalnej (rys. 2.32. i 2.33.) można zauważyć, że proces ten jest silnie zaawansowany w rejonie podpoznańskim, słabiej w zachodniej części województwa, a niski w jego wschodniej części. Wyraźnie dostrzec można, że przestrzenne zróżnicowanie stopnia rozwoju wielofunkcyjności gospodarczej na wsi ma uwarunkowania historyczne sięgające XIX wieku ale i współczesne, związane z położeniem na osi obszary podmiejskie – peryferyjne w układzie wojewódzkim. Jednocześnie stwierdza się, że rozkład ten jest względnie trwały, a stopień zaawansowania procesów dezagraryzacyjnych województwa należy do korzystnych w skali kraju.



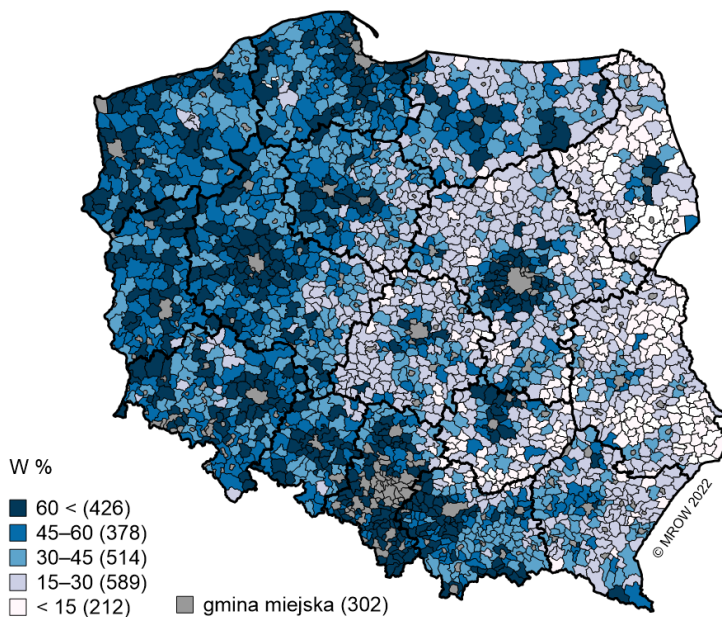
**Rysunek 2.23. Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W7)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i ARiMR.*



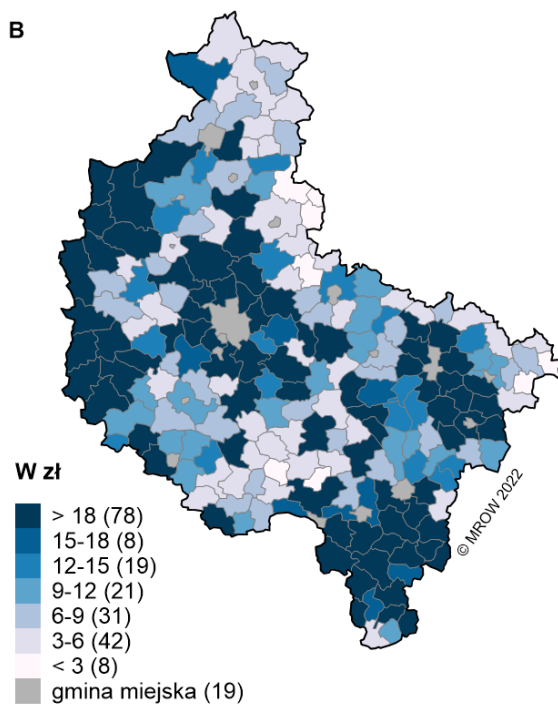
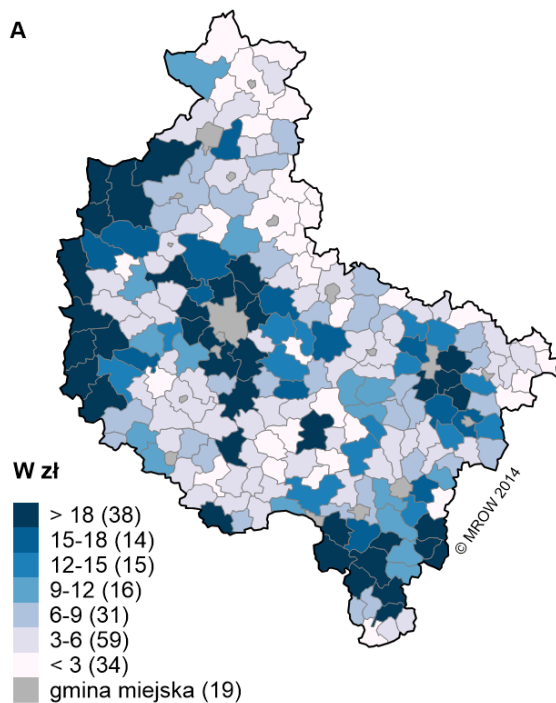
**Rysunek 2.24. Zmiana wartości wskaźnika W7 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



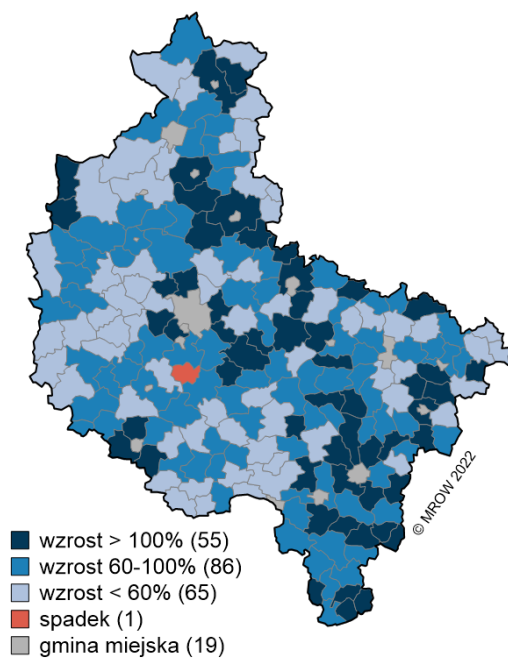
**Rysunek 2.25. Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w 2019 r. – Polska (W7)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i ARiMR.*



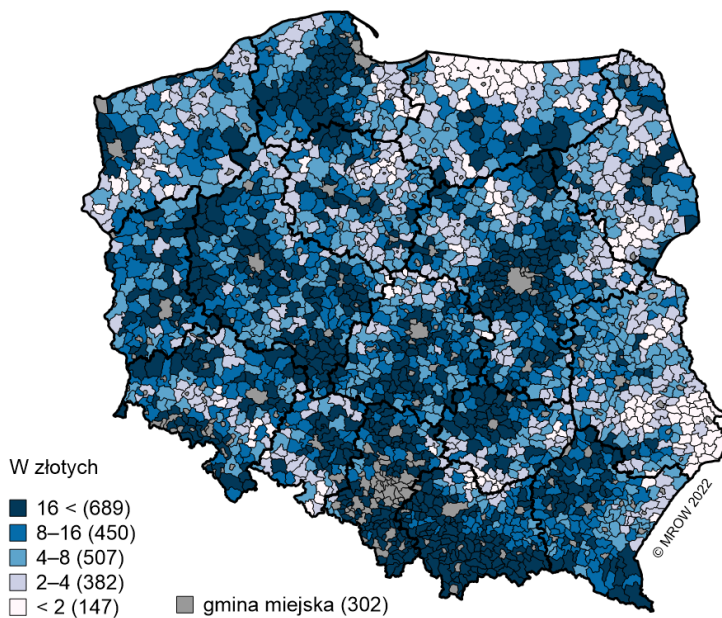
**Rysunek 2.26. Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W8)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



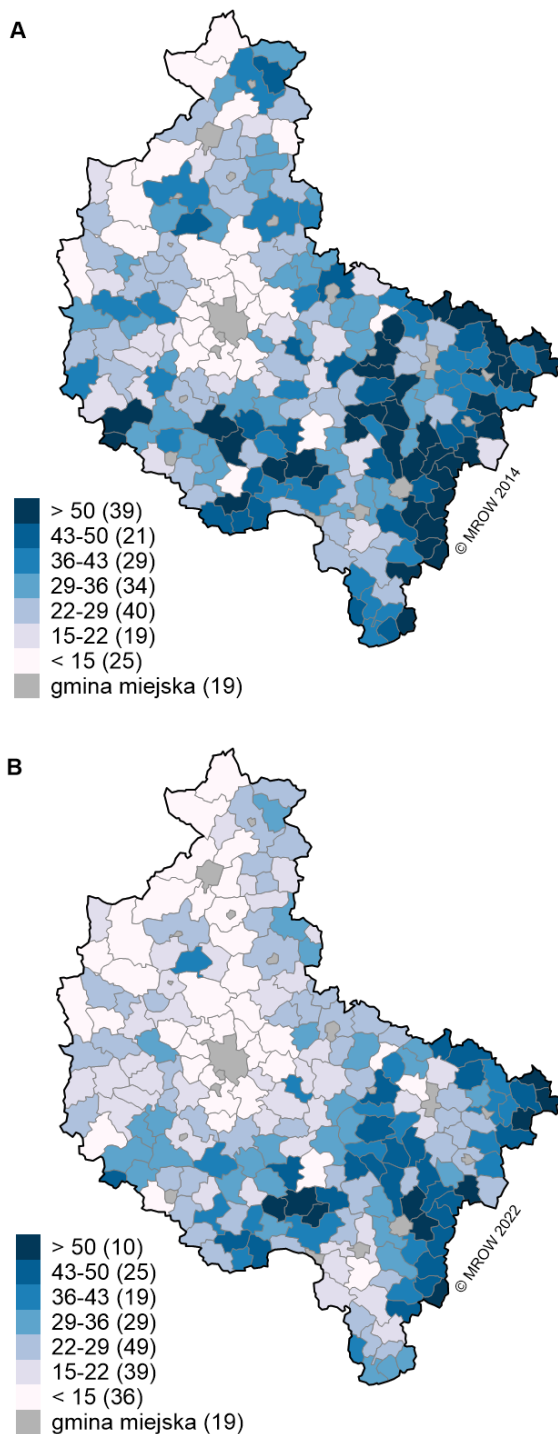
**Rysunek 2.27. Zmiana wartości wskaźnika W8 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.28. Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego w 2019 r. – Polska (W8)**

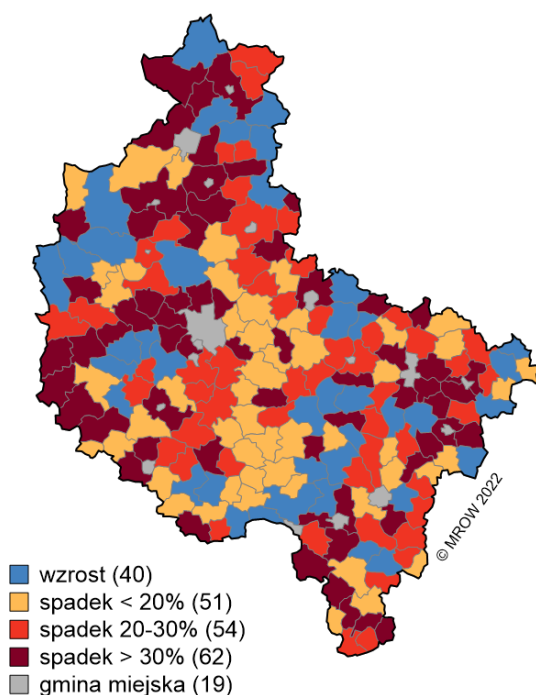
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



**Rysunek 2.29. Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W9)**

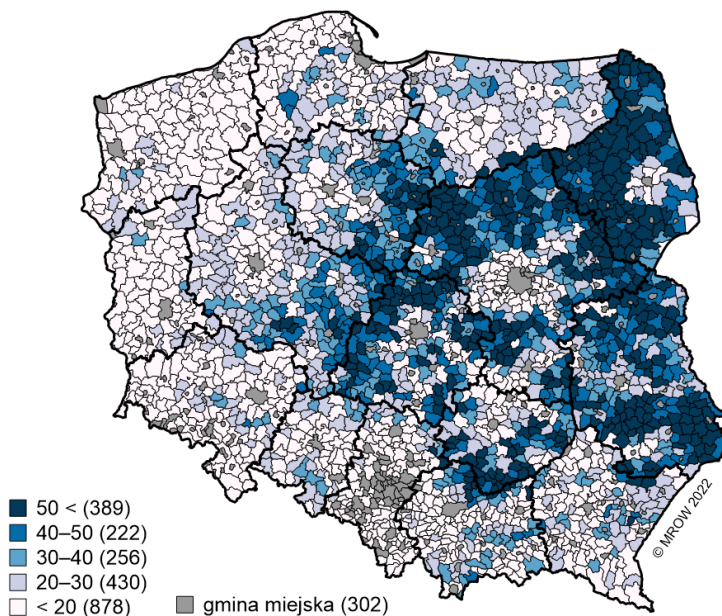
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRUS i GUS.*





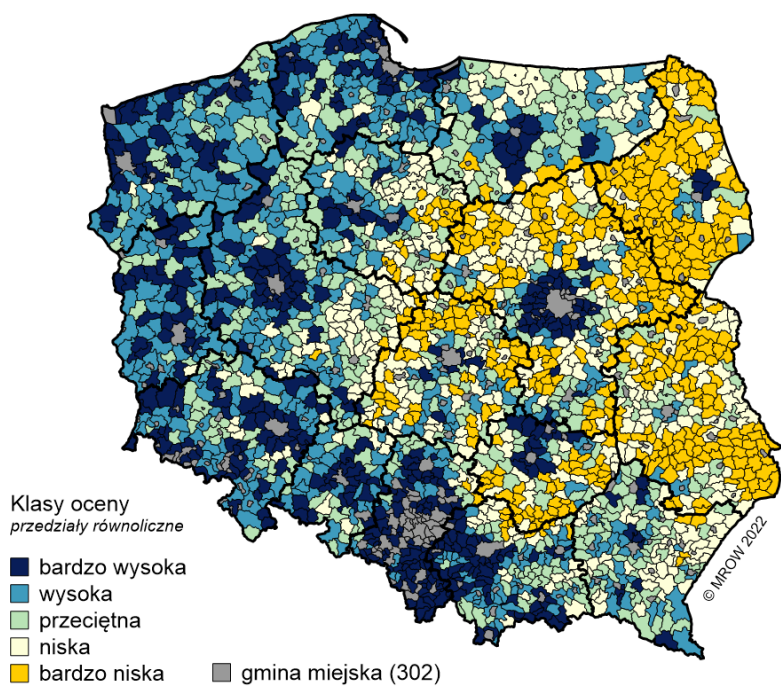
**Rysunek 2.30. Zmiana wartości wskaźnika W9 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



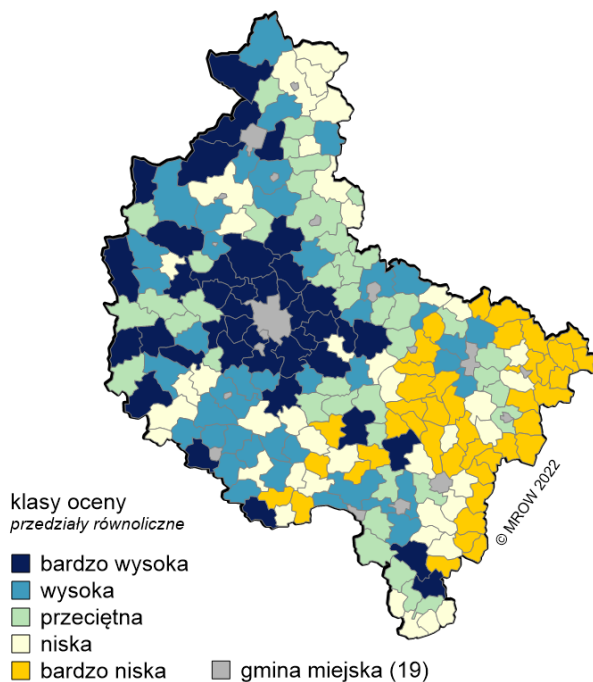
**Rysunek 2.31. Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym w 2019 r. – Polska (W9)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRUS i GUS.



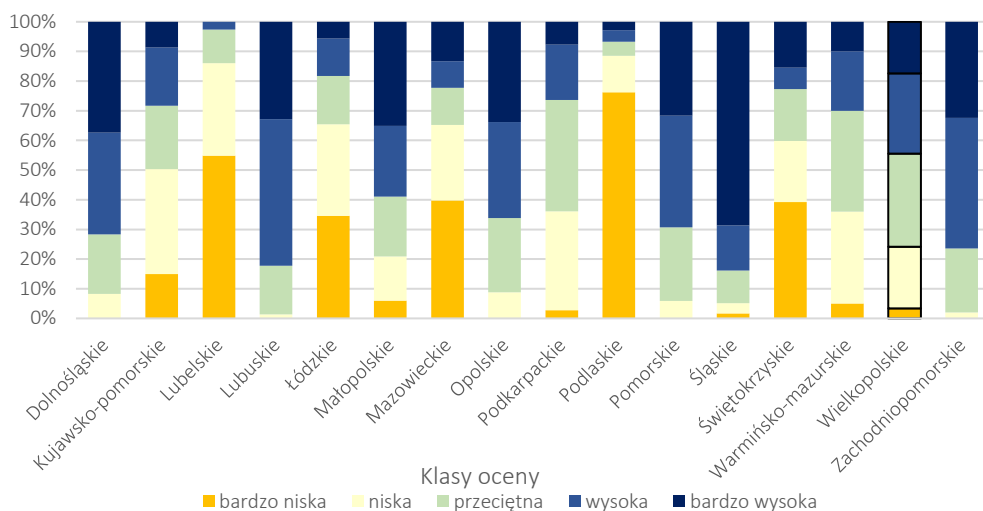
**Rysunek 2.32. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia dezagraryzacji gospodarki lokalnej – Polska (DA)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



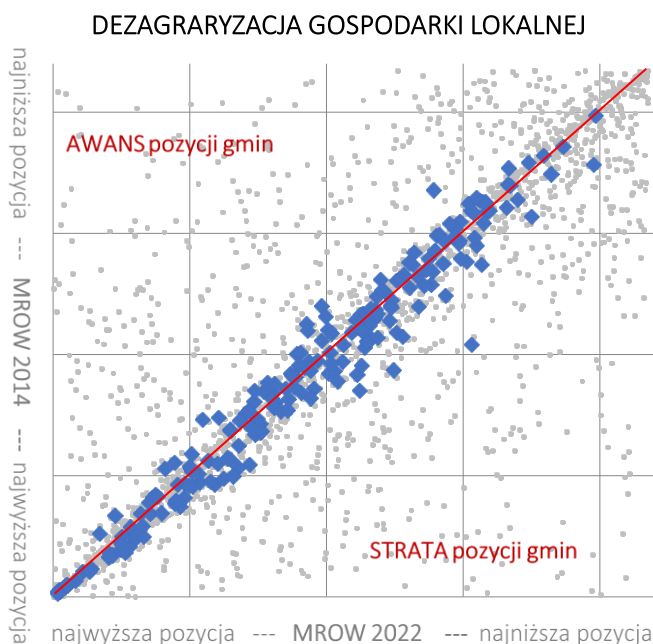
**Rysunek 2.33. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia dezagraryzacji gospodarki lokalnej – województwo wielkopolskie (DA)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



**Rysunek 2.34. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „stopień dezagrarnizacji gospodarki lokalnej” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.35. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie stopnia dezagrarnizacji gospodarki lokalnej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

### 2.3. Charakterystyka funkcji rolniczej

Rolnictwo jest sektorem gospodarki wzbudzającym skrajne opinie, z jednej strony rozpatrywane jest w kategoriach związanych z tym, że jego produkty służą zaspokajaniu potrzeb podstawowych, z drugiej jego udział w gospodarce wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym stale się zmniejsza. Konieczność importu żywności oznacza uzależnienie polityczne, z tego względu samowystarczalność żywnościowa jest ważnym pojęciem wiążącym się z takimi kategoriami polityki jak suwerenność i bezpieczeństwo żywnościowe. Ale często zwraca się również uwagę na fakt, że wraz z rozwojem kraju udział rolnictwa w wytwarzaniu PKB ulega zmniejszeniu, podobnie jak udział zatrudnienia rolniczego w strukturze wykorzystania zasobów pracy. W krajach wysoko rozwiniętych (a zarazem wielkich eksporterach np. pszenicy, takich jak USA, Francja, Australia) rolnictwo dostarcza nie więcej niż 2-3% krajowych miejsc pracy, a udział rolnictwa w PKB jest jeszcze mniejszy.

W warunkach polskich problemy rolnictwa są szczególnie skomplikowane. Wiąże się to z jego strukturalnymi cechami, z jednej strony występuje sektor gospodarstw wielkoobszarowych, w znacznej części powstały w wyniku restrukturyzacji gospodarstw państwowych, nastawiony na masową produkcję towarową metodami nowoczesnymi, opartymi o rachunek ekonomiczny. Z drugiej – większość obszarów wiejskich pokryta jest silnie rozdrobnionymi polami gospodarstw rodzinnych, w znacznym stopniu produkującymi na potrzeby własne i sprzedającymi na rynku relatywnie niewielkie i silnie zróżnicowane asortymentowo nadwyżki produkcji. Co więcej, pod wpływem między innymi Wspólnej Polityki Rolnej następuje faktyczne oderwanie własności gruntów rolnych od ich użytkowania. Badania terenowe realizowane przez badaczy z IRWIR PAN, ale także opisane w literaturze przedmiotu (Pyrgies 2018, Marks-Bielska 2020) ujawniają, że wiele formalnie istniejących gospodarstw rolnych w praktyce wydzierżawia ziemię a ilość rzeczywistych producentów rolnych jest znacznie niższa od tej, jaką podają statystyki. Można powiedzieć, że obecnie występuje faza nieformalnej (i przez to nie znajdującego odbicia w statystyce) koncentracji użytkowania ziemi chłopskiej. Biorąc pod uwagę procesy dokonujące się w skali całego kraju warto również zauważyć, że w rejonie południowo-wschodnim, a więc regionie tradycyjnie najsilniej rozdrobnionego rolnictwa, proces dezagraryzacji lokalnej gospodarki prowadzi w znacznym stopniu do wycofywania ziemi z produkcji rolniczej i przeznaczania jej na inne cele, w tym związane z turystyką i rekreacją.

Badania MROW z natury swojej oparte są o oficjalne statystyki, a te w obecnych warunkach w ograniczonym stopniu dają obraz faktycznie przebiegających procesów w gospodarce rolnej. Z drugiej strony rolnictwo w dalszym ciągu stanowi tak ważny segment gospodarczy wsi, że musi to znaleźć swoje odbicie w badaniach dotyczących procesów rozwoju społeczno-gospodarczego. Mając to na uwadze w prowadzonych analizach sektor rolniczy scharakteryzowany został za pomocą trzech wskaźników związanych z jego cechami strukturalnymi. Starano się przy tym o dobór takich cech, które są możliwie mało podatne na zniekształcenia związane z procesami ze względu na swoją dynamikę lub podatność na działania nieformalne, słabo ujawniającymi się w statystyce.

**Tabela 2.3. Wskaźniki diagnostyczne składowej „charakterystyka funkcji rolniczej” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | CHARAKTERYSTYKA FUNKCJI ROLNICZEJ (SR) |              |            |
|------------------------------------------------------|----------------------------------------|--------------|------------|
| Numer wskaźnika                                      | W10                                    | W11          | W12        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                             | Destymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 35                                     | 35           | 30         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                                    | M_W          | M_W        |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | ARiMR                                  | ARiMR        | ARiMR      |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 12,7                                   | 46,2         | 32,1       |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 12,7                                   | 46,5         | 33,3       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 12,0                                   | 46,8         | 31,2       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 12,5                                   | 48,9         | 29,0       |
| Mediana MROW 2014                                    | 8,2                                    | 75,8         | 30,1       |
| Mediana MROW 2016                                    | 8,2                                    | 75,9         | 31,0       |
| Mediana MROW 2018                                    | 8,3                                    | 76,1         | 28,9       |
| Mediana MROW 2022                                    | 8,4                                    | 76,9         | 25,5       |

Nazwa wskaźnika:

W10. Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie

W11. Liczba działek na 100 ha

W12. Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

Wszystkie dane dotyczące tej składowej rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich pochodzą ze statystyki prowadzonej przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa i dotyczą gospodarstw składających wnioski o dotacje bezpośrednie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Dwa wskaźniki: (W10) - średni obszar gospodarstwa oraz (W12) - odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców mają charakter stymulanty, trzeci – (W11) liczba działek na 100 ha użytków rolnych destymulanty. Dobór wymienionych wskaźników poprzedzony był długimi dyskusjami, w ich wyniku ustalono, że w obecnych warunkach relatywnie dobrze rozwinięte rolnictwo, to relatywnie większe gospodarstwa, o korzystnym rozłogu gruntów i prowadzone przez osoby stosunkowo młode (a więc również prawdopodobnie lepiej przygotowane pod względem posiadanego wykształcenia).

Tabela 2.3. pokazuje, że w okresie objętym badaniami MROW średni obszar gospodarstwa rolnego w województwie wielkopolskim w niewielkim stopniu zmieniał się z dominującą

tendencją do zmniejszania się. Był jednak wyraźnie wyższy od średniego obszaru gospodarstwa w całym kraju, a warto zauważyć, że w jego skali zaobserwowano niezbyt silną tendencję przeciwną, a więc powiększania się powierzchni gospodarstw. Również pod względem rozłogu gruntów rolniczych sytuacja w województwie wielkopolskim jest korzystniejsza niż średnio w kraju i ulega dalszej poprawie. Średnia wielkość działki rolnej w Wielkopolsce przekracza 2 ha, podczas gdy średnia liczona dla całego kraju to około 1,3 ha.

Odsetek „młodych” rolników (do 40 roku życia) w początkowym okresie badań większy był w województwie wielkopolskim niż średnio w kraju, z biegiem czasu i zmian w polityce rolnej preferujących młodych rolników początkowo wzrastał, jednak zarówno w omawianym województwie jak i średnio w kraju wykazywał tendencję do zmniejszania się. Warto zauważyć, że mimo podobnych tendencji zmian w czasie rolnicy wielkopolscy są przeciętnie nieco młodszy niż w pozostałych rejonach kraju.

Teren dzisiejszego województwa wielkopolskiego jest pod względem struktur agrarnych niejednorodny, co jak się zdaje ma swoje źródła w tym, że fragmenty jego obszaru to tzw. ziemie odzyskane, większość – tereny dawnego zaboru pruskiego które w okresie międzywojennym znajdowały się w granicach ówczesnej Polski, a fragmenty stanowią tereny w XIX wieku znajdujące się pod zaborem rosyjskim. Na terenach tzw. ziem odzyskanych (w granicach województwa jest to część powiatu złotowskiego i pilskiego) struktura rolnictwa została ukształtowana sztucznie po wojnie. Pod względem obszaru gospodarstwa w tej części województwa są największe i nie wykazują tendencji do koncentracji gruntów, a raczej (w niewielkim stopniu) do ich rozdrabniania.

Zasadnicza różnica struktur agrarnych występuje między centralną i zachodnią częścią województwa a wschodnią i południową. Struktura pierwszej z nich, centralnej i zachodniej, w znacznym stopniu ukształtowana została w warunkach polityki gospodarczej prowadzonej przez Prusy, a w szczególności przez proces uwłaszczania chłopów, który był stopniowy, długotrwały i sprzyjał osiągnięciu założonych celów gospodarczych, w tym struktur rolniczych. Pewne korekty działające raczej w kierunku dzielenia gruntów na mniejsze części do ukształtowanej wówczas struktury wprowadziła reforma rolna PKWN. Średni obszar gospodarstw według posiadanej własności w tej części województwa często przekracza 15 ha, a więc w warunkach Polski są to gospodarstwa duże.

W odróżnieniu od polityki uwłaszczeniowej pruskiej w pozostałych zaborach uwłaszczenie było jednorazowym aktem motywowanym względami bieżącej polityki. Chłopi uzyskiwali prawo do gruntów wcześniej użytkowanych, co oznaczało znaczne rozdrobnienie gospodarstw. Wschodnia i południowa część województwa wielkopolskiego ma strukturę wielkości gospodarstw zbliżoną do tej, jaka ukształtowała się w Polsce centralnej i wschodniej, a więc w dawnym zaborze rosyjskim (rys. 2.38.). Średni obszar gospodarstwa w gminach tej części województwa nie przekracza 10 ha i w badanym w ramach MROW okresie nie wykazuje tendencji do powiększania się.

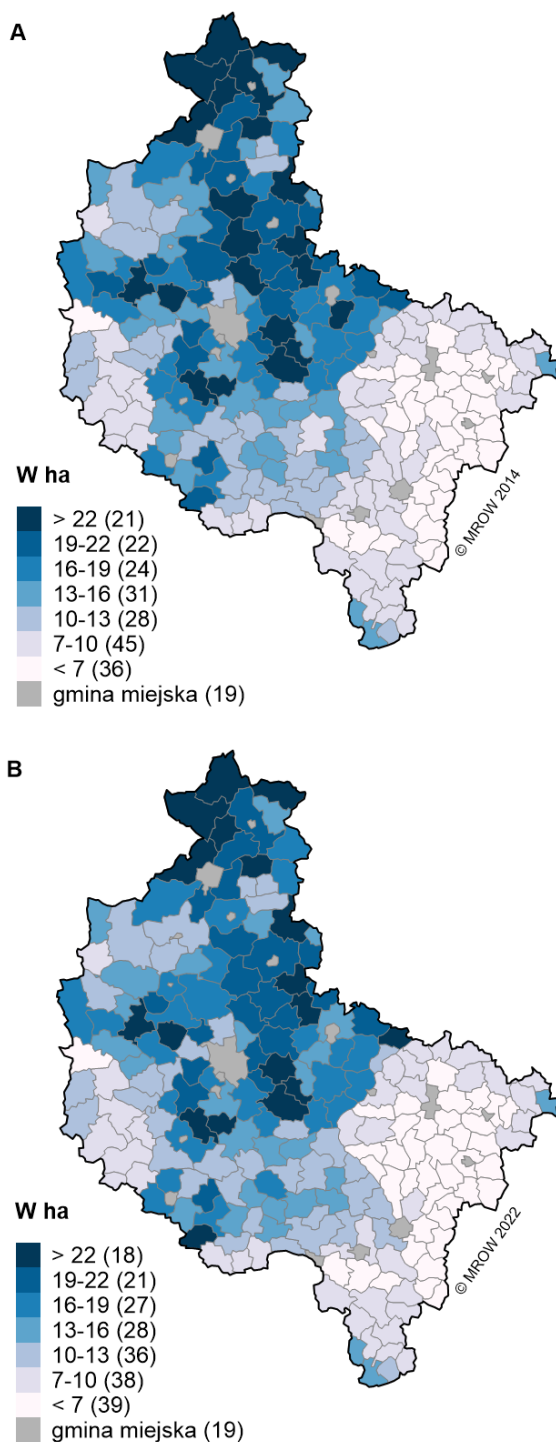
Odmienność wschodniej i południowej części województwa w porównaniu z pozostałą zaznacza się również w przypadku wielkości działek użytków rolnych, o ile zwłaszcza w centralnej części są one duże, w wielu gminach przekraczają 3 ha, to w części wschodniej i południowej niewiele

przekraczają 1 ha. Pod wieloma względami wschodnia i południowa część województwa wielkopolskiego wykazuje więc podobieństwo strukturalne z rejonem Polski centralnej.

Analiza danych dotyczących wieku rolników składających wnioski o dopłaty w ramach WPR ujawnia, że instrumenty służące odmłodzeniu użytkowników gospodarstw rolnych dała ograniczone efekty, przy czym zauważyć można, że jej działanie było szczególnie słabe w obszarach podmiejskich. W okresie objętym badaniami w znakomitej większości analizowanych obszarów województwa udział młodych rolników uległ zmniejszeniu, w skali województwa wielkopolskiego zwiększył się tylko w 20% gmin.

Uogólniona ocena poziomu rozwoju funkcji rolniczej obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego (rys. 2.45.) ujawnia, że jest to obszar kraju silnie zróżnicowany. Część wschodnia i południowa pod względem rolniczym znacznie ustępuje pozostałej części województwa, przy czym jeśli tą pozostałą część rozpatrywać w relacji do całego kraju – charakteryzuje się ona bardzo korzystną oceną. Jeśli jednak oceny zrelatywizować do zbioru gmin województwa okazuje się, że tworzą one subregiony wyraźnie zróżnicowane (rys. 2.46.)

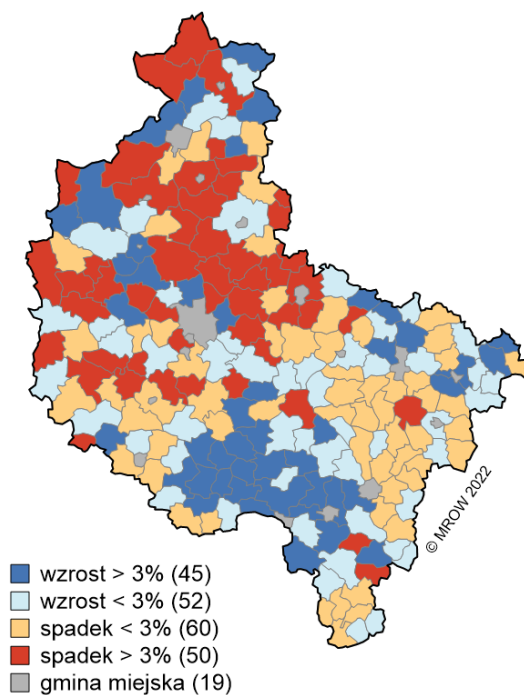
Przechodząc z agregacji gminami do oceny obszarów wiejskich województwa w relacji do innych województw (rys 2.47.) dostrzec można, że w wyniku powstania gospodarstw na majątku byłych PGR-ów w województwach w których gospodarstwa te powstały ukształtowała się silna, relatywnie nowoczesna gospodarka rolna. Są to takie województwa jak zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie czy kujawsko-pomorskie. Wśród pozostałych województw, w których dominują gospodarstwa rodzinne województwo wielkopolskie charakteryzuje się korzystnym poziomem rozwoju funkcji rolniczej.



**Rysunek 2.36. Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W10)**

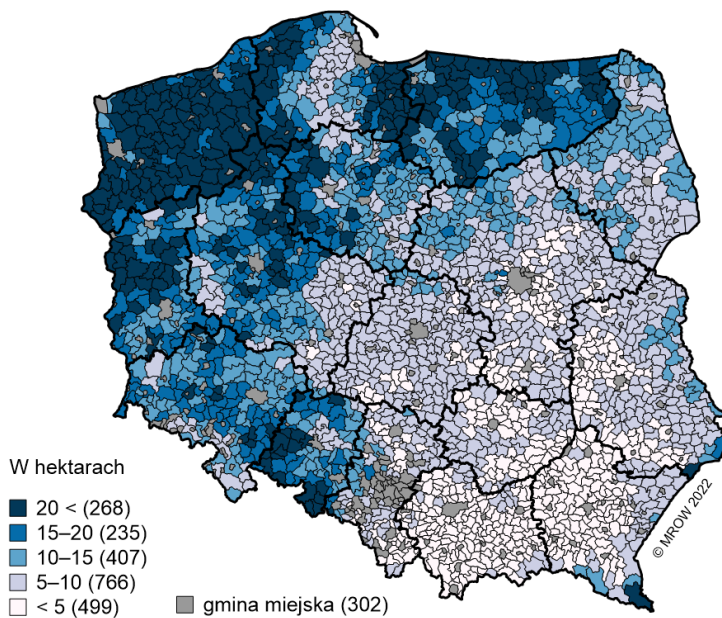
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*





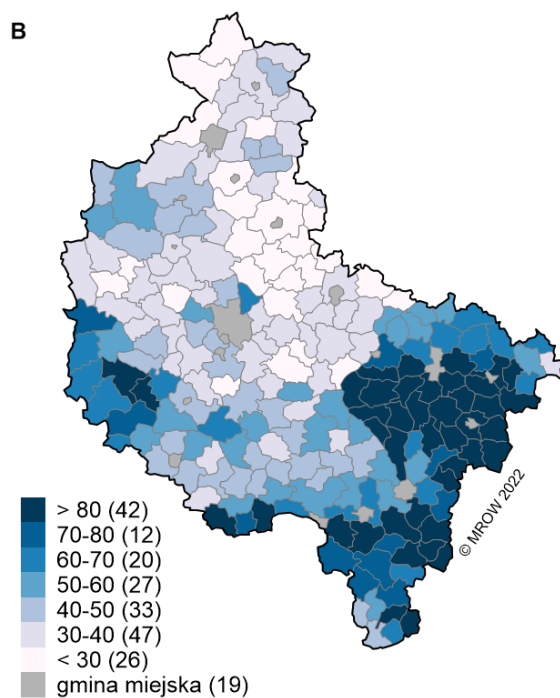
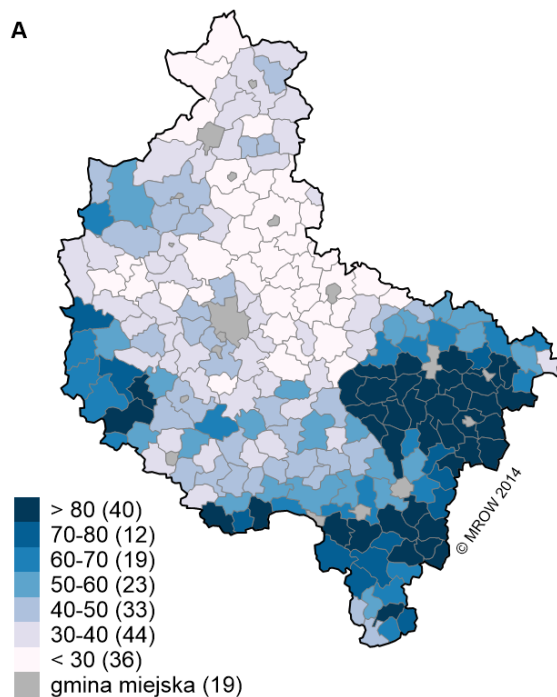
**Rysunek 2.37. Zmiana wartości wskaźnika W10 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



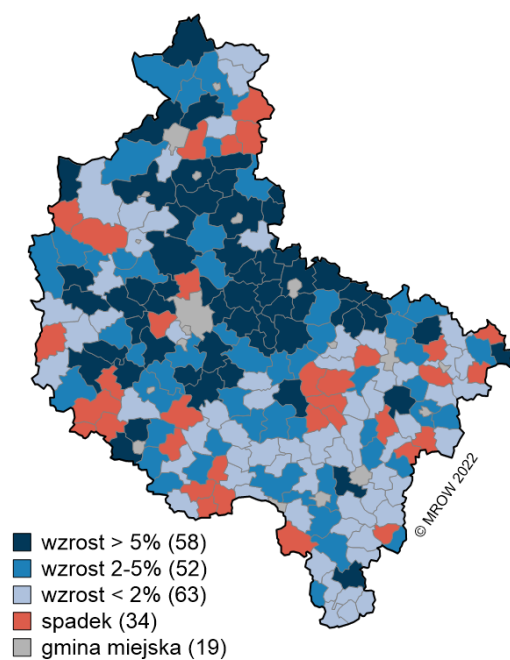
**Rysunek 2.38. Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie w 2019 r. – Polska (W10)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*



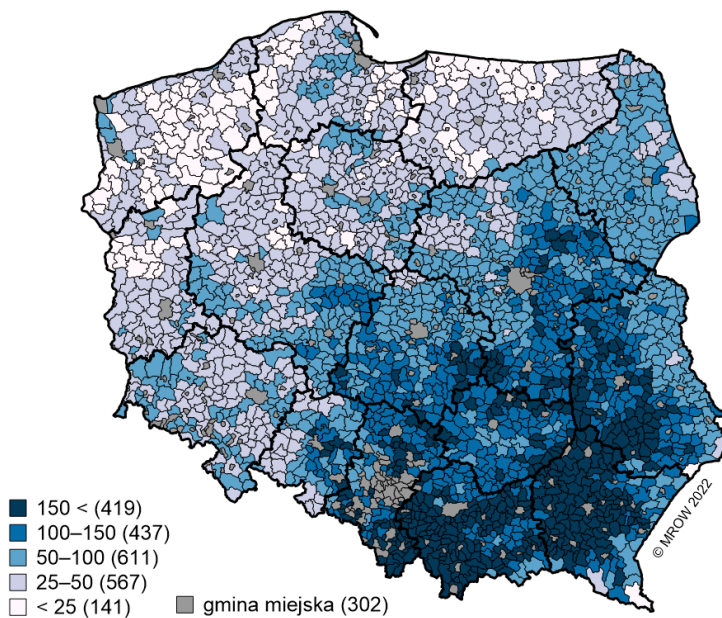
**Rysunek 2.39. Liczba działek na 100 ha w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W11)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*



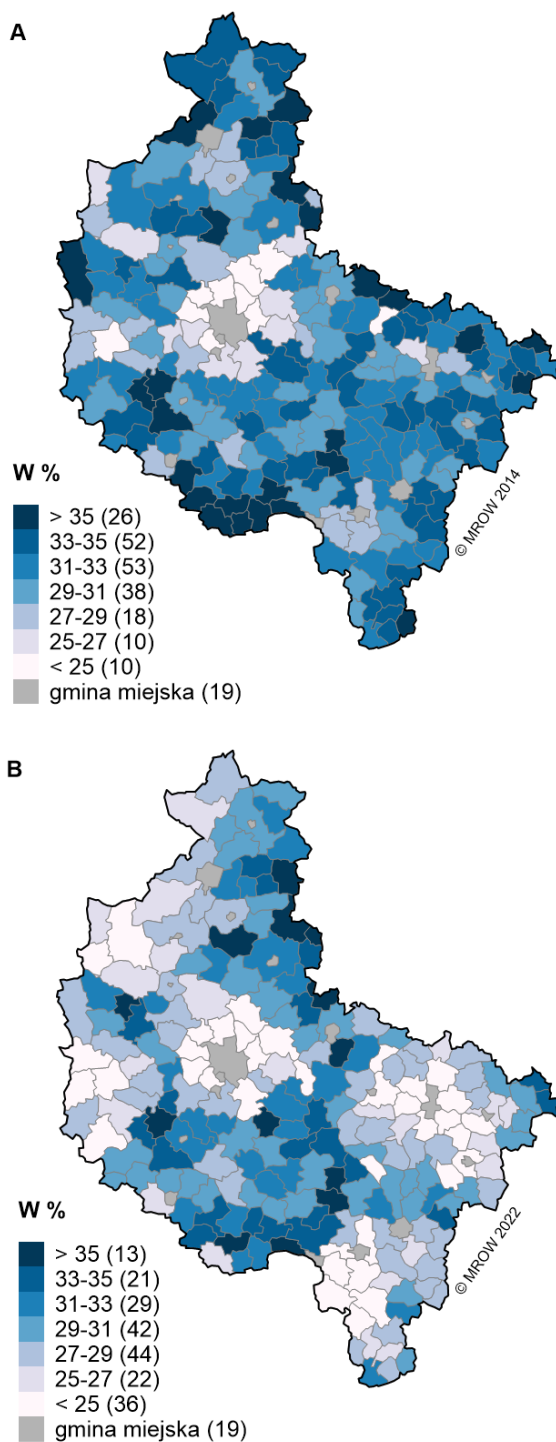
**Rysunek 2.40. Zmiana wartości wskaźnika W11 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



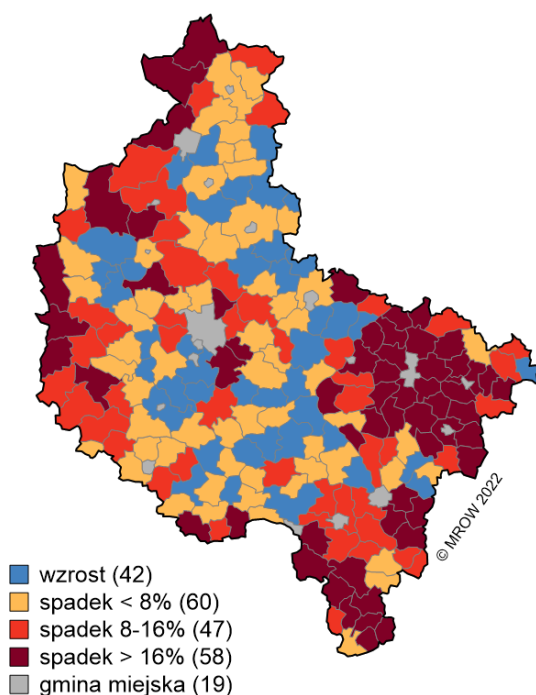
**Rysunek 2.41. Liczba działek na 100 ha w 2019 r. – Polska (W11)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*



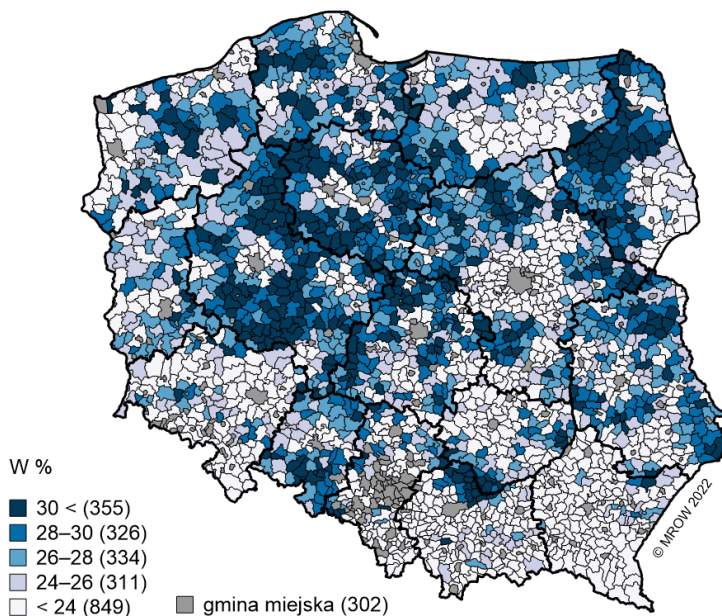
**Rysunek 2.42. Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W12)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*



**Rysunek 2.43. Zmiana wartości wskaźnika W12 między MROW 2014 i MROW 2022**

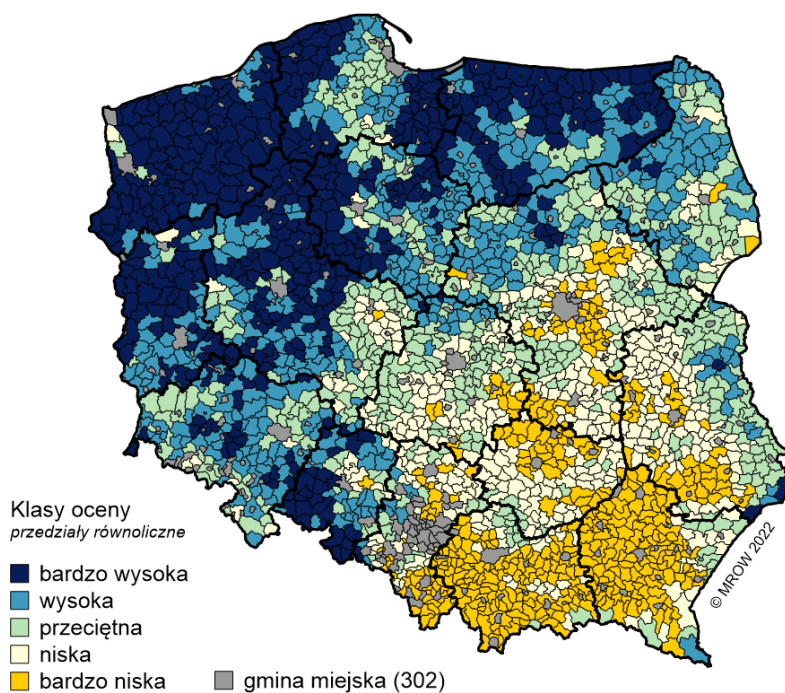
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.44. Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców w 2019 r. – Polska (W12)**

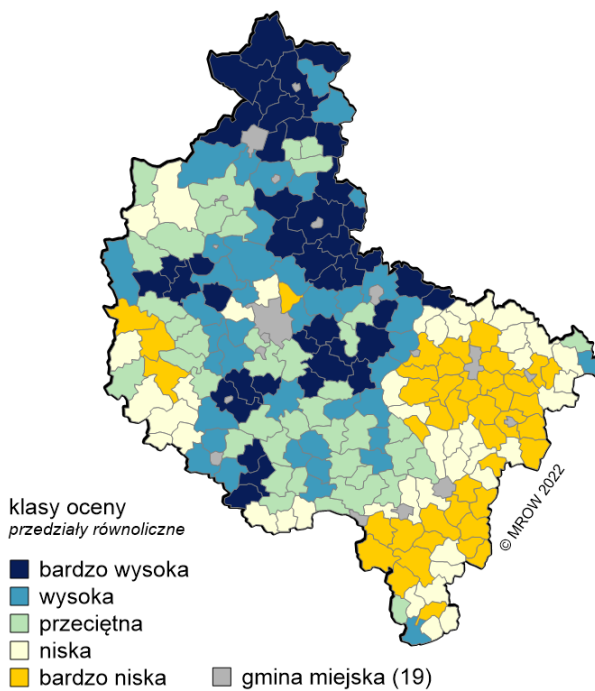
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.*





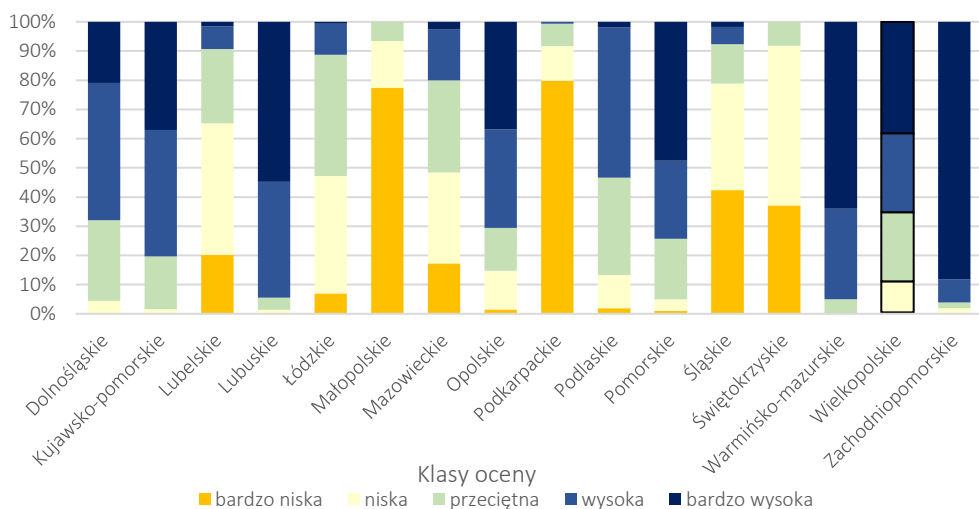
**Rysunek 2.45. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora rolniczego – Polska (SR)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



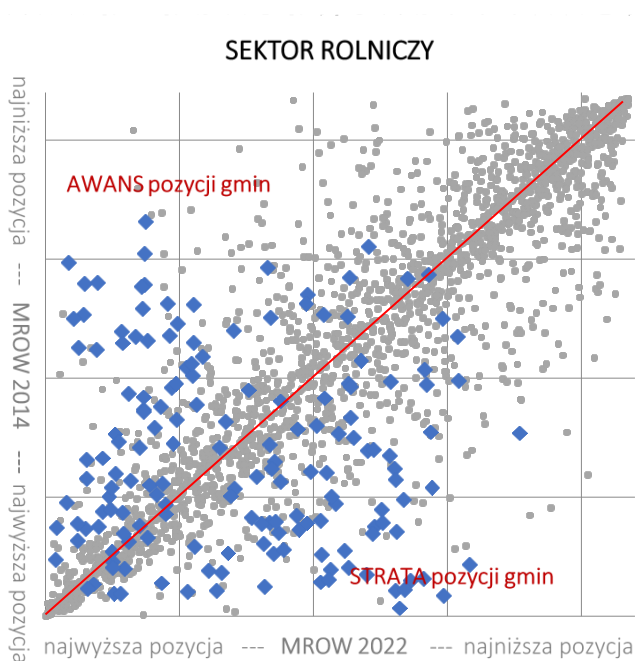
**Rysunek 2.46. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora rolniczego – województwo wielkopolskie (SR)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



**Rysunek 2.47. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „sektor rolniczy” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.48. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie sektora rolniczego dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.4. Sektor pozarolniczy

Jak już wcześniej wspomniano w miarę rozwoju sektora rolniczego jego zapotrzebowanie na pracę żywą zmniejsza się, co oznacza, że kurczy się ilość miejsc pracy w rolnictwie. Dla ludności wiejskiej konsekwencją postępu dokonującego się w rolnictwie jest więc potrzeba znajdowania zatrudnienia poza nim, na wsi lub poza nią. W procesie tym pewna ilość miejsc pracy pozarolniczej powstaje na wsi, jest to konsekwencja rozwoju społeczno-ekonomicznego, którego jedną z cech jest rozwój usług publicznych oraz wzrost zapotrzebowania na usługi wykonywane dla gospodarstw rolnych. Jednak zatrudnienie w usługach tego rodzaju jest stosunkowo niewielkie, znacznie mniejsze niż powstające nadwyżki podaży pracy związane z procesem demograficznym i ze zmianami w rolnictwie. Poszukiwanie równowagi na wiejskim rynku pracy odbywa się więc albo poprzez migracje poza wieś, przede wszystkim do miast, albo poprzez rozwój na wsi lub w jej najbliższej okolicy działalności gospodarczej pozarolniczej. W rzeczywistości obie te możliwości przywracania równowagi na lokalnych rynkach pracy dokonują się równocześnie, choć w różnych uwarunkowaniach lokalnych w różnej proporcji.

Jeśli przewagę w przywracaniu równowagi rynku pracy uzyskują migracje poza wieś następuje groźba, że pojawią się zjawiska depopulacyjne. Taka sytuacja występuje w Polsce w szeregu miejsc, głównie na pograniczu wschodnim oraz na obszarach Polski centralnej i wschodniej, w subregionach położonych peryferyjnie w stosunku do rynku pracy większych ośrodków miejskich. Jeśli jednak na wsi lub w jej sąsiedztwie pojawią się podmioty gospodarcze działające w sferze pozarolniczej i tworzące pozarolnicze miejsca pracy – mamy do czynienia z tzw. rozwojem wielofunkcyjnym. Cechuje się on dodatkowo tym, że rozwój pewnych rodzajów działalności stwarza warunki sprzyjające pojawianiu się innych, następują procesy związane z kooperacją, powstawaniem zapotrzebowania np. na usługi transportowe, serwisowe itp.

W przypadku badań rozwoju wielofunkcyjnego gmin trzeba brać pod uwagę całe jednostki gminne, w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem. Miasta takie, nie stanowiące odrębnych jednostek o statusie gminy, są z reguły małe, wiele z nich jest nie większa pod względem liczby mieszkańców od wsi w Polsce południowo-wschodniej. W większości przypadków stanowią lokalne centra administracji, usług publicznych, skupiają niektóre elementy infrastruktury (zwłaszcza o charakterze punktowym) a także koncentrują lokalne pozarolnicze miejsca pracy. Co więcej, część z nich uzyskała prawa miejskie całkiem niedawno i to właśnie ze względu na ich znaczenie w układzie lokalnej sieci osadniczej. W województwie wielkopolskim w okresie prowadzenia badań MROW były cztery takie przypadki: Jaraczewo w powiecie jarocińskim, Opatówek (pow. kaliski), Chocz i Dobrzyca (pow. pleszewski). Najmniejsze z nich, Jaraczewo, liczy mniej niż 1 400 mieszkańców.

Dla określenia stopnia rozwoju funkcji pozarolniczych wykorzystano trzy wskaźniki. Pierwszym z nich (W13), jest to liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1 000 osób w wieku produkcyjnym. W systemie tym nie są rejestrowane gospodarstwa rolne, a więc ilość zarejestrowanych pozycji w zasadzie odpowiada liczbie podmiotów nierolniczych. W zasadzie, gdyż wśród nich mogą być takie, które nie podjęły działalności lub ją zawiesiły, nie jest również jasne, czy wszystkie likwidując działalność są usuwane z rejestru. Przyjmując jednak, że



ewentualne spowodowane w ten sposób błędy mają charakter systemowy możemy uznać, że nawet jeśli ilość podmiotów w rejestrze jest zawyżona, to dzieje się to systematycznie we wszystkich jednostkach gminnych. A zatem zróżnicowanie pod względem wielkości wskaźnika oddaje właściwie różnice między badanymi jednostkami.

**Tabela 2.4. Wskaźniki diagnostyczne składowej „charakterystyka funkcji pozarolniczej” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | ROZWÓJ FUNKCJI POZAROLNICZYCH (SPR) |            |              |
|------------------------------------------------------|-------------------------------------|------------|--------------|
| Numer wskaźnika                                      | W13                                 | W14        | W15          |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                          | Stymulanta | Destymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 30                                  | 30         | 40           |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                                 | M_W        | M_W          |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | GUS                                 | MF, GUS    | GUS          |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 105,8                               | 58,2       | 10,3         |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 116,4                               | 50,1       | 10,9         |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 123,6                               | 52,9       | 10,7         |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 147,3                               | 61,4       | 10,2         |
| Mediana MROW 2014                                    | 93,8                                | 43,1       | 10,5         |
| Mediana MROW 2016                                    | 100,7                               | 39,6       | 11,2         |
| Mediana MROW 2018                                    | 106,3                               | 41,8       | 11,3         |
| Mediana MROW 2022                                    | 124,9                               | 49,2       | 10,8         |

Nazwa wskaźnika:

W13. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym

W14. Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz płatników CIT na 1000 mieszkańców

W15. Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

Drugi z wykorzystanych wskaźników (W14) pochodzi z ewidencji podatkowej, jest on związany z ilością osób prowadzących działalność gospodarczą i płacących podatki związane z tą działalnością na terenie gminy. Wykorzystuje on istniejącą różnicę w systemie podatkowym między działalnością rolniczą a działalnością pozarolniczą. Z punktu widzenia badań dynamiki zjawisk jest on relatywnie najślabszy gdyż pozostaje silnie podatny na zmiany przepisów podatkowych, a także np. na politykę wspierania tzw. samozatrudnienia, co wpływa na wykorzystywane dane statystyczne.

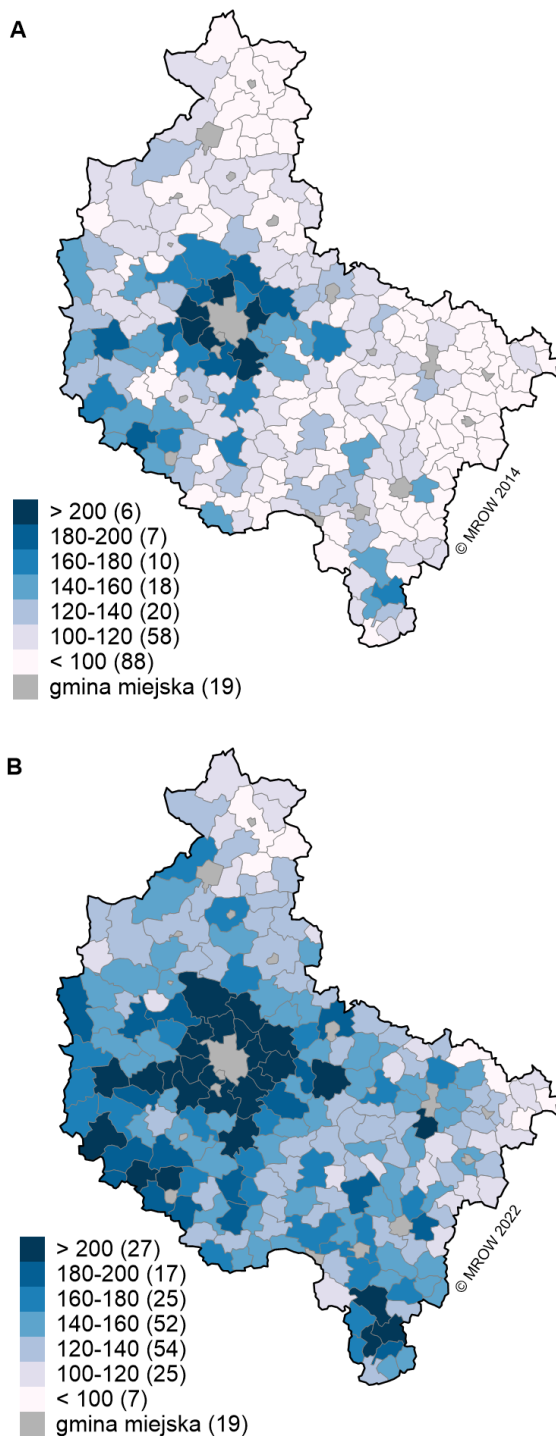
Wreszcie wskaźnik (W15), jedyny z tej grupy będący destymulantą rozwoju. Został on zbudowany podobnie jak (W13) w oparciu o dane systemu REGON, ale wykorzystuje nie tylko ilość wpisów do tego systemu lecz również ich charakter. W każdej gminie występuje pewna ilość instytucji świadczących usługi publiczne i związanych z funkcjonowaniem państwa, takie jak Urząd Gminy, ośrodek zdrowia, posterunek policji, szkoła itp. Są one rejestrowane w systemie REGON na równi z innymi, prowadzącymi działalność gospodarczą. Im większy odsetek ogólnej liczby wpisów do rejestru stanowią tego rodzaju instytucje tym mniejszy jest udział podmiotów gospodarczych prowadzących działalność pozarolniczą.

Analiza danych tabeli 2.4. wskazuje, że w okresie prowadzenia badań MROW liczba podmiotów gospodarczych pozarolniczych w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa wielkopolskiego wykazywała tendencję do stałego wzrostu. Podobna tendencja wzrostu wielofunkcyjności wystąpiła również w zbiorze gmin całego kraju, jednak osiągnięty pod tym względem poziom rozwoju gmin wielkopolskich był na początku okresu badań wyższy i wyższy pozostał do dziś.

Podobnie pozostałe wskaźniki pokazują wyższy poziom wielofunkcyjności gmin wielkopolskich w porównaniu z resztą kraju. Jednak o ile wskaźnik (W13) wykazuje wzrost regularny, stały w czasie, to pozostałe ujawniają okresy silniejszego wzrostu oraz pewnej stagnacji lub nawet okresowej regresji zjawiska, prawdopodobnie wiąże się to z dokonującą się ewolucją systemów podatkowych lub innych przepisów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej.

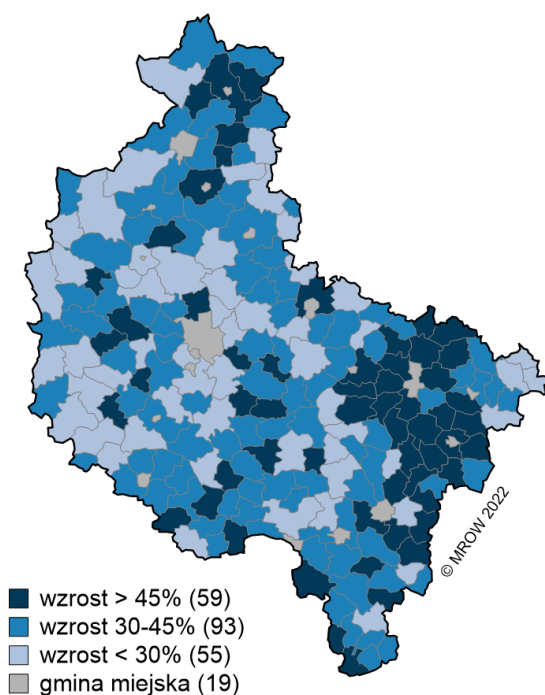
Dwa zjawiska dotyczące rozwoju sektora pozarolniczego na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego zasługują na szczególną uwagę. Pierwszym z nich jest pewna zmiana dokonująca się w układzie przestrzennym. O ile część wschodnia województwa, zwłaszcza te jej fragmenty, które znajdowały się w XIX wieku w granicach zaboru rosyjskiego wykazywała słabszy rozwój pozarolniczych działów gospodarki jeszcze kilkanaście lat temu, to dostrzec można pewne symptomy tendencji do wyrównywania się poziomu rozwoju na terenie całego województwa. Drugim zjawiskiem jest bardzo silne i rozległe przestrzennie oddziaływanie Poznania na tereny wiejskie położone w jego pobliżu. Poznań jest jednym z kilku miast w Polsce o najbardziej rozległej strefie obszarów podmiejskich, pod tym względem może być porównywany w kraju tylko z Warszawą i Wrocławiem.

Rysunek 2.60. dowodzi, że obecnie obszary wiejskie województwa wielkopolskiego charakteryzują się (w relacji do pozostałych województw) najbardziej korzystną sytuacją pod względem stopnia rozwoju gospodarki wielofunkcyjnej. Tendencja do zmniejszania się różnic między jego częścią wschodnią i pozostałą wydaje się również zjawiskiem korzystnym.



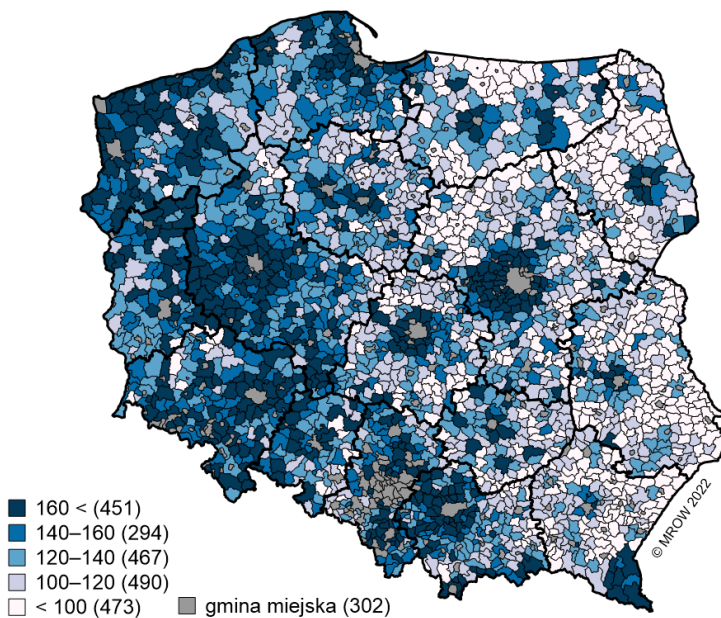
**Rysunek 2.49. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W13)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



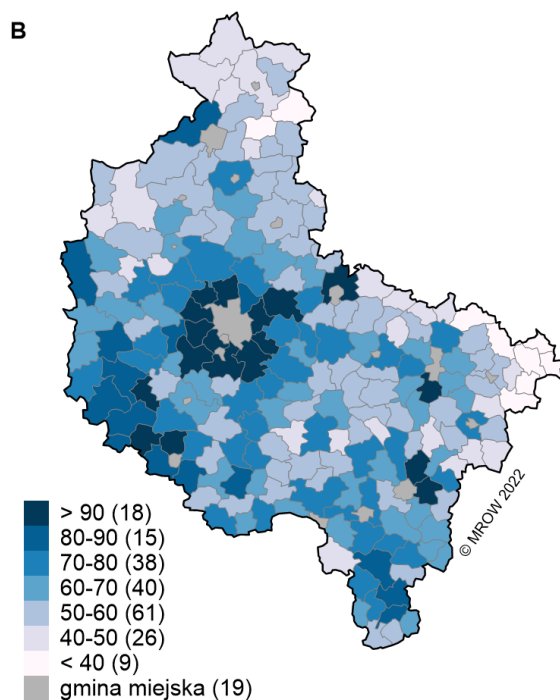
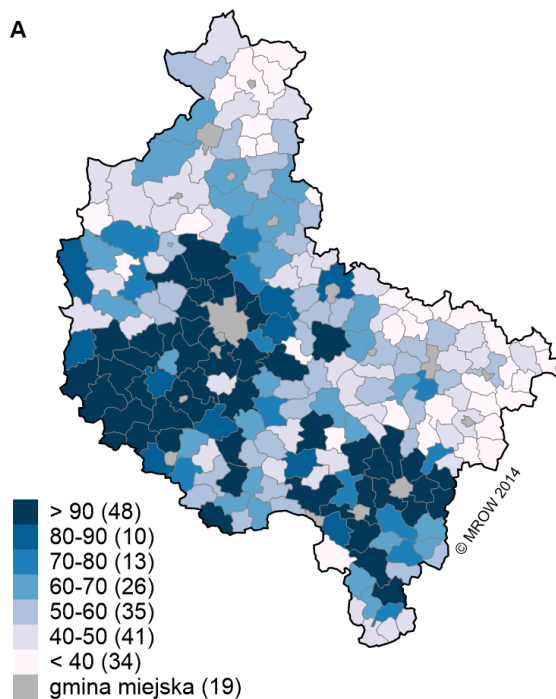
**Rysunek 2.50. Zmiana wartości wskaźnika W13 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



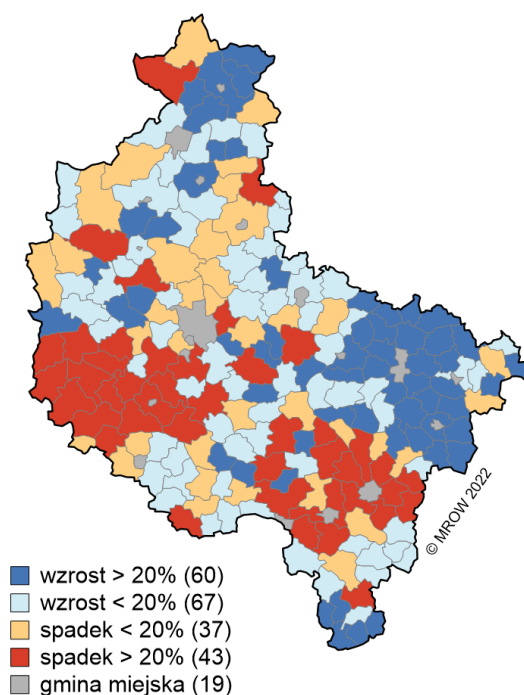
**Rysunek 2.51. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W13)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



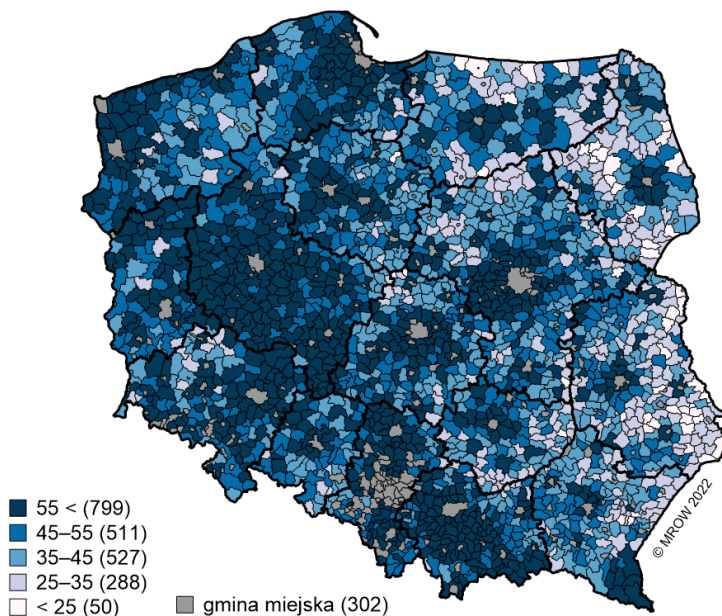
**Rysunek 2.52. Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz liczba płatników CIT na 1000 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W14)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i GUS.



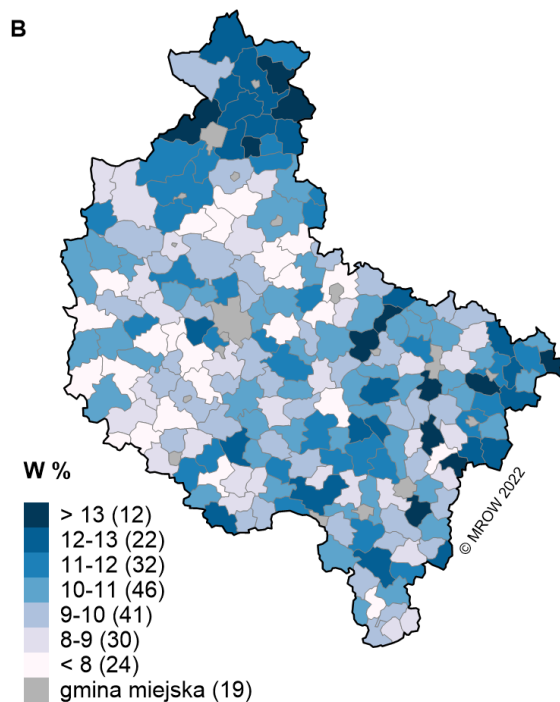
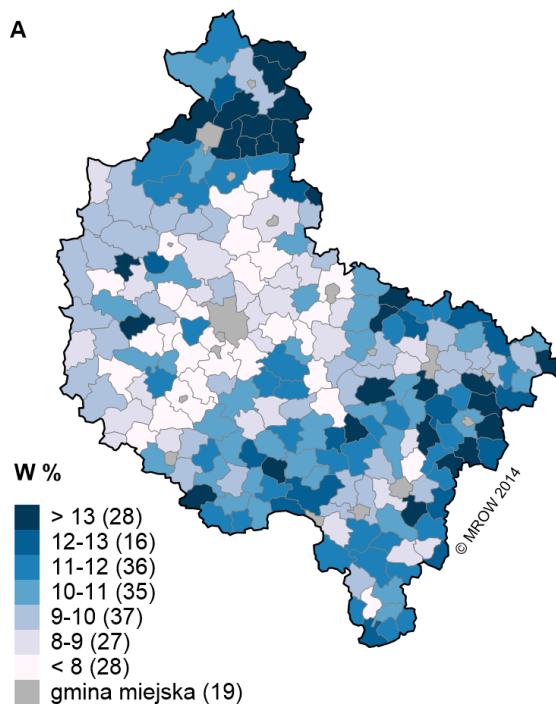
**Rysunek 2.53. Zmiana wartości wskaźnika W14 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.54. Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz liczba płatników CIT na 1000 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W14)**

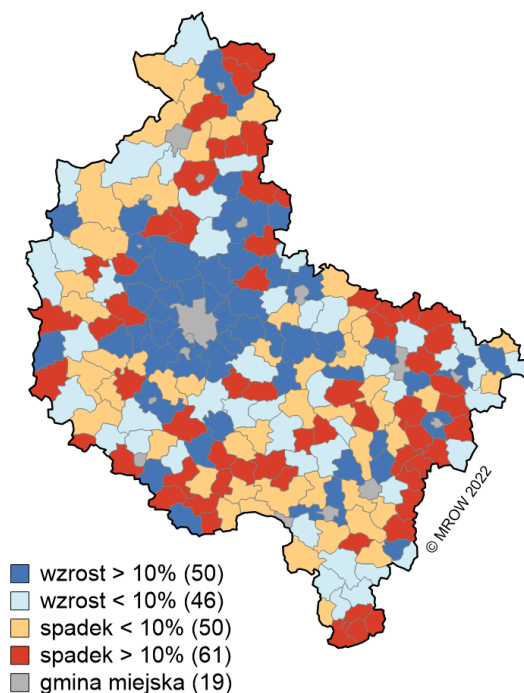
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i GUS.*



**Rysunek 2.55. Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W15)**

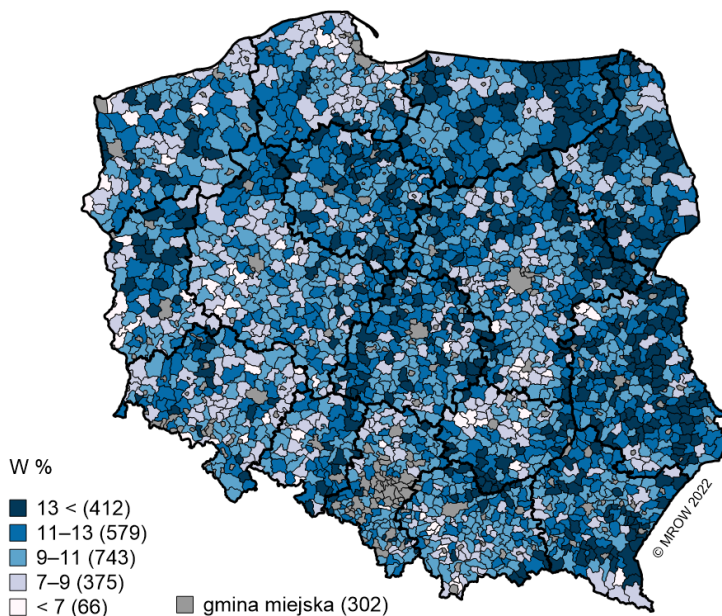
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





**Rysunek 2.56. Zmiana wartości wskaźnika W15 między MROW 2014 i MROW 2022**

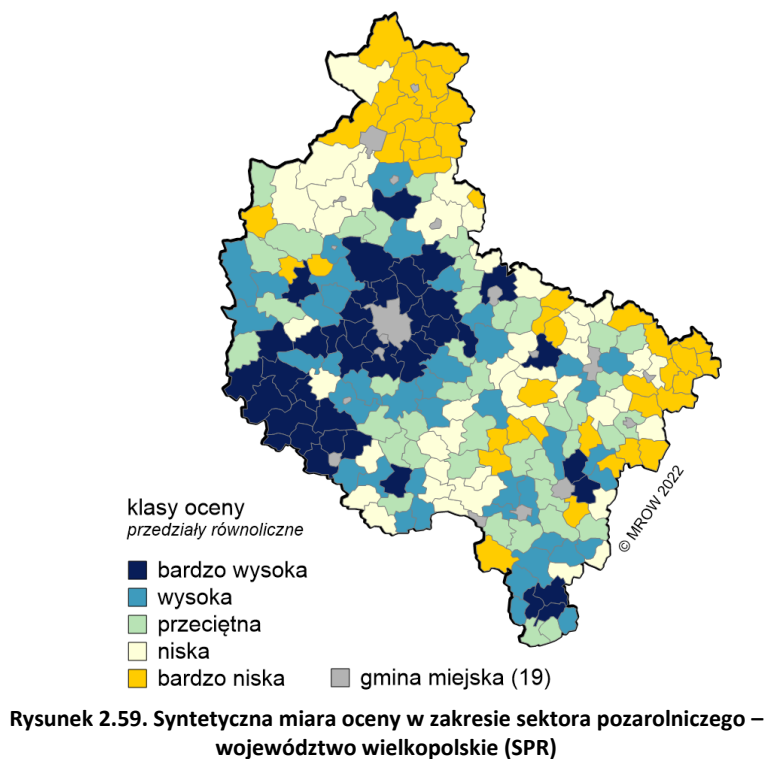
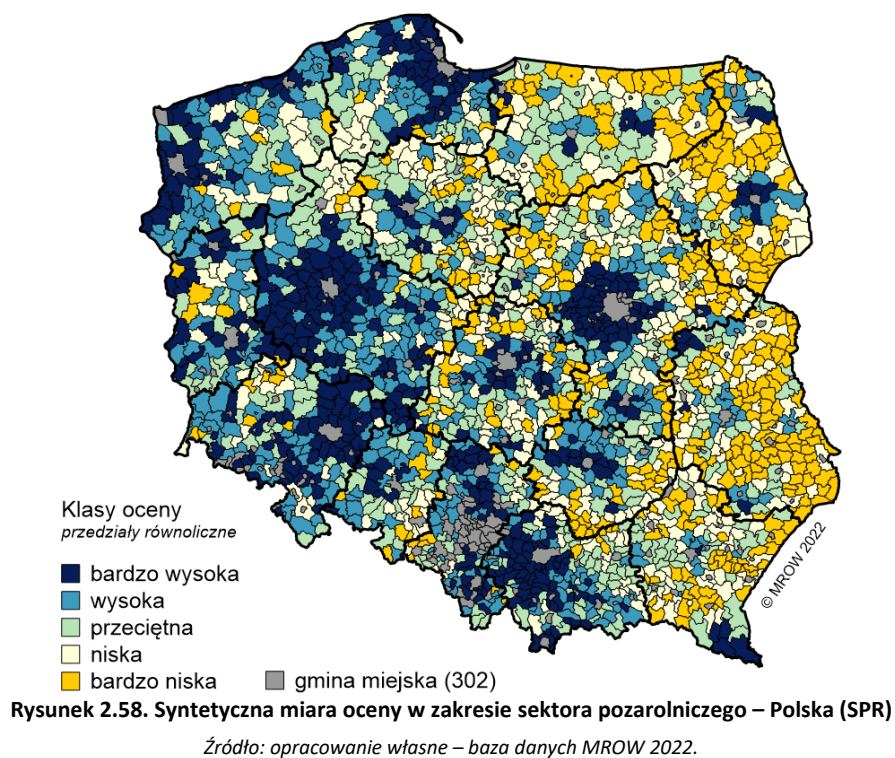
Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

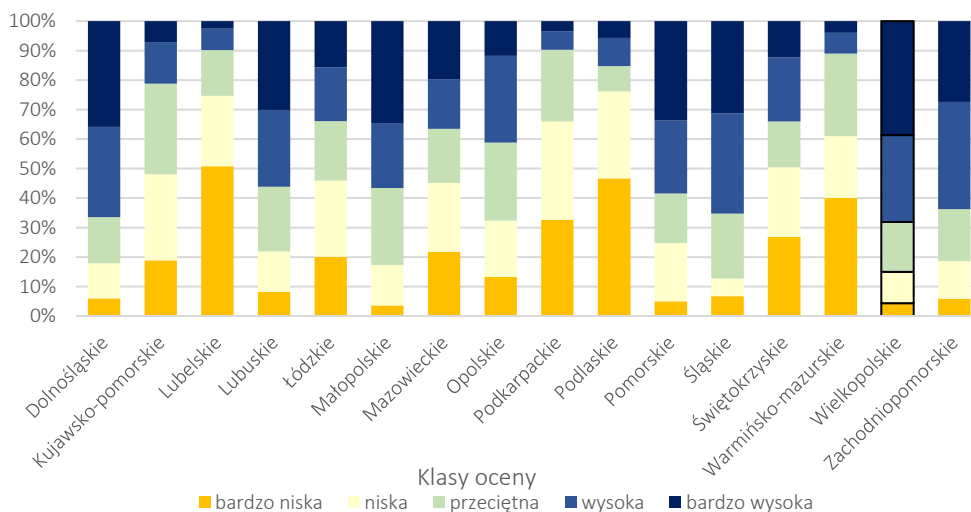


**Rysunek 2.57. Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w 2019 r. – Polska (W15)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

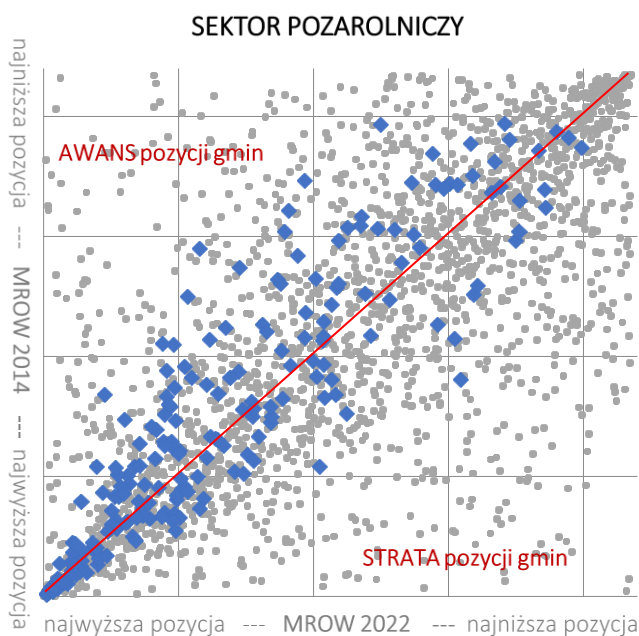






**Rysunek 2.60. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „sektor pozarolniczy” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.61. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie sektora pozarolniczego dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.5. Lokalne finanse publiczne

Warto przypomnieć fragment głównego raportu MROW (Stanny i in. 2023, s. 103), że analiza niniejszej składowej w ujęciu dynamicznym wrażliwa jest na zachodzące zmiany prawno-systemowe. W badanym okresie odnotować należy dwie takie zmiany: 1) wprowadzenie świadczenia wychowawczego „500+”<sup>15</sup>, które w znaczący sposób zmieniło strukturę dochodów jednostek samorządu terytorialnego; 2) zakończenie perspektywy finansowej UE na lata 2007-2013 i rozpoczęcie nowej na lata 2014-2020, co znalazło odbicie w środkach pozyskiwanych z UE w konkretnych latach, a zatem i podejmowanych przez samorządy inwestycjach<sup>16</sup>. Wobec powyższego, wykorzystane wskaźniki (poza (W17), publikowanym co roku przez Ministerstwo Finansów), obliczane są jako średnie trzyletnie.

Pierwsze trzy miary (W16, W17, W18) niosą informację o dochodowej stronie budżetu lokalnego. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem wskazuje na poziom autonomii finansowej gminy, a więc uzależnienie lub niezależność od transferów zewnętrznych i możliwość prowadzenia długofalowej polityki finansowej. Wskaźniki dochodów podatkowych (W17 i W18) są odbiciem struktury społeczno-gospodarczej gminy, a zatem zamożności mieszkańców i przedsiębiorczości. Miary (W19) i (W20) operacjonalizują wydatkową stronę budżetu i obrazują zdolność samorządów do absorpcji środków unijnych i przeprowadzania inwestycji.

Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem (W16) osiągnął maksymalną wartość w województwie wielkopolskim w 2015 r., po czym w 2019 r. zmalał do wartości najniższej w latach 2010-2019 (37,4%), wyższej o ponad 3 p.p. od mediany krajowej, która również zmalała po 2015 r. Największa autonomia finansowa panuje w samorządach lokalnych otaczających Poznań, choć wyraźnie zasięg ich (krąg) zmniejszył się od 2010 r. (rys. 2.62. i 2.63.) – proporcjonalnie jednak na terenie całego województwa wskutek opisanych zmian w strukturze dochodów. Poza tym, wyróżniają się też pojedyncze gminy w innych częściach regionu. Najbardziej uzależnione od transferów z zewnątrz są z kolei samorządy na północnym krańcu województwa (powiaty złotowski i pilski, w większości jest to tzw. obszar popegeerowski) oraz w zwartym skupisku na wschodzie regionu (gminy na styku powiatów: pleszewskiego, słupeckiego, konińskiego i kaliskiego). Co pozytywne z punktu widzenia systemu wyrównywania różnic dochodów gmin, w latach 2010-2019 wzrost tej miary odnotowany został właśnie w tym obszarze regionu (rys. 2.63.), co jednak alarmujące – niskie wartości na północy regionu jeszcze bardziej pogłębiły się.

---

<sup>15</sup> „O ile w latach 2010–2015 średni roczny wzrost dochodów własnych wynosił 6,9%, a pozostałych dochodów 1,9%, o tyle w latach 2016–2019 dochody własne rosły średniorocznie o 9,8%, a pozostałe dochody – o 10,6% (!). Przyczyn tej zmiany należy dopatrywać się m.in. we wprowadzonym w 2016 r. świadczeniu 500+, które jest wypłacane beneficjentom z dotacji celowej przekazywanej samorządom ze środków budżetu państwa. [...] Dotacja w 2019 r. stanowiła 11,2% wszystkich dochodów j.s.t oraz blisko 1/3 wszystkich dotacji na zadania zlecone. W efekcie zauważa się zmianę struktury budżetów samorządów lokalnych i większe obciążenia administracyjne nań spadające.” (Stanny i in. 2023, s. 104).

<sup>16</sup> „Dotychczasowe trzy etapy MROW przebiegały w okresie programowania UE na lata 2007–2013 (zakończonym 31 grudnia 2015 r.), a trwająca jeszcze perspektywa 2014–2020 (która zakończy się 31 grudnia 2023 r.) de facto rozpoczęła się w 2016 r. Średnia trzyletnia uwzględnia oprócz 2019 r. także dwa lata poprzedzające, kiedy to wydatkowanie środków dopiero nabierało rozpędu [...]” (Stanny i in. 2023, 107).

**Tabela 2.5. Wskaźniki diagnostyczne składowej „lokalne finanse publiczne” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | LOKALNE FINANSE PUBLICZNE (F) |            |            |            |            |
|------------------------------------------------------|-------------------------------|------------|------------|------------|------------|
| Numer wskaźnika                                      | W16                           | W17        | W18        | W19        | W20        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                    | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 28                            | 28         | 28         | 8          | 8          |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                           | M_W        | M_W        | M_W        | M_W        |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | GUS                           | MF         | GUS        | GUS        | GUS        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 37,6                          | 70,3       | 303,8      | 8,2        | 21,4       |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 40,1                          | 70,1       | 354,4      | 5,9        | 17,7       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 42,1                          | 74,6       | 427,3      | 3,0        | 14,2       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 37,4                          | 77,1       | 680,8      | 2,2        | 16,2       |
| Mediana MROW 2014 – Polska                           | 32,9                          | 62,3       | 257,4      | 9,2        | 22,4       |
| Mediana MROW 2016 – Polska                           | 35,0                          | 61,2       | 307,4      | 6,6        | 18,1       |
| Mediana MROW 2018 – Polska                           | 38,3                          | 69,3       | 373,1      | 5,3        | 15,8       |
| Mediana MROW 2022 – Polska                           | 34,0                          | 65,9       | 576,8      | 3,6        | 16,3       |

Nazwa wskaźnika:

W16. Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem

W17. Wskaźnik G w relacji do średniej krajowej

W18. Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na mieszkańca

W19. Udział procentowy środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem gminy

W20. Udział procentowy wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

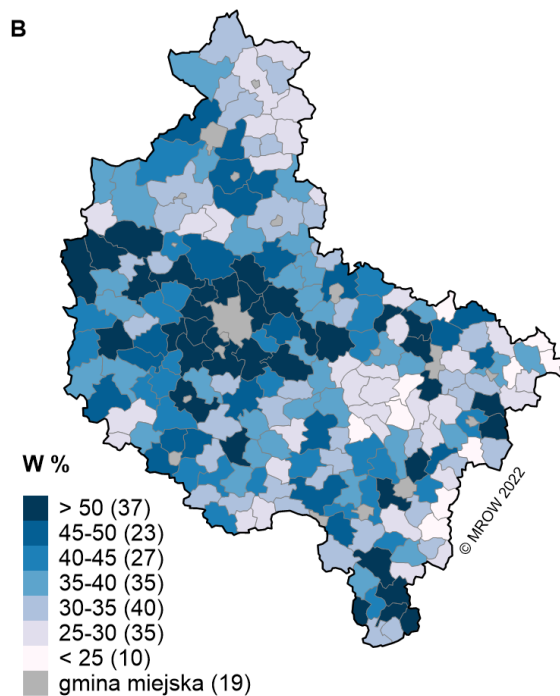
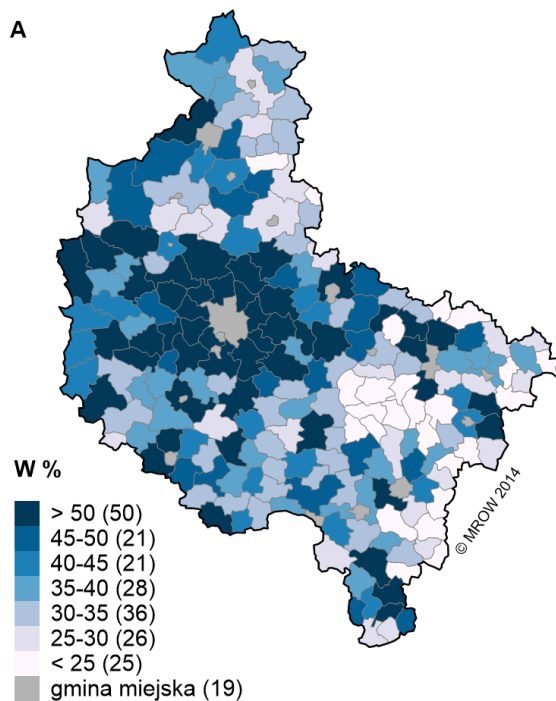
W 2019 r. w całym kraju 84 samorządy lokalne były płatnikami tzw. janosikowego, czyli wpłat na poczet części równoważącej subwencji ogólnej (rys. 2.67.). Z tego 10 gmin znajdowało się w województwie wielkopolskim (o 3 więcej niż w 2010 r.). W przypadku czterech podpoznańskich gmin (Suchy Las, Tarnowo Podgórne, Komorniki, Kórnik) konieczność wpłaty wynikała z zamożności typowej dla gmin podmiejskich, trzy położone są w dobrze skomunikowanych terenach i cechuje je wysoka przedsiębiorczość (Perzów, Baranów, Łęka Opatowska), na terenie dwóch gmin zlokalizowane są odkrywki (Przykona, Kleczew), a jedna jest tzw. gminą poligonową (Powidz) i z tego tytułu uzyskuje wysokie wpływy podatkowe (rys. 2.65.). Analogicznie, najbiedniejszych samorządów otrzymujących część wyrównawczą subwencji

ogólnej w kwocie podstawowej w 2019 r. w całym kraju było 1 750, z czego 144 w Wielkopolsce (o 20 mniej niż w 2010 r.). To co zauważalne, to dokonujące się od 2010 r. stopniowe wyrównywanie różnic dochodowych samorządów gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Wielkopolsce do mediany krajowej (włącznie z gminami miejskimi) – wskaźnik G (W17) dla kraju regionu wyniósł w 2019 r. 77,1% i nieprzerwanie od 2010 r. rósł (odwrotnie niż mediana krajowa, gdzie nastąpiło załamanie po 2015 r.). Widoczne jest to m.in. w przewadze przyrostu wskaźnika G w gminach nad jego spadkiem (rys. 2.66.), jak również w zmniejszeniu się liczebności najniższego przedziału wskaźnika (<50%) na rzecz przedziałów wyższych (rys. 2.65. i 2.66.).

Ostatnia miara dochodowa jest odbiciem zamożności mieszkańców i sytuacji przedsiębiorców w gminie (W18). Mediana dochodów z PIT i CIT na mieszkańca wzrosła od 2010 r. w Wielkopolsce ponad dwukrotnie i wyniosła 680,1 zł, o ok. 100 zł więcej niż przeciętnie w Polsce. Rozkład przestrzenny miary opisać można za pomocą znanej prawidłowości, zgodnie z którą najwyższe wartości odnotowują gminy położone w pobliżu Poznania i większych miast, a najniższe gminy zlokalizowane na peryferiach regionu (zwłaszcza wzdłuż jego wschodniej granicy) (rys. 2.68.). W badanych latach dochód ten wzrósł w każdej gminie, najbardziej dynamicznie jednak tam gdzie w ujęciu statycznym sytuacja jest relatywnie najgorsza, najmniej dynamicznie zaś w okolicach Poznania (rys. 2.69.).

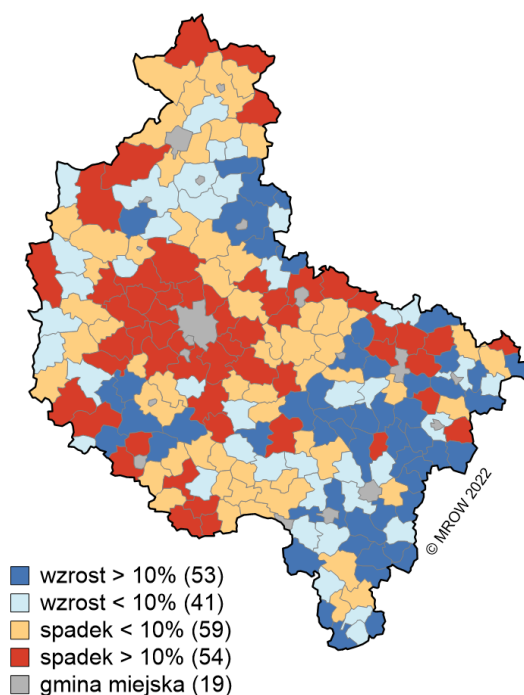
Dwa kolejne wskaźniki, stojące po stronie wydatkowej budżetów lokalnych są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ gros inwestycji dokonywana jest przy współudziale środków unijnych. Zarówno udział środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem (W19), jak i udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (W20) wyraźnie spadły w 2019 r. względem roku 2010 r. i obie wartości były nieco niższe w Wielkopolsce niż przeciętnie w kraju. Obie miary nie cechuje żadna wyraźna zależność przestrzenna, nieco wyższe wartości odnotowywane są incydentalnie w pojedynczych gminach (rys. 2.71. i 2.74.). W obu przypadkach zmiana wartości wskaźnika w latach 2010-2019 była w przeważającej części ujemna, jednak w pewnej liczbie gmin udziały wzrosły, co mogło być związane z rozpoczęciem realizacji konkretnej inwestycji na jej terenie (rys. 2.72. i 2.75.).

Pod względem miary syntetycznej województwo wielkopolskie wypada korzystnie na tle kraju (rys. 2.78.), jednak biorąc pod uwagę wyłącznie województwa zachodnie, lokuje się za dolnośląskim, lubuskim, opolskim, śląskim i zachodniopomorskim (2.79.). W analizowanych latach gminy z województwa lokowały się przeważnie na wysokich miejscach w rankingu (rys. 2.80.), ale co zauważalne, gminy o niższych pozycjach dokonywały częściej awansu niż spadku względem innych jednostek w szeregu.



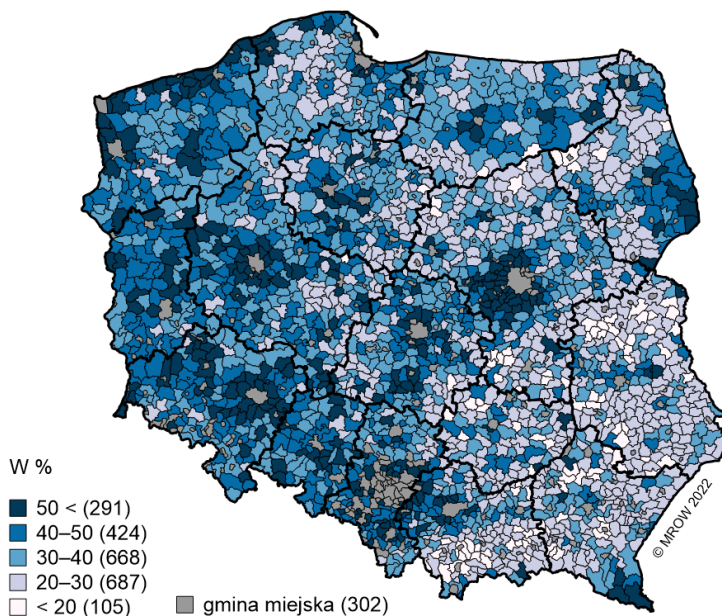
**Rysunek 2.62. Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W16)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



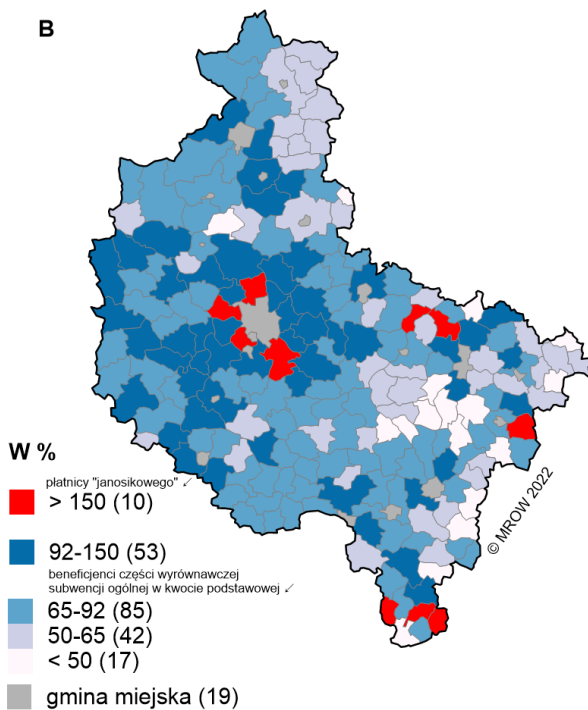
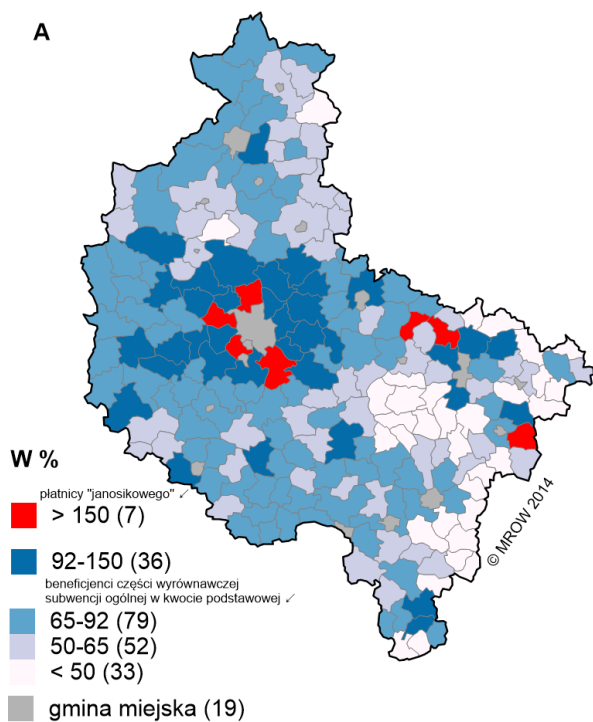
**Rysunek 2.63. Zmiana wartości wskaźnika W16 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



**Rysunek 2.64. Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem w 2019 r. – Polska (W16)**

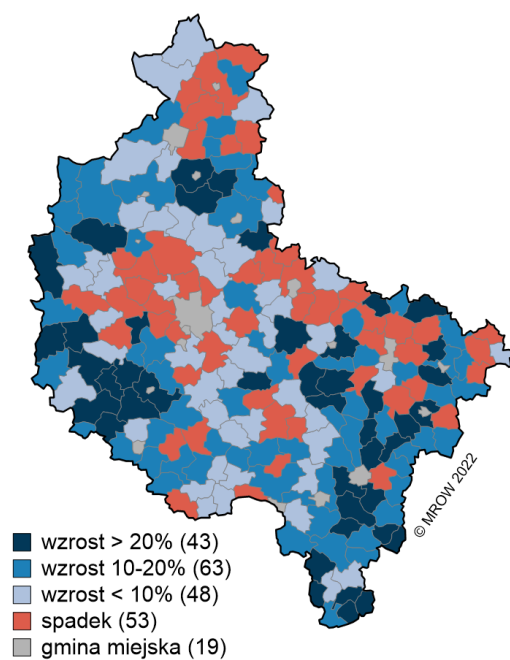
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.



**Rysunek 2.65. Wskaźnik G w relacji do średniej krajowej w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W17)**

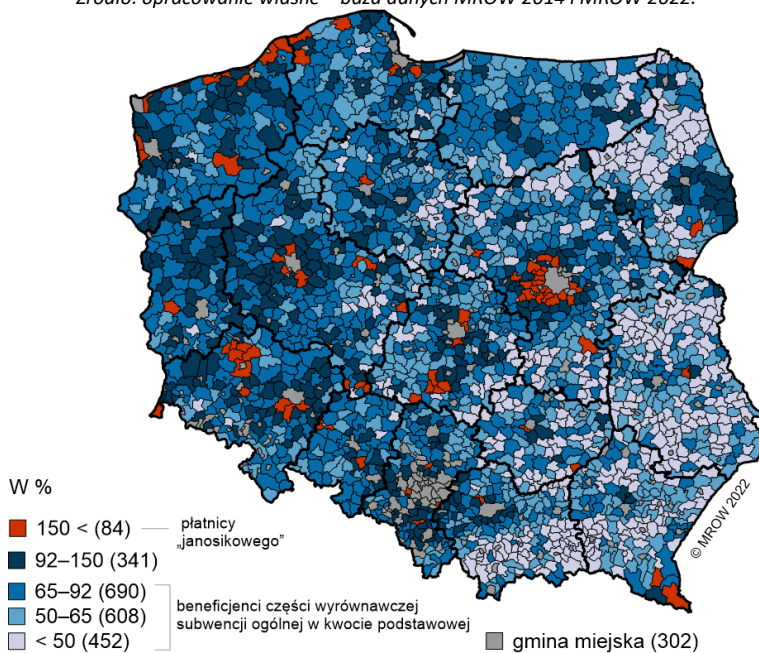
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.*





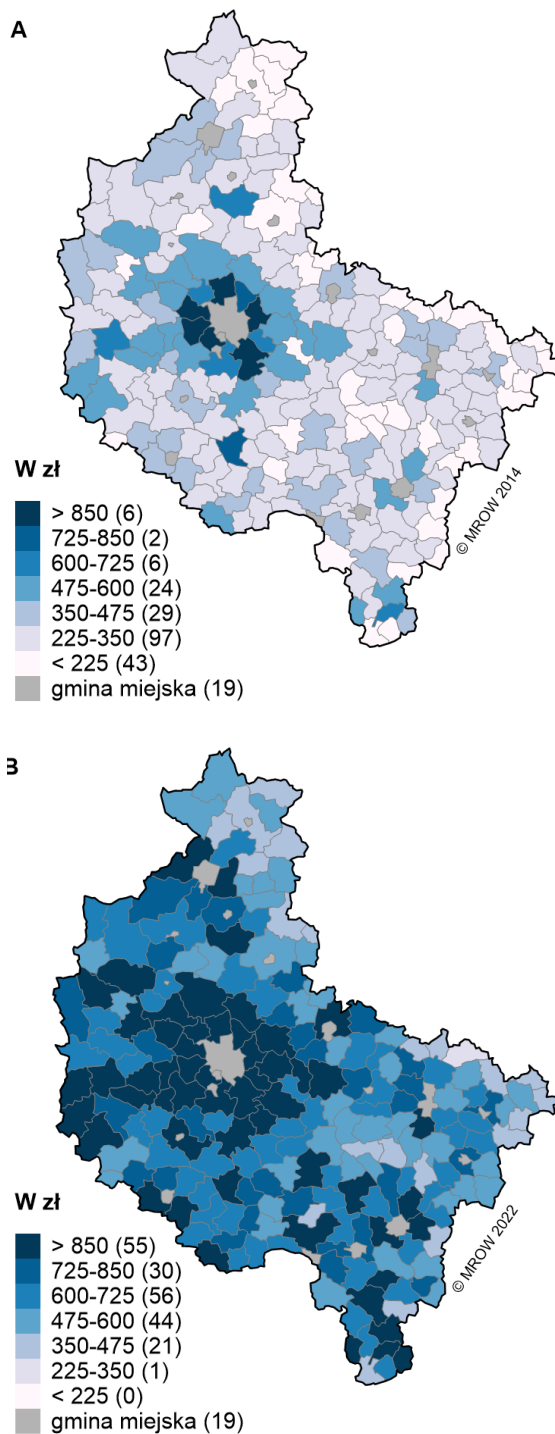
**Rysunek 2.66. Zmiana wartości wskaźnika W17 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



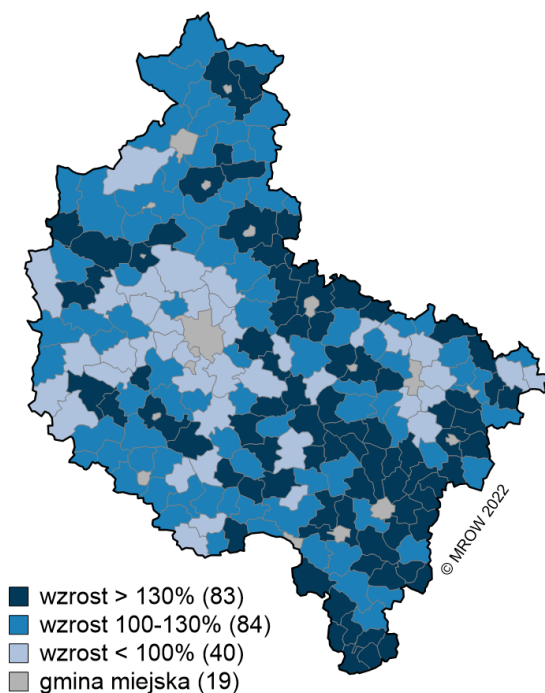
**Rysunek 2.67. Wskaźnik G w relacji do średniej krajowej w 2019 r. – Polska (W17)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.



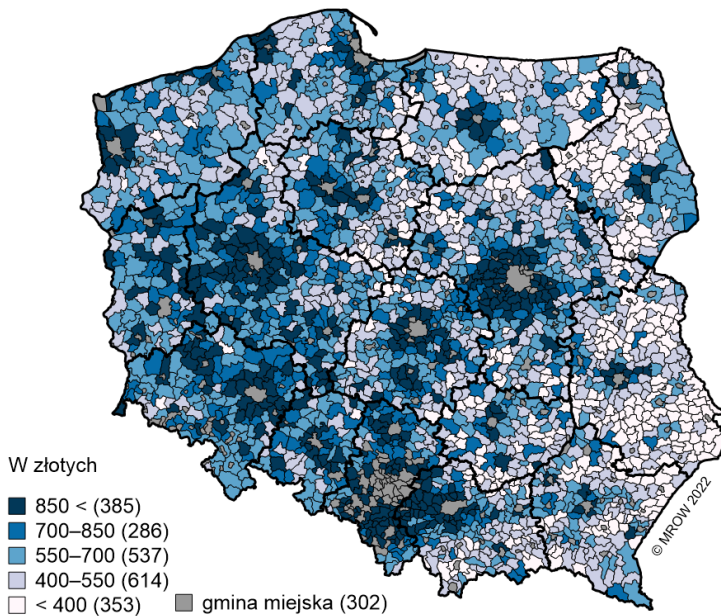
**Rysunek 2.68. Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na mieszkańca w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W18)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



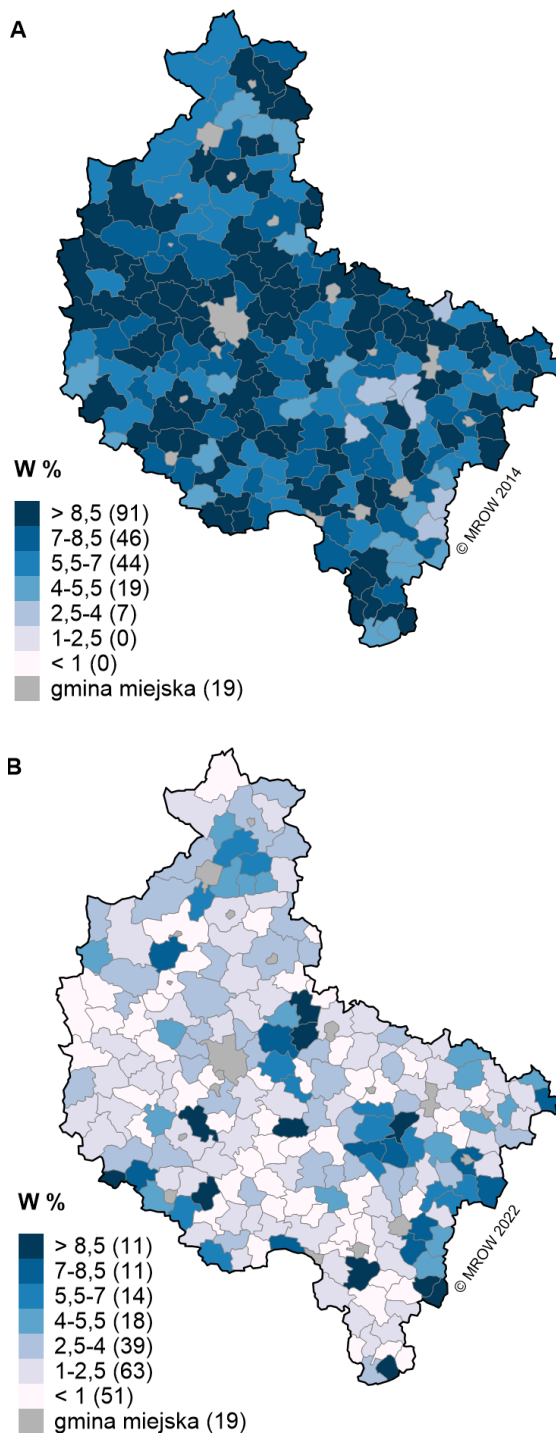
**Rysunek 2.69. Zmiana wartości wskaźnika W18 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



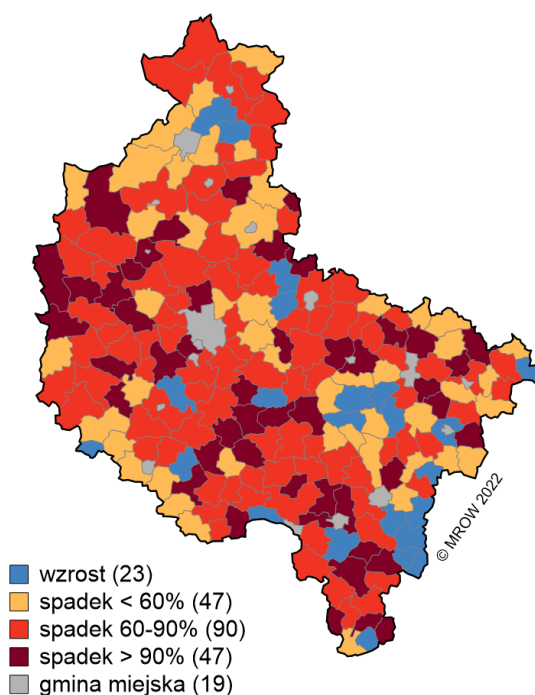
**Rysunek 2.70. Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na mieszkańca w 2019 r. – Polska (W18)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



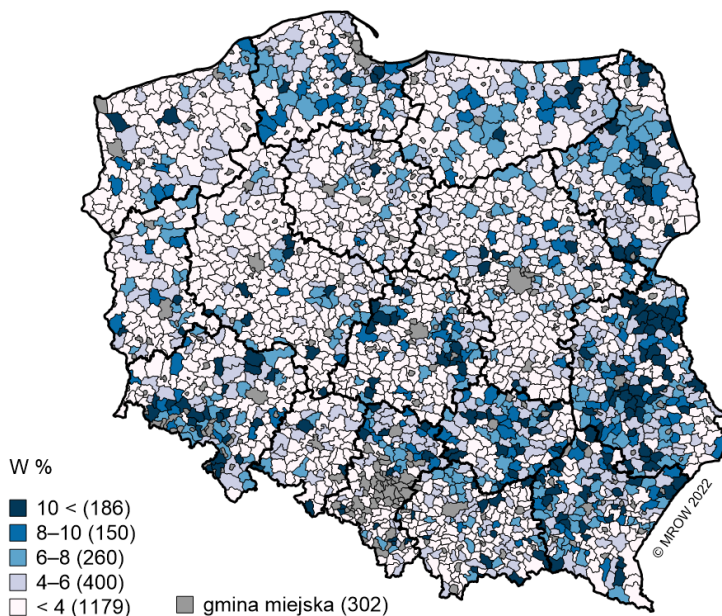
**Rysunek 2.71. Udział procentowy środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W19)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



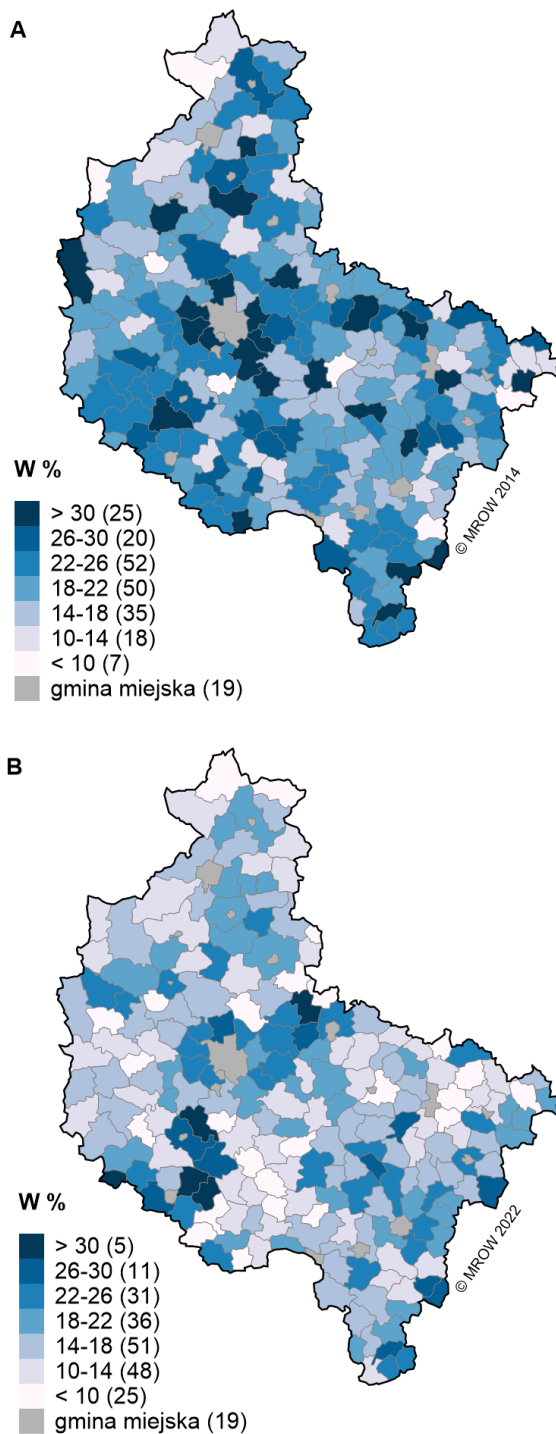
**Rysunek 2.72. Zmiana wartości wskaźnika W19 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



**Rysunek 2.73. Udział procentowy środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem gminy w 2019 r. – Polska (W19)**

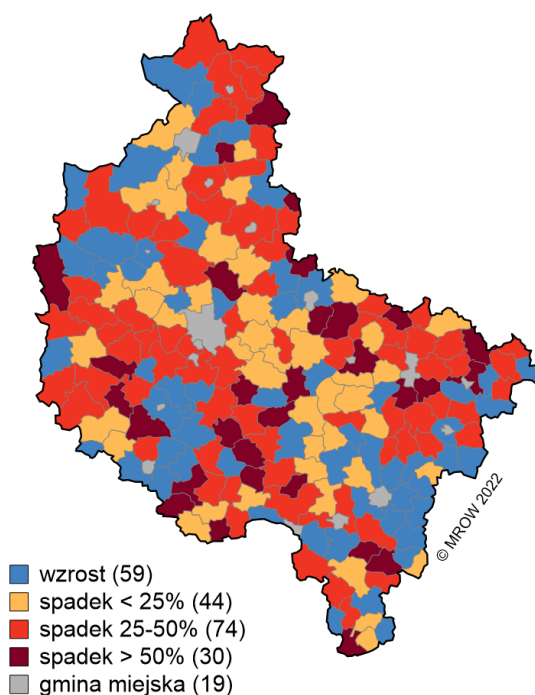
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.



**Rysunek 2.74. Udział procentowy wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W20)**

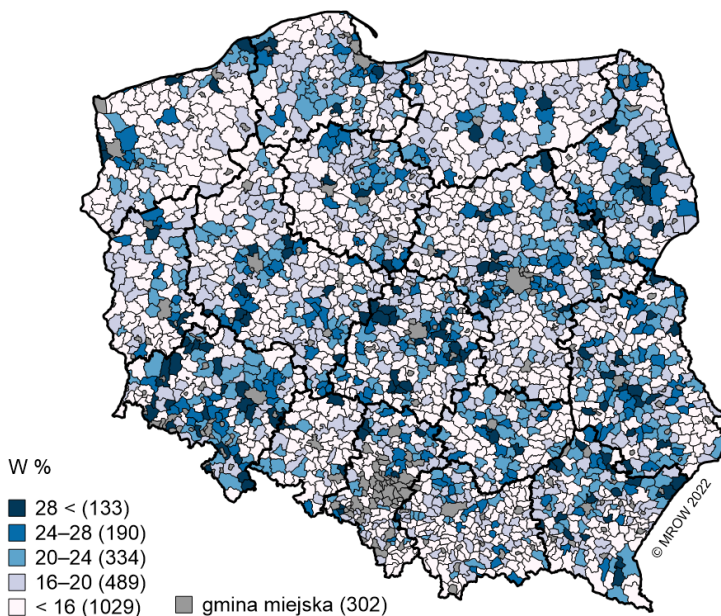
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





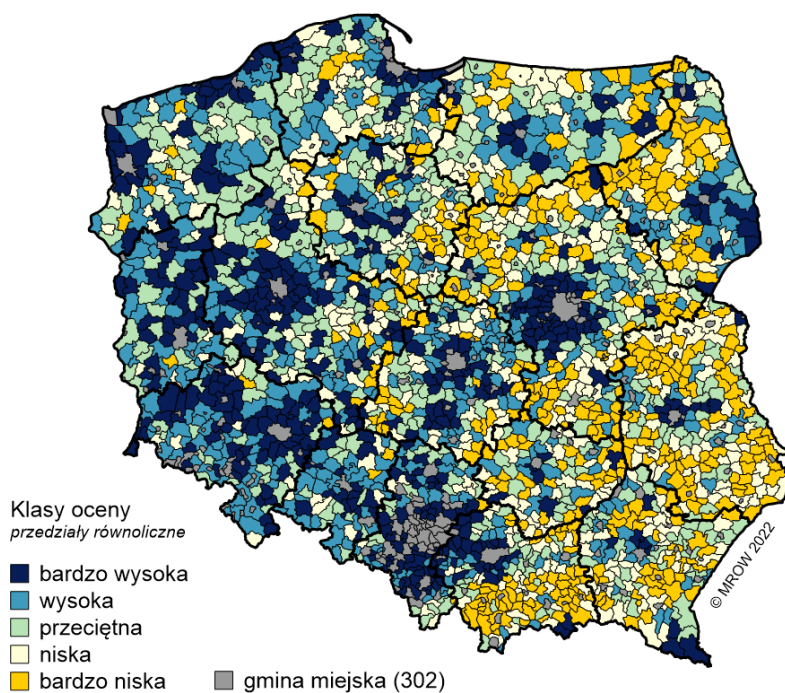
**Rysunek 2.75. Zmiana wartości wskaźnika W20 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



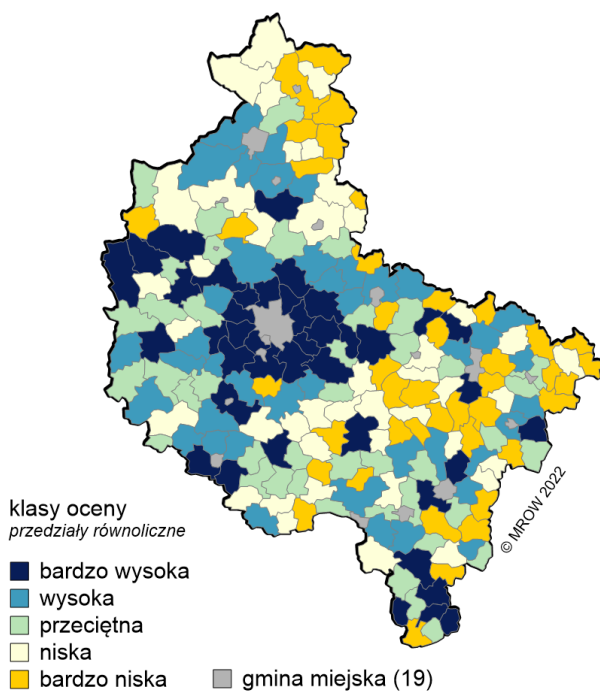
**Rysunek 2.76. Udział procentowy wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy w 2019 r. – Polska (W20)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



**Rysunek 2.77. Syntetyczna miara oceny w zakresie lokalnych finansów publicznych – Polska (F)**

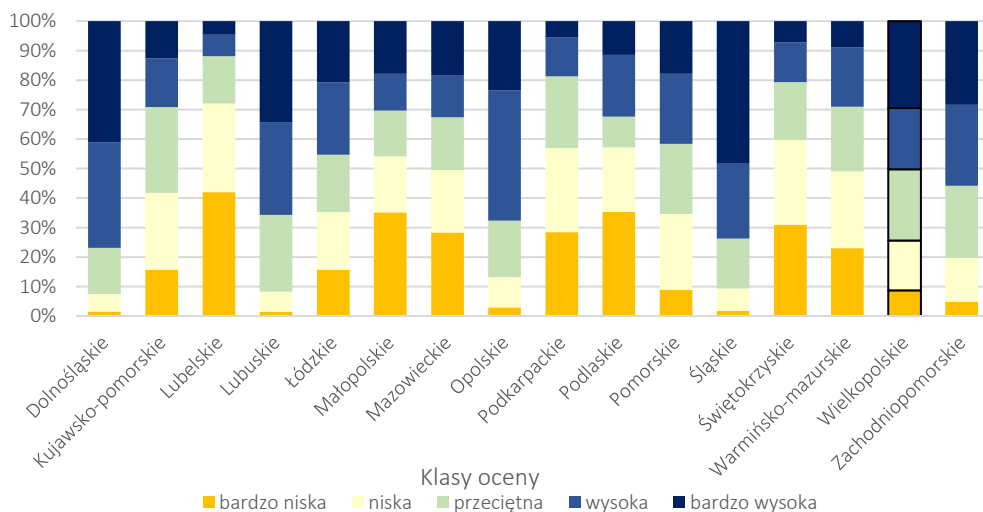
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



**Rysunek 2.78. Syntetyczna miara oceny w zakresie lokalnych finansów publicznych – województwo wielkopolskie (F)**

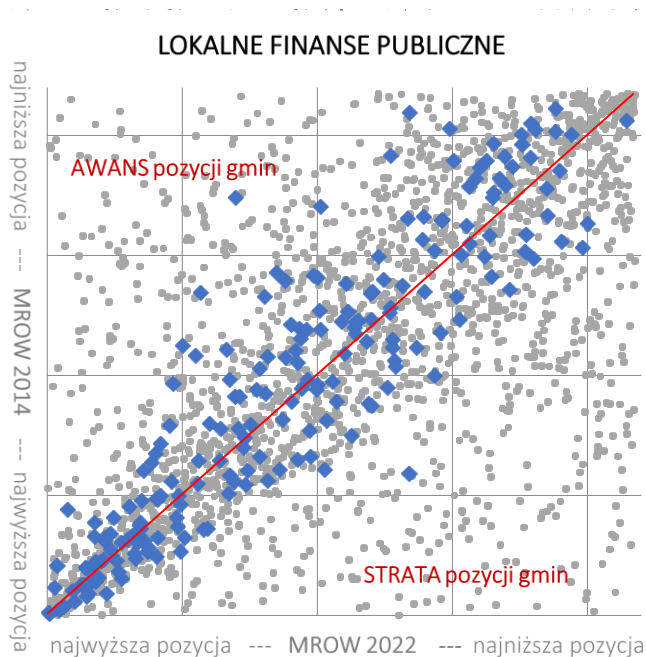
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*





**Rysunek 2.79. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „lokalne finanse publiczne” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.80. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie lokalnych finansów publicznych dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.6. Problematyka demograficzna

W ostatnich latach kwestie związane z zaludnieniem stały się wyjątkowo gorącym tematem dyskusji, nie bez znaczenia jest fakt, że do świadomości społecznej przebiła się informacja o stopniowym zmniejszaniu się populacji mieszkańców kraju. Propagandowa teza z czasów późnego PRL<sup>17</sup>, że „jest nas czterdzieści milionów” nigdy nie była prawdziwa, według danych GUS w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku ludność kraju liczyła 38,6 mln i od tego czasu rozpoczął się okres jej zmniejszania się. W momencie wejścia do UE liczba ludności Polski według BDL<sup>18</sup> wynosiła 38,2 mln, a na koniec 2022 roku już 37,8 mln. Udział ludności wiejskiej wynosi obecnie 40%. Przeciwny trend wykazuje województwo wielkopolskie, którego liczba ludności ogółem systematycznie się zwiększała. W 1995 roku było to 3 332 tys., w 2004 3 365 tys., a w 2022 r. 3 494 tys. Liczba ludności wiejskiej w województwie wynosiła w 1995 roku 1 411,75 tys., w 2004 1 437,44 tys. i w 2022 1 631,62 tys. Udział ludności wiejskiej w regionie istotnie zwiększył się w ostatnich 20 latach z 43% do 47%, co oznacza spadek wskaźnika urbanizacji<sup>19</sup>.

W Polsce przez wiele lat dominowały wśród migracji wewnętrznych *per saldo* odpływy ludności ze wsi do miast, od około 20 lat trend ten się odwrócił i napływ z miast jest większy od odpływu, choć jego wielkość jest stosunkowo niewielka. Statystyka migracji wewnętrznych oparta jest o dane dotyczące przemeldowań na pobyt stały co przy niewielkiej tzw. dyscyplinie meldunkowej oznacza, że dane te są stosunkowo mało wiarygodne (Raport o stanie badań nad migracjami... 2018). Wiele badań potwierdza, że strumień migracyjny ze wsi do miast to w znacznej części przemieszczenia ludności miejskiej na obszary pod względem statusu administracyjnego wiejskie, ale położone w sąsiedztwie miast, zwłaszcza dużych. Obszary te tracą swój wiejski charakter, zanika w nich tradycyjna dla wsi funkcja rolnicza, przekształcając się w osiedla – sypialnie dla ludności związanej z miastem lub w ekskluzywne osiedla willowe dla zamożnych mieszkańców miasta poszukujących atrakcyjnych pod względem środowiskowym miejsc. Można powiedzieć, że miasta wylewają się poza swoje granice (Mikuła 2016, Łodyga 2011). Oznacza to, że wcześniejsze migracje w przekroju wieś-miasto zmieniły swój charakter, obecnie pod ich wpływem kształtują się strefy podmiejskie. Również na te tereny kieruje się, relatywnie obecnie mniejszy, strumień migracji ze wsi położonych na terenach odległych od ośrodków miejskich wykazujących cechy położenia peryferyjnego z ograniczonym dostępem do pozarolniczych miejsc pracy. Wielkość i kierunki migracji na pobyt stały w województwie wielkopolskim w latach 2002-2017 opisuje D. Ilnicki (2020).

---

<sup>17</sup> Wypowiedziana przez Edwarda Gierka w okresie tzw. propagandy sukcesu.

<sup>18</sup> Dane dotyczą podziału administracyjnego z dnia 31 grudnia i obejmują: a) stałych mieszkańców, z wyjątkiem osób przebywających poza miejscem zamieszkania przez okres powyżej 3 miesięcy w kraju oraz wszystkie osoby przebywające za granicą (bez względu na okres ich nieobecności), b) osoby przebywające czasowo przez okres powyżej 3 miesięcy, przybyłe z innego miejsca w kraju. Wskaźniki odnoszące się do liczby i struktury ludności (płeć, grupy wieku) od 2020 roku zostały przeliczone zgodnie z bilansem przygotowanym w oparciu o wyniki NSP 2021.

<sup>19</sup> Warto dodać, że na kształtowanie się proporcji ludności miejskiej i wiejskiej wpływ mają poza przyrostem naturalnym ruchy migracyjne oraz korekty podziału administracyjnego. W okresie, którego dotyczą badania (2010-2019) korekty też związane były z uzyskaniem statusu miasta przez cztery miejscowości (Jaraczewo, Opatówek, Chocz i Dobrzyca), a w konsekwencji nastąpiły zmiany statusu gmin z wiejskich na wiejsko-miejskie.

W przypadku strumienia ze wsi do miast obowiązują nadal mechanizmy selekcji opisywane w literaturze przedmiotu (Ravenstein 1899, Rosner 1995, Rosner 2014), a więc migrują przede wszystkim osoby młode, po ukończeniu okresu nauki i podejmowania pracy, w wieku zakładania własnych rodzin, relatywnie dobrze wykształcone, a w strumieniu przewagę liczebną mają kobiety (Slany (red.) 2008).

Obecne procesy demograficzne są typowe dla tzw. drugiego przejścia demograficznego. Pierwsze przejście charakteryzuje się względnie szybkim wydłużaniem się średniej długości życia i spadkiem dzietności kobiet. Efektem tej fazy przekształceń populacji jest początkowo silny jej wzrost liczebny, a następnie jego słabnięcie. Jednocześnie wzrasta udział osób w wieku podeszłym. Procesy te związane są z jednej strony z rozwojem medycyny przedłużającej długość życia oraz redukcją umieralności niemowląt, z drugiej z nowymi wzorcami o charakterze kulturowym. W ich następstwie zmienia się struktura rodziny, ograniczaniu ulega w niej pożądana liczba dzieci, natomiast te, które są, stają się przedmiotem wzmożonej opieki, inwestowania w ich przyszłość, w edukację, rozwój umiejętności i kompetencji itp. Drugie przejście demograficzne charakteryzuje się pewnym pogłębieniem między innymi czynników prowadzących do wysokiego udziału w populacji ludzi starych i dalszemu ograniczaniu dzietności (więcej: Kotowska 2019). Dotyczy głównie obszaru małżeństwa i rozrodczości, a więc dotyczy również upowszechniania się związków partnerskich, urodzeń pozamałżeńskich, wzrostowi liczby rozwodów, powszechności rodzin niepełnych czy akceptacji dla bezdzietności, a także rozpowszechnianiu się postaw skierowanych na osiągnięcie sukcesu zawodowego, kariery itp. kosztem realizacji postaw związanych z rodziną, a więc postaw określanych czasem jako „single”. Wzrasta również wiek kobiet rodzących pierwsze dziecko.

Warto dodać, że efektem fazy rozwoju demograficznego określanego jako drugie przejście jest zmniejszanie się liczebności populacji oraz kształtowanie się specyficznej struktury demograficznej. Charakteryzuje się ona wzrastającym udziałem osób starych, wzrastającym obciążeniem demograficznym, a także występowaniem zawężonej reprodukcji ludności.

W warunkach polskich przebieg procesów demograficznych, o których mowa, jest modyfikowany przez występowanie falowania demograficznego, a więc naprzemiennie grup roczników wyżowych i niżowych będących konsekwencją silnego wyżu urodzeń jaki powstał po zakończeniu II wojny światowej. Czynnikiem modyfikującym były również silnie selektywne migracje ze wsi do miast po osiągnięciu przez roczniki wyżu wieku sprzyjającego przemieszczeniom przestrzennym, a więc w przybliżeniu 22 – 30 lat. Czynnikiem ten wpłynął także na zróżnicowanie przestrzenne sytuacji demograficznej obszarów wiejskich (Frenkel i in. 2019)

Dla oceny sytuacji w zakresie demograficznym poddawanych badaniu obszarów wiejskich wzięto pod uwagę cztery wskaźniki: odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym (W21), współczynnik feminizacji w grupie wieku 25-34 lata (W22), wskaźnik relacji dzieci-starzy (W23) i przyrost naturalny na 1000 mieszkańców (W24).

Pierwszy z tych wskaźników jest relatywnie prostą miarą demograficznej starości lokalnej populacji, przy czym wykorzystuje on przedział wieku z zakresu tzw. ekonomicznych grup wieku, co ze względu na charakter badań jest jego zaletą. Bowiem, wysoka wartość tego wskaźnika wiąże się z zaawansowaną fazą przejścia demograficznego, ale ponadto jest modyfikowana

przez charakter występujących procesów migracyjnych, na obszarach *per saldo* odpływowych jest to działanie podwyższające wskaźnik, na napływowych – obniżające jego wartość.

Wskaźnik (W22) jest miarą wykorzystującą fakt, że w strumieniach migracyjnych przewagę liczebną mają kobiety, co jest prawidłowością potwierdzaną w badaniach tak często, że uzyskało status prawa migracyjnego. Sformułował je w XIX wieku E.G. Ravenstein, a w XX wieku wielokrotnie badania je weryfikowały. Wskaźnik ten pokazuje czy w dłuższym czasie obszar, którego dotyczy, miał charakter odpływowy migracyjnie (co wiąże się z „wypłukaniem” kobiet w wieku nasilonych migracji i w rocznikach nieco starszych) czy napływowy. W języku popularnej publicystyki kwestia ta poruszana jest często jako „niedostatek żon dla rolników”.

Wskaźnik relacji dzieci-starzy (W23) wykorzystany został ze względu na to, że w uproszczony sposób pokazuje charakter lokalnej piramidy wieku. Jest on traktowany jako wskaźnik pośrednio ujawniający, w jakim stopniu badana populacja wykazuje tendencję do zawężonej reprodukcji a w jakim zagrożenie jej zmniejszania się jest (w wyniku np. procesów migracyjnych) obecnie łagodzone.

Ostatni z wykorzystanych wskaźników tej grupy (W24) to klasyczna miara przyrostu naturalnego liczona na 1000 mieszkańców. Jest on tworzony przez różnicę między liczbą urodzeń i zgonów na danym terenie w okresie roku. Jego ogromną zaletą jest to, że jest prosty i intuicyjny, wadą – że liczony dla małych liczebnie populacji wykazuje duże przypadkowe zmienności, co jest konsekwencją faktu, że wykorzystuje statystykę zdarzeń, podczas gdy pozostałe wskaźniki dotyczą ukształtowanych struktur.

Tabela 2.6. przedstawia charakterystykę wykorzystanych wskaźników poprzez miary statystyczne dotyczące ich samych, jak i ich rozkładów. W szczególności należy zwrócić uwagę na to, że jeden ze wskaźników ma charakter destymulacyjny przy ocenie sytuacji, a więc mówiąc prościej – im większa wartość wskaźnika, tym gorsza ocena w zakresie lokalnej sytuacji demograficznej.

Dane w tabeli wyraźnie pokazują, że w badanym okresie następuje starzenie się populacji wiejskiej w kraju, proces ten jest jednak w województwie wielkopolskim relatywnie słabiej zaawansowany. Porównując zmianę odsetka osób w wieku poprodukcyjnym (W21) dla województwa i kraju zauważamy, że wzrost udziału wskaźnika wyniósł podobnie – 4 pp., jednak wg MROW 2022 w województwie wielkopolskim wyniósł 17,7%, co było wartością o 1,5 pp. mniejszą niż w kraju. Również wskaźniki W23 i W24 ujawniają, że niekorzystne procesy demograficzne obserwowane w całym kraju występują również w województwie wielkopolskim, ale znów ich intensywność jest mniejsza. Warto odnotować, że przyrost naturalny na obszarach wiejskich regionu jest wysoki relatywnie do wartości notowanych w gminach innych części kraju. Wielkopolska wraz z Małopolską oraz częścią Pomorza (Kaszubami) odznacza się najkorzystniejszymi wartościami wskaźnika urodzeń, przyrostu naturalnego, jak i dynamiki demograficznej. W tych regionach Polski procesy te uwarunkowane są kulturowo (Frenkel i in. 2019).

**Tabela 2.6. Wskaźniki diagnostyczne składowej „problematyka demograficzna” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | PROBLEMATYKA DEMOGRAFICZNA (D) |            |            |            |
|------------------------------------------------------|--------------------------------|------------|------------|------------|
| Numer wskaźnika                                      | W21                            | W22        | W23        | W24        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Destymulanta                   | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 30                             | 30         | 20         | 20         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | W                              | W          | W          | W          |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | GUS                            | GUS        | GUS        | GUS        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 13,6                           | 92,9       | 1,09       | 3,7        |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 14,4                           | 93,7       | 1,03       | 2,3        |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 15,2                           | 93,3       | 0,95       | 2,2        |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 17,7                           | 92,7       | 0,83       | 1,8        |
| Mediana MROW 2014 – Polska                           | 15,8                           | 91,0       | 0,96       | 0,8        |
| Mediana MROW 2016 – Polska                           | 16,1                           | 92,0       | 0,87       | 0,1        |
| Mediana MROW 2018 – Polska                           | 16,8                           | 91,9       | 0,81       | -0,3       |
| Mediana MROW 2022 – Polska                           | 19,2                           | 92,2       | 0,70       | -0,7       |

Nazwa wskaźnika:

W21. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym

W22. Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata

W23. Wskaźnik relacji dzieci–starzy

W24. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców

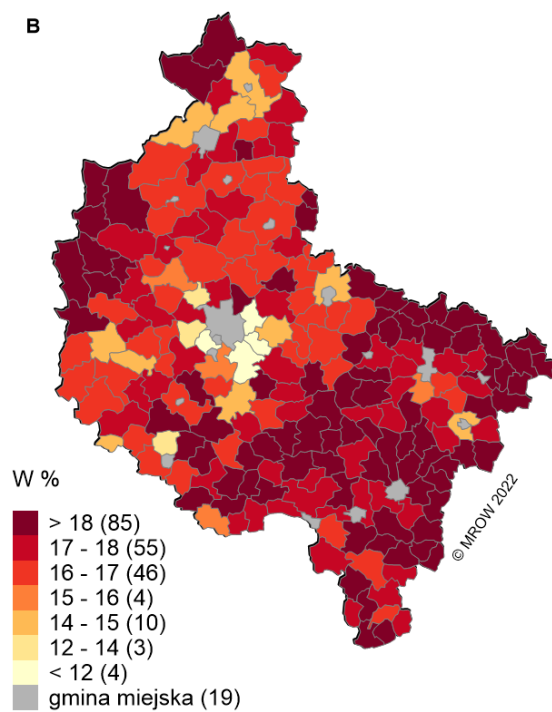
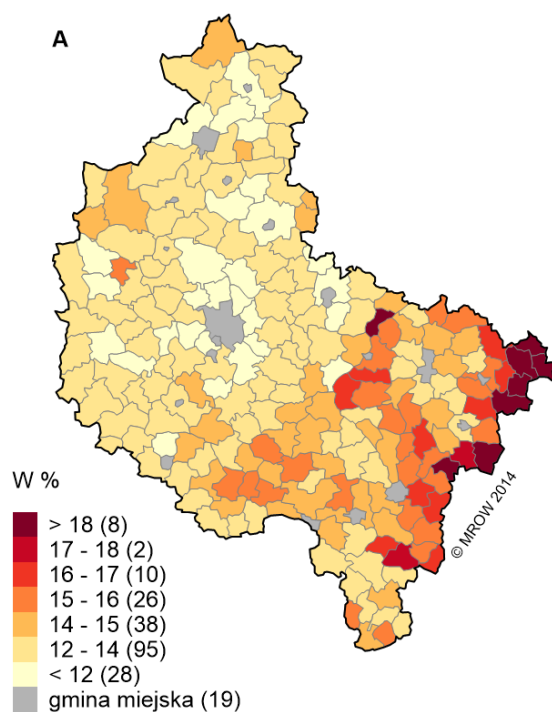
<sup>a</sup> W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich (z wyłączeniem miast).

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.*

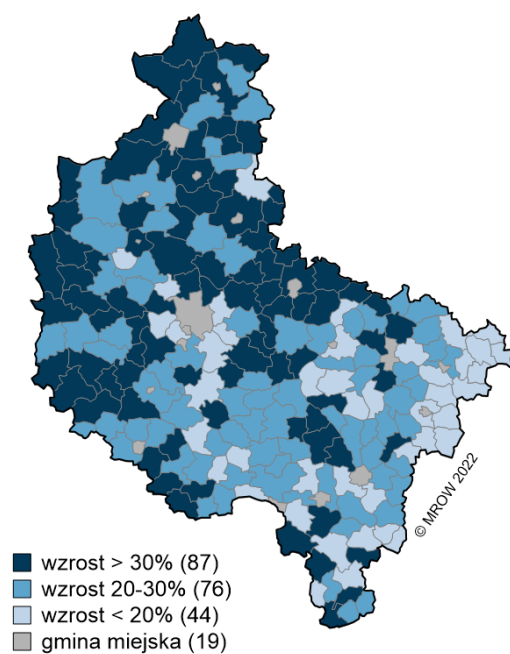
Obserwowane względnie korzystne procesy demograficzne są przestrzennie jednak zróżnicowane. Mapy na rys. 2.81. ujawniają, że starzenie się ludności na terenie województwa jest relatywnie najmniej zaawansowane w gminach podmiejskich wokół Poznania, a najsilniejsze w gminach położonych z dala od ośrodków miejskich, zwłaszcza na obrzeżach województwa. Fakt, że obszary podmiejskie są zasilane przez migrantów (głównie ludzi młodych) sprawia, że wskaźnik feminizacji w grupie wieku 25-34 lata jest relatywnie tam wysoki, a również względnie duża liczba potencjalnych matek wpływa na wyższy niż w innych częściach województwa przyrost naturalny i bardziej korzystny wskaźnik relacji dzieci-starzy.

Warto też odnotować, że w relacji do innych województw, pod względem sytuacji demograficznej, mimo podobnych trendów zmian związanych z drugim przejściem demograficznym, sytuacja w województwie wielkopolskim jest najbardziej korzystna. Pokazuje to między innymi wykres na rys. 2.96. oraz mapy na rys. 2.83. oraz 2.89.



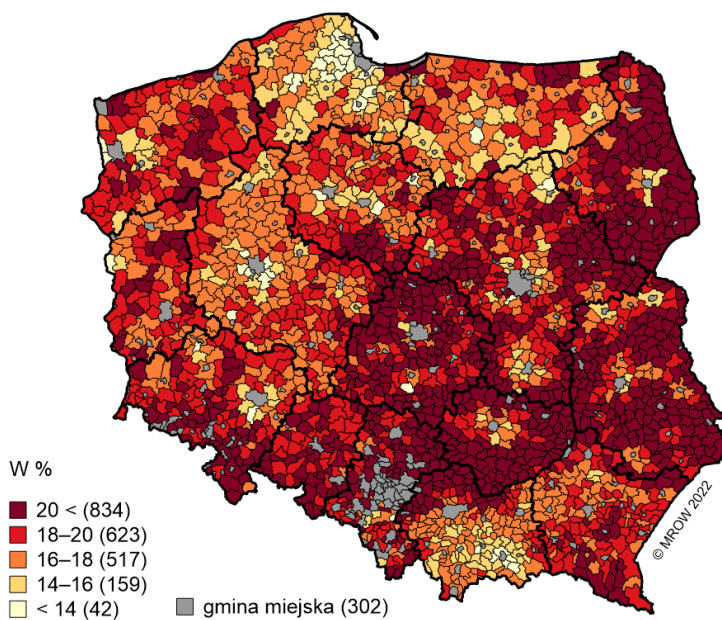
**Rysunek 2.81. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W21)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



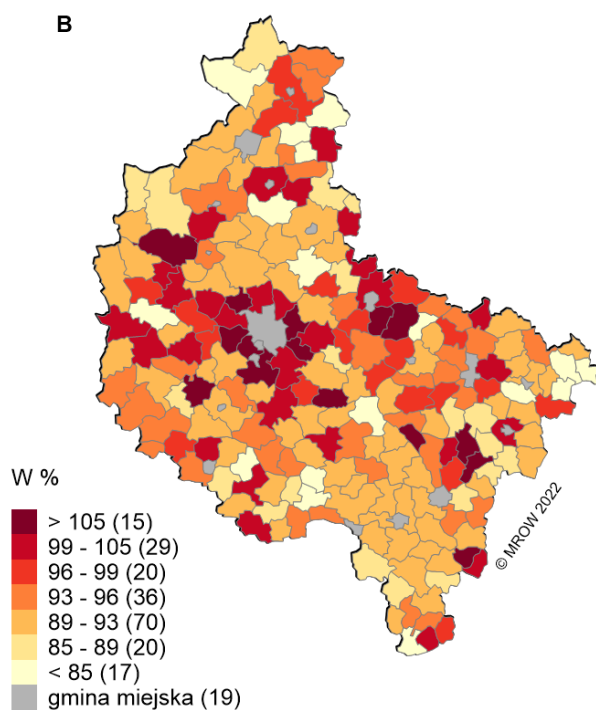
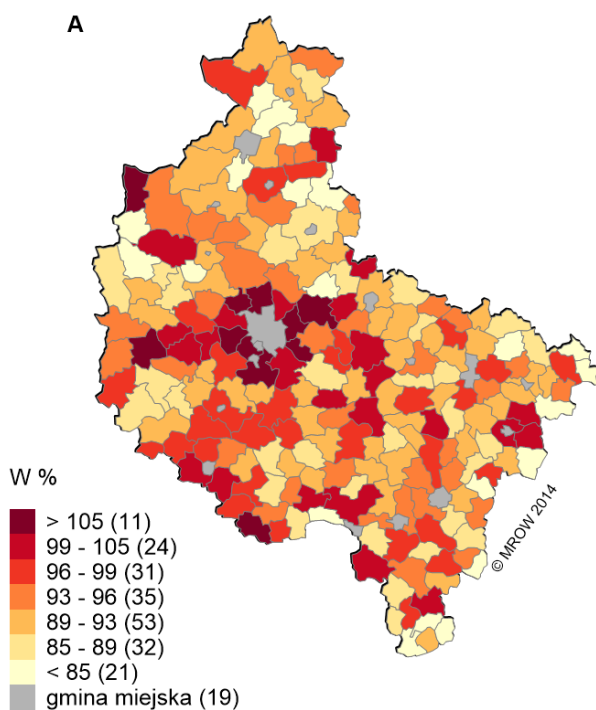
**Rysunek 2.82. Zmiana wartości wskaźnika W21 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.83. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w 2019 r. – Polska (W21)**

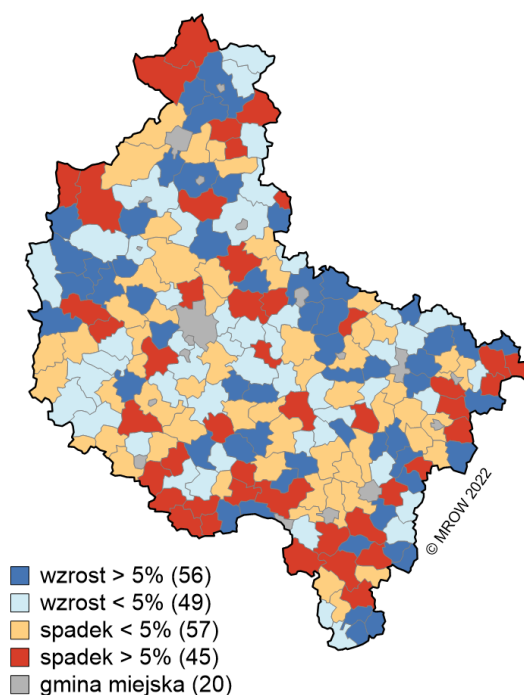
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



**Rysunek 2.84. Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W22)**

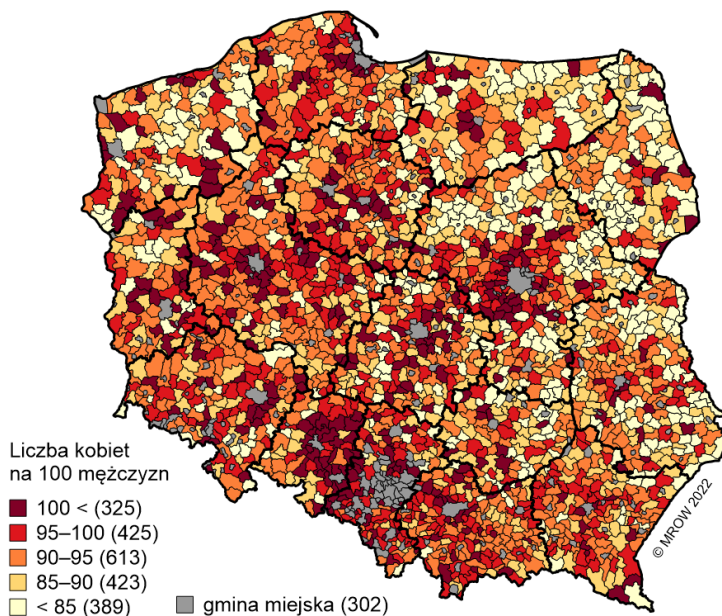
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





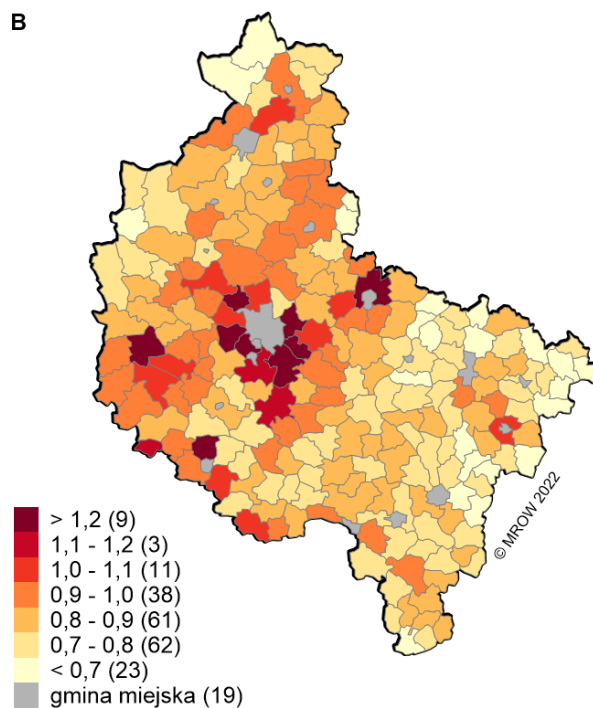
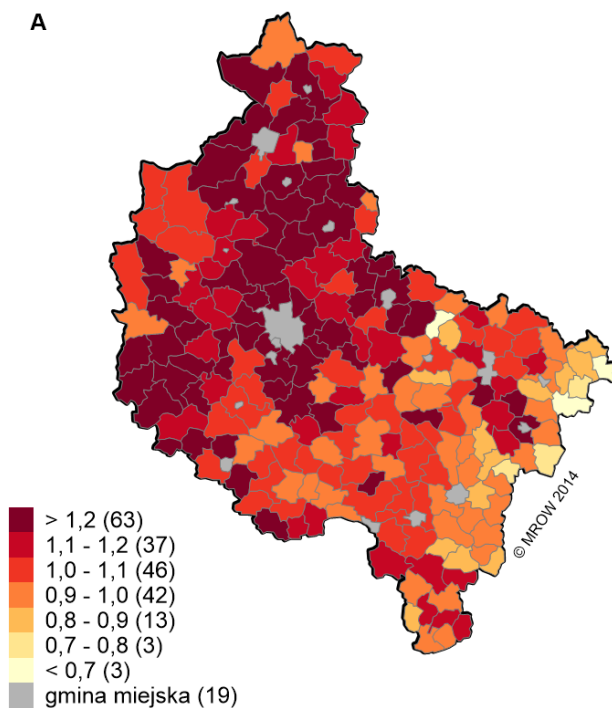
**Rysunek 2.85. Zmiana wartości wskaźnika W22 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



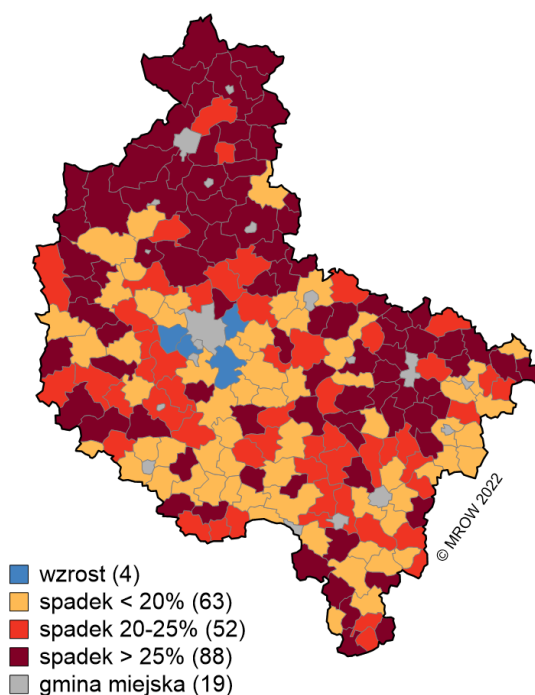
**Rysunek 2.86. Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata w 2019 r. – Polska (W22)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



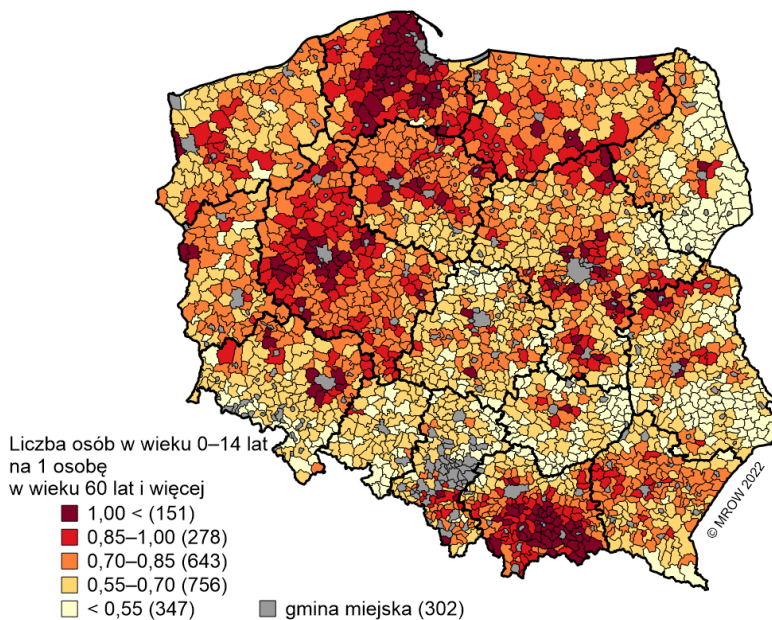
**Rysunek 2.87. Wskaźnik relacji dzieci–starzy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W23)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



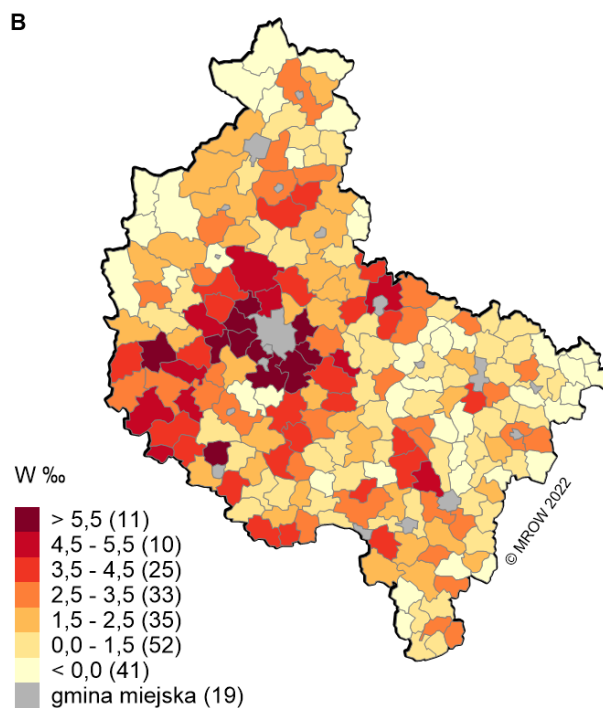
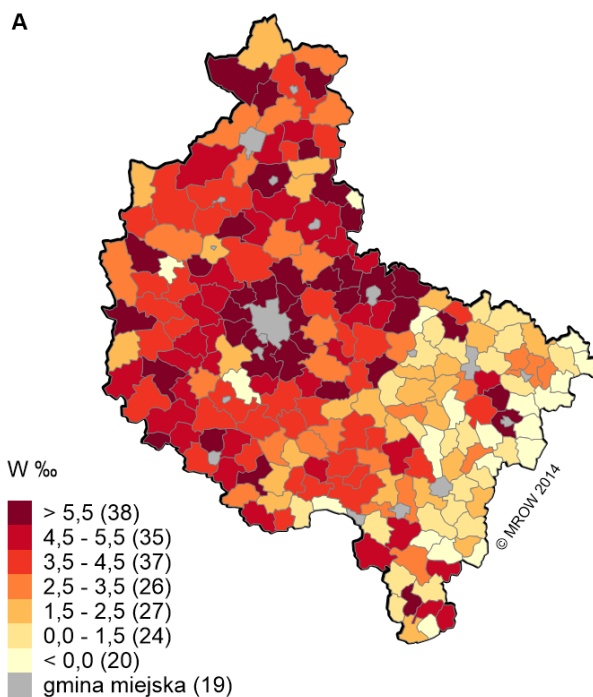
**Rysunek 2.88. Zmiana wartości wskaźnika W23 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



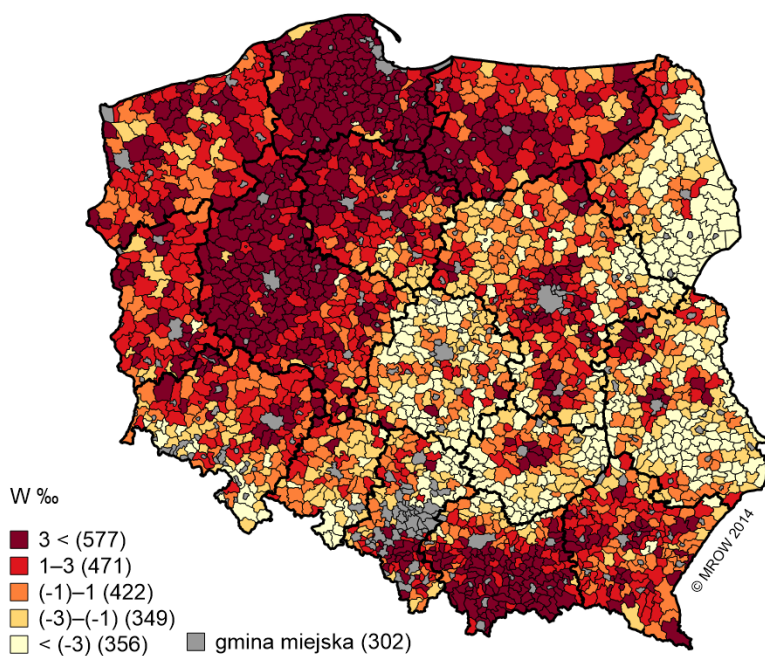
**Rysunek 2.89. Wskaźnik relacji dzieci–starzy w 2019 r. – Polska (W23)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



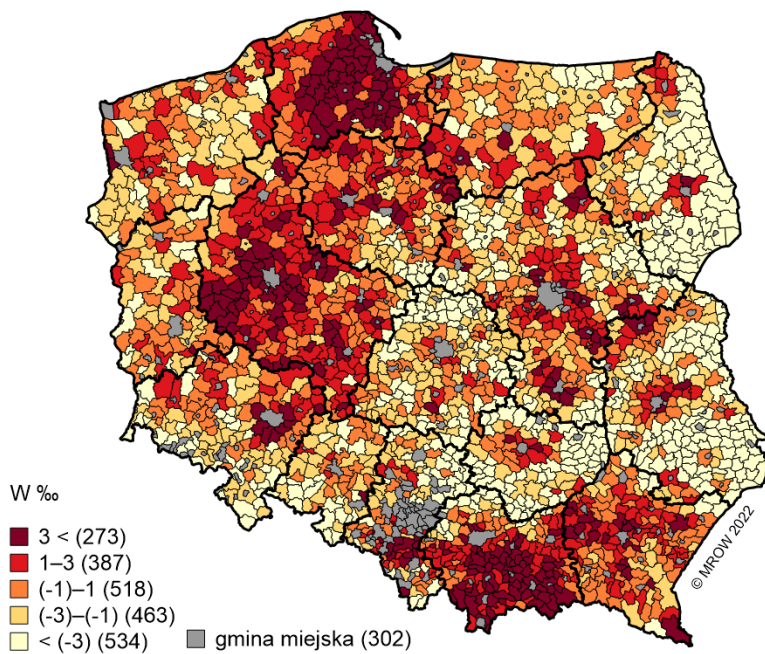
**Rysunek 2.90. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W24)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS*



**Rysunek 2.91. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2010 r. – Polska (W24)**

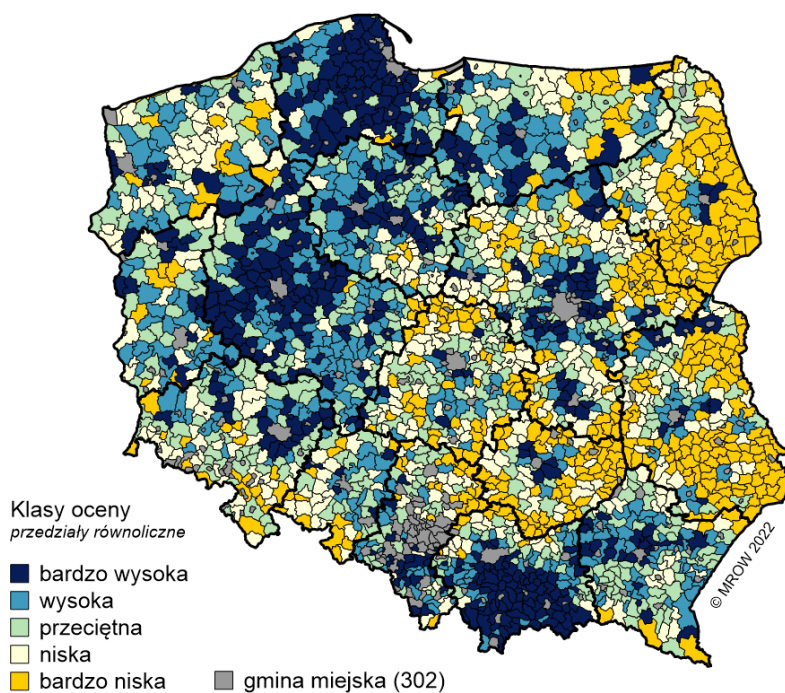
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



**Rysunek 2.92. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W24)**

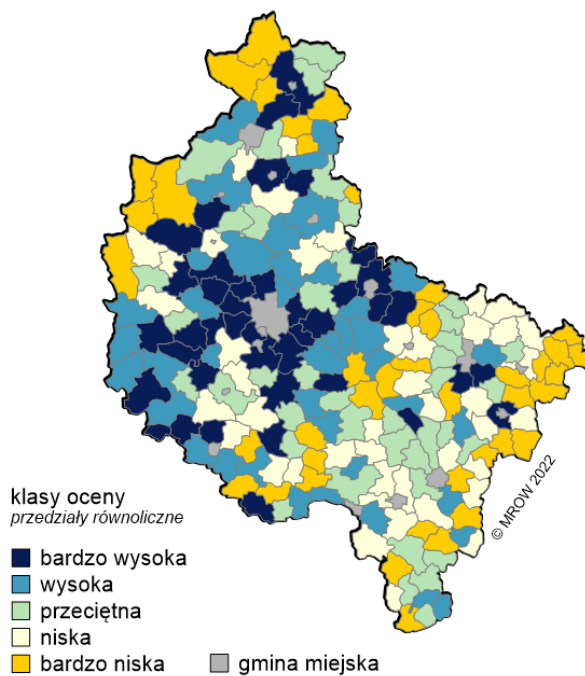
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





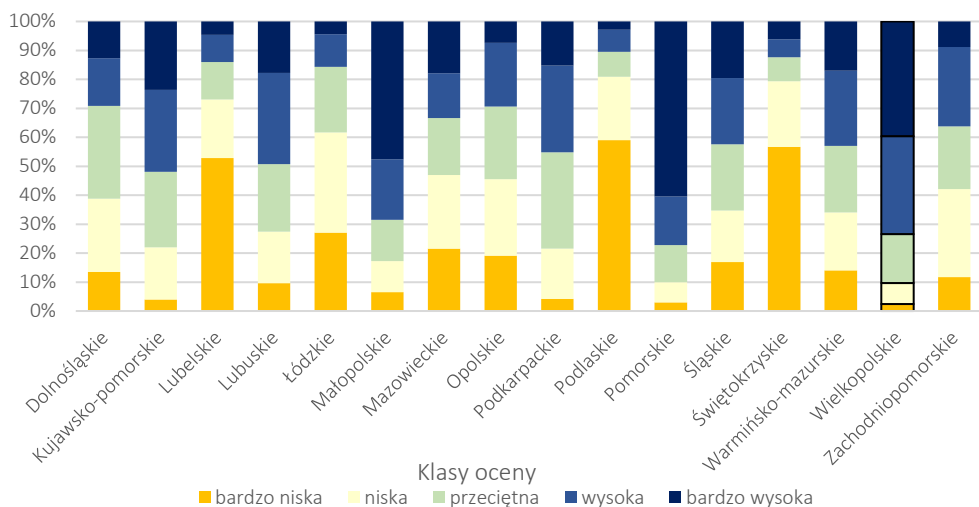
**Rysunek 2.93. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki demograficznej – Polska (D)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



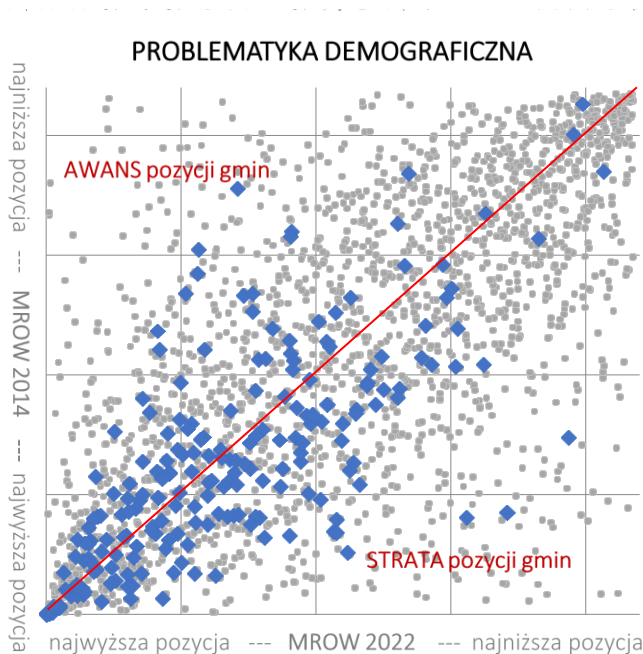
**Rysunek 2.94. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki demograficznej – województwo wielkopolskie (D)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



**Rysunek 2.95. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „problematyka demograficzna” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.96. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki demograficznej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.7. Stopień zrównoważenia rynku pracy

Problem kształtowania się równowagi na wiejskim rynku pracy jest wynikiem szeregu czynników takich jak skala bezrobocia rejestrowanego, bezrobocie w formie ukrytej występujące w rolnictwie rodzinnym, skala ucieczki z rynku pracy w bierność zawodową (najczęściej łącząca się ze staraniem o uzyskanie niezarobkowego źródła utrzymania – przeważnie renty), migracje stałe do miast lub do stref podmiejskich, wyjazdy czasowe do pracy za granicą, nierejestrowane miejsca pracy (szara strefa gospodarki). Co więcej, żaden z tych czynników wpływających na lokalny rynek pracy nie może być oceniany bezwarunkowo w sposób jednoznaczny.

Wśród zarejestrowanych bezrobotnych stale występuje pewna liczba osób, które nie są zainteresowane podjęciem pracy, dla których status osoby bezrobotnej z różnych powodów jest korzystny. Ale również stale występuje pewna liczba osób faktycznie bezrobotnych, poszukujących zatrudnienia, jednak nie zgłaszających tego do odpowiednich urzędów pracy. Dane o bezrobociu pochodzące ze statystyki powiatowych urzędów pracy, nie do końca precyzyjnie informują więc o zjawisku osób bezrobotnych.

Niedostatek miejsc pracy w skali lokalnej jest jednym z głównych czynników wywołujących migracje ze wsi do miast lub wiejskich stref podmiejskich, co pozwala korzystać z dobrze rozwiniętych miejskich rynków pracy. Podobną rolę odgrywają także migracje czasowe zagraniczne do pracy, które niekiedy przekształcają się w wyjazdy na stałe. Na rzeczywiste bilanse lokalnych rynków pracy wpływa także praca nierejestrowana, w tzw. szarej strefie. Z punktu widzenia gospodarki kraju jest to oczywiście zjawisko niekorzystne, z którym należy walczyć i ograniczać je. Z drugiej strony są to często miejsca pracy, które nie mogłyby się utrzymać na rynku przy wysokich pozapłacowych kosztach pracy. Co prawda dochody z pracy niezarejestrowanej nie przynoszą dochodów podatkowych, nie dają zatrudnionym ubezpieczenia społecznego, zdrowotnego itp., ale przynoszą dochody, dla których alternatywą byłyby zasiłki pomocy społecznej, a więc dodatkowe obciążenia budżetu państwa.

Rolnictwo rodzinne składa się z bardzo wielu relatywnie małych podmiotów gospodarczych (gospodarstw). Ich rodziny charakteryzuje, że w zależności od tego jaka jest sytuacja na lokalnym rynku pracy, dostarczają one zatrudnienia mniejszej lub większej liczbie członków rodziny. Jeśli ktoś z rodziny traci pracę poza gospodarstwem – zawsze znajduje ją w gospodarstwie<sup>20</sup>, jeśli jest możliwość podjęcia relatywnie atrakcyjnej pracy poza gospodarstwem – znajduje się ktoś w rodzinie, kto taką pracę podejmie. Można powiedzieć, że w sytuacji trudności na rynku pracy, celem gospodarowania nie jest maksymalizacja dochodu, ale bezpieczeństwa ekonomicznego członków rodziny.

Statystyka dalece nie w pełni pozwala rozpoznać wszystkie istotne czynniki składające się na rzeczywisty obraz rynków pracy w układach lokalnych. Bardzo wiele wątpliwości budzi statystyka zatrudnienia, zarówno rolniczego, jak i pozarolniczego. Informacje o bezrobociu poza

---

<sup>20</sup> Z tego powodu gospodarstwo rodzinne jest narażone na przechowywanie przerostów zatrudnienia, czyli bezrobocia ukrytego. Powszechny Spis Rolny z 1996 r. (jedyne tego rodzaju badanie po przełomie z 1989 roku) wykazał, że w gospodarstwach rodzinnych na wsi jest „zatrudnionych” ok. 880 tys. osób zbędnych (tj. takich, które wskazali rolnicy, że mogłyby podjąć pracę poza gospodarstwem i nie zmniejszyłyby to produkcji gospodarstwa). Stanowiło to wówczas ok. 20% ogółu pracujących w gospodarstwach rodzinnych.



obarczonymi licznymi wadami danymi z urzędów pracy dostarcza także *Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności* (BAEL), jednak jest ono prowadzone na próbie, która nie pozwala na zejście do jednostek mniejszych niż województwo. Jeszcze gorzej przedstawia się problem statystyki migracji zagranicznych (praktycznie całkowity brak danych poza szacunkami ogólnokrajowymi), a statystyka migracji wewnętrznych oparta jest o dane meldunkowe, co także ogranicza jej wiarygodność.

**Tabela 2.7. Wskaźniki diagnostyczne składowej „stopień zrównoważenia rynku pracy” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | STOPIEŃ ZRÓWNOWAŻENIA RYNKU PRACY (RP) |              |            |              |
|------------------------------------------------------|----------------------------------------|--------------|------------|--------------|
| Numer wskaźnika                                      | W25                                    | W26          | W27        | W28          |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Destymulanta                           | Destymulanta | Stymulanta | Destymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 30                                     | 25           | 30         | 15           |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                                    | W            | W          | W            |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | MRiPS, GUS                             | GUS          | GUS        | KRUS, ARIMR  |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 6,5                                    | 35,2         | 0,03       | 8,7          |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 7,5                                    | 35,2         | -0,01      | 8,8          |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 5,8                                    | 35,1         | -0,01      | 7,7          |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 2,2                                    | 36,0         | -0,05      | 6,6          |
| Mediana MROW 2014 – Polska                           | 8,6                                    | 36,4         | 0,00       | 11,0         |
| Mediana MROW 2016 – Polska                           | 9,6                                    | 36,5         | -0,03      | 11,0         |
| Mediana MROW 2018 – Polska                           | 8,4                                    | 36,5         | -0,05      | 9,8          |
| Mediana MROW 2022 – Polska                           | 4,1                                    | 37,2         | -0,07      | 8,1          |

Nazwa wskaźnika:

W25. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym

W26. Wskaźnik starości zasobów pracy

W27. Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych

W28. Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.

Województwo wielkopolskie znane jest z niskiego bezrobocia na tle innych regionów kraju (Churski 1999; Stanny 2010; Kwiatkowski i Szymańska 2022). W 2019 r. przeciętnie odsetek bezrobotnych wśród ludności produkcyjnej w gminie wyniósł 2,2% (w kraju 4,1%), trzykrotnie mniej niż w 2010 r. Na mapach w roku bazowym (rys. 2.97.) gminy okalające Poznań wyraźnie

reprezentowały korzystniejsze wartości, jednak dekadę później natężenie wskaźnika znacząco się „rozmyło” – w blisko połowie gmin wskaźnik osiągnął wartość poniżej 2%, a tylko w kilkunastu przekroczył 5%. Te z najwyższymi wartościami to gminy zlokalizowane w północnej oraz wschodniej części regionu (m.in. powiaty złotowski, chodzieski, koniński). Dodatkowo wskazane obszary charakteryzowała najniższa (w ujęciu regionalnym) dynamika zmian (rys. 2.98.), co jest informacją wymagającą dokładniejszego przyjrzenia się pod kątem sytuacji gospodarczej i prowadzonych polityk społecznych.

Wielkopolska odnotowuje wyraźnie korzystniejszą sytuację w porównaniu z resztą kraju pod względem starości zasobów pracy (rys. 2.102.). Różnice wewnątrz regionu opisać można znanymi już prawidłowościami centrum-peryferie (rys. 2.100.), uwarunkowanymi m.in. procesami migracyjnymi i historycznym ukształtowaniem rolnictwa. Dynamika zmian zanotowana w badanym okresie nie była jednak tożsama dla całego regionu. Zasoby pracy uległy dalszemu starzeniu w 62% gmin zlokalizowanych przeważnie w południowo-wschodniej jego części; w pozostałych gminach, z wyjątkiem tych okołomiejskich, proces ten obrał odwrotny kierunek (rys. 2.101.).

Dla określenia atrakcyjności rynku pracy stosuje się również dane migracyjne. W tym celu wykorzystywany jest wskaźnik efektywności (lub atrakcyjności) migracyjnej dla migracji wewnętrznych (W27). Oblicza się go jako stosunek salda migracji do całkowitego przepływu migracyjnego (obrotu). Skala tego wskaźnika mieści się w zakresie od -1 do +1. Wartości ujemne odzwierciedlają obszary, z których ludność ubywa w wyniku migracji, natomiast wartości dodatnie odnoszą się do obszarów, do których ludność napływa. Wartość równa zero wskazuje, że liczba migrujących na danym obszarze jest równa liczbie osób opuszczających ten obszar. Należy także pamiętać, że analizowane dane obejmują wyłącznie wielkość migracji rejestrowanych poprzez system meldunkowy. Jednak z powodu braku obowiązku takiej rejestracji statystyka publiczna obciążona jest błędem, który w największym stopniu dotyczy obszarów aglomeracyjnych (niedoszacowana zwyżka ludności), a w najmniejszym obszarów silnie peryferyjnych (niedoszacowany ubytek ludności). Wyraźnie widoczne jest zróżnicowanie przestrzenne tego zjawiska w regionie. Najkorzystniej w zakresie sytuacji migracyjnej wypadają gminy powiatu poznańskiego. Wynika to zarówno ze zjawiska suburbanizacji, jak i bardzo atrakcyjnego rynku pracy w gminach zlokalizowanych w sąsiedztwie Poznania. Szczególnie w tym kontekście wybija się gmina Tarnowo Podgórne<sup>21</sup>, gdzie dominują duże zakłady pracy z udziałem kapitału zagranicznego oraz gmina Swarzędz, gdzie silnie rozwinięta jest przedsiębiorczość (duży udział podmiotów małych i bardzo małych) (Bul 2011). Dodatkowo wartości wskaźnika są również charakterystyczne dla gmin okalających miasta subregionalne, takie jak Konin, Kalisz, Piła, Turek i Leszno (rys. 2.103.). Należy zauważyć, że w okresie badanej dekady 2010-2019 zwiększyła się o 65% liczba gmin o ujemnych (najniższych) wartościach wskaźnika. Oznacza to, że choć gminy Wielkopolski odznaczają się atrakcyjnością migracyjną ponadprzeciętną w kraju, to w regionie widoczne jest zjawisko polaryzacji wewnątrzregionalnej,

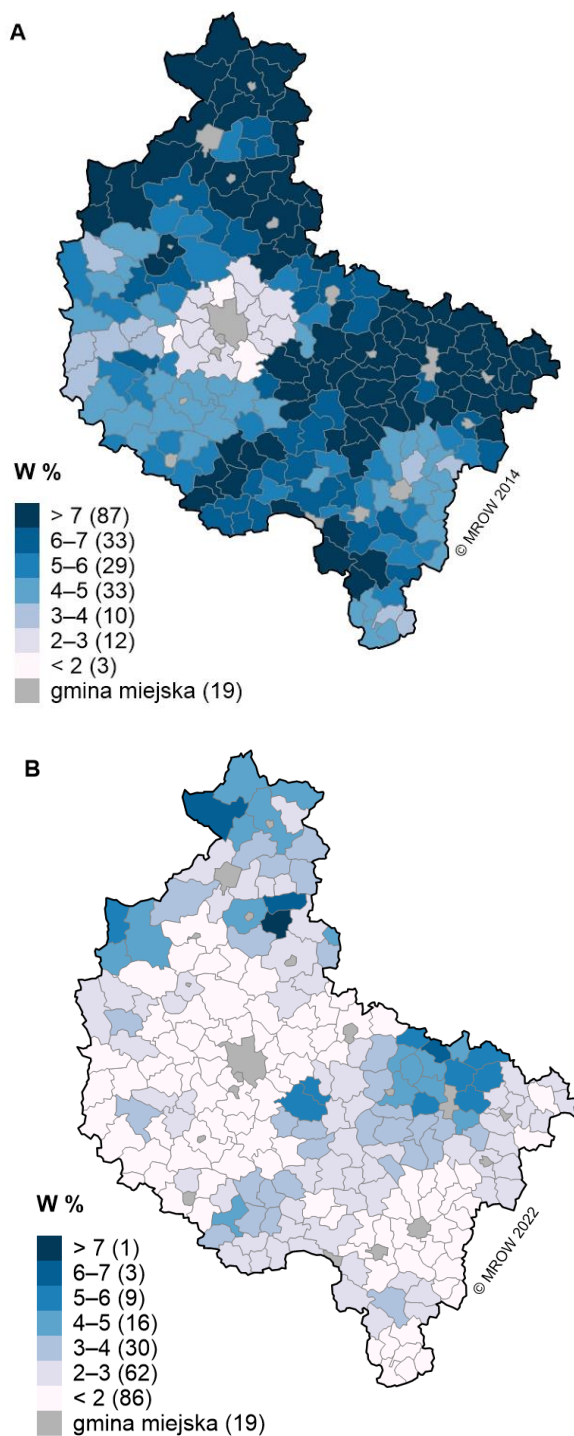
---

<sup>21</sup> Gmina Tarnowo Podgórne jest drugim pod względem wielkości zatrudnienia pracodawcą w regionie (Bul 2011).

na niekorzyść gmin położonych poza powiatem poznańskim, jak i poza gminami podmiejskimi dawnych stolic wojewódzkich (Kalisza, Konina, Leszna, Piły).

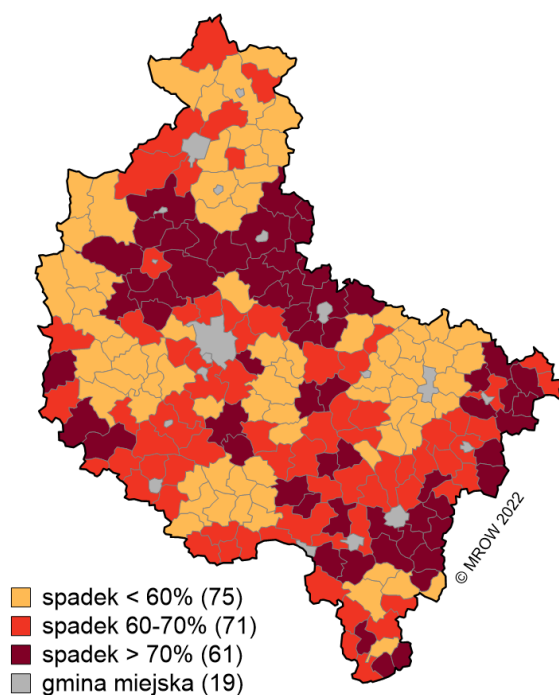
Czwarty spośród analizowanych wskaźników, mających na celu ocenę stopnia równowagi na rynku pracy (W28) dotyczy zatrudnienia w rolnictwie w przeliczeniu na 100 hektarów użytków rolnych. Dane w liczniku pochodzą z KRUS i odnoszą się do liczby osób ubezpieczonych na koniec roku w funduszu społecznym dla rolników. W tej analizie uwzględniane są różne kategorie ubezpieczonych, takie jak rolnik (płatnik), małżonek rolnika, domownik oraz pomocnik rolnika. Ma on najmniejszą wagę ze wszystkich wskaźników uwzględnianych w tym komponencie. Posiada on pewną słabość polegającą na tym, że zależny jest od struktury agrarnej danego obszaru ukształtowanej w dużej mierze przez czynniki historyczne. Zatem im większe rozdrobnienie tym większe wartości przyjmuje wskaźnik. Najwięcej ubezpieczonych płacących składki w KRUS na 100 ha użytków rolnych występuje w południowo-wschodniej części regionu oraz w kilku gminach na granicy powiatów wolsztyńskiego oraz leszczyńskiego (rys. 2.105.). W Wielkopolsce w 2019 r. tak mierzone zatrudnienie w rolnictwie było niższe niż przeciętnie w Polsce. Co więcej zauważalna jest tendencja stopniowego zmniejszania zatrudnienia w tym sektorze w ciągu minionej dekady na obszarze całego województwa (rys. 2.106.). Jest to charakterystyczny proces dla gospodarek lokalnych, w których postępuje proces dezagrarnizacji w strukturze lokalnej gospodarki – pożądanym z perspektywy rozwoju obszarów wiejskich. Więcej o tym procesie w rozdziale 2.2., tu jednak warto powtórzyć, że w relacji do rozkładu przestrzennego dla Polski, to najwyższym udziałem zatrudnienia rolniczego charakteryzują się gminy we wschodniej części województwa, w przybliżeniu odpowiadając terenom, które przed I wojną światową znajdowały się na obszarze zaboru rosyjskiego. Tu sfera pozarolnicza lokalnej gospodarki jest słabiej rozwinięta niż reszta województwa. Poziom rozwoju gospodarczego tego obszaru jest podobny do tego jaki występuje w Polsce centralnej i wschodniej, a więc słabiej gospodarczo rozwiniętej i o podobnych dziejach historycznych od XIX w.

Poznań jako stolica regionalna, na tle pozostałych 15 regionów w Polsce ma najbardziej rozległą strefę oddziaływania na rynek pracy na wsi – rys. 2.108. Jednocześnie potwierdza to struktura klas w zakresie uzyskanych ocen (rys. 2.110.). Otóż, aż 45% gmin zakwalifikowało się do bardzo wysokiej klasy, a wraz z klasą o wysokiej ocenie zbiór ten obejmuje  $\frac{3}{4}$  gmin regionu. Wewnątrzregionalne zróżnicowanie stopnia zrównoważenia rynku pracy jest głębsze (stosując tą samą metodę klasyfikacji). Do kwintyla gmin o najniższej ocenie weszły gminy położone głównie peryferyjnie na styku granic regionalnych od strony północno zachodniej (granica z woj. zachodniopomorskim i lubuskim) oraz południowo-wschodniej (granica z woj. łódzkim).



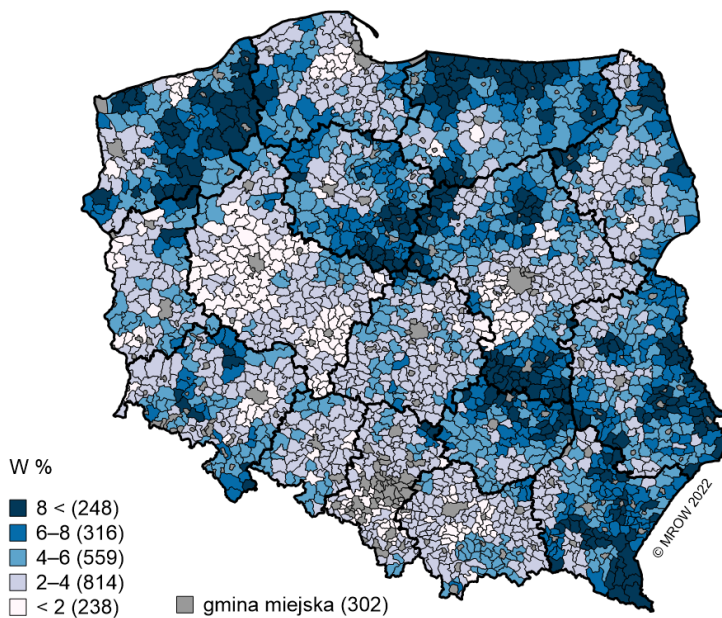
**Rysunek 2.97. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W25)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.*



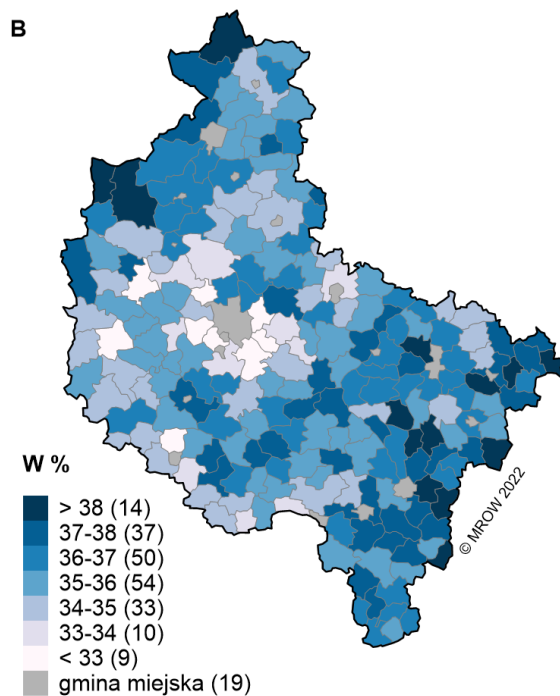
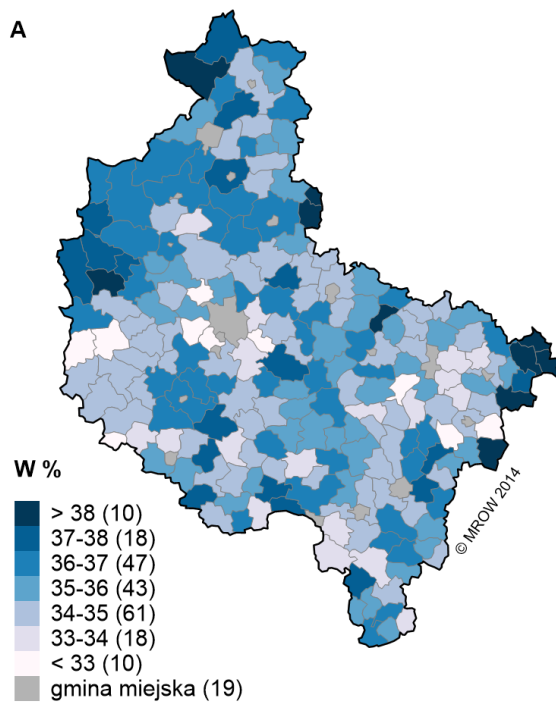
**Rysunek 2.98. Zmiana wartości wskaźnika W25 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



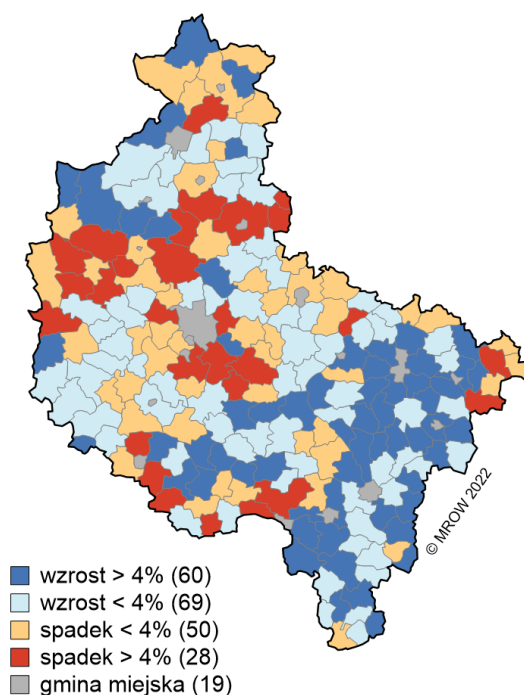
**Rysunek 2.99. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W25)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.*



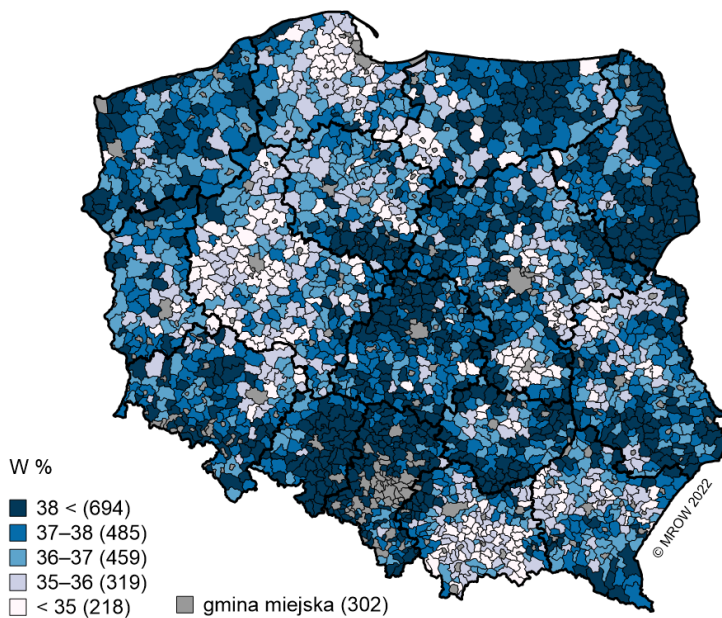
**Rysunek 2.100. Wskaźnik starości zasobów pracy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W26)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



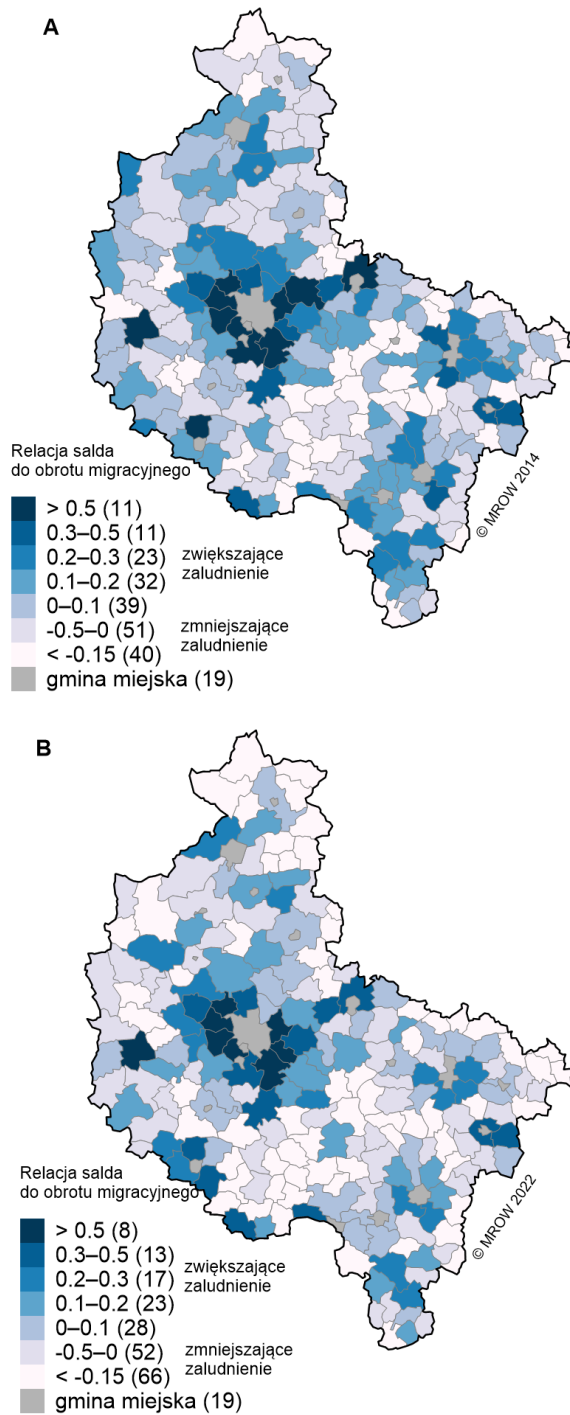
**Rysunek 2.101. Zmiana wartości wskaźnika W26 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.102. Wskaźnik starości zasobów pracy w 2019 r. – Polska (W26)**

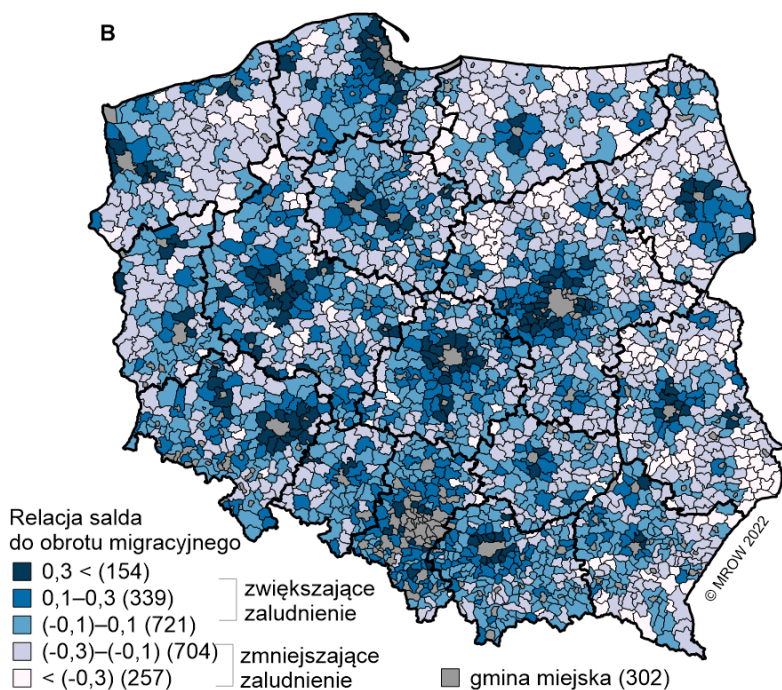
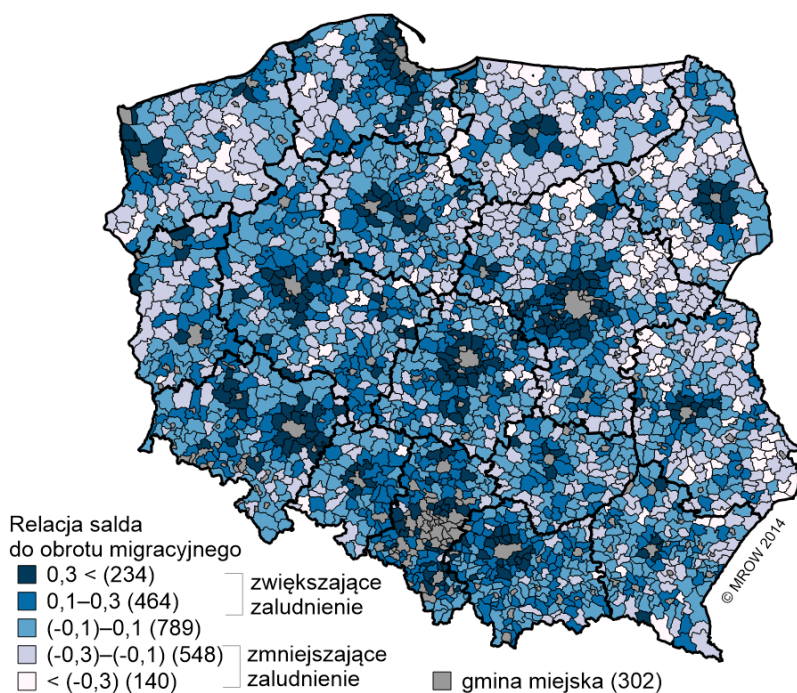
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



**Rysunek 2.103. Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W27)**

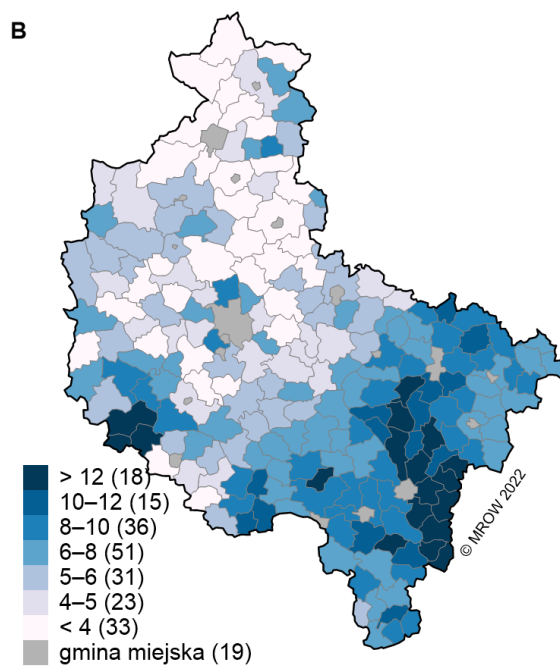
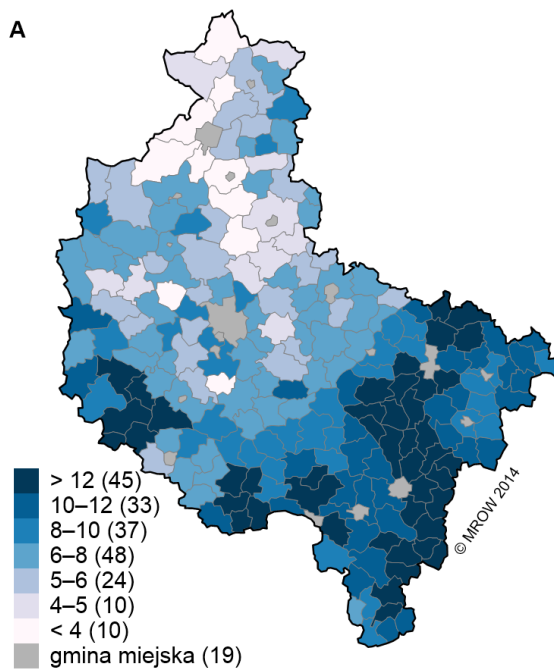
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





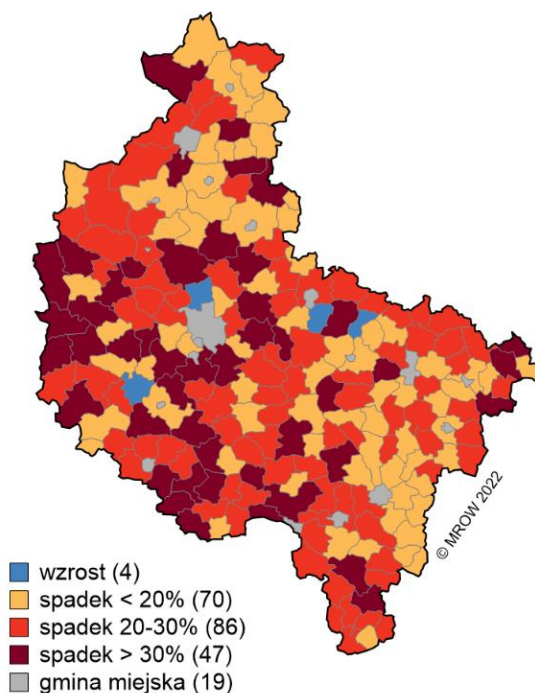
**Rysunek 2.104. Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – Polska (W27)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



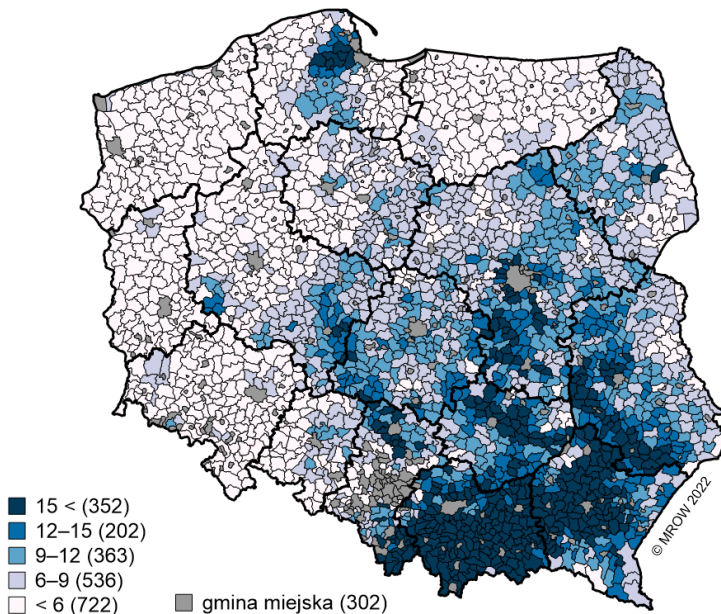
**Rysunek 2.105. Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W28)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRUS i ARiMR.*



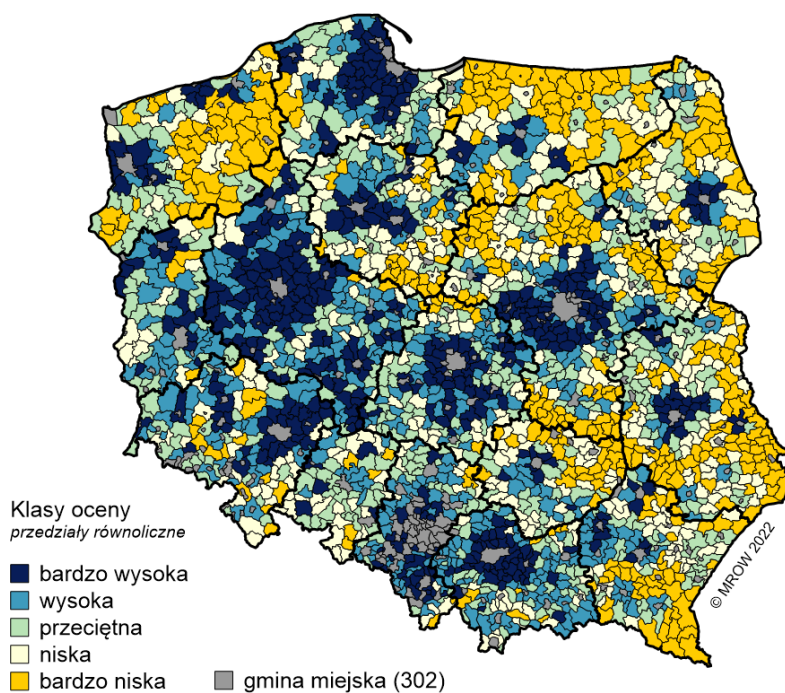
**Rysunek 2.106. Zmiana wartości wskaźnika W28 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



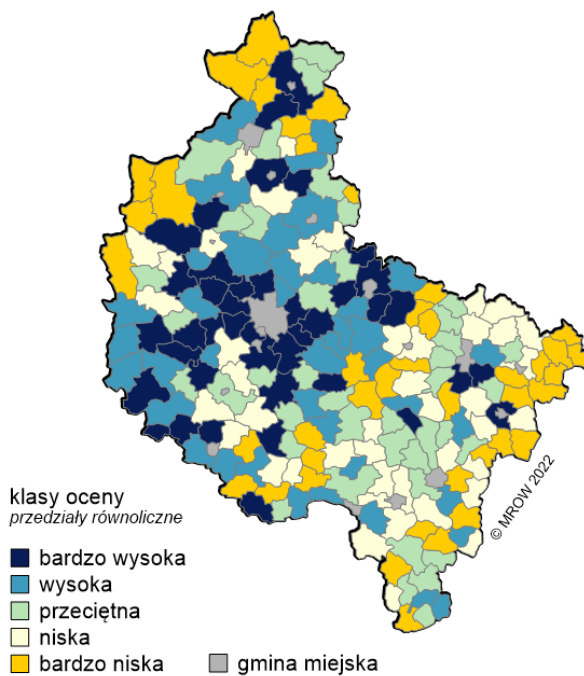
**Rysunek 2.107. Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych w 2019 r. – Polska (W28)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KRUS i ARiMR*



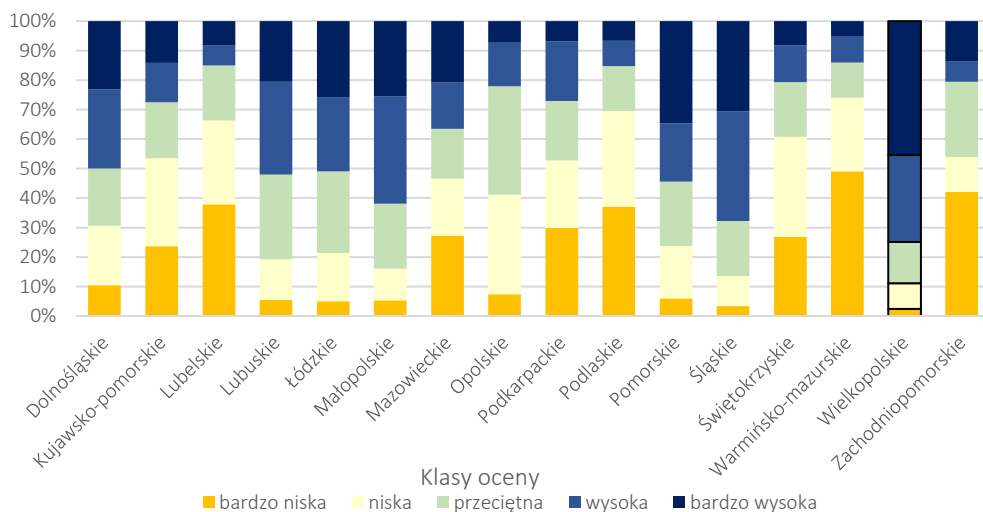
**Rysunek 2.108. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia zrównoważenia rynku pracy – Polska (RP)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



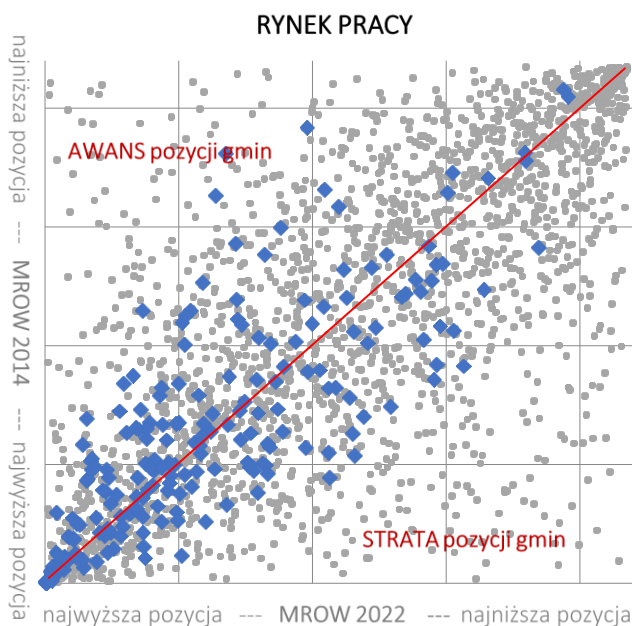
**Rysunek 2.109. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia zrównoważenia rynku pracy – województwo wielkopolskie (RP)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



**Rysunek 2.110. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „stopień zrównoważenia rynku pracy” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.111. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki stopnia zrównoważenia rynku pracy dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022



## 2.8. Problematyka edukacyjna

Na polskiej wsi poziom wykształcenia mieszkańców ulega ciągłej poprawie. Dzięki danym spisowym można prześledzić rewolucyjną przemianę edukacyjną na przestrzeni 20 lat. W 2002 r. wykształcenie wyższe na wsi posiadało jedynie 4,3% mieszkańców<sup>22</sup>, podczas gdy w 2021 było to już 16,6%<sup>23</sup> (NSP 2002, Wysocka 2023). Co więcej wybory edukacyjne młodzieży wiejskiej i miejskiej na skutek różnych czynników, z których warto wymienić wzrost aspiracji edukacyjnych, ulegają upodobnieniu. W 2003 r. naukę w liceach ogólnokształcących kontynuowało 45% młodzieży wiejskiej i 63% miejskiej, z kolei w 2015 r. było już 57% absolwentów wiejskich gimnazjów i 65% miejskich (Domalewski 2019). Ze względu na brak dostępności danych dotyczących struktury wykształcenia całej populacji gminy, poszukiwano miernika, który wskazywałby czy w danej społeczności lokalnej wyższe wykształcenie jest uznawane za istotną kompetencję społeczną. Pewnym przybliżeniem takiej miary na poziomie gminnym jest wskaźnik udziału radnych z wykształceniem wyższym i średnim w ogóle radnych gminy (W33).

Pozostałymi zagadnieniami problematyki edukacyjnej uwzględnianymi w badaniu są kwestie organizacji systemu edukacji na poziomie gminnym wraz z próbą uchwycenia jego jakości. Jest to szczególnie ważne w obliczu bieżącego regresu demograficznego. Dużo w tym kontekście mówi się o konieczności likwidacji szkół oraz zwolnieniach nauczycieli<sup>24</sup>. Według danych resortu edukacji, spadek liczby urodzeń przyczyni się w najbliższych latach do istotnego zmniejszenia liczby uczniów w szkołach ponadpodstawowych oraz dzieci w przedszkolach. Ogółem w kraju już od roku szkolnego 2023/2024 przewiduje się stopniowy spadek liczby dzieci w przedszkolach. Prognozy sugerują, że między rokiem szkolnym 2022/2023 a 2030/2031 liczba dzieci w przedszkolach zmniejszy się o 22%. Największy spadek liczby uczniów w szkołach ponadpodstawowych w stosunku do roku szkolnego 2023/2024 będzie widoczny w roku szkolnym 2027/2028. Wyniesie on ok. 16%<sup>25</sup>.

W 2019 r. odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3-5 lat w województwie wielkopolskim był znacznie wyższy niż przeciętnie w kraju (analogicznie 81,5% i 75,7%). W przeciągu dekady wskaźnik ten wzrósł w regionie o prawie 22 p.p. (tabela 2.8.). Największe pozytywne zmiany w tym zakresie wystąpiły w gminach zlokalizowanych we wschodniej części województwa (rys. 2.113.). Należy zaznaczyć, że w tym kontekście dokonała się istotna zmiana systemowa, po raz pierwszy uwzględniona na tym etapie badania. Mianowicie, od roku szkolnego 2017/2018 gmina ma obowiązek zapewnienia prawa do korzystania z wychowania przedszkolnego dzieciom w wieku 3–5 lat, poprzez przedszkole, oddział przedszkolny w szkole

---

<sup>22</sup> Badaniom podlegała grupa osób powyżej 13 lat.

<sup>23</sup> Od spisu powszechnego 2011 badano próbę 15 lat i więcej. Taki przedział wiekowy jest zgodny z przyjętymi założeniami oraz ustaleniami międzynarodowymi. Różnice w latach spisowych wynikają z ówczesnie obowiązującym systemem kształcenia i ukończeniem pierwszego z poziomów edukacji

<sup>24</sup> Portal samorządowy, Jacek Krzemiński, Uczniów będzie o setki tysięcy mniej. Dla nauczycieli oznacza to masowe zwolnienia, <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/uczniow-bedzie-o-setki-tysiecy-mniej-dla-nauczycieli-oznacza-to-masowe-zwolnienia,443930.html>, (dostęp: 05.01.2024).

<sup>25</sup> Odpowiedź sekretarza stanu w MEiN Dariusza Piątkowskiego na interpelację nr 40546 w sprawie zastępowalności kadr w szkołach z 15.05.2023., (dostęp 17.11.2023).

<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=CRWHJ2&view=6>

podstawowej lub inną formę wychowania przedszkolnego. Dodatkowo, dzieciom w wieku 6 lat przysługuje roczne przygotowanie przedszkolne, które może być realizowane w przedszkolu, oddziale przedszkolnym w szkole podstawowej lub innej formie wychowania przedszkolnego, zgodnie z przepisami prawa (Dz.U. 2017, poz. 59). W związku z powyższym, samorządy gminne stoją przed wyzwaniem zarówno zapewniania odpowiedniej dostępności usług, jak i koniecznością posiadania dużej elastyczności organizacyjnej w kontekście prognozowanych konsekwencji przemian demograficznych.

Kolejny wskaźnik odnoszący się do poziomu skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej (W30) w związku z powszechnym obowiązkiem szkolnym informuje nas pośrednio o atrakcyjności oferty edukacyjnej. Jeśli wartość wskaźnika jest większa niż 100 oznacza, że do szkół w gminie dowożone są również dzieci z poza tej gminy. Natomiast, jeśli jest mniejsza od 100 oznacza, że niektóre dzieci uczęszczają do szkoły zlokalizowanej poza miejscem zamieszkania. Przyjęte tu zostało pewne uproszczenie interpretacyjne. Wybór placówki edukacyjnej na poziomie podstawowym dla dziecka może także odzwierciedlać atrakcyjność lokalnego rynku pracy. Podobnie jak w całej Polsce, w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa w przeciągu dekady nastąpiło zmniejszenie wskaźnika skolaryzacji. Oznacza to, że coraz więcej dzieci uczęszcza do szkół w miastach. Analizując zmiany rozkładu przestrzennego tego zjawiska należy zauważyć, że w 2019 roku w stosunku do 2010 wzrosła liczba gmin, w których do szkół uczęszczają dzieci z poza tych gmin. Są to np. Oborniki, Wronki, Szamotuły, Tarnowo Podgórne, Śrem, Środa Wielkopolska, Września, Krotoszyn, Jarocin i Pleszew. Zatem można uznać, że liderzy pod kątem atrakcyjności oferty edukacyjnej wzmocnili swoją pozycję (rys. 2.116.).

Pod względem poziomu edukacji wyrażonego jako średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego (W32) uczniowie wielkopolskich szkół wypadli nieco gorzej niż uczniowie w Polsce (różnica mediany wartości tego wskaźnika wynosi 1,1 p.p.). Najwyższe wyniki uzyskano w gminach zlokalizowanych w aglomeracji Poznania, a także we wschodniej części województwa (rys. 2.118.).

Ze względu na brak informacji o strukturze wykształcenia ludności w gminie (dane takie dostępne są jedynie w latach spisowych) w badaniu wykorzystano następujący miernik: odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim (W33). Stanowi on odzwierciedlenie pewnych preferencji wśród mieszkańców gminy dotyczących wagi wykształcenia wyższego w stratyfikacji społecznej (tabela 2.8.). W rozkładzie przestrzennym tego zjawiska dostrzegalna jest prawidłowość oparta na osi wschód-zachód, przy czym wyższe wartości wskaźnika charakterystyczne są dla gmin na zachodzie regionu (rys. 2.120.).

Podobną prawidłowość przestrzenną zaobserwować można w rozkładzie syntetycznej miary oceny w zakresie problematyki edukacyjnej. Bardzo wysokie oceny w zakresie tej miary uzyskały także gminy usytuowane w strefie silnego oddziaływania ośrodka miejskiego Poznania (rys. 2.124.). Województwo jest zdecydowanym liderem w kraju pod kątem oceny tej składowej. Aż 75% gmin uzyskało ocenę bardzo wysoką oraz wysoką.

**Tabela 2.8. Wskaźniki diagnostyczne składowej „problematyka edukacyjna” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                                    | PROBLEMATYKA EDUKACYJNA (E) <sup>26</sup> |            |            |            |
|-------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------|------------|------------|------------|
| Numer wskaźnika                                                         | W29                                       | W30        | W32        | W33        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                                        | Stymulanta                                | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej według MROW 2014, 2016, 2018 | 27                                        | 21         | 25         | 27         |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej według MROW 2022             | 27                                        | 21         | 25         | 27         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup>                    | M_W                                       | M_W        | M_W        | M_W        |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>                             | GUS                                       | GUS        | OKE        | GUS        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie                           | 59,4                                      | 98,7       | 53,4       | 73,3       |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie                           | 66,4                                      | 97,2       | 52,5       | 73,3       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie                           | 75,8                                      | 94,6       | 54,3       | 73,3       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie                           | 81,5                                      | 91,9       | 49,5       | 80,0       |
| Mediana MROW 2014                                                       | 48,3                                      | 97,2       | 54,3       | 71,4       |
| Mediana MROW 2016                                                       | 56,6                                      | 95,4       | 55,1       | 71,4       |
| Mediana MROW 2018                                                       | 66,9                                      | 90,9       | 54,8       | 73,3       |
| Mediana MROW 2022                                                       | 75,7                                      | 88,7       | 50,7       | 73,3       |

Nazwa wskaźnika:

W29. Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat

W30. Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej

W31. (wskaźnik zlikwidowany)

W32. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej<sup>27</sup> z matematyki i j. polskiego

W33. Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

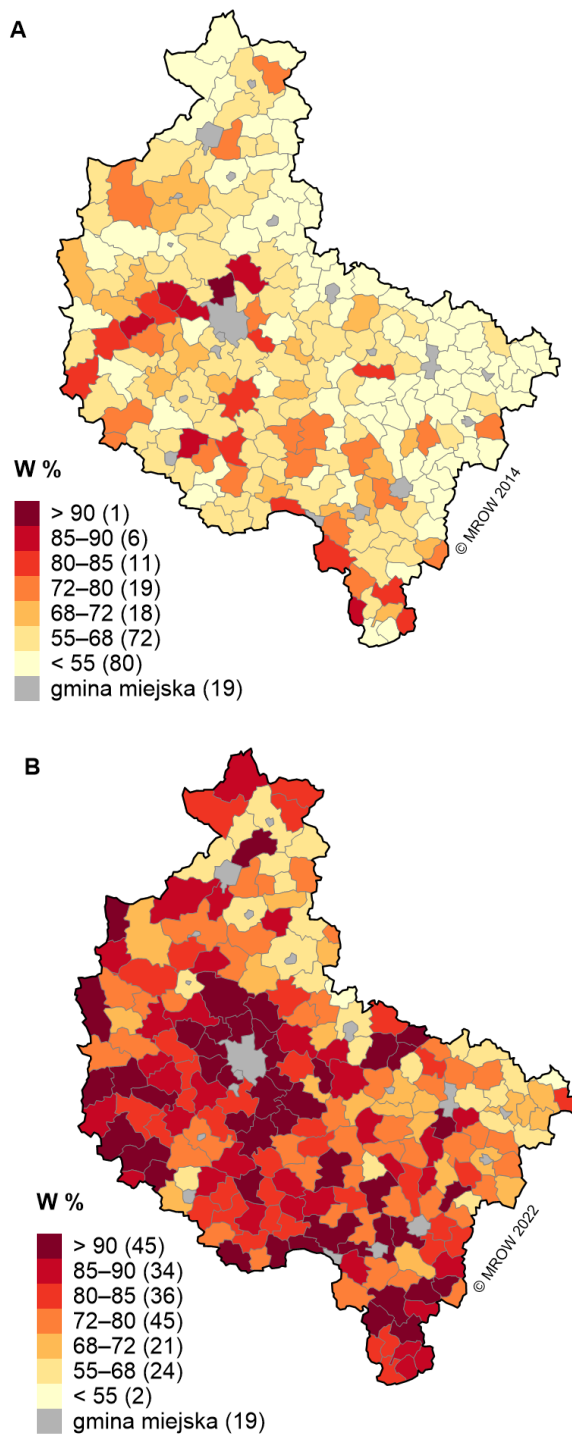
<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.*

<sup>26</sup> Ze względu na likwidację gimnazjów wskaźnik W31 został usunięty, a nazwę wskaźnika W32 zmieniono. Waga zlikwidowanego wskaźnika W31 została rozdzielona po równo na pozostałe wskaźniki składowej „problematyka edukacyjna”.

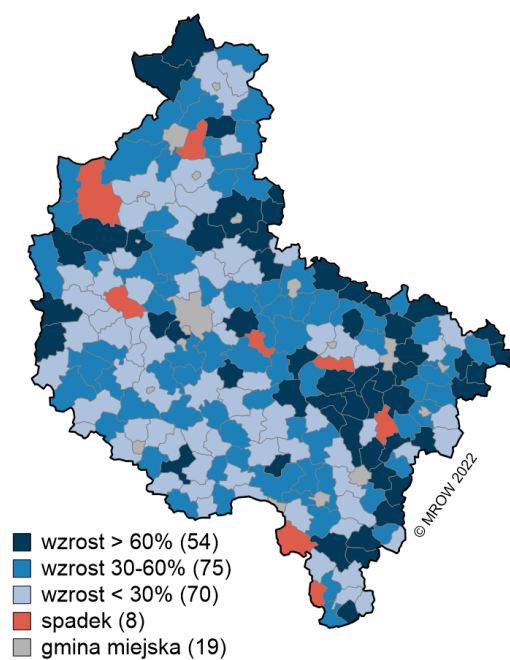
<sup>27</sup> W etapach MROW I–III po gimnazjum.





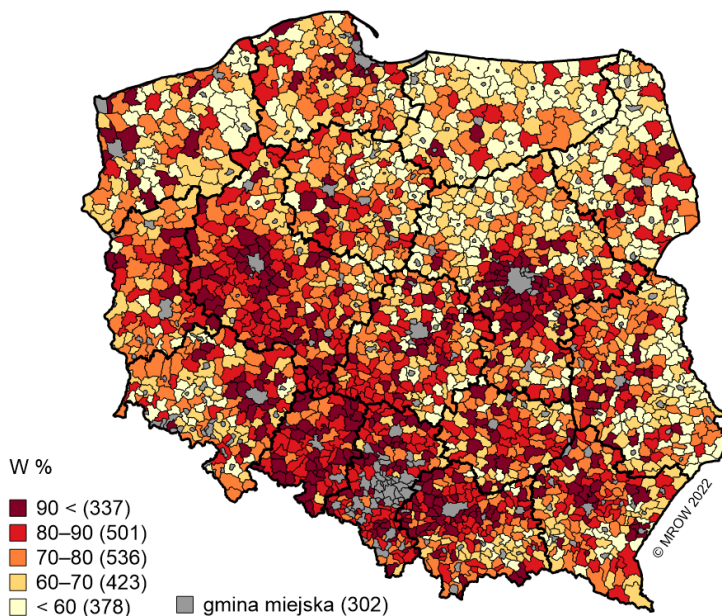
**Rysunek 2.112. Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W29)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



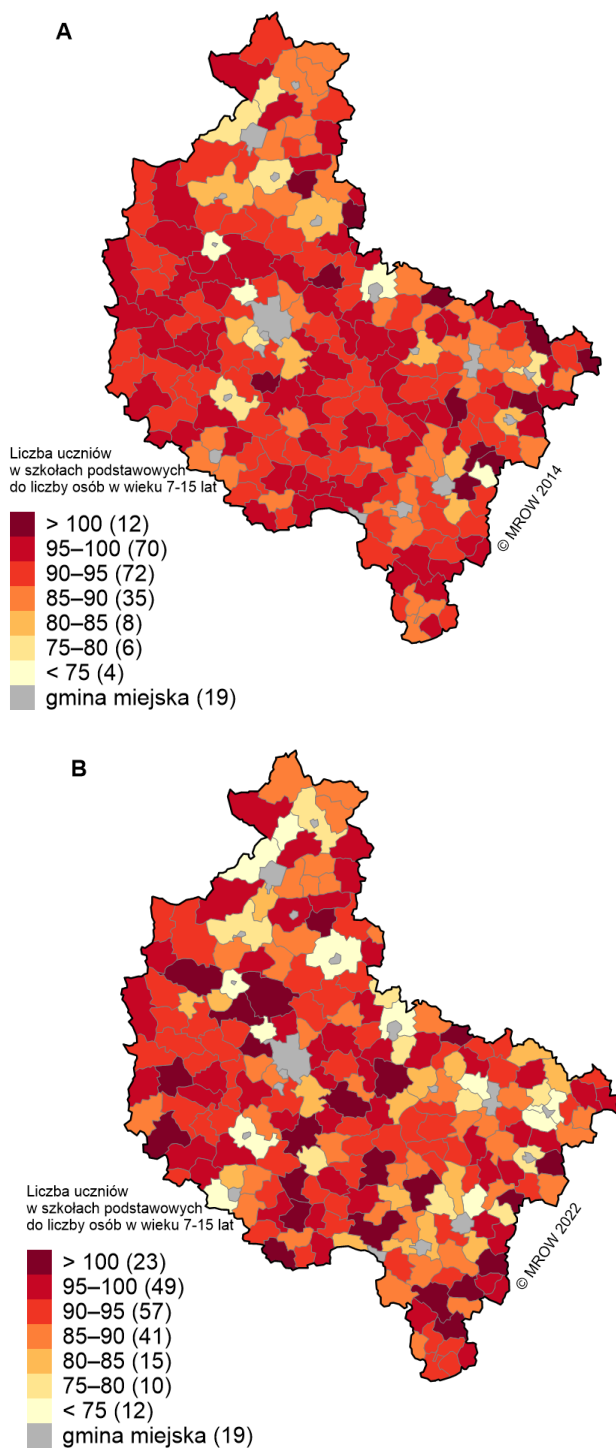
**Rysunek 2.113. Zmiana wartości wskaźnika W29 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



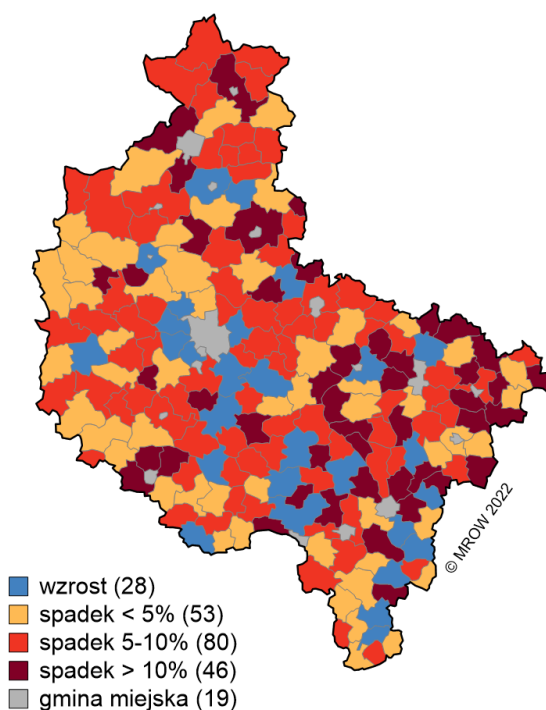
**Rysunek 2.114. Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat w 2019 r. – Polska (W29)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



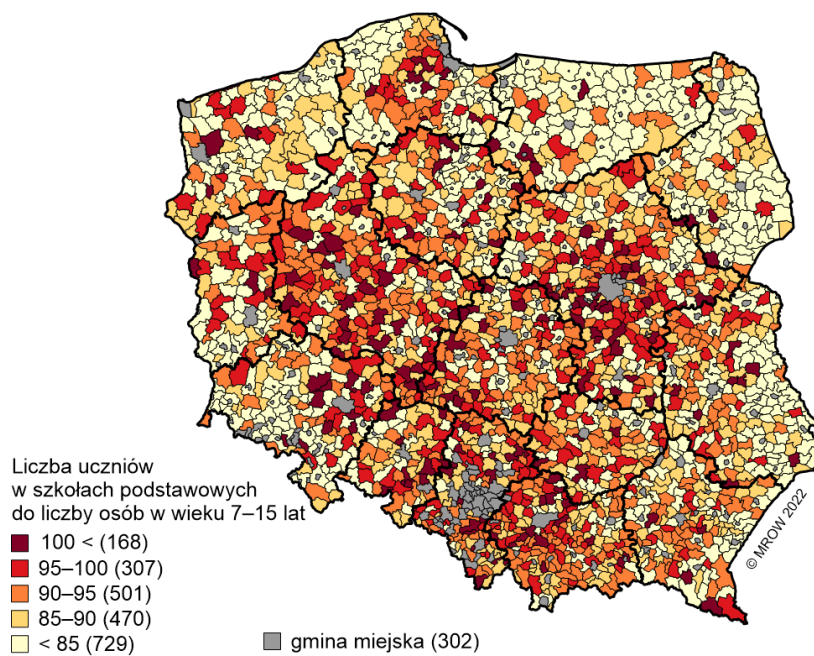
**Rysunek 2.115. Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W30)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



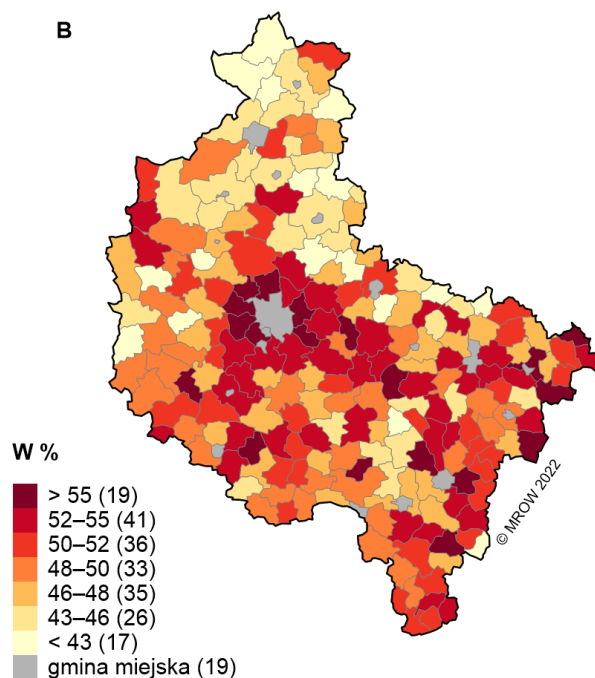
**Rysunek 2.116. Zmiana wartości wskaźnika W30 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



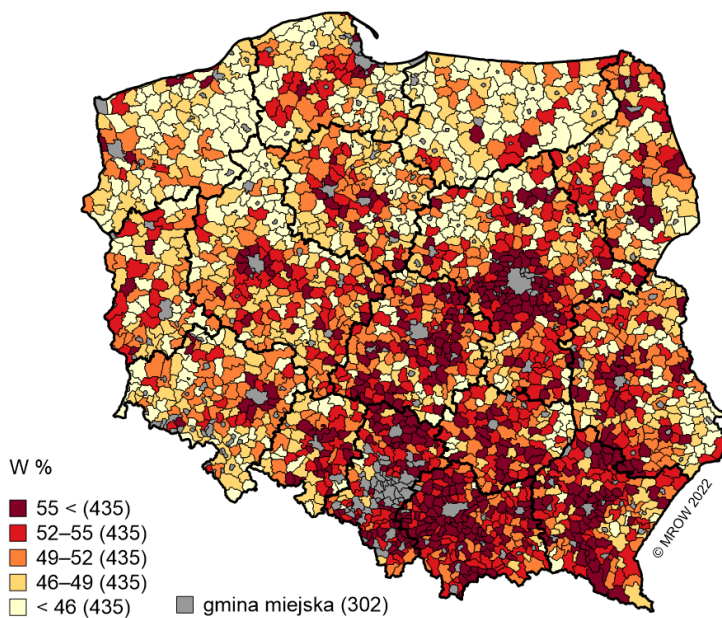
**Rysunek 2.117. Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej w 2019 r. – Polska (W30)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



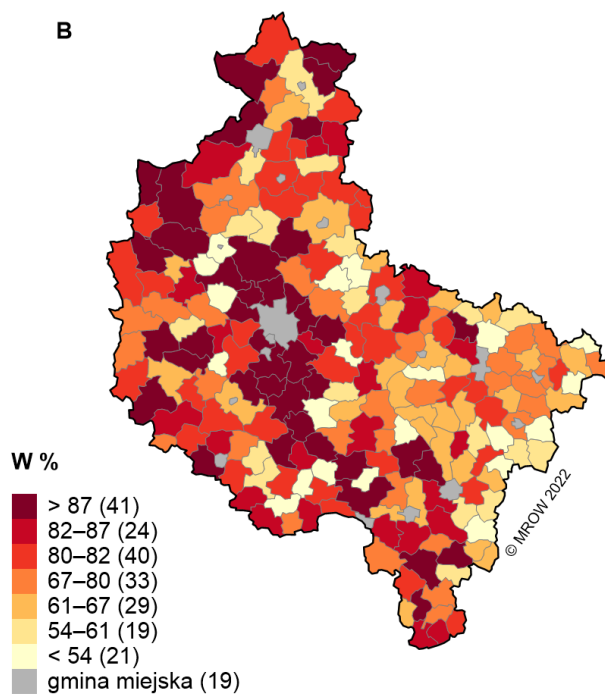
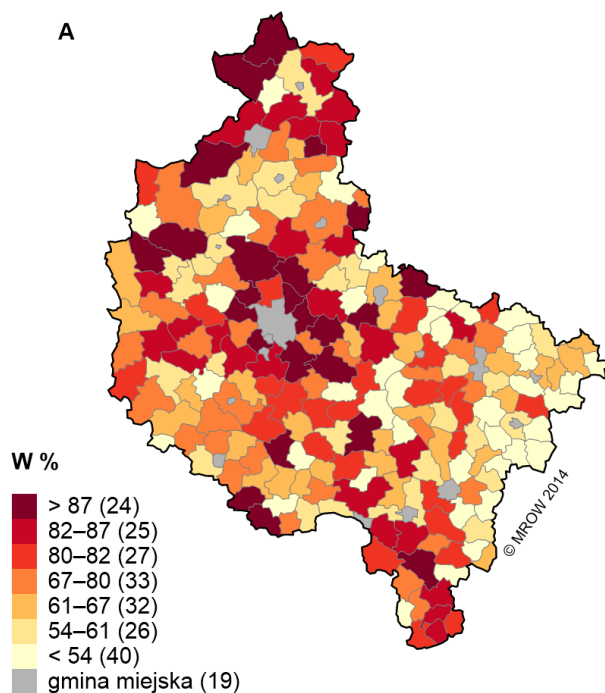
**Rysunek 2.118. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W32)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE.



**Rysunek 2.119. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego w 2019 r. – Polska (W32)**

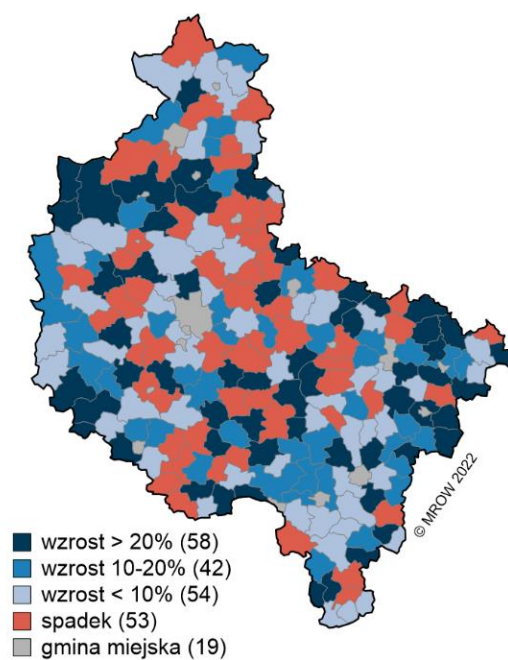
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE.



**Rysunek 2.120. Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W33)**

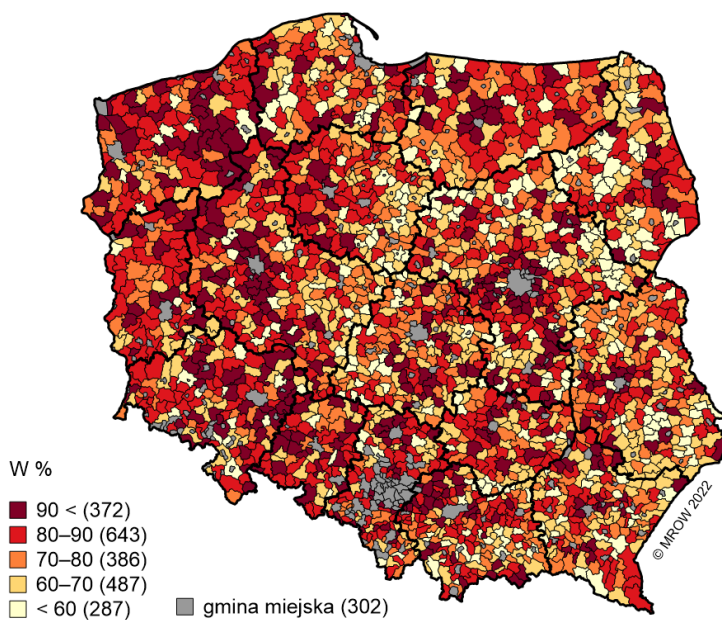
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





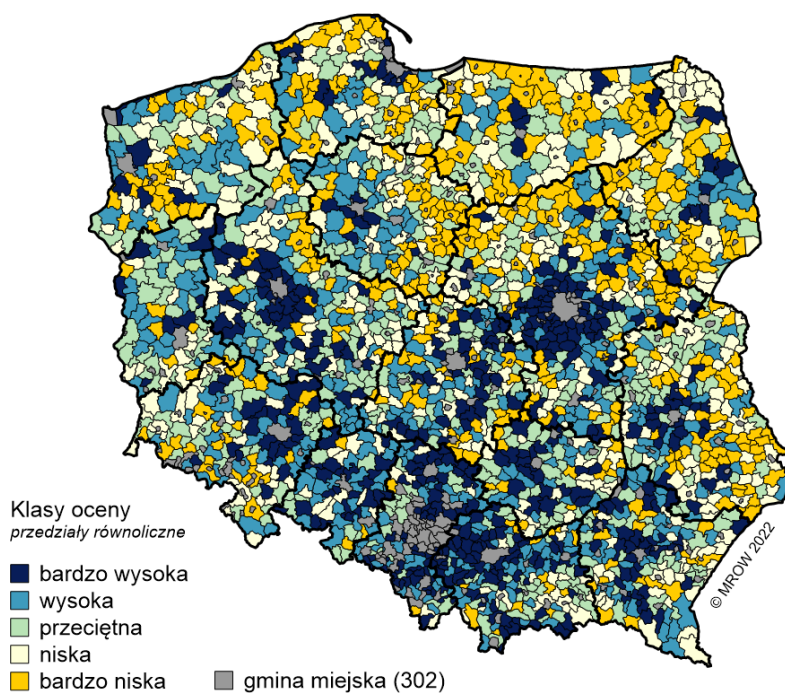
**Rysunek 2.121. Zmiana wartości wskaźnika W33 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



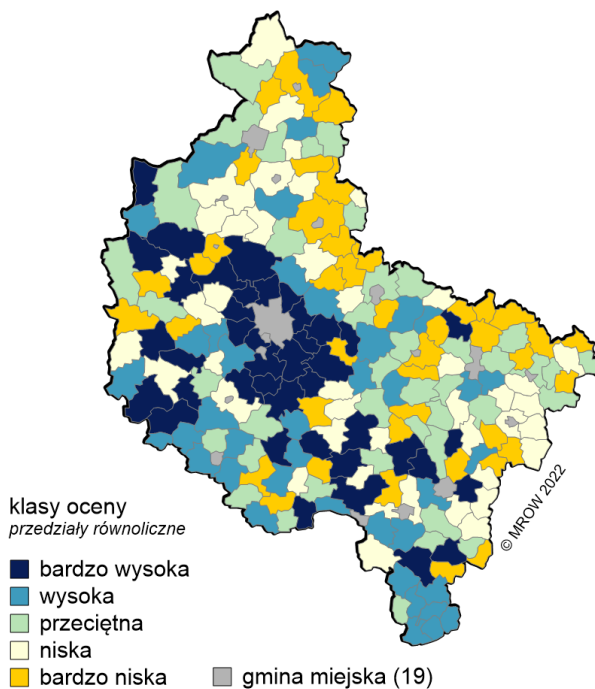
**Rysunek 2.122. Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim w 2019 r. – Polska (W33)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.



**Rysunek 2.123. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki edukacyjnej – Polska (E)**

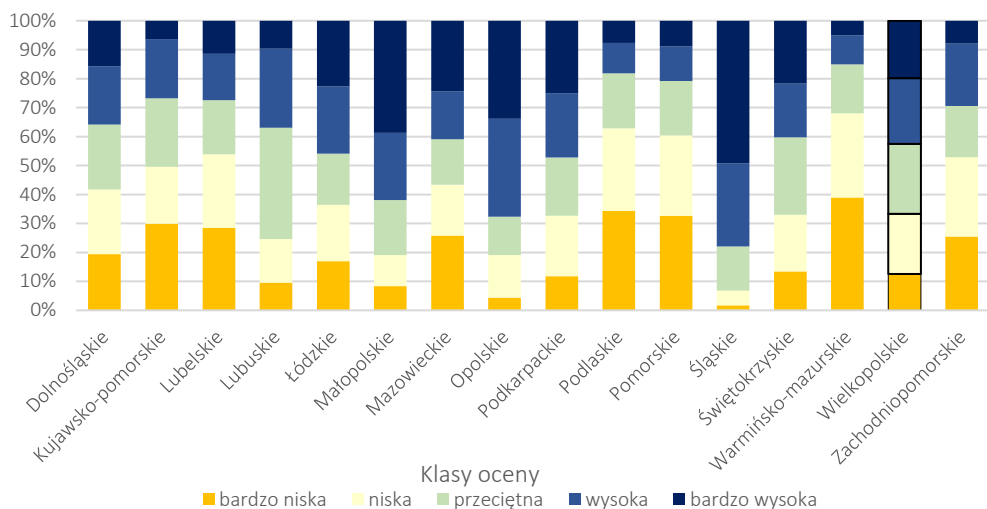
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



**Rysunek 2.124. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki edukacyjnej – województwo wielkopolskie (E)**

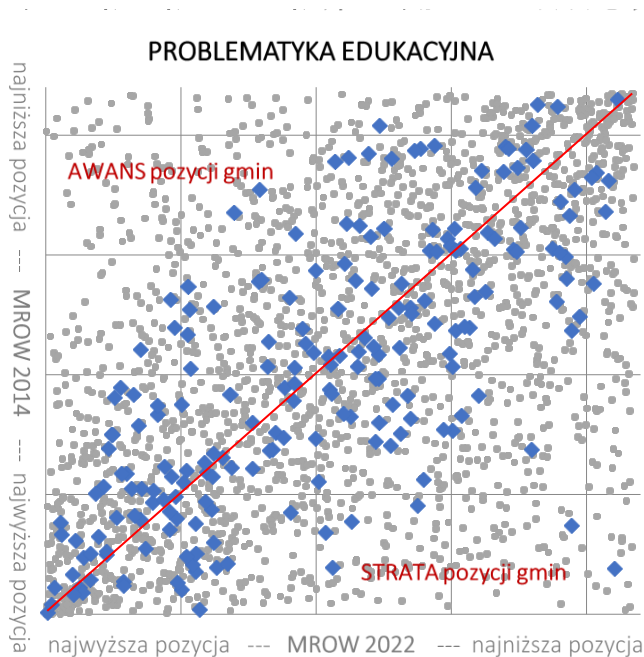
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*





**Rysunek 2.125. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „problematyka edukacyjna” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.126. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki edukacyjnej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.9. Aktywność społeczna

Zaangażowanie społeczne to nie tylko integralna część naszego codziennego życia, ale także niezbędny czynnik kształtujący rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Dzieje się tak, ponieważ zaangażowanie społeczne może przekładać się na podejmowanie trafnych decyzji dotyczących zarządzania zasobami obszaru, co wpływa korzystnie na jego rozwój (Szczepańska 2018). Ta prawidłowość jest coraz powszechniej dostrzegana. Współczesny kierunek polityki spójności zakłada inkluzywny (włączający) model rozwoju wrażliwego terytorialnie. To podejście podkreśla fundamentalną rolę zasobów wewnętrznych oraz gotowości do ich efektywnego wykorzystania przez społeczności lokalne. W najnowszej literaturze wskazuje się nawet, że partycypacja społeczna oraz obecność silnych więzi społecznych mogą prowadzić do przezwyciężenia procesów peryferyjności (Görmar i in. 2019, Jørgensen i in. 2021).

Lokalna aktywność społeczna jest pojęciem złożonym i obejmuje różnorodne aktywności. Mogą być nimi: budowanie relacji z władzami lokalnymi, ze społecznością sąsiedzką, działania na rzecz osób potrzebujących, udział w wyborach, konsultacjach społecznych, czy aktywny udział w organizacjach pozarządowych. Ta różnorodność potencjalnych działań generuje wiele trudności w próbach pomiaru tej aktywności, a więc w doborze zmiennych które zoperacjonalizują zagadnienie (Stanny i in. 2023, Józefowicz, Michniewicz-Ankiersztajn 2020, Knieć, Goszczyński 2011). W niniejszym projekcie, by uchwycić wielowymiarowość zjawiska, uwzględniono trzy aspekty aktywności społecznej, mierzące (relatywnie) zdolność mieszkańców do współdziałania w interesie społecznym.

Pierwszym z nich jest aktywność obywatelska (postawa obywatelska). W tym celu wykorzystano dwie informacje na temat frekwencji wyborczej społeczności lokalnej: w wyborach samorządowych na stanowisko wójta/burmistrza (W34) oraz w wyborach prezydenckich (W35).

Mediana frekwencji wyborczej w województwie wielkopolskim w wyborach samorządowych w 2018 roku wynosiła 56,4% i była nieznacznie wyższa niż mediana tego wskaźnika dla kraju. Zauważono znaczne zróżnicowanie przestrzenne w rozkładzie tego zjawiska, który przypomina układ mozaikowy. Badania naukowe wskazują, że najczęściej najwyższa frekwencja w wyborach lokalnych występuje w gminach najmniejszych (Swianiewicz i in. 2018). Należy zauważyć wyraźny wzrost frekwencji w gminach Wielkopolski w stosunku do poprzednich wyborów lokalnych. W wyborach prezydenckich w 2019 r. wartość środkowa tego wskaźnika w województwie była wyższa niż w wyborach lokalnych (również nieznacznie wyższa niż w kraju). W rozkładzie przestrzennym wyraźna jest prawidłowość występowania najwyższej frekwencji w pierwszym i drugim pierścieniu gmin pod Poznaniem. Zauważalny – podobnie jak przy wcześniejszym wskaźniku – jest wzrost zainteresowania wyborami wśród mieszkańców (rys. 2.131.).

Drugą grupą wskaźników jest aktywność społeczna rozumiana w kontekście społeczeństwa obywatelskiego mobilizującego się dla realizacji wspólnego celu (aktywnych obywateli i tworzonych przez nich instytucji *non-profit*). Formalnymi strukturami działania obywateli są najczęściej organizacje pozarządowe (NGO). Od 12 lat informacje o organizacjach pozarządowych w Polsce gromadzi Stowarzyszenie Klon/Jawor, które przekazuje do GUS,

a następnie są udostępniane w BDL<sup>28</sup>. Na podstawie tych informacji skonstruowano dość często wykorzystywany wskaźnik liczby zarejestrowanych organizacji społecznych, fundacji i stowarzyszeń w sektorze prywatnym, przeliczonych na 10 000 mieszkańców (W36). W przypadku gmin miejsko-wiejskich odnosi się on do całych gmin, łącznie z miastem. Na obszarze Polski istnieje około 140 tys. , organizacji pozarządowych, jednak szacuje się, że tylko połowa z nich pozostaje faktycznie aktywna. Na obszarach wiejskich zarejestrowanych jest 26% z nich. Przyjmując zatem powyższe założenie dotyczące ich aktywności szacujemy, że może być ich tu około 18 tysięcy. Dodatkowo należy uwzględnić około 16 tys. OSP (Stanny i in. 2023). W województwie wielkopolskim na każde 10 tys. mieszkańców przypada 34 organizacje pozarządowe (w kraju 33). Największe wartości tego miernika odnotowano w północno-zachodniej oraz południowej części regionu (rys. 2.133.).

Zdając sobie sprawę ze słabości powyższego miernika oraz tego, jak bardzo niewystarczająca może być ocena działalności społecznej na wsi na podstawie oficjalnie zarejestrowanych fundacji i stowarzyszeń, poszukiwano innej miary oceniającej chęć współdziałania w interesie społecznym. Takim miernikiem obrazującym postawy prospołeczne jest wskaźnik udziału podatników, którzy zdecydowali się przeznaczyć 1% swojego podatku dochodowego na rzecz organizacji pożytku publicznego (OPP) w odniesieniu do całego zbioru osób płacących podatek PIT (W37). Możliwość wybrania takiej formy aktywności i wsparcia jest ograniczona - nie jest dostępna dla rolników, podatników rozliczających się z CIT, osób zwolnionych z PIT (np. osoby do 26 lat) czy emerytów i rencistów, o ile nie samodzielnie rozliczają się podatkowo. W roku 2010, co trzeci podatnik w Polsce zdecydował się przekazać 1% na organizacje pożytku publicznego (OPP), a w 2019 roku była to już prawie co druga osoba,. W województwie wielkopolskim wzrost był jeszcze bardziej widoczny. W 2010 roku co 5 podatnik zdecydował się na taką formę wsparcia, natomiast dekadę później już częściej niż co drugi. Ten wzrost jest kumulacją kilku czynników, wśród których ważne są: większa świadomość istnienia takiej możliwości, akcje informacyjne i promocyjne zachęcające do przekazywania 1%, jak również popularność elektronicznych rozliczeń, które ułatwiają wypełnianie deklaracji podatkowych (Stanny i in. 2023). Rozkład tego wskaźnika wyraźnie powiela model centrum-peryferie, czyli im bliżej głównego ośrodka regionalnego tym wyższa wartość wskaźnika (rys. 2.136.).

Ostania, trzecia grupa ma na celu pomiar aktywności mieszkańców wsi w podejmowaniu inicjatyw społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju środowiska lokalnego (np. aktywność w aplikacji o zewnętrzne wsparcie finansowe). Polem analizy uczyniono absorpcję funduszy unijnych. Wskaźniki obrazują stopień zaangażowania społeczności lokalnej, osób fizycznych oraz innych jednostek organizacyjnych posiadających osobowość prawną, jak i nie posiadających osobowości prawnej w działania związane ze staraniami o uzyskanie wsparcia finansowego w ramach programów współfinansowanych przez Unię Europejską na różne inicjatywy prorozwojowe. Przyjęto taką konstrukcję mierników, by nie mierzyć efektywności tego wsparcia, lecz aktywność członków społeczności lokalnych w aplikowaniu o środki unijne

---

<sup>28</sup> Zastrzec przy tym należy, że udostępniane dane obarczone są pewnymi ułomnościami. Podobnie jak w przypadku liczby przedsiębiorstw wg systemu REGON, tak i dla organizacji pozarządowych, które są już zarejestrowane, nie istnieje dyscyplina informacyjna w momencie kiedy przestają być aktywne, bądź zawieszają swoją działalność. Powoduje to, iż dostępne informacje są nieadekwatne do rzeczywistej liczby i struktury działających organizacji.

na rozwój polskiej wsi. Pomiar ten jest bardzo trudny, bowiem zróżnicowane możliwości aplikacyjne różnych podmiotów, zróżnicowane cele interwencji i instrumenty wsparcia, powodują brak uniwersalnych miar identyfikujących wymiar tych działań.

Pierwszą z nich jest wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014-2020 na 1 mieszkańca (w zł) (W38)<sup>29</sup> – stanowi ona zmodyfikowany wskaźnik o nazwie „liczba wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2007–2013 na 10 tys.”<sup>30</sup> W województwie wielkopolskim pozyskano niemalże tyle samo środków per capita na ten cel ile przeciętnie w kraju (tabela 2.9.). Choć w regionie najwięcej gmin pozyskiwało środki w granicach 3-5 tys. na mieszkańca, to były też takie, w których wartość ta przekraczała 17 tys. zł.

Drugą, o podobnej konstrukcji jest liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014-2020 złożonych za pośrednictwem Lokalnych Grup Działania (LGD) na 10 tys. mieszkańców (W39)<sup>31</sup>. Jednym z podstawowych celów tego narzędzia jest aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowanie potencjału społecznego na wsi. Choć w badaniach wskazuje się na pewne jego ograniczenia w kontekście faktycznego potencjału oddolnego aktywizowania to niewątpliwie działalność LGD może jednoczyć ludzi wokół wspólnych przedsięwzięć, niezależnie od tego, czy jest to lokalna impreza, festyn czy cykliczne wydarzenie o charakterze edukacyjnym czy kulinarnej atrakcji. Tak mierzona aktywność była w regionie w 2019 r. znacznie niższa niż przeciętnie w kraju. Co więcej w ciągu dekady w niektórych gminach nastąpił wzrost tego zaangażowania, natomiast w innych (co miało miejsce częściej) – spadek (rys. 2.142.). Przeciętnie w całym województwie odnotowano spadek zaangażowania w ciągu dekady (jest to jeszcze bardziej widoczne, gdy porównamy tę wartość z analogiczną dla roku 2014 – 24,1 oraz 2012 – 18,6). Rezultaty należy interpretować z ostrożnością, gdyż wynikające różnice w wartości mogą wynikać z prawidłowości proceduralnych dotyczących wdrażania projektów w ramach poszczególnych perspektyw finansowych oraz różnych zasad wdrażania pomiędzy perspektywami (coraz wyższe wartości wskaźnika pomiędzy latami analizy 2010-2014 jako naturalny proces uczenia się w perspektywie finansowej 2007-2013+3).

Województwo wielkopolskie pod kątem oceny syntetycznej miary aktywności społecznej jest zaraz po województwie śląskim i małopolskim na „podium” najaktywniejszych społecznie regionów. Ponad 60% gmin w województwie charakteryzuje się wysoką oraz bardzo wysoką oceną w zakresie tej miary (rys. 2.146.).

---

<sup>29</sup> Wartość skumulowana wniosków po weryfikacji formalnej, współfinansowanych ze środków UE od początku tej perspektywy do 31.12.2019 r., gromadzona w Centralnym Systemie Teleinformatycznym SL2014.

<sup>30</sup> W związku ze zmianą jednostki pomiaru (ze sztuk na wartość pieniężną) nie można porównać danych dla lat 2010 i 2019 w ujęciu dynamicznym oraz w opracowaniach kartograficznych na końcu tego podrzdziału.

<sup>31</sup> Liczba skumulowana wniosków złożonych od początku tej perspektywy do 31.12.2019 r., gromadzona w systemach ARiMR.

**Tabela 2.9. Wskaźniki diagnostyczne składowej „aktywność społeczna” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA (AS) |            |            |            |                   |                            |
|------------------------------------------------------|--------------------------|------------|------------|------------|-------------------|----------------------------|
| Numer wskaźnika                                      | W34                      | W35        | W36        | W37        | W38 <sup>32</sup> | W39                        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta               | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta | Stymulanta        | Stymulanta                 |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 10                       | 15         | 25         | 25         | 10                | 15                         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                      | M_W        | M_W        | W          | M_W               | M_W                        |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | PKW                      | PKW        | GUS        | MF         | MFIPR, GUS        | urzędy marszałkowskie, GUS |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 51,7                     | 50,4       | 34,6       | 24,8       | x                 | 8,2                        |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 51,7                     | 50,4       | 43,7       | 27,0       | x                 | 18,6                       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 52,0                     | 43,4       | 43,5       | 29,7       | x                 | 24,1                       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 56,4                     | 61,5       | 34,0       | 52,7       | 4231,9            | 6,0                        |
| Mediana MROW 2014                                    | 53,3                     | 48,7       | 23,8       | 33,2       | x                 | 8,4                        |
| Mediana MROW 2016                                    | 53,3                     | 48,7       | 26,2       | 42,3       | x                 | 20,7                       |
| Mediana MROW 2018                                    | 53,5                     | 43,9       | 28,5       | 39,7       | x                 | 28,7                       |
| Mediana MROW 2022                                    | 55,8                     | 60,6       | 33,0       | 47,7       | 4313,3            | 10,6                       |

Nazwa wskaźnika:

W34. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura)

W35. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura)

W36. Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. ludności

W37. Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego

W38. Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca (w zł)

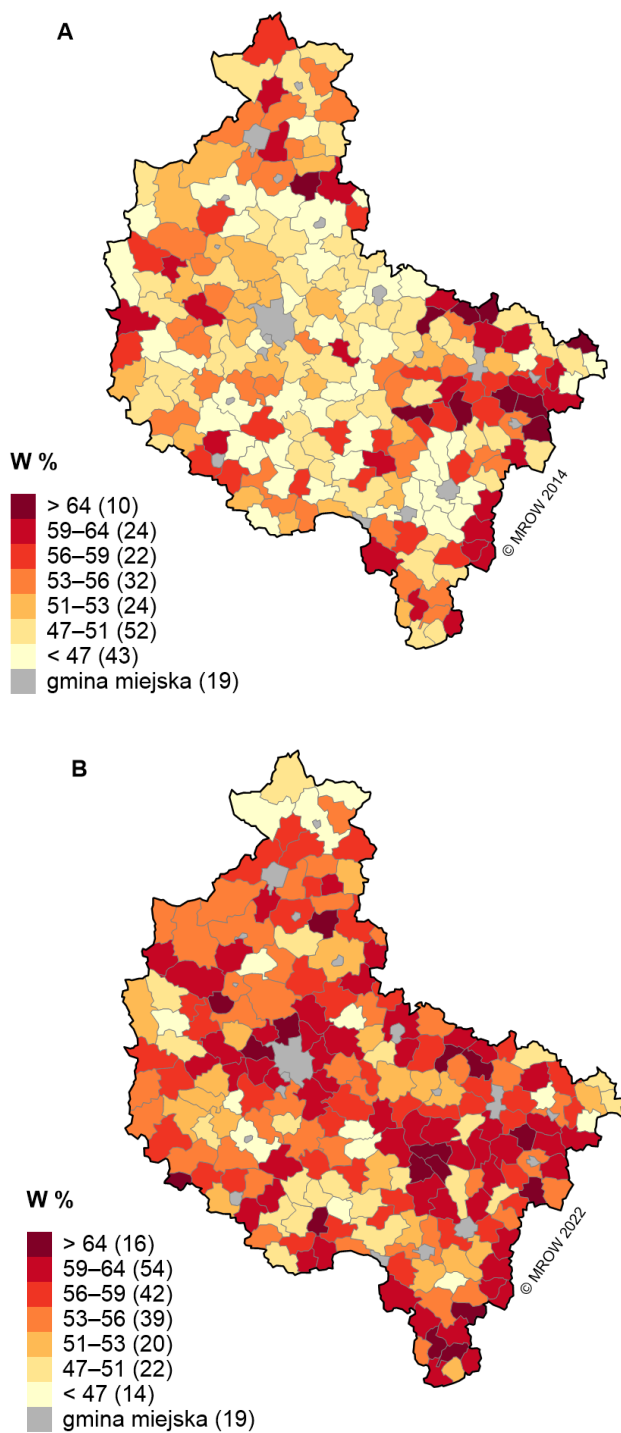
W39. Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

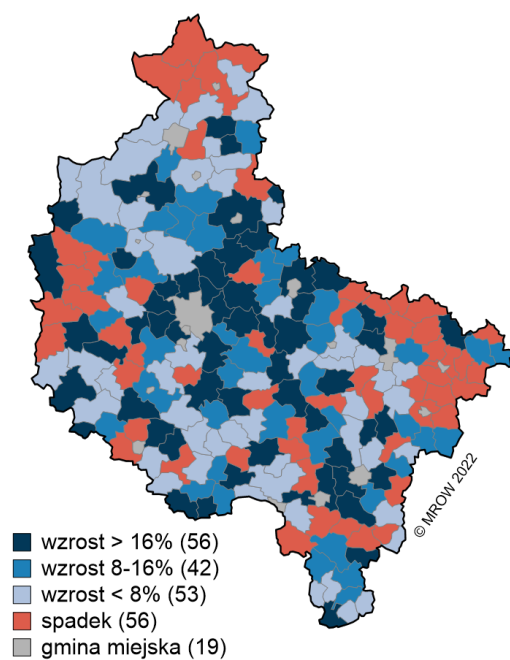
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.*

<sup>32</sup> Ze względu na nieporównywalność danych między perspektywami finansowymi UE 2013–2017 i 2014–2020 wskaźnik W38 został zmieniony. Brzmienie poprzedniego wskaźnika: „liczba wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2007–2013 na 10 tys. mieszkańców”.



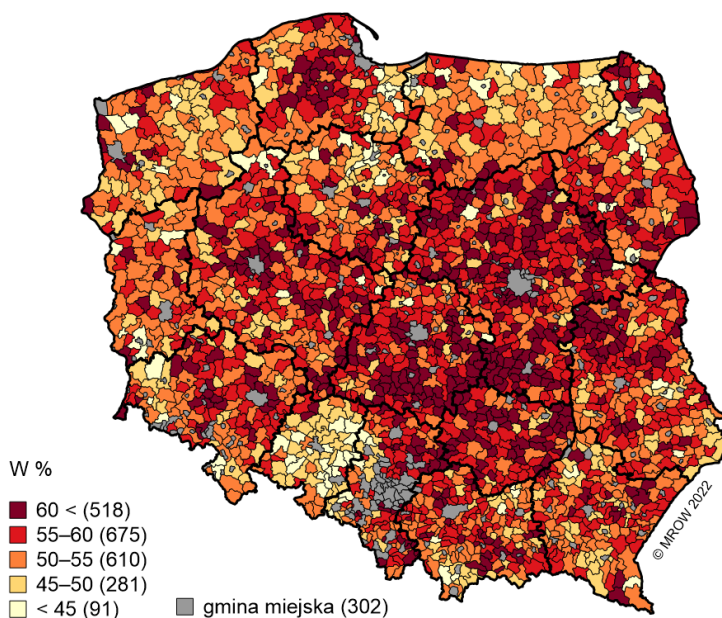
**Rysunek 2.127. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W34)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.*



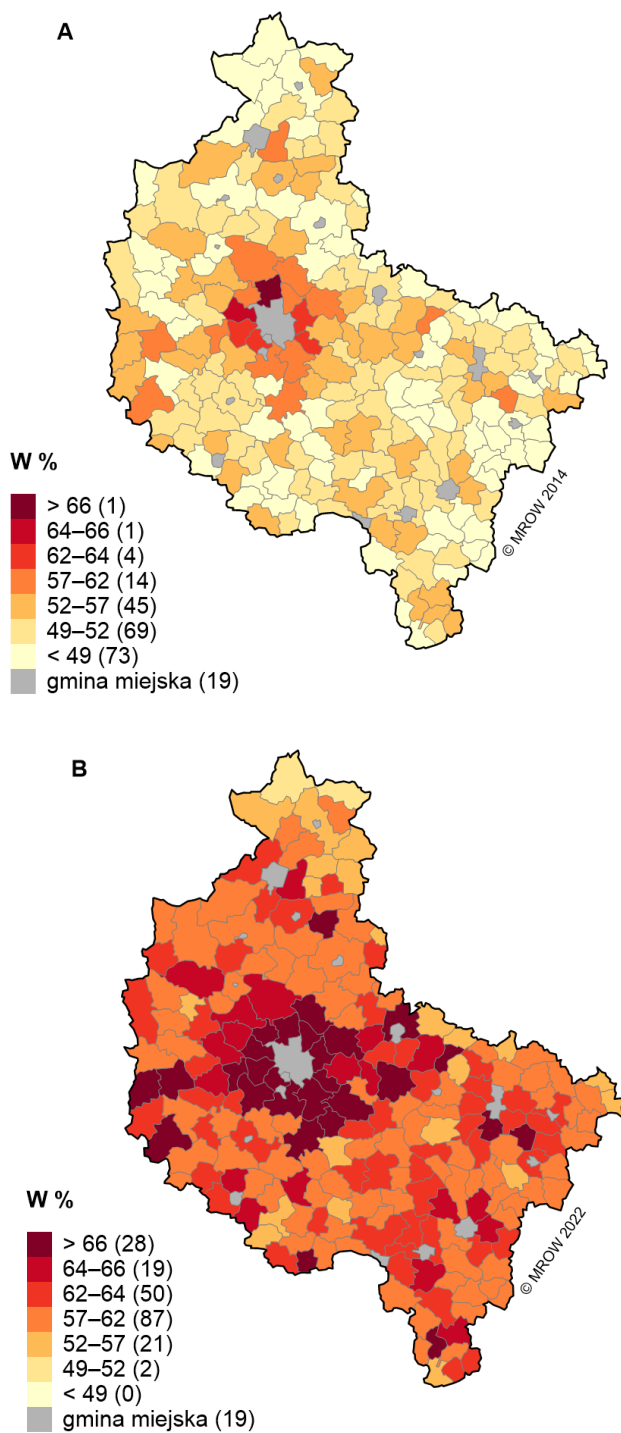
**Rysunek 2.128. Zmiana wartości wskaźnika W34 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.129. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura) w 2019 r. – Polska (W34)**

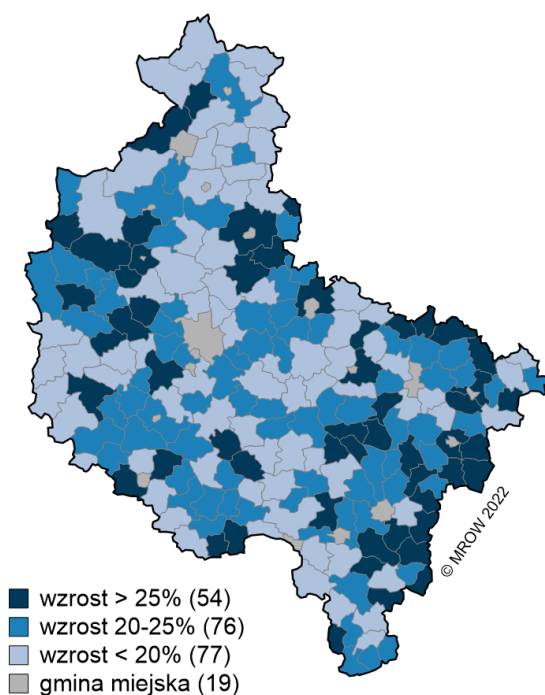
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.*



**Rysunek 2.130. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W35)**

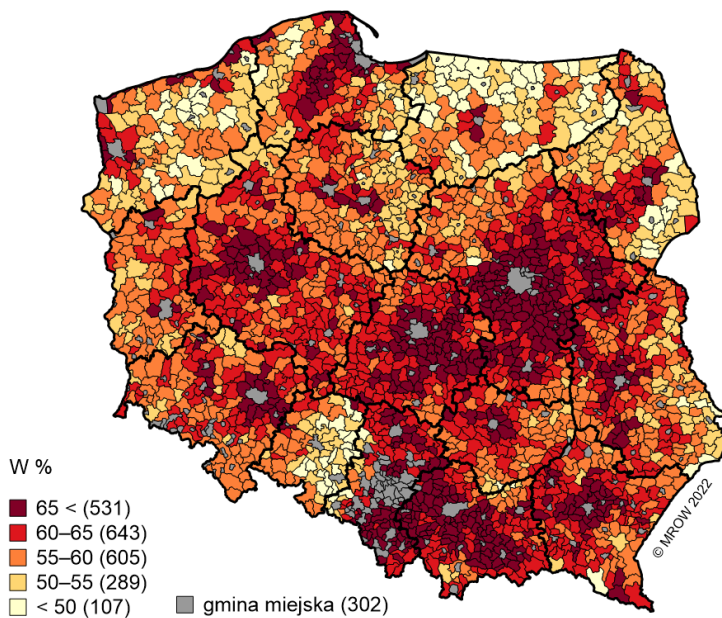
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.*





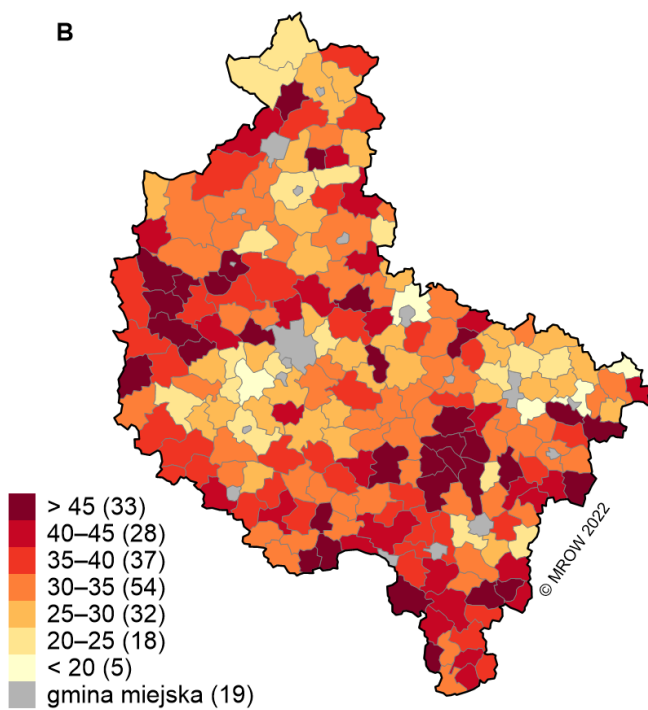
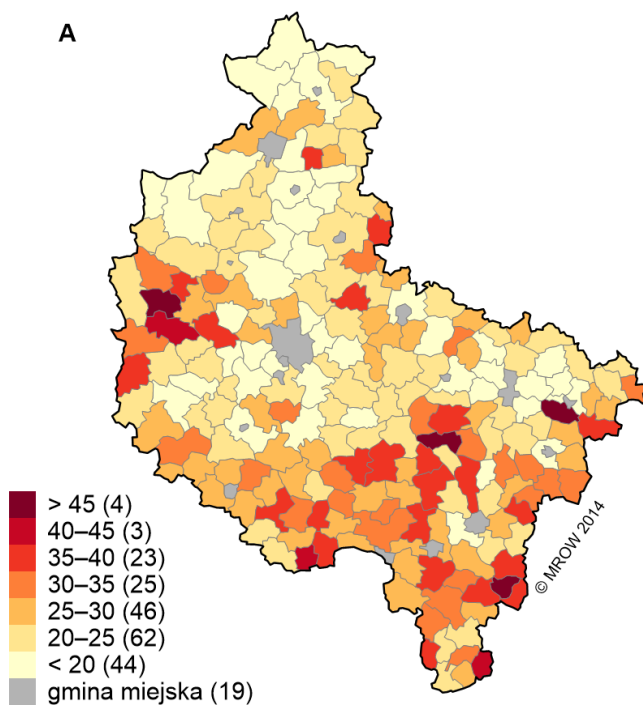
**Rysunek 2.131. Zmiana wartości wskaźnika W35 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



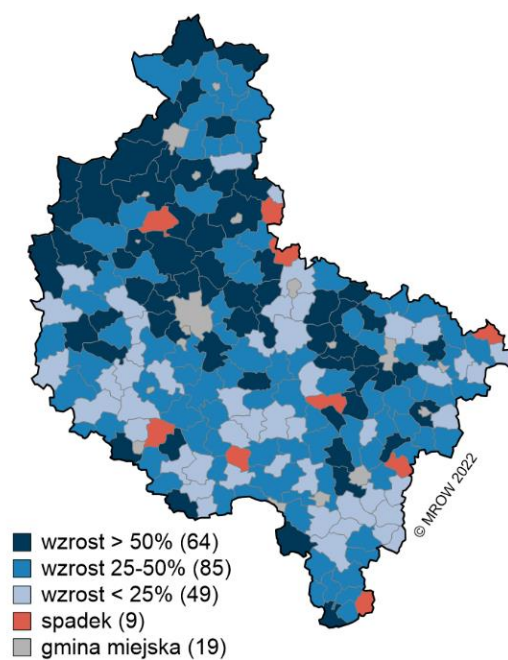
**Rysunek 2.132. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura) w 2019 r. – Polska (W35)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.*



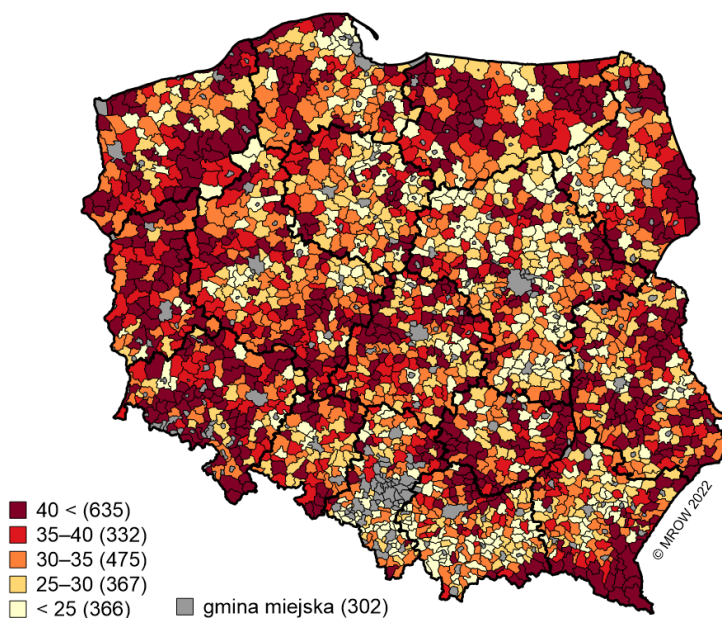
**Rysunek 2.133. Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. ludności w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) –województwo wielkopolskie (W36)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



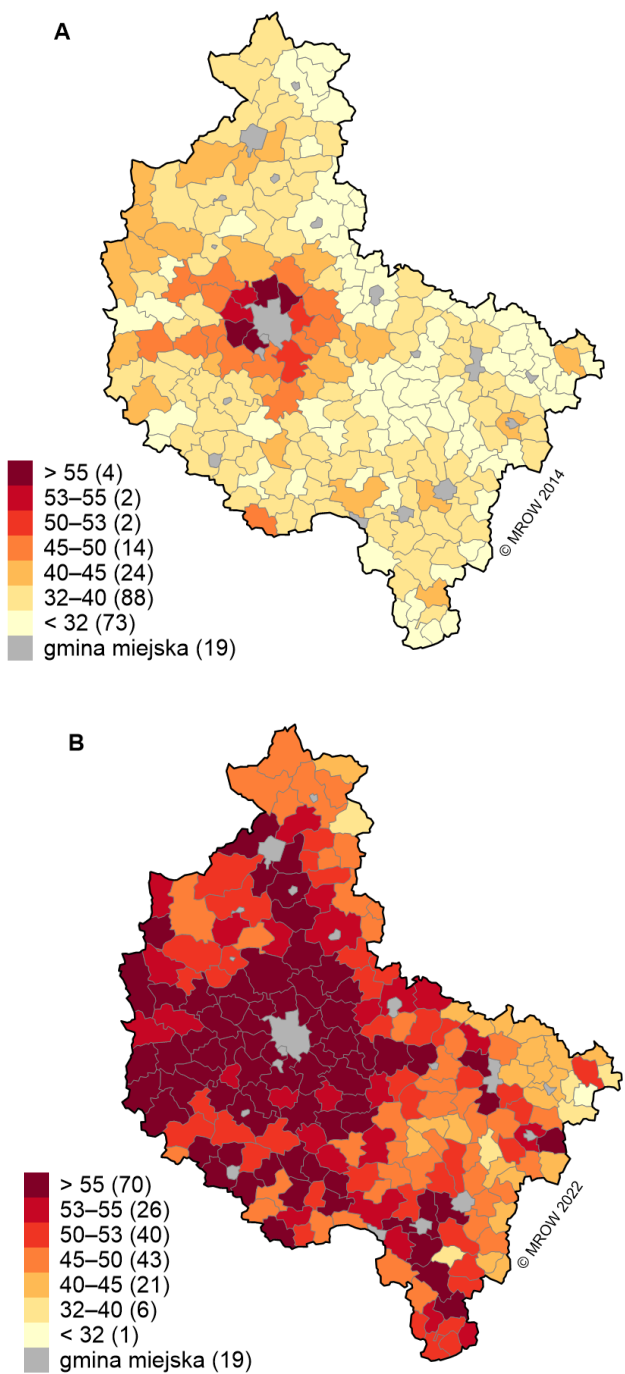
**Rysunek 2.134. Zmiana wartości wskaźnika W36 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



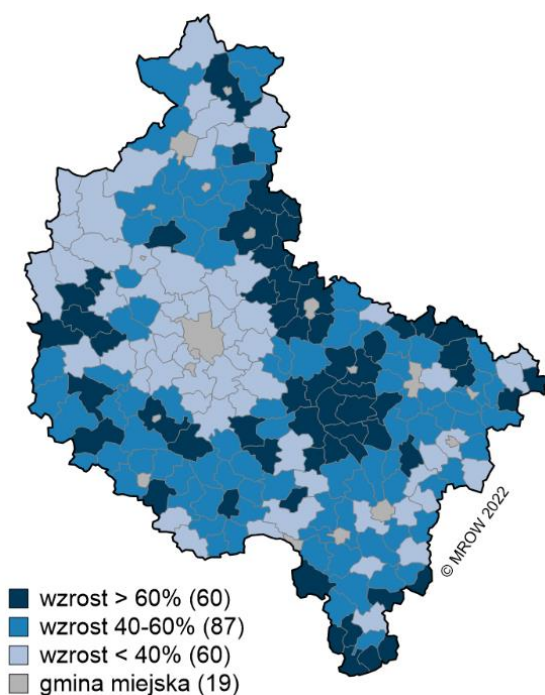
**Rysunek 2.135. Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. ludności w 2019 r. – Polska (W36)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



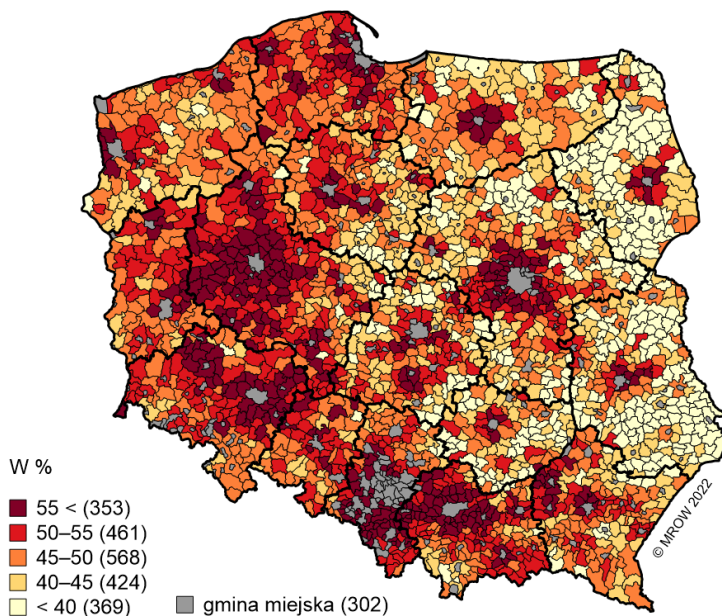
**Rysunek 2.136. Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W37)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.*



**Rysunek 2.137. Zmiana wartości wskaźnika W37 między MROW 2014 i MROW 2022**

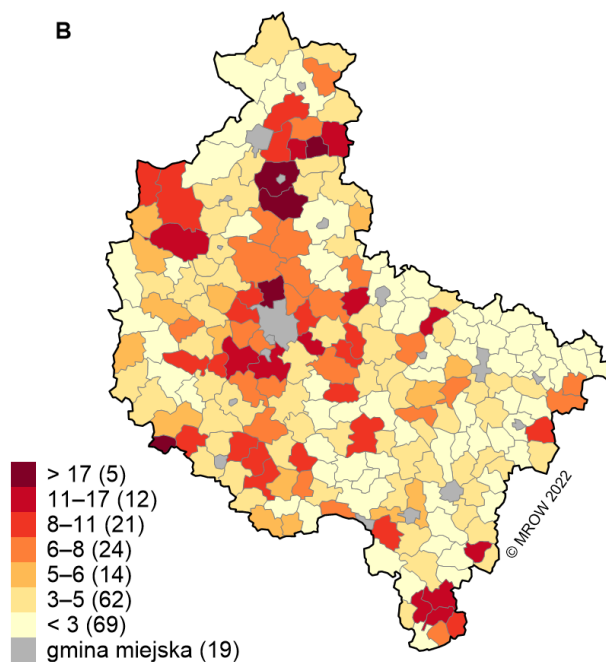
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.138. Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego w 2019 r. – Polska (W37)**

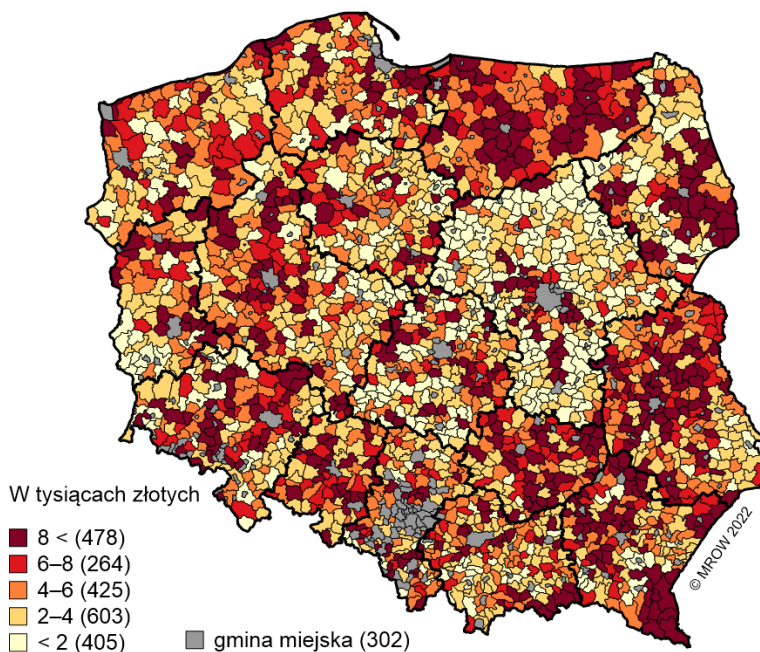
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.*





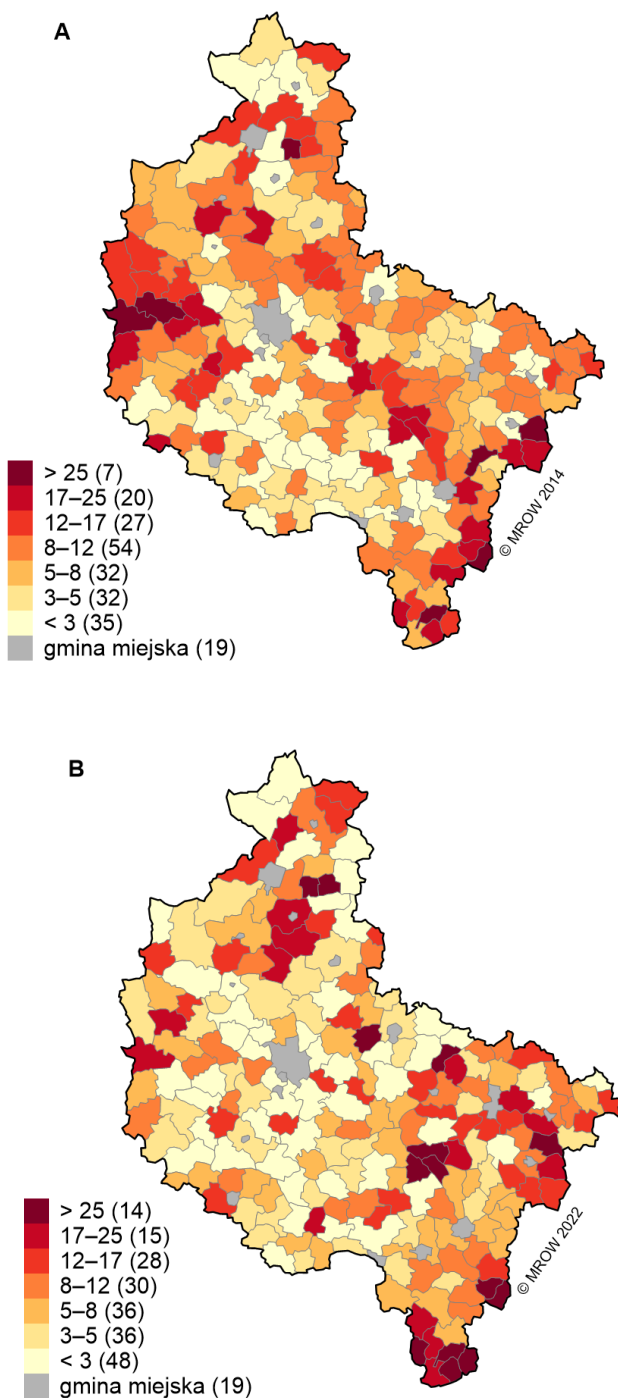
**Rysunek 2.139. Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W38)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MFIPR i GUS.*



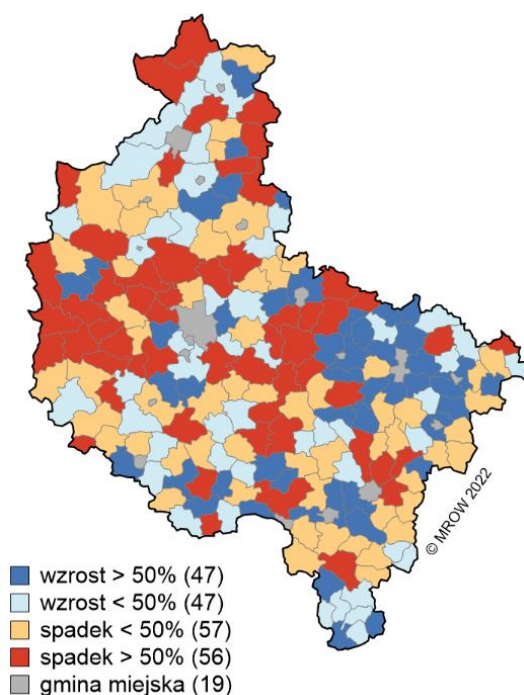
**Rysunek 2.140. Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca w 2019 r. – Polska (W38)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MFIPR i GUS.*



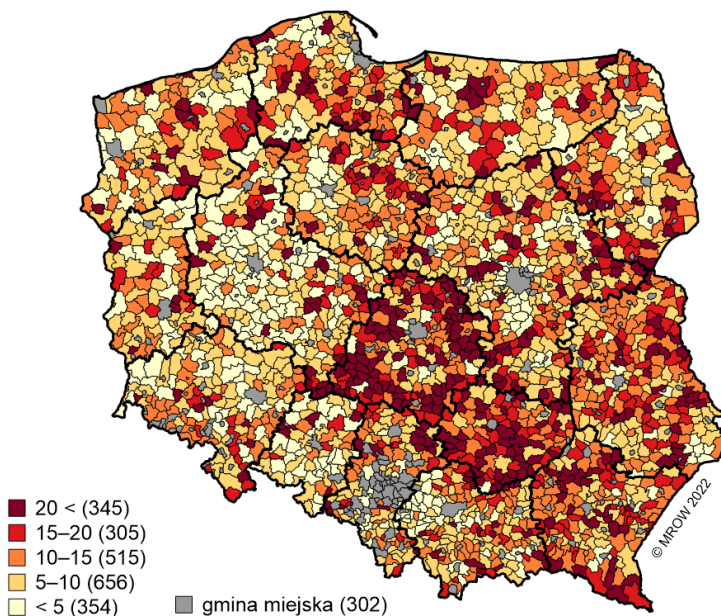
**Rysunek 2.141. Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W39)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych urzędów marszałkowskich i GUS.*



**Rysunek 2.142. Zmiana wartości wskaźnika W39 między MROW 2014 i MROW 2022**

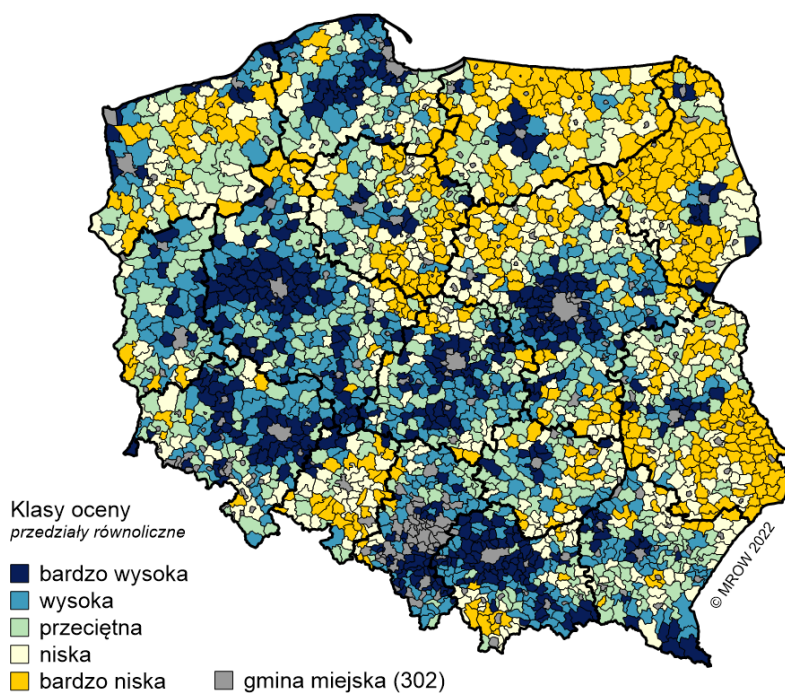
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



**Rysunek 2.143. Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców w 2019 r. – Polska (W39)**

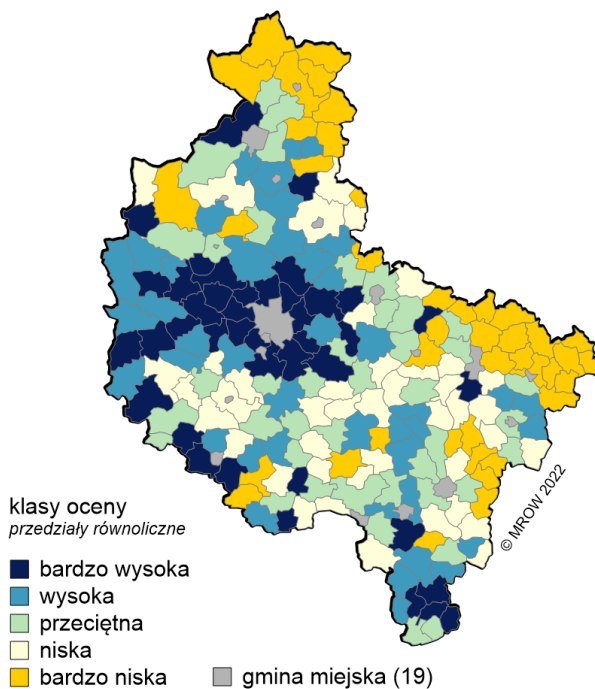
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych urzędów marszałkowskich i GUS.*





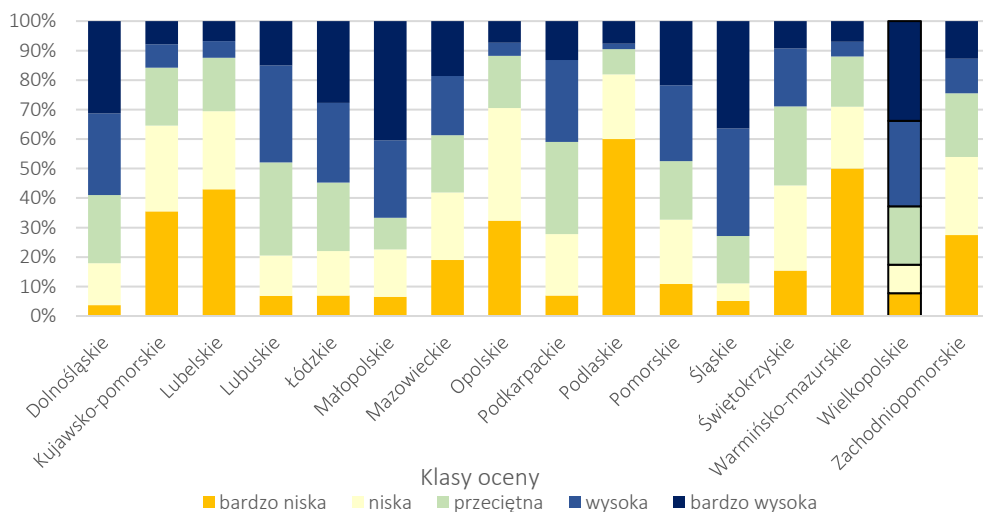
**Rysunek 2.144. Syntetyczna miara oceny w zakresie aktywności społecznej – Polska (AS)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



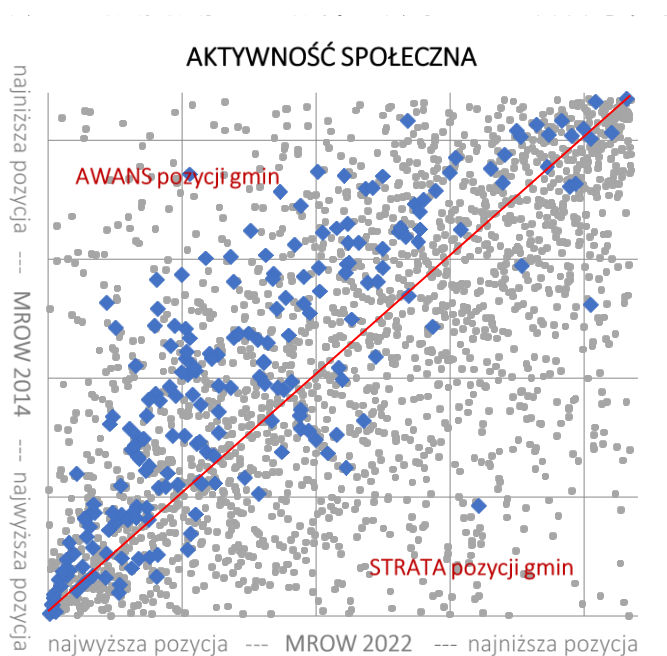
**Rysunek 2.145. Syntetyczna miara oceny w zakresie aktywności społecznej – województwo wielkopolskie (AS)**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*



**Rysunek 2.146. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „aktywność społeczna” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin z województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.147. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie aktywności społecznej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

## 2.10. Spójność i zamożność społeczności lokalnej

W założonej strukturze analizy poziomu rozwoju blok wskaźników dotyczących zagadnień spójności i zamożności społeczności lokalnej pomyślany był szeroko, miał on obejmować problemy zarówno zamożności rozumianej jako jeden z celów rozwoju (mierzonej według wskaźników związanych z dochodami), spójności - a więc pośrednio problemu kosztów społecznych uzyskanego poziomu zamożności, wyrażających się w rozwarstwieniu społecznym, i w końcu kompetencji mieszkańców, wywierających wpływ na sprawne poruszanie się w świecie zmieniających się technologii i otwierających się nowych możliwości samorealizacji.

Słowo „spójność” miało z założenia wyrazić przede wszystkim problemy związane z nadmiernym rozwarstwieniem, wykluczeniem społecznym i uzależnieniem od systemów i instytucji wspierających niesamodzielną ekonomicznie część społeczności lokalnej. Zmiany, jakie dokonały się w kraju po 1989 roku przyniosły wymierne korzyści społecznościom wiejskim, ale niektóre grupy ludności nie tylko z nich nie skorzystały, ale nawet stały się ich ofiarami. Grupą społeczną, która poniosła koszty zmian byli dawni pracownicy PGR-ów, robotnicy dojeżdżający do miast do pracy w zakładach restrukturyzowanych lub bankrutujących – przykłady dla obu tych grup odnajdujemy też w województwie wielkopolskim. Część z takich osób potrafiła dostosować się do nowych warunków znajdując nowe miejsce pracy lub podejmując działalność gospodarczą na własny rachunek, albo emigrując. Jednak część stała się długotrwale bezrobotnymi, z czasem uzależniając się od systemów zasiłków dla bezrobotnych i z systemu pomocy społecznej.

Pod względem zakresu konotacji część tej składowej poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego związana jest z pojęciem kapitału ludzkiego, choć go nie wyczerpuje. Próbuje jednak uchwycić niektóre ważne obecnie kompetencje jak np. umiejętności posługiwania się nowymi technologiami (a np. w związku z tym potrzebą dostępu do Internetu) czy znajomość języków obcych. Jest również powiązana z pojęciem struktury społecznej (rozwarstwienie), z problemami edukacji, analizą rynku pracy itp. Można również dopatrzeć się pewnych związków omawianej składowej poziomu rozwoju z pojęciem jakości życia, ale jakość życia jest kategorią szerszą i tylko niektóre jej aspekty, takie jak uzależnienie ekonomiczne od systemów redystrybucji dochodów zostały poruszone. Analiza dostępnych danych pozwoliła na utworzenie pięciu wskaźników empirycznych łącznie charakteryzujących problem spójności i zamożności społeczności lokalnej, przedstawionych w tabeli 2.10.

Pierwszym analizowanym wskaźnikiem w ramach tego komponentu jest średni roczny dochód podatników podatku dochodowego od osób fizycznych w gminie (W40)<sup>33</sup>, który dotyczy uzyskujących dochody m.in. ze stosunku pracy, działalności wykonywanej osobiście, działalności pozarolniczej, praw majątkowych czy najmu nieruchomości. Według danych za rok 2019 mieszkańcy województwa wielkopolskiego byli przeciętnie bardziej zamożni niż mieszkańcy całego kraju (tabela 2.10.). Należy też wspomnieć, że w ciągu dekady średni roczny dochód podatnika PIT mierzony w wartości nominalnej wzrósł o 78% (rys. 2.149.). Rozkład przestrzenny

---

<sup>33</sup> Obejmuje zeznania podatkowe: PIT-28, PIT-28S, PIT-36L, PIT-36LS, PIT-36, PIT-36S, PIT-37, PIT-40A, PIT-38 i PIT-39.

poziomu zamożności wyraźnie nawiązuje do rozkładu centrum-peryferie. Najniższe wartości wskaźnika widoczne są na wschodnich krańcach regionu (rysunek 2.148.).

**Tabela 2.10. Wskaźniki diagnostyczne składowej „spójność i zamożność społeczności lokalnej” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | SPÓJNOŚĆ I ZAMOŻNOŚĆ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ (SiZ) |              |              |            |            |
|------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|--------------|--------------|------------|------------|
| Numer wskaźnika                                      | W40                                              | W41          | W42          | W43        | W44        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                                       | Destymulanta | Destymulanta | Stymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 30                                               | 20           | 20           | 15         | 15         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | M_W                                              | M_W          | M_W          | W          | M_W        |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | MF                                               | MRiPS, GUS   | MRiPS. GUS   | UKE        | OKE        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 21 229,0                                         | 2,7          | 4,8          | x          | 56,7       |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 23 874,0                                         | 3,1          | 8,9          | x          | 56,3       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 26 158,0                                         | 2,9          | 4,6          | x          | 58,5       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 37 796,0                                         | 0,8          | 4,7          | 80,4       | 47,4       |
| Mediana MROW 2014                                    | 20 248,5                                         | 4,4          | 6,3          | x          | 57,2       |
| Mediana MROW 2016                                    | 22 692,0                                         | 4,9          | 11,2         | x          | 56,9       |
| Mediana MROW 2018                                    | 24 760,5                                         | 4,8          | 5,8          | x          | 59,2       |
| Mediana MROW 2022                                    | 35 218,0                                         | 1,9          | 6,1          | 76,1       | 49,4       |

Nazwa wskaźnika:

W40. Średni roczny dochód podatnika podatku PIT (w zł)

W41. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym

W42. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogóle ludności gminy

W43. Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych<sup>34</sup>

W44. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej<sup>35</sup> z języka obcego nowożytnego

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem); W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.*

Spójność społeczności lokalnej rozumiana w wymiarze socjalnym mierzona jest za pomocą dwóch wskaźników: odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym (W41) oraz odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogóle ludności gminy (W42). Zgodnie z tendencją ogólnopolską problem bezrobocia

<sup>34</sup> Ze względu na niskie właściwości wyjaśniające wskaźnik W43 został zmieniony. Brzmienie poprzedniego wskaźnika: „udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych”.

<sup>35</sup> W etapach MROW I–III po gimnazjum.

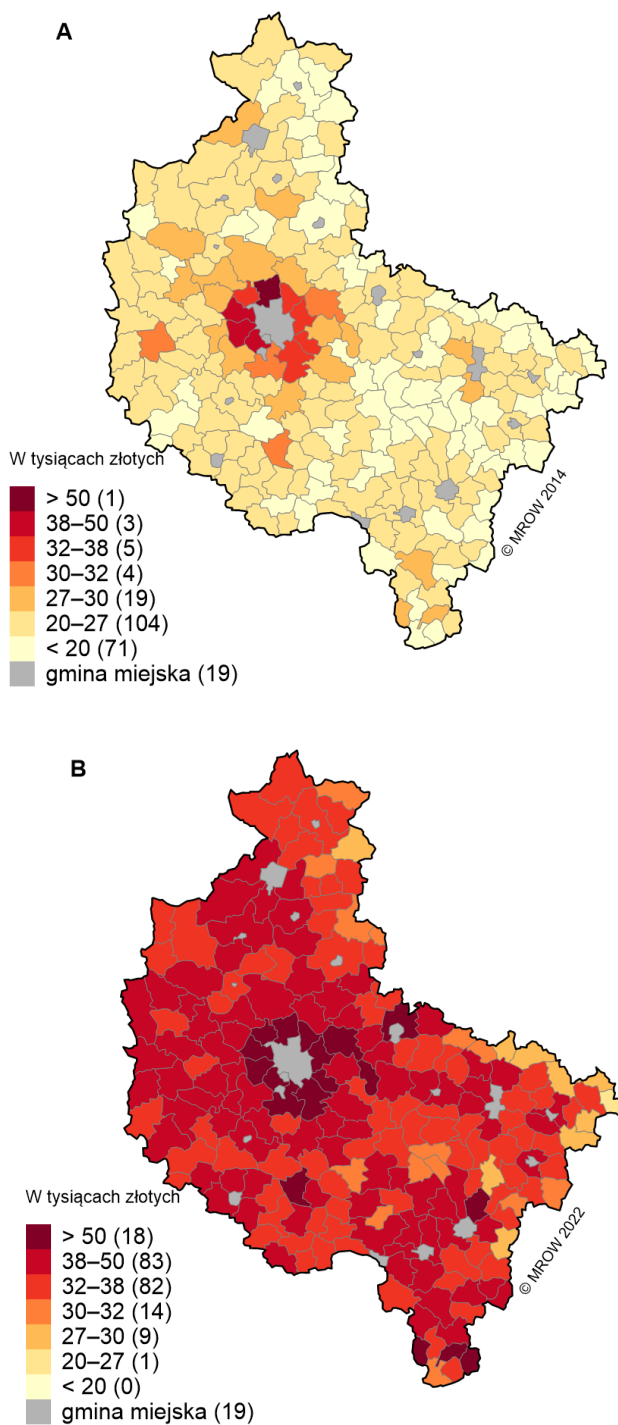
w województwie wielkopolskim wyraźnie zmniejszył się w ostatnich latach (wyjątkiem jest wzrost wartości wskaźnika w gminach Sieraków i Kwilcz) (rys. 2.152.). Wartość środkowa wskaźnika odsetek osób długotrwale bezrobotnych w 2019 r. w województwie była aż o 1,1 p.p. niższa niż analogiczna wartość w kraju (tabela 2.10.). Największa koncentracja gmin o najwyższym odsetku osób długotrwale bezrobotnych wśród osób w wieku produkcyjnym występuje we wschodniej oraz północnej części regionu (powiat koniński oraz złotowski).

Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej jest – podobnie jak poziom długookresowego bezrobocia – niższy niż przeciętnie w kraju (tabela 2.10.). W rozkładzie przestrzennym zjawiska widoczna jest następująca prawidłowość: gminy o najmniejszych problemach socjalnych zlokalizowane są w aglomeracji Poznania. Najwyższe wartości wskaźnika zostały odnotowane w gminach w części północnej, wschodniej oraz w kilku gminach na południu województwa (rys. 2.154.). Skala zjawiska utrzymuje się na podobnym poziomie od dekady.

Pewnym przybliżeniem spójnego społeczeństwa oraz występowania ewentualnego wykluczenia pewnych grup w zakresie technologicznym może być dostęp do usług łączności cyfrowej. W badaniu posłużono się miernikiem: udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych (W43). Należy mieć na uwadze, że mówią one wyłącznie o fakcie dostępu do sieci. Warto w tym miejscu przywołać inne dane w celu uzupełnienia i pogłębiania tego zjawiska. W gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa wg stanu na koniec roku 2019 niecałe 50% budynków miało dostęp do internetu o przepustowości co najmniej 30 mb/s (50% w gminach miejsko-wiejskich oraz 48,6 w gminach wiejskich). Jest to znacznie lepszy wynik niż przeciętnie w kraju, gdzie dostęp do łączności o takiej jakości miało 30% budynków w gminach wiejskich oraz 43% w gminach miejsko-wiejskich (UKE 2019). Ze względu na zmianę metodologii nie jest możliwe jego porównanie w wymiarze dynamicznym. W 2019 r. w regionie dostępność do internetu kształtowała się na poziomie wyższym niż przeciętnie w kraju.

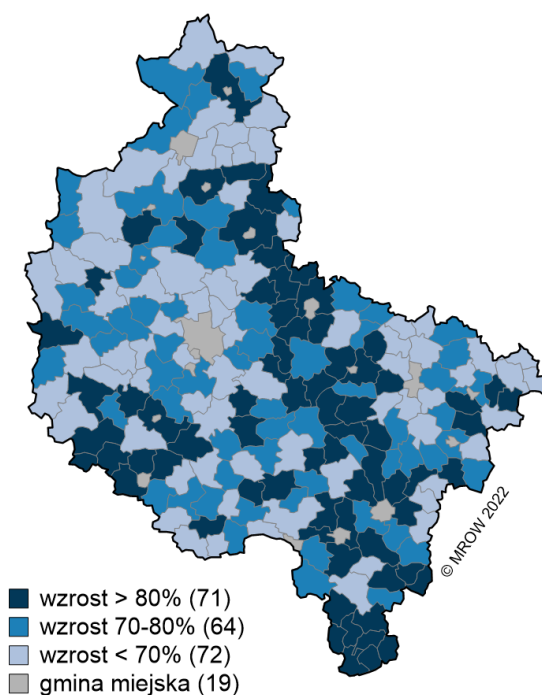
Ostatnim miernikiem wykorzystanym w ramach tej składowej jest średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego (W44). Jego wykorzystanie opiera się na założeniu, że lepsze wyniki w nauce i większe perspektywy rozwoju osiągają uczniowie z bardziej zamożnych rodzin (Stanny i in. 2023). Przeciętny uczeń wielkopolskiej szkoły wypadł nieco gorzej w egzaminie niż przeciętny uczeń w kraju (wynik gorszy o 2 p.p.) (tabela 2.10.). Najkorzystniejsze wyniki w regionie uzyskali uczniowie z gmin pierwszego pierścienia okalającego Poznań (rys. 2.159.).

W zakresie oceny syntetycznej „spójność i zamożność” województwo wielkopolskie wypada bardzo korzystnie w skali kraju. Zaraz po województwie śląskim i opolskim zajmuje pozycję przodującą, gdzie dwie na trzy gminy uzyskują wysoką oraz bardzo wysoką ocenę (rys. 2.162.). Rozkład przestrzenny gmin w regionie pod kątem oceny miary syntetycznej uwidacznia dwie prawidłowości przestrzenne: 1/wysokie i bardzo wysokie miary uzyskują gminy najsilniej powiązane funkcjonalnie z Poznaniem oraz 2/ niskie i bardzo niskie oceny są charakterystyczne dla gmin zlokalizowanych we wschodniej i północnej części województwa (powiat kolski, słupecki, północna część konińskiego oraz powiat złotowski).



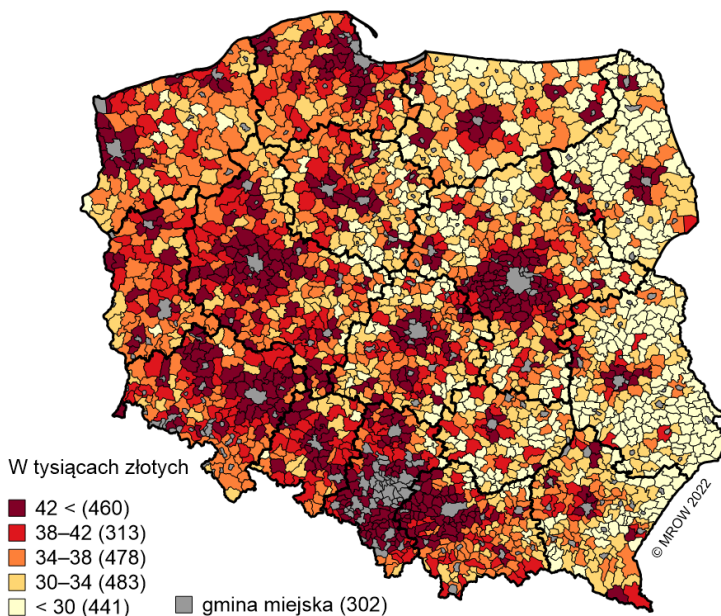
**Rysunek 2.148. Średni roczny dochód podatnika podatku PIT (w zł) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W40)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.*



**Rysunek 2.149. Zmiana wartości wskaźnika W40 między MROW 2014 i MROW 2022**

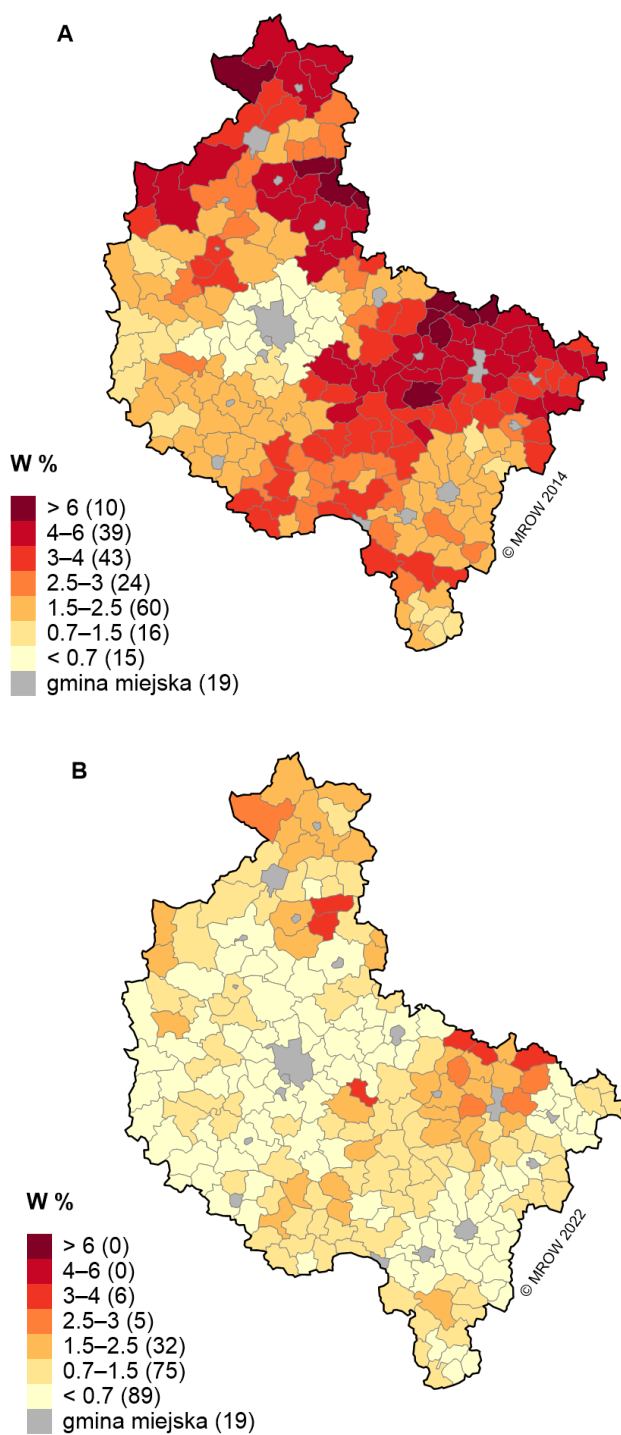
Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



**Rysunek 2.150. Średni roczny dochód podatnika podatku PIT (w zł) w 2019 r. – Polska (W40)**

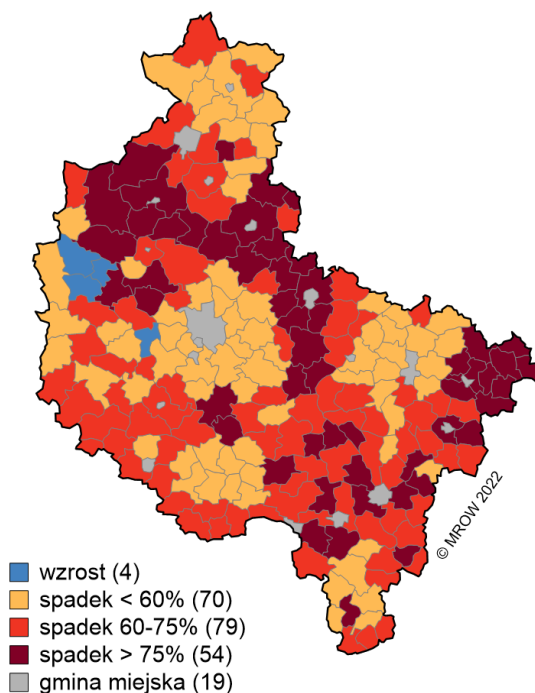
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF.





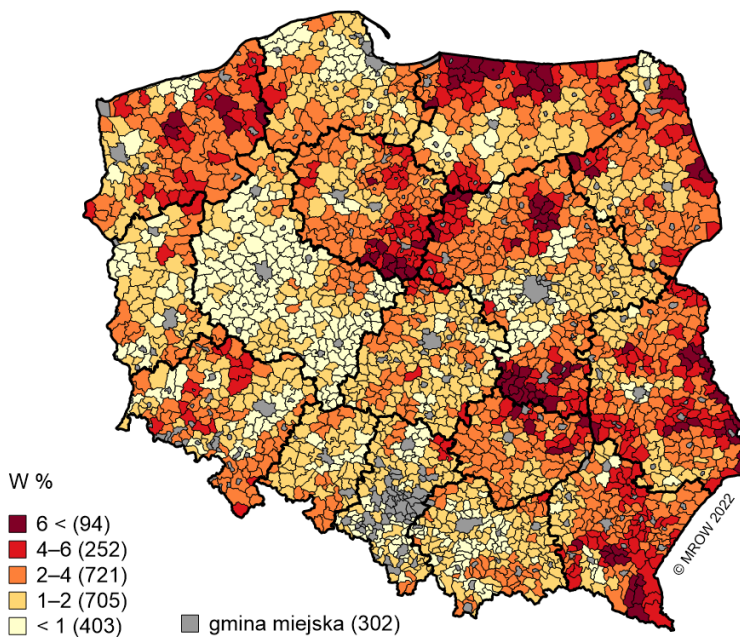
**Rysunek 2.151. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W41)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.*



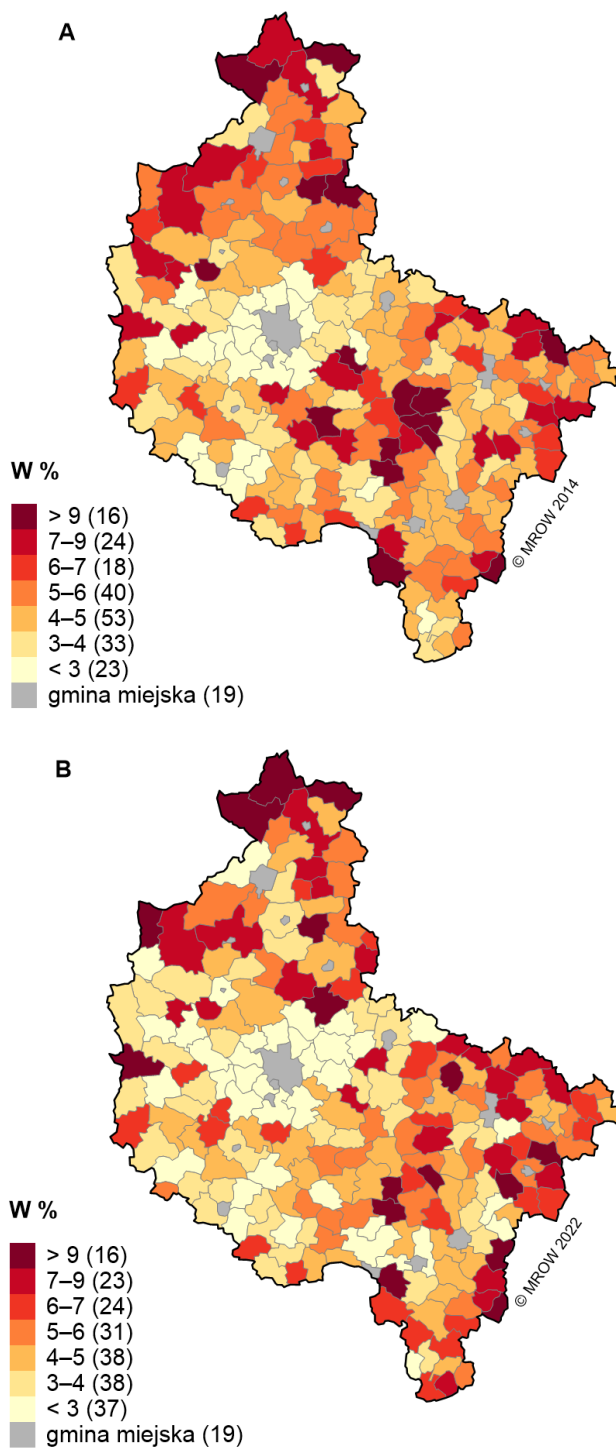
**Rysunek 2.152. Zmiana wartości wskaźnika W41 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



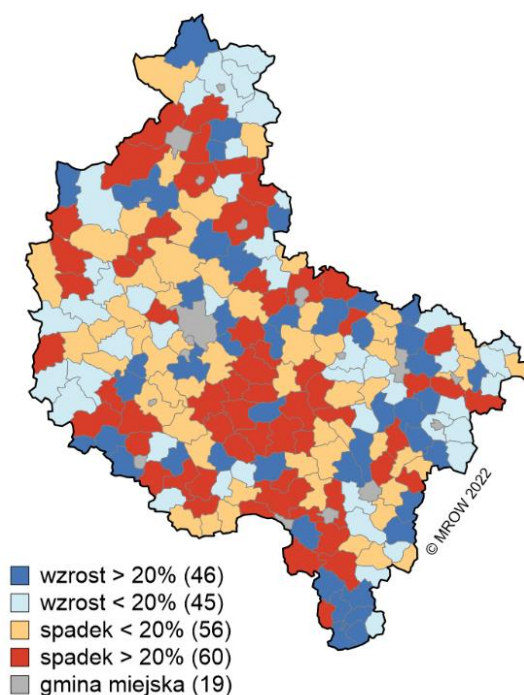
**Rysunek 2.153. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W41)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.



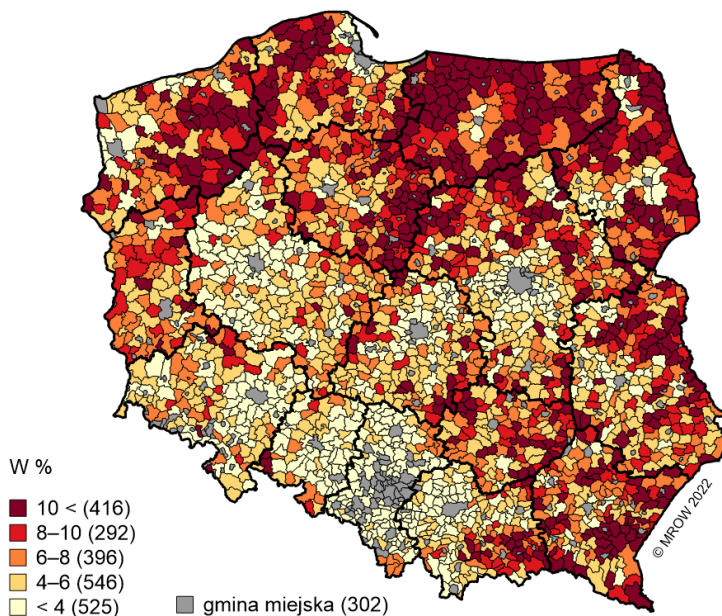
**Rysunek 2.154. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogólnej ludności gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W42)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.*



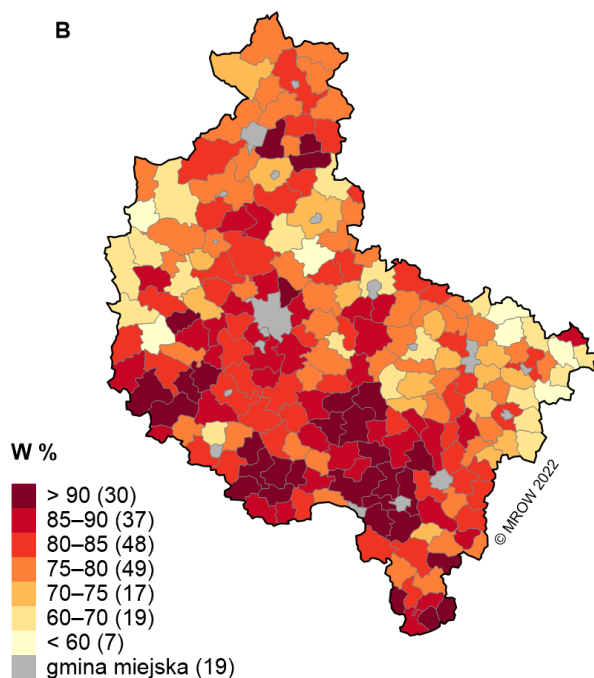
**Rysunek 2.155. Zmiana wartości wskaźnika W42 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



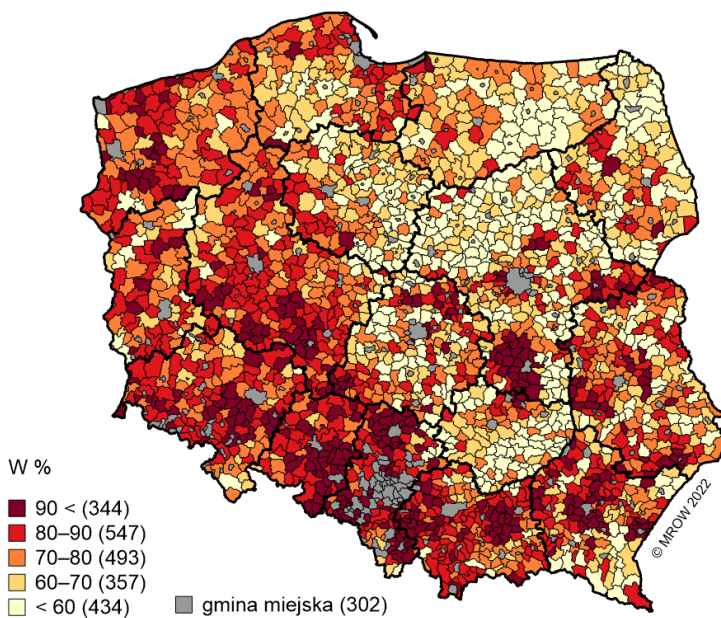
**Rysunek 2.156. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności gminy w 2019 r. – Polska (W42)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRiPS i GUS.*



**Rysunek 2.157. Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W43)**

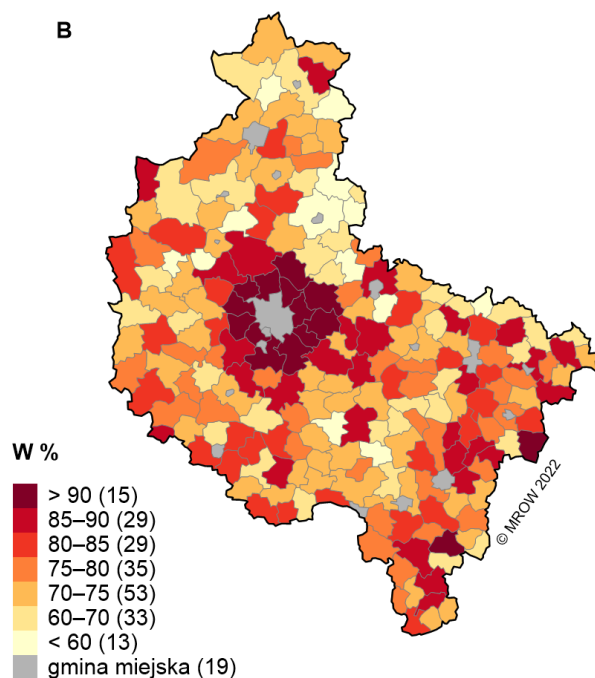
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UKE.*



**Rysunek 2.158. Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych w 2019 r. – Polska (W43)**

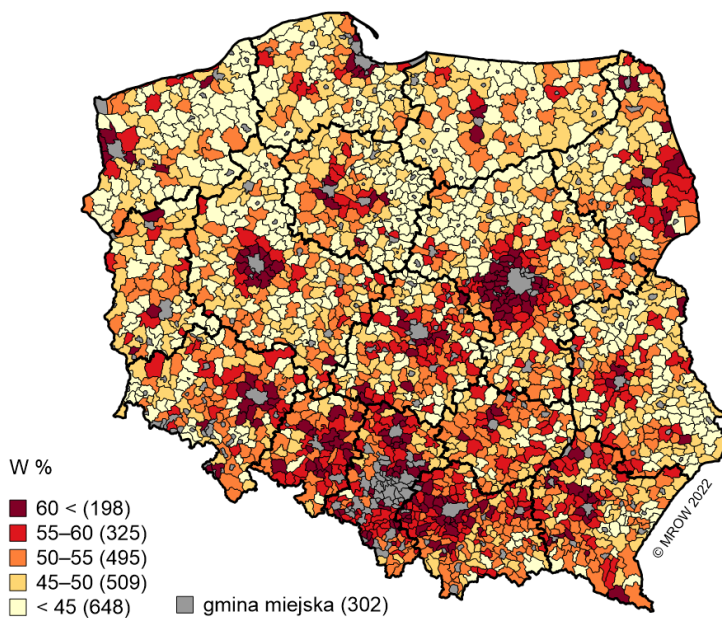
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UKE.*





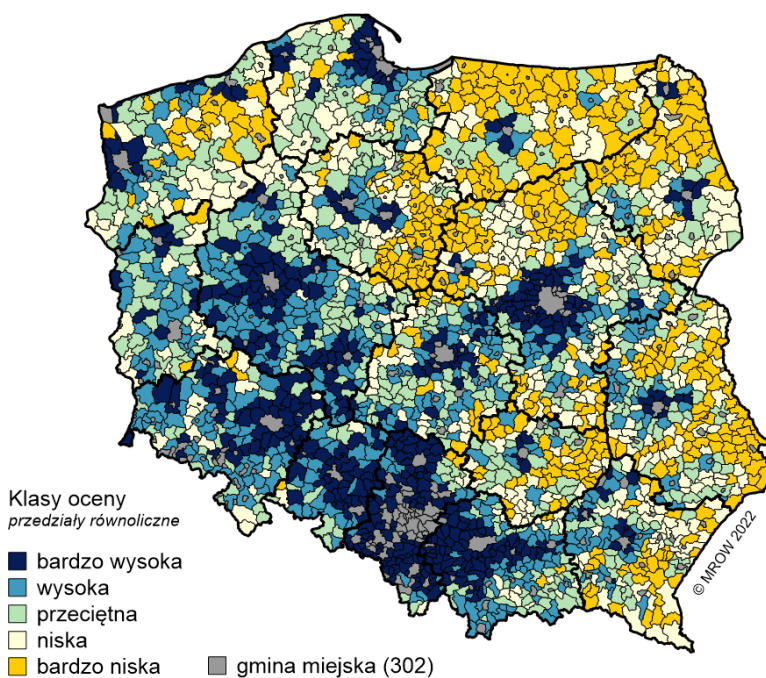
**Rysunek 2.159. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W44)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE.*



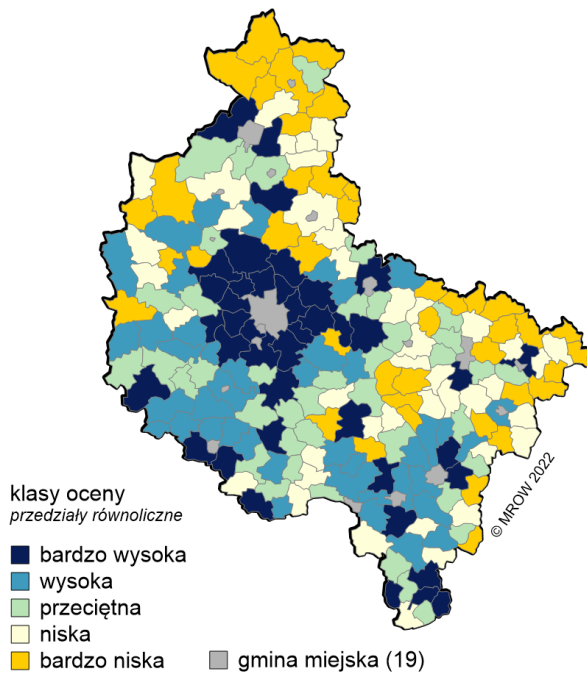
**Rysunek 2.160. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego w 2019 r. – Polska (W44)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE.*



**Rysunek 2.161. Syntetyczna miara oceny w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej – Polska (SiZ)**

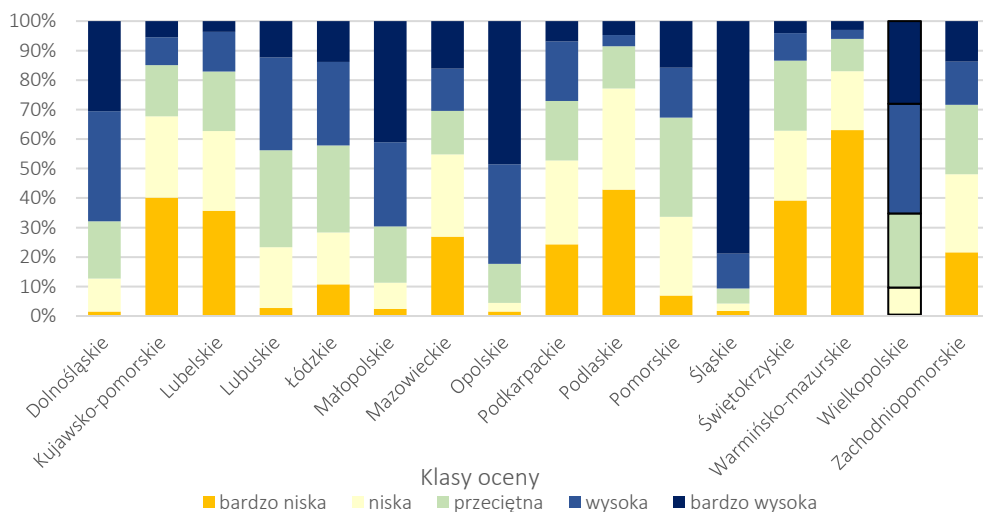
Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



**Rysunek 2.162. Syntetyczna miara oceny w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej – województwo wielkopolskie (SiZ)**

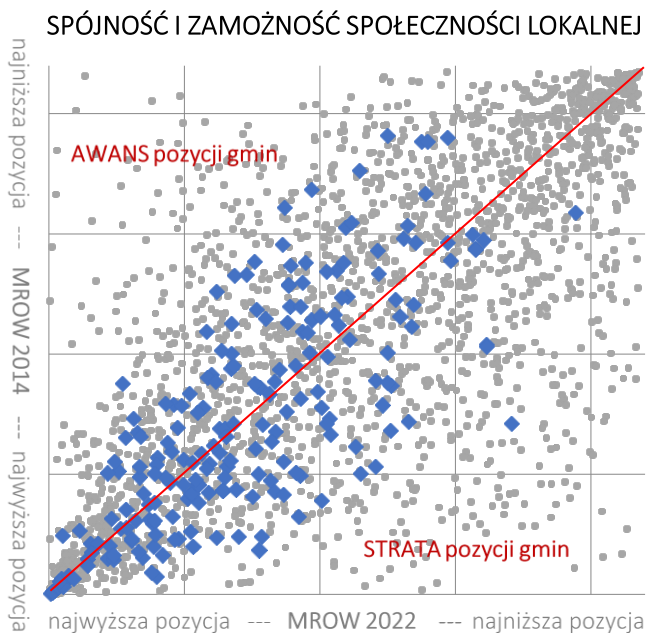
Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.





**Rysunek 2.163. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „spójność i zamożność społeczności lokalnej” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwie wielkopolskim; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.164. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022

## 2.11. Elementy warunków mieszkaniowych

Ostatnia składowa charakteryzuje czwarty, obok przestrzenności, kwestii gospodarczych i kwestii społecznych, element poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego jest ok. 450 tys. mieszkań zamieszkałych, które stanowią istotne warunki codziennego życia, nierzadko połączone są z wykonywaną działalnością zawodową czy też w pewien sposób odwzorowują status materialny mieszkańców. Potwierdzają to m.in. lista mierników dobrobytu OECD<sup>36</sup>, na której „liczba izb na osobę” i „mieszkania z podstawowymi instalacjami” operacjonalizują komponent „mieszkalnictwa”, czy pomiar jakości życia dokonywany przez Eurostat<sup>37</sup>, w którym za „materialne warunki życia” odpowiada m.in. „odsetek mieszkań z problemami technicznymi”.

W niniejszym badaniu kwestia ta opisana została za pomocą trzech wskaźników empirycznych, które w możliwie pełen sposób pokrywają istotę składowej (tab. 2.11.):

- wyposażenie techniczne mieszkań, będące podstawą bytową i w XXI w. koniecznym minimum standardów życia na wsi; są to wskaźniki W45 – odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania oraz W46 – odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany. Pierwszy z nich dotyczy posiadania centralnego źródła ciepła (np. z ciepłowni, kotłowni osiedlowej, własnej kotłowni w budynku jednorodzinnym) wraz z instalacją do jego rozprowadzania w pomieszczeniach<sup>38</sup>. Drugi niesie informację o dostępie do instalacji wodociągowej, urządzeń sanitarnych, toalety oraz instalacji odprowadzających ścieki do sieci kanalizacyjnej lub indywidualnego zbiornika;
- standard wielkościowy, pozwalający na wygodne zamieszkiwanie, prywatność członków rodziny, czy dalsze planowanie jej rozwoju; cechę tę opisuje wskaźnik W47 – powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca. Warto dodać, że choć wskaźnik uznany jest za stymulantę, to w niektórych przypadkach jego wartość wynika z uwarunkowań historycznych (różne standardy budownictwa) oraz aktualnych procesów ludnościowych (pozorny przyrost powierzchni użytkowej na skutek odpływu mieszkańców oraz budownictwo wielorodzinne na przedmieściach).

W latach 2010-2019 odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania (W45) zwiększył się w województwie wielkopolskim o ponad 7 p.p., osiągając 75,9%. Podobna dynamika wzrostu zaszła w całym kraju, przy czym w każdym badanym roku utrzymywała się kilkupunktowa przewaga Wielkopolski nad medianą krajową. Mimo relatywnie lepszej sytuacji, statystycznie co czwarte mieszkanie wciąż nie dysponowało tym udogodnieniem. Najkorzystniejsza sytuacja dotyczy gmin w centralnej części, położonych w dwóch pierścieniach

<sup>36</sup> OECD Better Life Index. Housing. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/housing/> (dostęp: 14.11.2023).

<sup>37</sup> Eurostat. Quality of life indicators [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality\\_of\\_life\\_indicators](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators) (dostęp: 14.11.2023).

<sup>38</sup> Jest ponadto ważny z punktu widzenia zmian klimatu i emisyjności budynków mieszkalnych. Od 1 stycznia 2024 r. na terenie województwa wielkopolskiego zakazane jest użytkowanie bezklasowych pieców (tzw. kopciuchów) pod rygorem kary. Możliwe jest uzyskanie dofinansowania na wymianę urządzenia grzewczego, w co aktywnie włączają się samorządy lokalne (Ministerstwo Klimatu i Środowiska. Program Czyste Powietrze. Lista gmin porozumienie. <https://czyste-powietrze.gov.pl/lista-gmin-porozumienie/>; (dostęp: 14.11.2023).

wokół Poznania, południowo-zachodniej części województwa, a także gmin okalających niektóre miasta (np. Konin, Kalisz, Piłę) (rys. 2.165.), a najmniej korzystna na wschodzie regionu. Najwyższa dynamika zmian, zgodnie z oczekiwaniami, zanotowana została w obszarach o najniższym odsetku w 2010 r. – północno-zachodniej oraz południowo-wschodniej części regionu (rys. 2.166.), co wskazuje na wyrównywanie różnic w zakresie wyposażenia w ten rodzaj infrastruktury (wspomniany wcześniej efekt niskiej bazy). Liczba gmin w najniższym przedziale wartości (poniżej 60%) zmniejszyła się z 35 do zaledwie pięciu.

**Tabela 2.11. Wskaźniki diagnostyczne składowej „elementy warunków mieszkaniowych” – podstawowa charakterystyka**

| Składowa syntetyczna                                 | ELEMENTY WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH (WM) |            |            |
|------------------------------------------------------|---------------------------------------|------------|------------|
| Numer wskaźnika                                      | W45                                   | W46        | W47        |
| Kierunek oddziaływania wskaźnika                     | Stymulanta                            | Stymulanta | Stymulanta |
| Waga wskaźnika w charakterystyce składowej           | 35                                    | 35         | 30         |
| Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | W                                     | W          | W          |
| Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup>          | GUS                                   | GUS        | GUS        |
| Mediana MROW 2014 – województwo wielkopolskie        | 68,5                                  | 82,6       | 24,3       |
| Mediana MROW 2016 – województwo wielkopolskie        | 73,8                                  | 91,7       | 25,4       |
| Mediana MROW 2018 – województwo wielkopolskie        | 74,4                                  | 91,9       | 26,0       |
| Mediana MROW 2022 – województwo wielkopolskie        | 75,9                                  | 92,4       | 27,6       |
| Mediana MROW 2014 – Polska                           | 62,6                                  | 74,8       | 25,1       |
| Mediana MROW 2016 – Polska                           | 67,9                                  | 86,1       | 26,0       |
| Mediana MROW 2018 – Polska                           | 68,4                                  | 86,5       | 26,7       |
| Mediana MROW 2022 – Polska                           | 69,7                                  | 87,1       | 28,5       |

Nazwa wskaźnika:

W45. Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania

W46. Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany

W47. Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca

<sup>a</sup> W – wskaźnik wyliczony dla gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

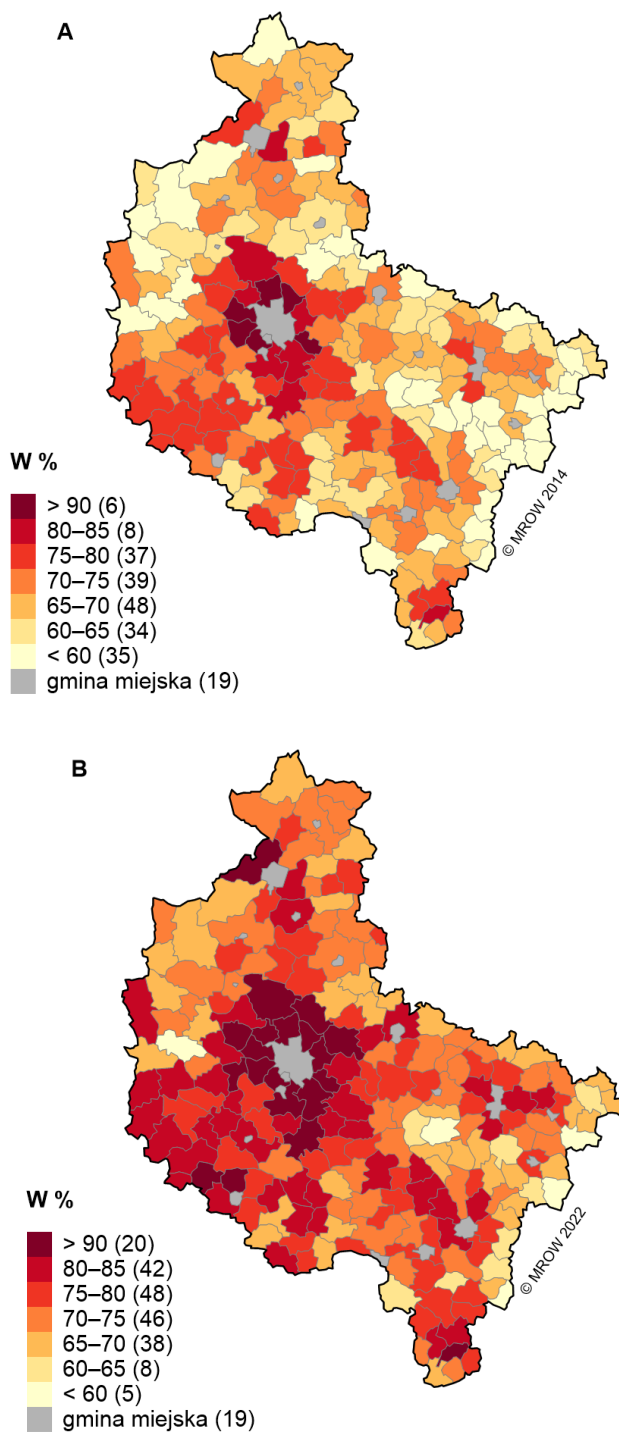
*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, 2016, 2018 i 2022.*

W analizowanych latach zwiększeniu o 10 p.p. uległ także odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany (W46), osiągając 92,4%. W tym samym czasie przeciętnie w kraju dynamika przemian w tym zakresie była zdecydowanie wyższa, co poskutkowało znacznym przybliżeniem przeciętnej wartości dla kraju do wartości Wielkopolski. Najwyższe wartości, bliskie 100%, osiągnęły gminy położone w dwóch-trzech pierścieniach wokół Poznania, jak również w pasie gmin przy zachodniej granicy województwa – od gminy Pakosław aż do gminy Międzychód. Podobnie jak przy poprzednim wskaźniku, najniższe wartości charakteryzują

wschodnią część Wielkopolski, i to właśnie w tym obszarze dynamika przyrostu mieszkań wyposażonych w ustęp spółdzielany była w latach 2010-2019 najwyższa (rys. 2.169.).

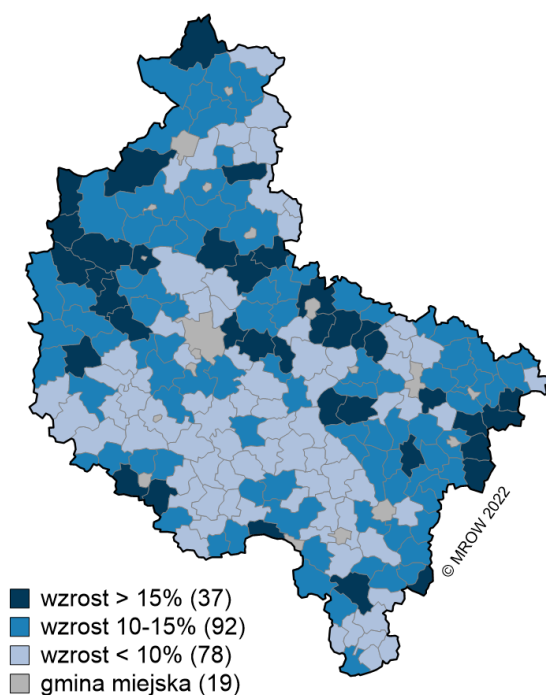
Przeciętna wielkość mieszkania przypadająca na jedną osobę (W47) jest w Wielkopolsce nieznacznie niższa od mediany dla kraju i systematycznie rośnie. Najwyższe wartości wskaźnika osiągają gminy podmiejskie – m.in. w aglomeracji poznańskiej, pod Gnieznem, czy pod Lesznem, najniższe gminy położone peryferyjnie (rys. 2.171.). W ujęciu dynamicznym największy przyrost widoczny jest w gminach pasa centralnego oraz pod miastami (rys. 2.172.). Związane jest to głównie z intensywnym rozwojem funkcji mieszkaniowej w powiatach z dostępem do dużych rynków pracy (Urząd Statystyczny w Poznaniu 2023).

Ocena w zakresie elementów warunków mieszkaniowych skonstruowana na bazie opisanych wskaźników jest dla województwa wielkopolskiego, w porównaniu do pozostałych województw, relatywnie korzystna. Klasy ocen wysokiej i bardzo wysokiej dotyczą 70% gmin regionu, mniej jedynie od województw opolskiego, pomorskiego i śląskiego. Oceny niskie i bardzo niskie dotyczą tylko 10% gmin w regionie (rys. 2.174. i 2.176.). Poszukując jednak zróżnicowań wewnątrzregionalnych uwiadamia się układ policentryczny, w którym relatywnie najlepsze warunki mieszkaniowe panują w szerokim pierścieniu gmin okalających Poznań i pozostałe średnie miasta (m.in. Gniezno, Kościan, Leszno, Piłę). Na tym tle wyróżnia się także wspomniany wcześniej pas gmin zlokalizowanych przy południowo-zachodniej granicy regionu. Z kolei relatywnie najgorsze warunki mieszkaniowe panują w całej wschodniej części województwa, a także w pojedynczych gminach w pozostałej jego części (rys. 2.175.). Wykres na rys. 2.177. wskazuje na inercję badanej składowej między I i IV etapem badania – można zatem przypuszczać, że opisane wzorce przestrzenne nadal pozostaną. Warto jednak dodać, że gminy wielkopolskie lokowały się z reguły w części wykresu reprezentującej najwyższe pozycje w grupie wszystkich gmin w kraju.



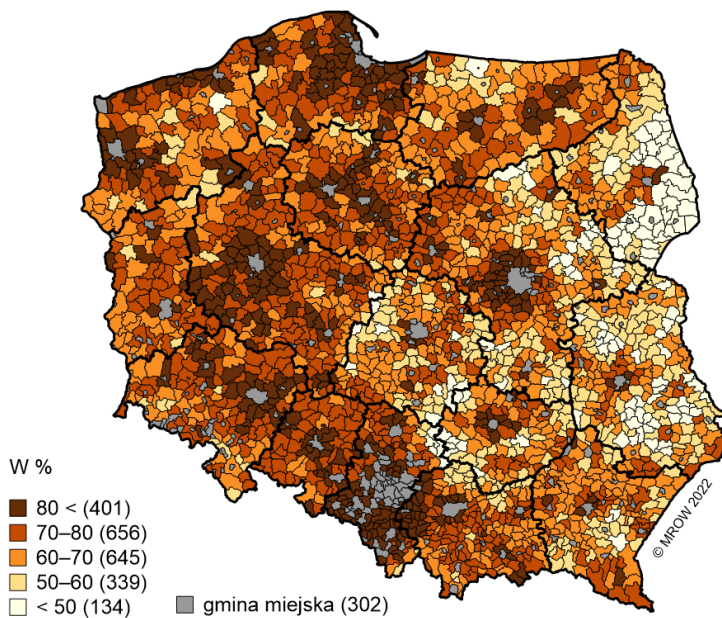
**Rysunek 2.165. Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W45)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



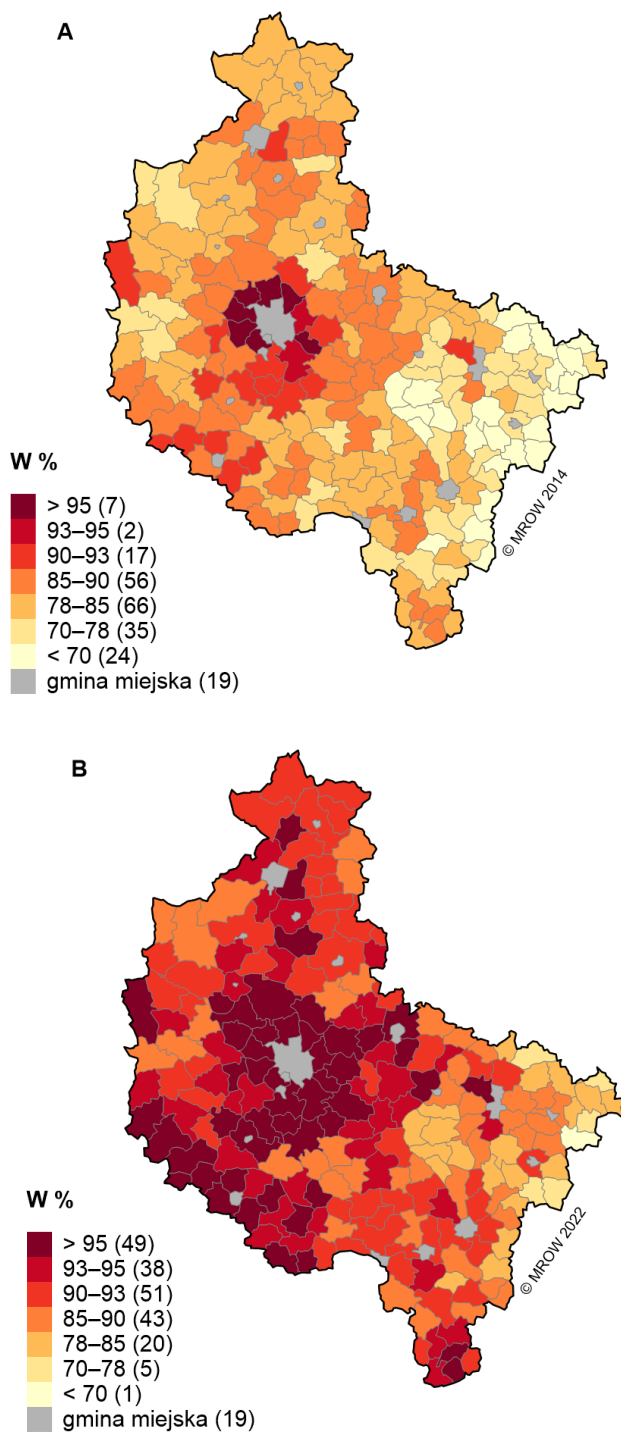
**Rysunek 2.166. Zmiana wartości wskaźnika W45 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



**Rysunek 2.167. Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania w 2019 r. – Polska (W45)**

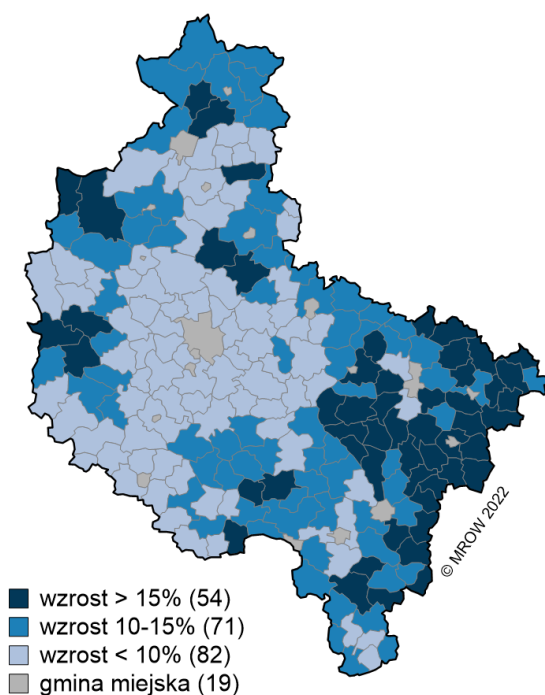
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.



**Rysunek 2.168. Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W46)**

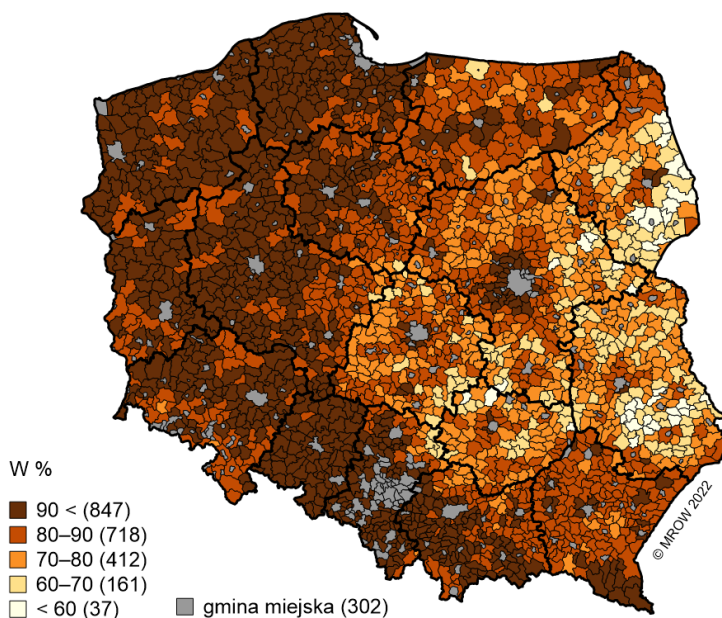
*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*





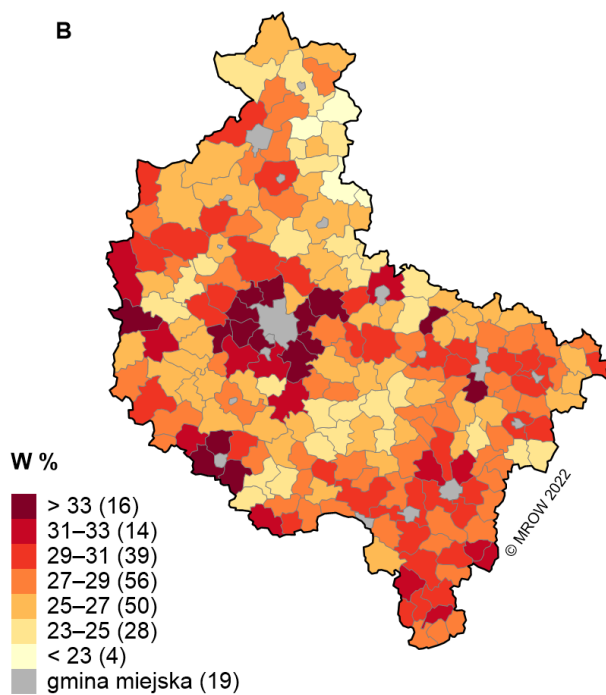
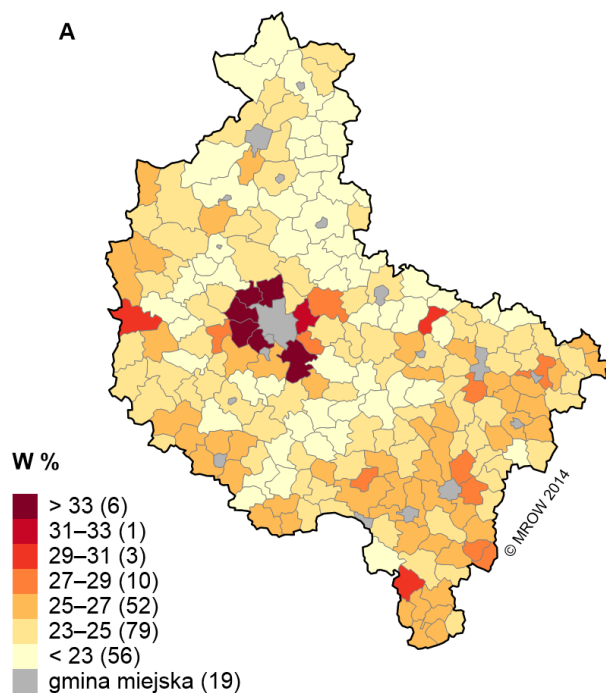
**Rysunek 2.169. Zmiana wartości wskaźnika W46 między MROW 2014 i MROW 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.



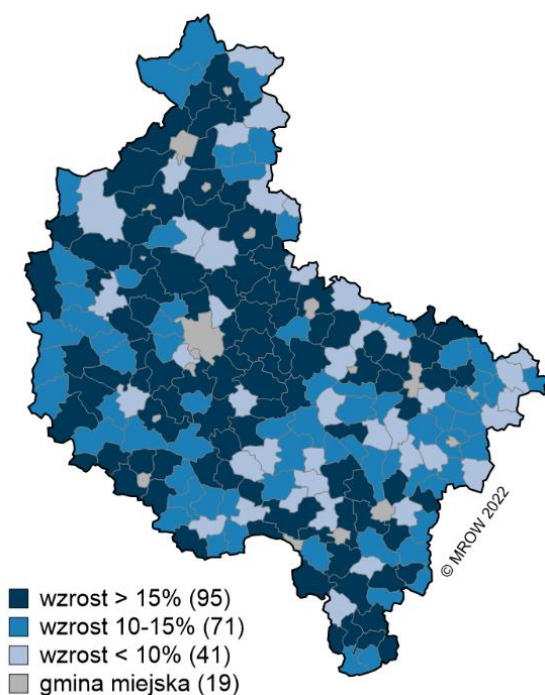
**Rysunek 2.170. Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spółdzielni w 2019 r. – Polska (W46)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.



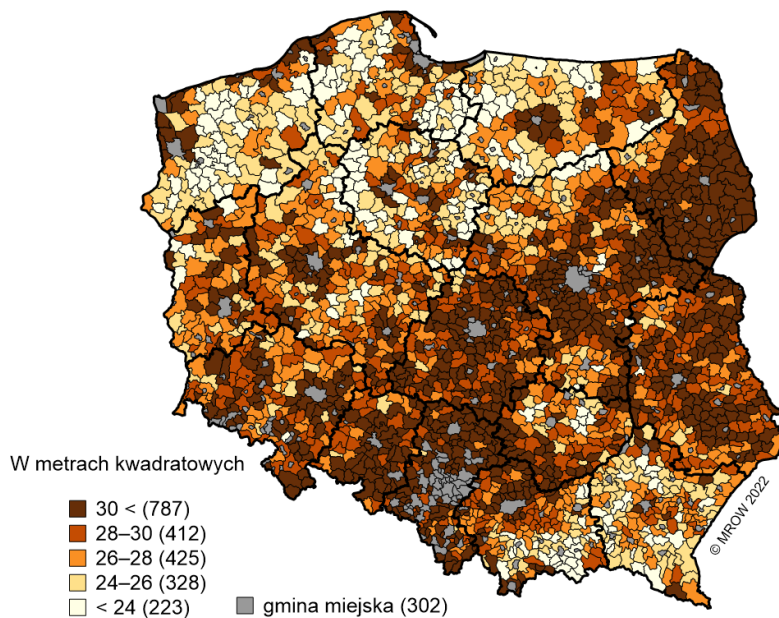
**Rysunek 2.171. Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W47)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



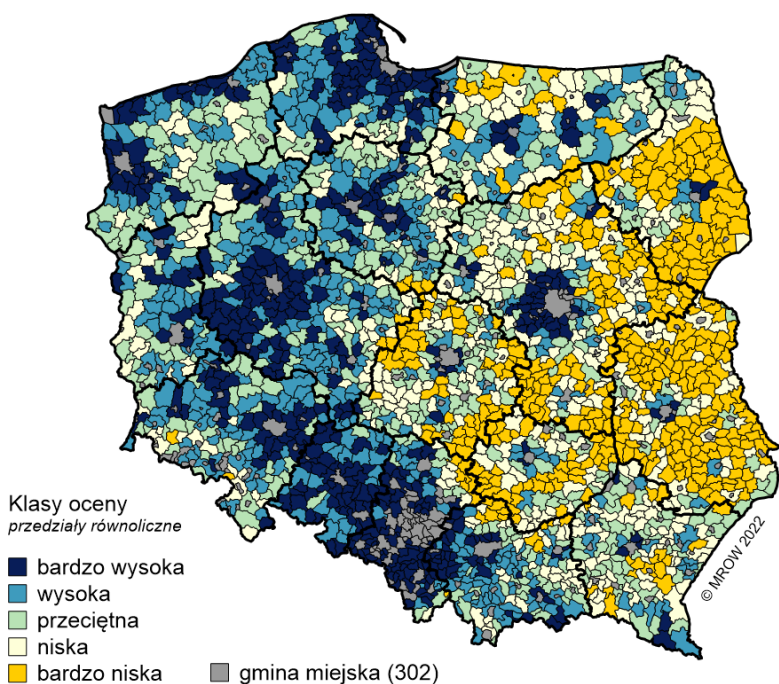
**Rysunek 2.172. Zmiana wartości wskaźnika W47 między MROW 2014 i MROW 2022**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*



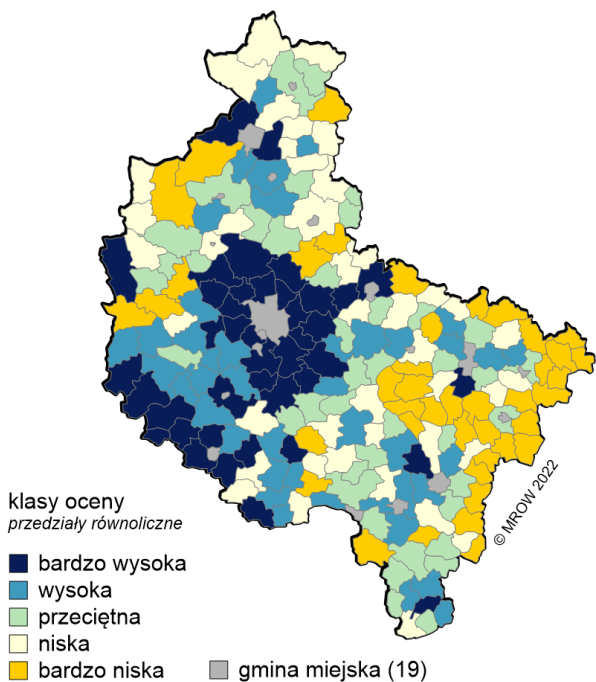
**Rysunek 2.173. Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2019 r. – Polska (W47)**

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.*



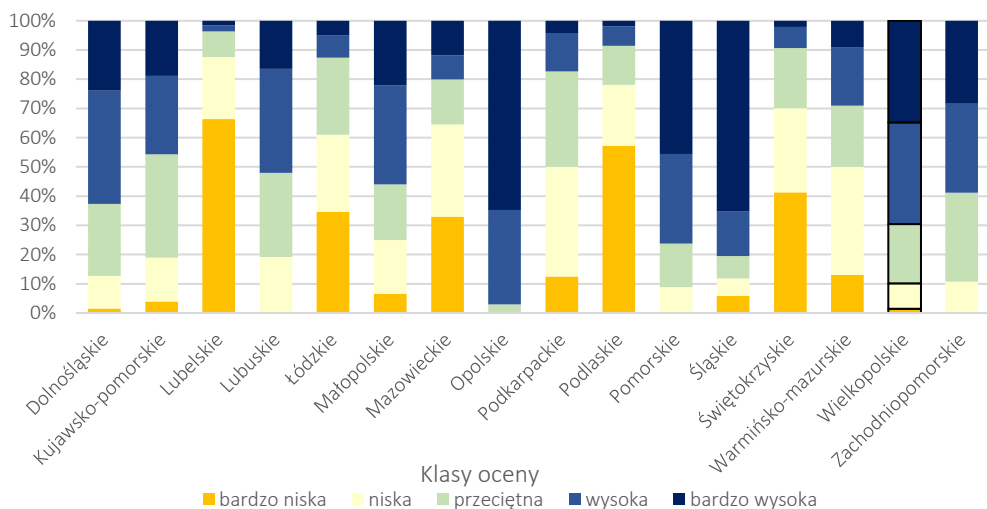
**Rysunek 2.174. Syntetyczna miara oceny w zakresie elementów warunków mieszkaniowych – Polska (WM)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



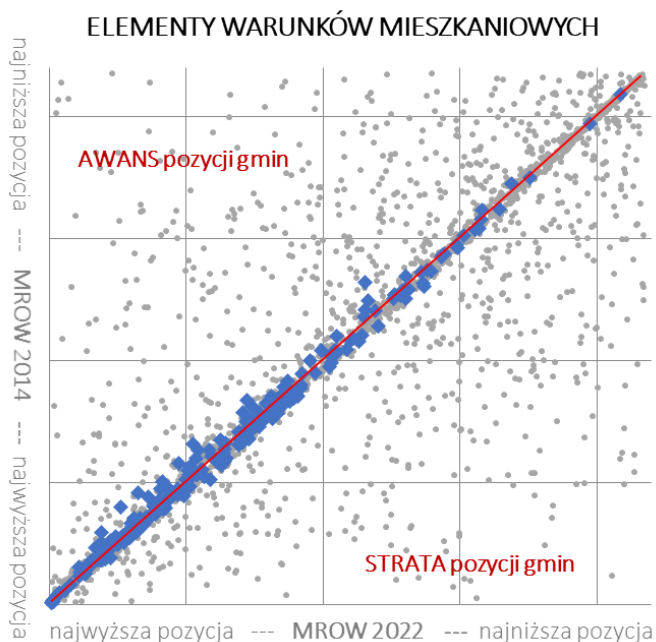
**Rysunek 2.175. Syntetyczna miara oceny w zakresie elementów warunków mieszkaniowych – województwo wielkopolskie (WM)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



**Rysunek 2.176. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „elementy warunków mieszkaniowych” w podziale na województwa (w %)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.



Objaśnienia: niebieskie kwadraty symbolizują pozycje gmin w województwa wielkopolskiego; szare kropki symbolizują pozycje pozostałych gmin w Polsce; kolorem czerwonym zaznaczono przekątną wyznaczającą zmianę pozycji gminy między MROW 2014 a MROW 2022.

**Rysunek 2.177. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej dla MROW 2014 i 2022**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.

### 3. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich

Wyniki pomiaru syntetycznych 11 składowych rozwoju społeczno-gospodarczego dla każdej gminy, opisanych w rozdziale 2., są podstawą do określenia w syntetyczny sposób osiągniętego poziomu rozwoju. Jest to inaczej rodzaj uogólnienia, który powstaje w wyniku zważenia (wcześniej znormalizowanych), a następnie zsumowania miar poszczególnych jedenastu składowych – co przedstawiono w rozdziale 1. na rys. 1.1. Zgodnie z ich charakterem przyporządkowano je do czterech następujących grup: dostępności przestrzennej gmin (1 składowa o wadze 10/100 pkt.), sytuacji gospodarczej (5 składowych o wadze 49/100 pkt.), sytuacji społecznej (4 składowe o wadze 35/100 pkt.), elementów jakości życia (1 składowa o wadze 6/100 pkt.). Przypomnijmy tylko, że utworzona skala, podobnie jak skale dla pomiaru poszczególnych składowych, ma charakter porządkowy, a więc odzwierciedla relacje "większe niż" i "równe", wyznacza zatem porządek (kolejność) jednostek wzdłuż pewnej osi, w tym przypadku – osi poziomu rozwoju. Charakter formalny takiej skali pozwala odpowiedzieć na pytanie, która jednostka lokuje się bliżej bieguna początkowego skali, a która dalej (a więc która jest słabiej rozwinięta, a której rozwój jest bardziej zaawansowany), ale nie można w oparciu o nią określić o ile dana jednostka jest rozwinięta od innej, czyli określić dystansu między jednostkami.

Na tym etapie badań dysponujemy pomiarami przeprowadzonymi w odstępie 10 lat, dlatego możliwa była odpowiedź na pytanie o kierunek zmian rozwoju społeczno-gospodarczego gmin. Rysunki 3.1. i 3.2. przedstawiają mapy rozkładu (wynik) syntetycznego pomiaru poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego uzyskany w I (2010 r.) i IV (2019 r.) etapie badań MROW. Mapy dla Polski, jak i dla województwa wielkopolskiego zostały skonstruowane w analogiczny sposób. Zbiór badanych gmin podzielono na pięć równolicznych grup, którym w obu badaniach nadano takie same nazwy (w legendzie). Już na pierwszy rzut oka widać, że rozkłady przestrzenne na obu mapach są bardzo zbliżone. Potwierdza to także wysoka dodatnia korelacja między rezultatami pomiaru z etapów I i IV.

Uwzględniając gminy województwa wielkopolskiego w ogóle badanych jednostek w kraju, zauważamy – patrz rys. 3.3., że podzbiór ten lokuje się w większości w górnej, korzystnej części skali. Oznacza to, że zdecydowana część z nich, pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, wyróżnia się relatywnie wysokim poziomem rozwoju. Poparcie tej tezy odnajdujemy także w kolejnej prezentacji wyników badania, ukazującej zmiany w strukturze klas poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego według układu administracyjnego na województwa (rysunek 3.4.). Porównując struktury klas według województw, to podobnie jak w 2010 r., województwo podlaskie odznacza się największym udziałem gmin o bardzo niskiej ocenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, a wraz z ocenami niskimi jest to blisko 90%. Podobna struktura występuje w województwach lubelskim (kategoria bardzo niska i niska to 80% gmin), świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim (po 68%), a tylko nieco korzystniejsza w mazowieckim (62%). Istotne zmiany w strukturze klas poziomu rozwoju nastąpiły

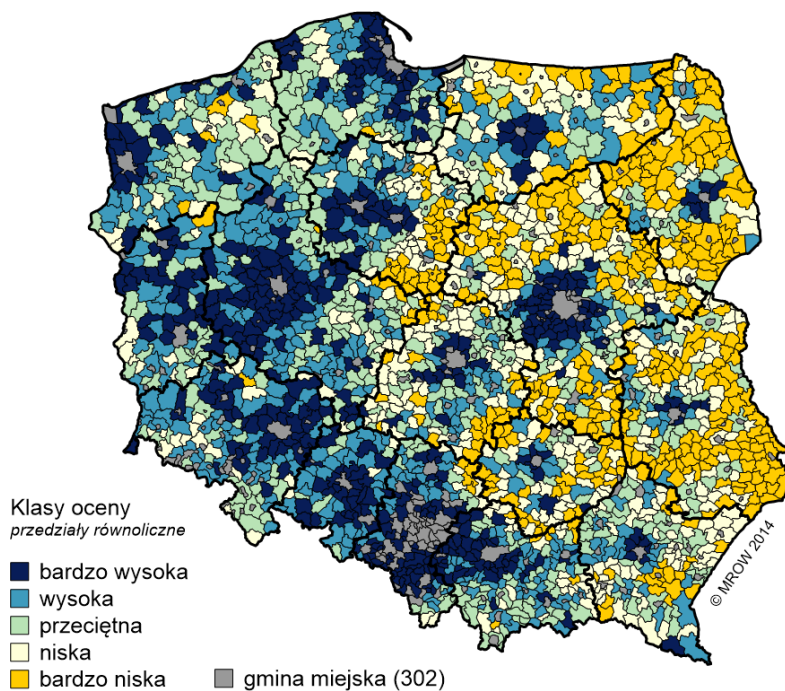
w województwach warmińsko-mazurskim – wzrost liczebności w klasie bardzo niskiej oceny kosztem liczebności w klasie wysokiej, oraz mazowieckim – awans gmin z klasy bardzo niskiej oceny do niskiej.

Na drugim biegunie – ocen najbardziej korzystnych – znalazło się ponownie województwo śląskie, w którym kategoria bardzo wysoka i wysoka to 86% gmin. Wybijają się tu także województwa: lubuskie (72%), opolskie (70%), dolnośląskie i wielkopolskie (po 64%). Jako, że przedmiotem uwagi są gminy województwa wielkopolskiego, to spójrzmy jakie zmiany były w regionach sąsiednich. W województwach dolnośląskim i opolskim liczebność zbioru o ponadprzeciętnej ocenie skurczyła się w badanej dekadzie. Wyjątkowo korzystne zmiany nastąpiły w województwie lubuskim, w którym jeszcze w 2010 r. nieco ponad 50% gmin uzyskało wysoki i bardzo wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, a w 2019 r. udział ten wzrósł do blisko 3/4 gmin wskutek niemal podwojenia liczby gmin z oceną wysoką. W samym województwie wielkopolskim zanotowano nieznaczną poprawę struktury klas według poziomu rozwoju. Na owe 64% gmin o korzystnym wyniku pomiaru składa się 68 gmin z bardzo wysoką oceną (od 2010 r. wzrost o 2) i 66 z wysoką oceną (spadek o 1 gminę). Występowanie gmin o bardzo niskim poziomie rozwoju (najpierw sześciu, potem pięciu) zanotowano wyłącznie w powiecie kolskim, położonym we wschodniej części regionu.

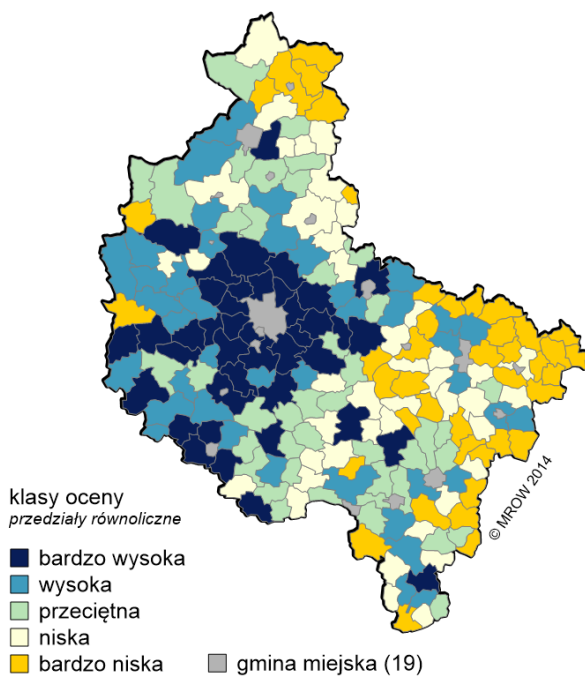
Generalnie w Polsce względnie trwały jest podział na lepiej rozwinięte województwa zachodnie i relatywnie słabiej rozwinięte województwa wschodnie. Jednak analiza mobilności pozycji gmin w szeregu ujawnia, że częściej traciły swoje pozycje gminy województw Polski północno-wschodniej (podlaskiego i warmińsko-mazurskiego), zaś awansowały gminy województw południowo-zachodniej części kraju (lubuskiego, dolnośląskiego, opolskiego, śląskiego).



(A)



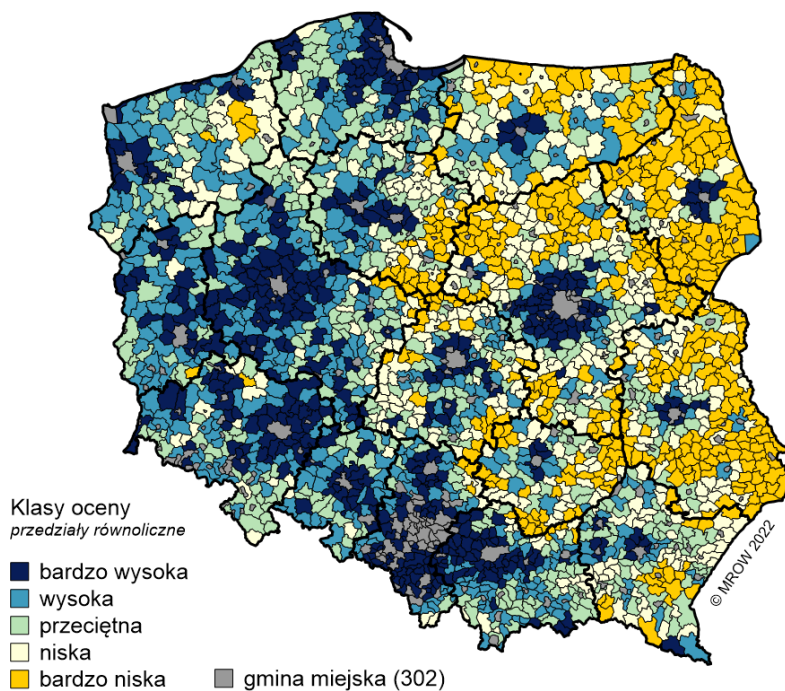
(B)



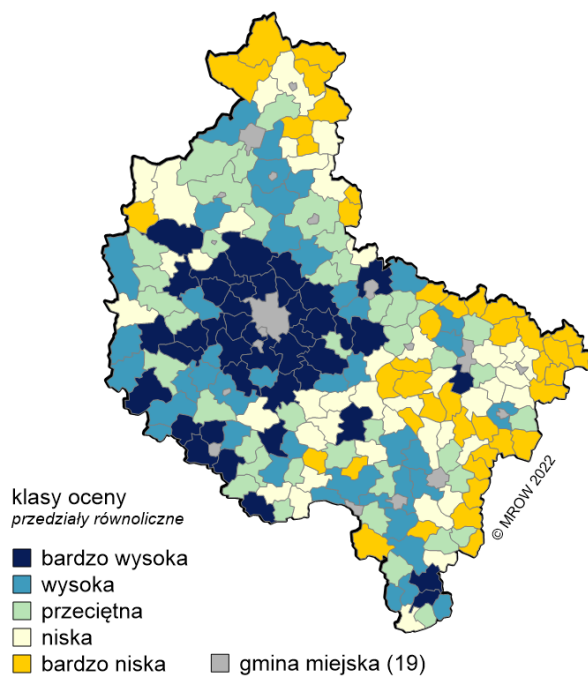
**Rysunek 3.1. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w I etapie badań MROW – Polska (A) i województwo wielkopolskie (B)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014.

(A)

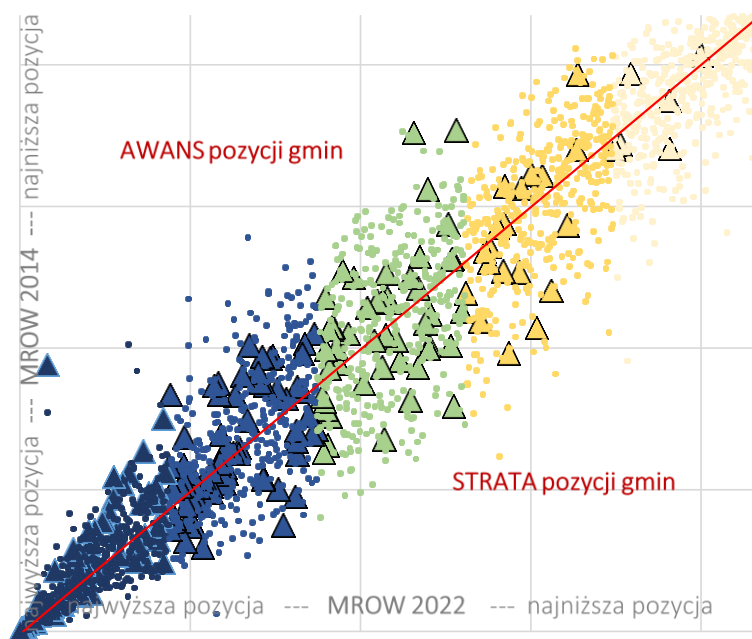


(B)



**Rysunek 3.2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w IV etapie badań MROW – Polska (A) i województwo wielkopolskie (B)**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.

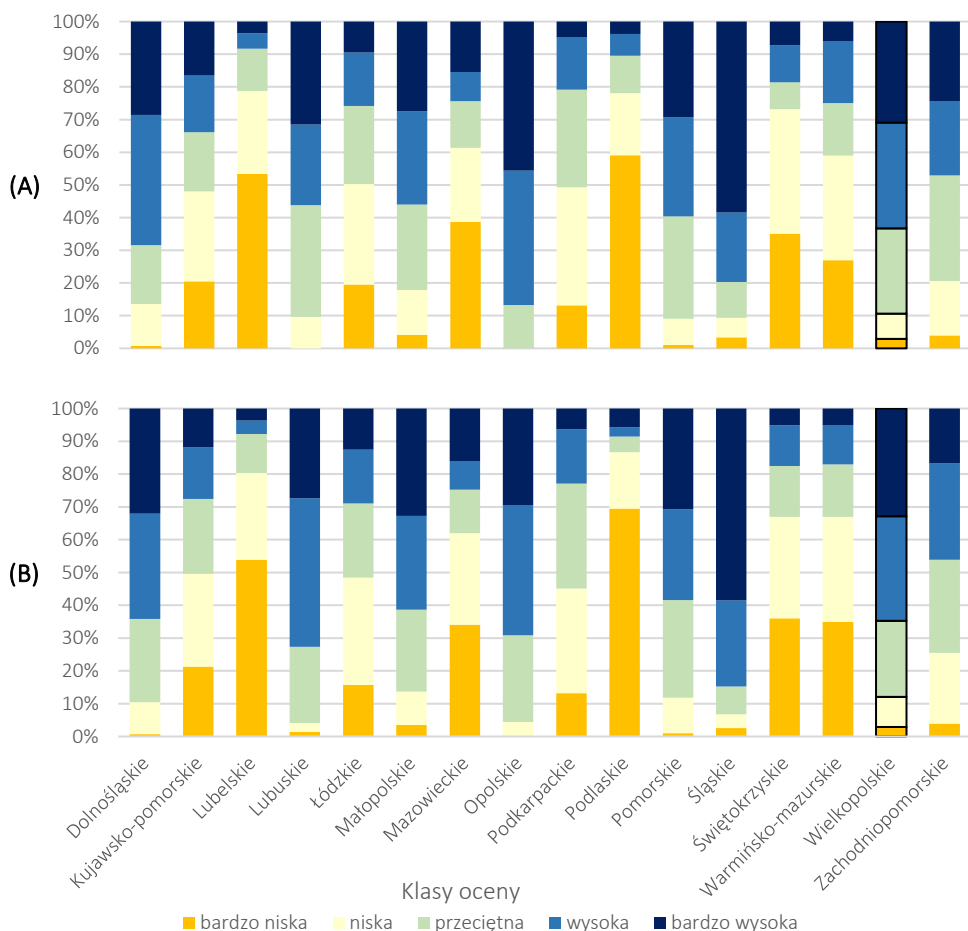


Objaśnienia: gminy województwa wielkopolskiego –  $\triangle$ ; pozostałe polskie gminy –  $\bullet$

**Rysunek 3.3. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego**

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 oraz MROW 2022.

Do podobnego wniosku dojdziemy jeśli skupimy uwagę na wewnątrzregionalnym zróżnicowaniu poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Analizując rozkład miary syntetycznej poziomu rozwoju w gminach województwa wielkopolskiego w analogicznym porządku jak w kraju, ale dokonując podziału na pięć równolicznych klas możemy zauważyć, jego wewnętrzne zróżnicowanie. Porównaj rys. 3.1.(B) i 3.2.(B). Podejście takie ujawnia koncentrację przestrzenną gmin wysokiego poziomu rozwoju wokół Poznania, obejmującą dwa pierścienie jednostek przyległych do miasta. Wydłużony jest on w stronę zachodnią wzdłuż autostrady A2. Z kolei skupienie gmin o wysokim poziomie rozwoju w zachodniej części województwa (powiat szamotulski i międzychodzki) w porównaniu do 2010 r. utraciło spójny charakter, bowiem zwiększyła się liczba jednostek o relatywnie niższym poziomie. Wydaje się, że w ciągu ostatniej dekady awans na skali poziomu rozwoju zanotowały gminy w południowej części regionu, gdyż zwiększył się udział gmin o wysokim poziomie rozwoju w czterech powiatach: pleszewskim, krotoszyńskim, ostrowskim i kępińskim. Na wschód od tych powiatów proces peryferyjnienia gmin postępuje. Zwiększa się tam udział gmin o niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju w relacji do pozostałych gmin województwa. I nie dotyczy to tylko powiatu kaliskiego, ale całej wschodniej części województwa (pow. tureckiego, kolskiego i konińskiego).



**Rysunek 3.4. Udział procentowy gmin według poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w podziale na województwa (A) 2010 r. i (B) 2019 r.**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*

Uogólniając dotychczasowe wyniki badań stwierdzamy, że rozwój w Polsce dokonuje się według dwóch „porządków”, a mianowicie (1) zróżnicowania regionów w relacji wschód–zachód (granica przebiega między Mazowszem a Wielkopolską) oraz (2) centrum–peryferie w układzie regionalnym (wojewódzkim). Ten podwójny proces polaryzacji rozwoju wskazuje, że nadal kluczowe znaczenie mają dwa czynniki różnicujące układ przestrzenny obszarów wiejskich:

1. Powiązanie z historycznymi granicami – zarówno rozbiorowymi, jak i z okresu międzywojennego i po II wojnie światowej. Ukształtowana struktura gospodarcza w gminach Polski centralnej i wschodniej wykazuje silną inercyjność i nadal utrzymuje się jej stosunkowo monofunkcyjny charakter. Poziom rozwoju jest tu niższy względem zachodniej części kraju, gdzie poziom rozwoju wielofunkcyjnego i stopień zaawansowania procesu dezagraryzacji lokalnych struktur gospodarczych jest bardziej zaawansowany.

2. Związek poziomu rozwoju gmin z ich położeniem wokół dużych i średnich miast oraz/lub usytuowanych peryferyjnie w relacji do sieci miejskiej, często wzdłuż granic wojewódzkich, a także istnienie obszarów pośrednich między strefami centralnymi i peryferyjnymi (*continuum* centrum-peryferie). Można to zaobserwować na terenie całego kraju. Szczególnie rozległy jest jednak rejon oddziaływania miast na sąsiednie obszary wiejskie właśnie w przypadku Poznania. Podobnie jest wokół Warszawy, a następnie Wrocławia, Trójmiasta oraz Krakowa z aglomeracją Górnośląską.

Badanie wykazuje, że układ tych stref jest modyfikowany, tzn. zmieniany przez procesy migracyjne, które są wzmacniane lub osłabiane głównie przez czynniki społeczne. Wśród tych dynamicznie zmieniających się przeważają takie, które są związane z aktywnością społeczną, charakterem lokalnych rynków pracy i ze strukturą demograficzną, co potwierdza siłę migracji wewnętrznych wśród czynników kształtujących obecne procesy społeczno-gospodarcze.

Składowe, które z perspektywy poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego mają najmniejszą bezwładność przestrzenną, to dostępność przestrzenna, finanse lokalne i edukacja. Relatywnie niska dynamika procesów przekształcenia wsi rolniczej w wieś wielofunkcyjną nie oznacza jednak, że nic w tym zakresie się nie dzieje. Należy to interpretować tak, że poprawa struktur gospodarczych następuje, ale trend przestrzenny zidentyfikowany w 2010 r. jest stabilny i trwały.

## **4. Struktura rozwoju społeczno-gospodarczego – typologia obszarów wiejskich**

Od początku projektu MROW przyjęte zostało założenie, że nie istnieje tylko jedna droga prowadząca do osiągnięcia danego poziomu rozwoju – możliwych jest wiele różnych ścieżek. W praktyce ta różnorodność oznacza zróżnicowane kierunki rozwoju lokalnego, które są uzależnione od specyficznych warunków panujących na danym obszarze. Te warunki z kolei kształtują struktury społeczne oraz gospodarcze w danej społeczności. Celem badania było zidentyfikowanie głównych ścieżek rozwoju społeczno-gospodarczego oraz określenie proporcji poszczególnych elementów tego rozwoju, uwzględniając specyfikę danego obszaru.

W rezultacie zastosowania procedur statystycznych opartych na opisanym w rozdziale 1. schemacie (rysunek 1.2.), zidentyfikowano siedem różnych typów gmin, charakteryzujących się odmienną strukturą społeczno-gospodarczą (czyli różnicami w proporcjach składników rozwoju), określanych jako "typologia obszarów wiejskich". Ważne przy tym jest, że charakterystyka tych typów (tabela 4.1.), była rezultatem procedury badawczej, a nie założeń przyjętych *a priori*<sup>39</sup>.

---

<sup>39</sup> Metoda badawcza ma charakter *a posteriori* co powoduje, że wyniki są silnie obiektywne, a nie poddane przyjętym założeniom (np. ustaleniu z góry typów rozwoju). Przy czym wpływ subiektywnych założeń polega tylko na sposobie definiowania składowych.

Warto również zwrócić uwagę, że wyodrębnione typy gmin nie mają charakteru hierarchicznie uporządkowanego, grupują one jednostki podobne strukturalnie, a nie pod względem stopnia rozwoju. Wyniki omówionej procedury badawczej przedstawiają kartogramy zestawione w rysunkach 4.1. i 4.2. W tabeli 4.1. podano (zaliczone do danego typu w rozróżnieniu na zbiór krajowy i zbiór dla województwa wielkopolskiego):

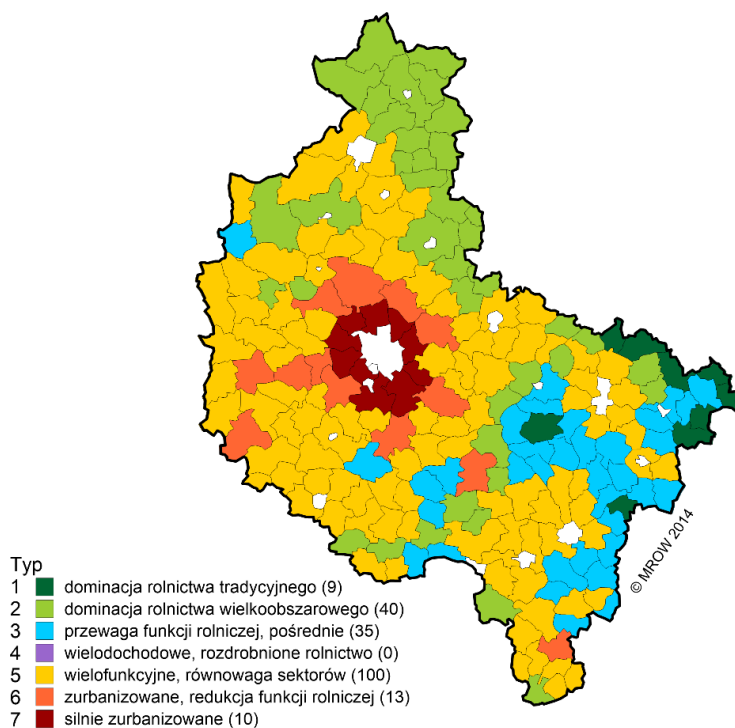
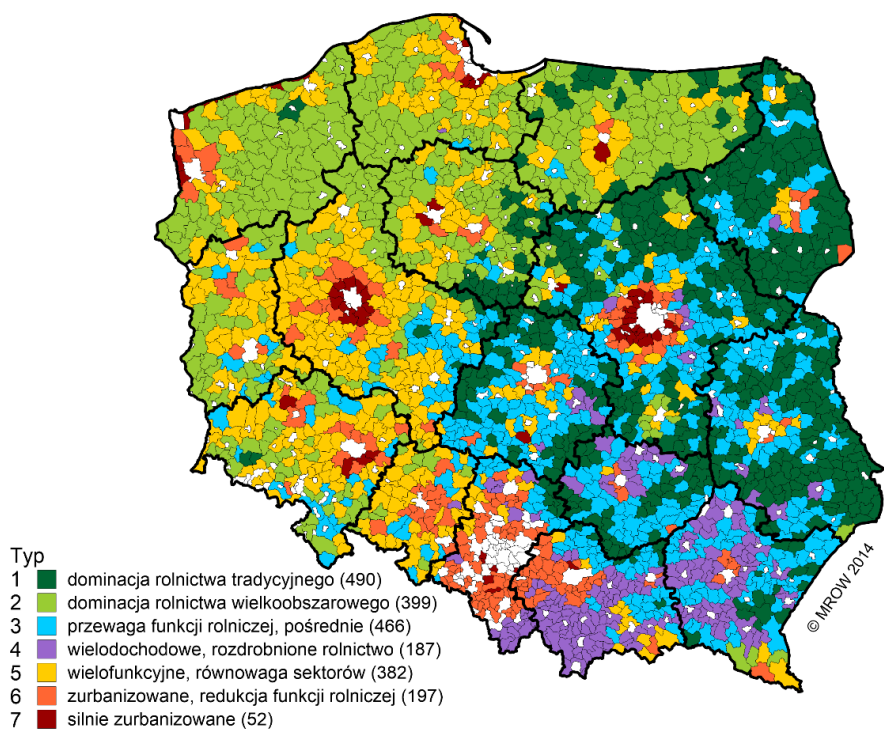
- liczbę gmin w typie,
- odsetek ludności wiejskiej zamieszkującej dany typ,
- gęstość zaludnienia w typie,
- charakterystykę statystyczną danego typu.

Aby zwiększyć czytelność wyników zastosowano symbole, które oceniają (statystycznie określony) stopień odchylenia się pomiaru danej składowej dla określonego typu od 100 (jako średniej). Interpretację wyników ułatwia czytanie oznaczeń jako:

„- - -” bardzo mało, „- -” mało, „~” średnio, „++” dużo i „++++” bardzo dużo.

Uzyskane w pierwszym etapie MROW (na bazie danych z 2010 r.) rezultaty badania zaprezentowano na rysunku 4.1. z rozbiciem na kartogram (A) dla Polski i (B) dla województwa wielkopolskiego. Przedstawiono tu przestrzenny rozkład różnych typów gmin, których nazwy i liczebność zostały zaprezentowane w legendach map. Po upływie 10 lat – w czwartym etapie MROW – ponownie zastosowano tę samą metodę, a otrzymany rezultat został zaprezentowany na rysunku 4.2. analogicznie z rozbiciem na kartogram (A) dla Polski i (B) dla województwa wielkopolskiego. Kluczowe dla wyników badań jest zidentyfikowanie, jakie zmiany zaszły w okresie od 2010 do 2019 roku. Okazuje się, że przynależność danego obszaru (jednostki, gminy) do określonego typu nie jest cechą stałą. W wyniku procesu rozwoju następuje ewolucja struktur społeczno-ekonomicznych tego obszaru. Jeśli te zmiany przekroczą określony poziom, obszar ten zostaje przyporządkowany do innego z wcześniej wydzielonych typów. Z analizy wynika jednak ogólny wniosek, że rozkład przestrzenny struktur społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich wykazuje względną stabilność, co prowadzi do relatywnie stałego rozkładu przestrzennego wyróżnionych typów. Zaobserwowano jednak pewne tendencje wskazujące na kierunek zachodzących zmian.

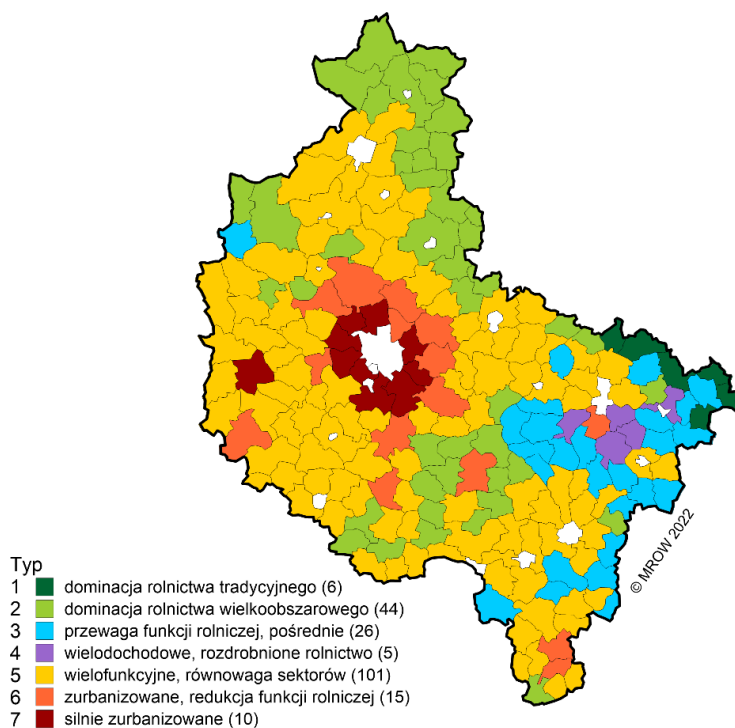
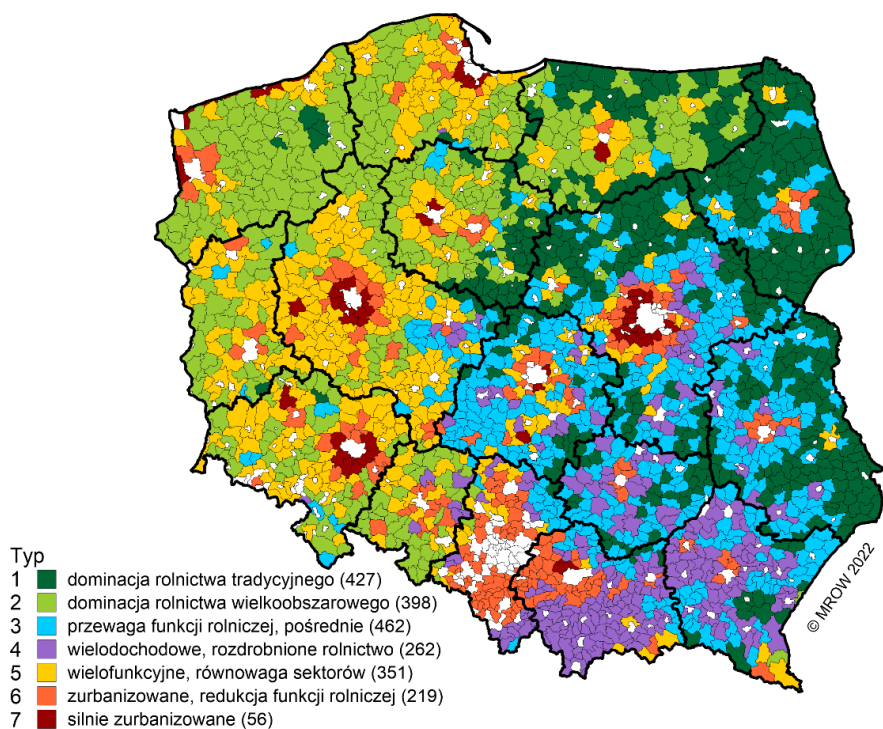
Przyjrzyjmy się najpierw charakterystyce typów, którą dokonamy z uwzględnieniem informacji z tabeli 4.1. Z siedmiu wyróżnionych typów gmin, w przypadku pięciu pierwszych typów odniesiono się w nazwie do struktury agrarnej, ponieważ rolnictwo, będące historycznie główną działalnością gospodarczą na wsi, znacząco wpływa na możliwości rozwoju innych funkcji także i dzisiaj. Zróżnicowana przestrzennie struktura rolnicza cechuje się trwałością, która może sprzyjać lub ograniczać rozwój funkcji pozarolniczych, a co więcej, pozostaje w związku z ogólną dynamiką rozwoju gmin. Obecne struktury społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich w dużej mierze zależą od historycznie ukształtowanych warunków rozwoju (w tym zarówno tych z XIX wieku, jak i związanych z II wojną światową) oraz od dostępności rynków miejskich, szczególnie rynku pracy. Dwa ostatnie typy to zbiory gmin położonych w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich i rozwijające się poprzez związek z tymi miastami.



**Rysunek 4.1. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich według struktury składowych rozwoju w I etapie badań MROW – Polska i województwo wielkopolskie**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014.*





**Rysunek 4.2. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich według struktury składowych rozwoju w IV etapie badań MROW – Polska i województwo wielkopolskie**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.*

**Tabela 4.1. Charakterystyka strukturalna typów rozwoju obszarów wiejskich według badań IV etapu MROW**

| Typ              | Liczba gmin Polska /<br>woj. wielkopolskie | Udział gmin Polska (%) /<br>woj. wielkopolskie | Udział ludności (%) /<br>woj. wielkopolskie | Gęstość zaludnienia<br>(w os./km <sup>2</sup> ) /<br>woj. wielkopolskie | Dostępność<br>przestrzenna | Dezagraryzacja<br>lokalnej gospodarki | Sektor rolniczy | Sektor<br>pozarolniczy | Lokalne<br>finanse publiczne | Problematyka<br>demograficzna | Rynek pracy   | Problematyka<br>edukacyjna | Aktywność<br>społeczna | Spójność<br>i zamożność | Elementy warunków<br>mieszkaniowych |
|------------------|--------------------------------------------|------------------------------------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|----------------------------|---------------------------------------|-----------------|------------------------|------------------------------|-------------------------------|---------------|----------------------------|------------------------|-------------------------|-------------------------------------|
| 1                | 427 /6                                     | 19,6 / 2,9                                     | 12,4 / 1,8                                  | 30,7<br>/ 49,6                                                          | 84,0<br>----               | 47,4<br>----                          | 104,8<br>++     | 76,1<br>----           | 59,8<br>--                   | 82,7<br>----                  | 83,1<br>----  | 81,0<br>----               | 75,0<br>----           | 75,6<br>----            | 76,1<br>----                        |
| 2                | 398 /44                                    | 18,3<br>/ 21,3                                 | 14,0<br>/ 13,9                              | 31,3<br>/ 36,6                                                          | 95,7<br>--                 | 97,9<br>~~~                           | 118,9<br>++++   | 94,1<br>--             | 85,6<br>--                   | 97,7<br>~~~                   | 92,4<br>--    | 89,1<br>--                 | 87,8<br>--             | 89,8<br>--              | 101,1<br>~~~                        |
| 3                | 462 / 26                                   | 21,2 / 12,6                                    | 17,3<br>/ 8,6                               | 49,6<br>/ 46,9                                                          | 96,0<br>--                 | 66,3<br>--                            | 95,6<br>--      | 87,3<br>--             | 71,4<br>--                   | 89,5<br>--                    | 93,6<br>--    | 96,2<br>--                 | 93,8<br>--             | 90,2<br>--              | 83,0<br>--                          |
| 4                | 262 / 5                                    | 12,1<br>/ 2,4                                  | 16,6<br>/ 2,4                               | 94,8<br>/ 71,8                                                          | 103,7<br>++                | 103,4<br>~~~                          | 83,4<br>----    | 97,5<br>~~~            | 76,6<br>--                   | 104,6<br>++                   | 99,0<br>~~~   | 104,9<br>++                | 100,9<br>~~~           | 100,8<br>~~~            | 98,0<br>~~~                         |
| 5                | 351 / 101                                  | 16,1<br>/ 48,8                                 | 17,7<br>/ 46,6                              | 51,3<br>/ 52,7                                                          | 97,6<br>~~~                | 110,1<br>++                           | 108,4<br>++     | 108,9<br>++            | 114,9<br>++                  | 106,2<br>++                   | 107,4<br>++   | 98,1<br>~~~                | 105,0<br>++            | 104,8<br>++             | 109,8<br>++                         |
| 6                | 219 / 15                                   | 10,1<br>/ 7,2                                  | 16,0<br>/ 11,7                              | 117,9<br>/ 80,5                                                         | 112,9<br>++                | 140,3<br>++++                         | 91,9<br>--      | 113,1<br>++            | 140,0<br>++                  | 104,4<br>++                   | 109,6<br>++   | 115,6<br>++                | 115,9<br>++            | 118,1<br>++++           | 115,7<br>++                         |
| 7                | 56 / 10                                    | 2,6<br>/ 4,8                                   | 6,0<br>/ 14,9                               | 167,9<br>/ 209,3                                                        | 117,2<br>++++              | 164,8<br>++++                         | 101,3<br>~~~    | 146,2<br>++++          | 214,0<br>++++                | 129,0<br>++++                 | 126,8<br>++++ | 126,3<br>++++              | 139,0<br>++++          | 138,2<br>++++           | 130,6<br>++++                       |
| Profil<br>ogólny | 2175 / 207                                 | 100 / 100                                      | 100 / 100                                   | 51,9 /                                                                  | 100                        | 100                                   | 100             | 100                    | 100                          | 100                           | 100           | 100                        | 100                    | 100                     | 100                                 |

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.

### **Typ 1. – gminy z dominacją rolnictwa tradycyjnego**

Gminy tego typu występują przede wszystkim na wschodzie kraju oraz na obszarach peryferyjnych w układzie regionalnym Polski centralnej i wschodniej. Stanowią one obecnie 20% ogółu badanych gmin, ale zamieszkuje je tylko 12% ludności wiejskiej kraju. **W województwie wielkopolskim do tego typu zalicza się zaledwie 6 gmin wschodniego pogranicza, niecałe 2% ludności regionu.** Charakterystyczny dla tych gmin jest wysoki odsetek mieszkańców w wieku poprodukcyjnym oraz niewielka liczba młodych kobiet w porównaniu do młodych mężczyzn. Na lokalnym rynku pracy obserwuje się niedobór zarówno zasobów jak i popytu na pracę, co wydaje się stwarzać wrażenie równowagi (jednak pozornej). Struktura gospodarcza w tych obszarach jest silnie zakorzeniona w rolnictwie o charakterze rodzinnej działalności, co ogranicza jej różnorodność i wpływa na ograniczoną zasobność finansową gmin. To z kolei przyczynia się do zmniejszenia populacji, zarówno z powodu ujemnego przyrostu naturalnego, jak i migracji mieszkańców poszukujących lepszych możliwości życiowych. **Gminy typu 1. można określić jako regiony wiejskie o szczególnie wysokim udziale tradycyjnego rolnictwa rodzinnego w strukturach lokalnych gospodarek.**

### **Typ 2. – gminy z dominacją rolnictwa wielkoobszarowego**

Ten typ reprezentuje 18% gmin, skupionych niemal wyłącznie w Polsce zachodniej i północnej. Zamieszkuje je niecałe 14% ludności wiejskiej, a gęstość zaludnienia jest tu najniższa w Polsce. **W Wielkopolsce jest to drugi najliczniejszy typ, do którego zalicza się 21% gmin, zamieszkiwanych przez 14% mieszkańców regionu, zlokalizowanych głównie w północnej jego części, a także w zwartym obszarze na południowy-wschód od Poznania.** Gminy tego typu charakteryzują się relatywnie wysokim udziałem dużych gospodarstw rolnych w strukturze użytków rolnych (średnio 20 hektarów). Pomimo znaczącego udziału rolnictwa w lokalnej gospodarce, w porównaniu z pierwszym typem, obserwuje się tu wyższy poziom przedsiębiorczości i bardziej korzystną sytuację demograficzną (mimo że tempo procesu starzenia się populacji jest najszybsze w kraju). Jednakże oceny kluczowych aspektów społecznych, w obszarach takich jak edukacja, zaangażowanie społeczne oraz spójność społeczna, plasują się poniżej średniej krajowej. Często obserwuje się tu także zjawisko bierności zawodowej oraz presję na pomoc socjalną. **Gminy typu 2. można określić jako skupiające relatywnie dużo gospodarstw wielkoobszarowych, z występującymi problemami społecznymi będącymi konsekwencjami restrukturyzacji PGR-ów.**

### **Typ 3. – gminy pośrednie, z przewagą funkcji rolniczej**

Do tego typu należy 21% gmin, w których mieszka 17% ludności wiejskiej kraju. Gęstość zaludnienia jest tu bliska medianie dla obszarów wiejskich w kraju. **W województwie wielkopolskim odsetek ten jest zauważalnie niższy – 13% gmin znalazło się w tym typie, co stanowi 9% ludności regionu. Zlokalizowane one są niemal wyłącznie we wschodniej części województwa.** Niemal wszystkie gminy tego typu są zlokalizowane w Polsce centralnej oraz wschodniej i właściwie nie sąsiadują z dużymi miastami. Najczęściej leżą pomiędzy obszarami

o charakterze peryferyjnym (typu 1.) a podmiejskimi obszarami wykorzystującymi w swoim rozwoju bliskość rynków miejskich (typu 6. i 7.). Te gminy cechuje pewne podobieństwo do gmin typu 1., jednakże różnią się korzystniejszymi ocenami pod względem dostępności przestrzennej oraz kwestii edukacyjnych, które bliskie są średniej dla całego zbioru badanych jednostek. Ponadto, rozwój sektora pozarolniczego i kondycja lokalnych finansów publicznych są tutaj korzystniejsze niż w gminach typu 1., chociaż nadal utrzymują się na stosunkowo niskim poziomie w skali kraju. W strukturze gospodarczej dominuje tu rolnictwo rodzinne, ale o mniej tradycyjnym charakterze niż w przypadku gmin typu 1. **Gminy typu 3. można określić jako obszary wiejskie typu pośredniego między obszarami centrów rozwoju a peryferiami na terenach Polski wschodniej i centralnej.**

#### **Typ 4. – gminy z rozdrobnionym rolnictwem i wielodochodowymi źródłami utrzymania gospodarstw domowych**

Ten typ reprezentuje tylko 12% gmin, ale na ich terenie mieszka blisko 17% ludności wiejskiej całego kraju. **W województwie wielkopolskim gminy tego typu nie występowały aż do IV etapu MROW, w którym to zidentyfikowano 5 jednostek w okolicach Konina i Koła, zamieszkiwanych przez ponad 2% mieszkańców.** Większość tych gmin znajduje się w Polsce południowo-wschodniej. Skupiają one bardzo duże pod względem liczby mieszkańców wsie (wiele z nich ma więcej niż 1000 mieszkańców, przy czym średnie zaludnienie miejscowości wiejskiej w kraju wynosi około 360 mieszkańców). Opisywane obszary charakteryzują się stosunkowo wysoką gęstością zaludnienia, która jest dwukrotnie większa niż średnia krajowa. To sprzyja lepszej dostępności przestrzennej, wspartej przez dobrze rozwiniętą sieć miejską, co umożliwia stosowanie modelu codziennych dojazdów do pracy. Niemniej jednak, są to obszary, gdzie sektor rolniczy otrzymuje najmniej korzystne oceny. W wielu z tych gmin średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego oscyluje wokół 3 hektarów, co oznacza, że są one czterokrotnie mniejsze niż średnio w całym kraju. **Gminy typu 4. cechują się rozdrobnieniem agrarnym i wielodochodowością rodzin rolniczych. W takich gminach gospodarstwa rolne tracą na znaczeniu jako źródła utrzymania rodzin, a proces dezagraryzacji struktury gospodarczej nie wiąże się z koncentracją ziemi, lecz często z zanikiem funkcji rolniczej.**

#### **Typ 5. – gminy wielofunkcyjne, z równowagą sektorów**

Do tego typu należą obszary wiejskie położone głównie w zachodniej części kraju. Ich niewielka liczba znajduje się również w Polsce centralnej i północnej, w których często stanowią strefy podmiejskie. Liczba gmin tego typu to 16% ogólnej liczby badanych jednostek w kraju i zamieszkuje je około 18% ludności wiejskiej. **Blisko połowa gmin wielkopolskich zaliczona została do tego typu, co oznacza że w przybliżeniu co drugi mieszkaniec regionu żyje w gminie o charakterze wielofunkcyjnym. Gminy te położone są na terenie całego województwa, z wyłączeniem obszaru aglomeracji poznańskiej oraz terenów peryferyjnych wzdłuż wschodniej granicy jednostki.** Charakterystyczne dla tego typu gmin jest relatywnie wysokie zaawansowanie rozwoju zarówno sektora rolniczego, jak i sektora pozarolniczego. Dzięki temu

lokalne rynki pracy w tego typu gminach są dobrze rozwinięte. Pod względem wszystkich wyodrębnionych komponentów społeczno-gospodarczych, gminy typu 5. otrzymują oceny powyżej średniej (lub na poziomie średniej), co oznacza, że ich rozwój jest harmonijny. Pomimo zaawansowania w rozwoju funkcji pozarolniczych, rolnictwo, choć o malejącym udziale w strukturze społeczno-gospodarczej, przechodzi pożądany proces modernizacji. Z tego względu **gminy tego typu można określić jako wielofunkcyjne, wykazujące zrównoważenie sektorów rolniczego i pozarolniczego.**

#### **Typ 6. – gminy podmiejskie ze zredukowaną funkcją rolniczą**

Ten typ skupia 10% badanych gmin, w których mieszka 16% ogółu ludności wiejskiej. **Nieco mniejszy udział notuje się w województwie wielkopolskim, gdzie zalicza się do niego 7% gmin i 12% mieszkańców.** Gminy tego typu stanowią drugi pierścień otaczający duże miasta oraz pierwszy pierścień wokół miast średnich. Znajdują się głównie w obszarze aglomeracji na północny-wschód od Poznania oraz w kilku pojedynczych przypadkach w innych częściach regionu. W gminach typu 6. obserwuje się redukcję funkcji rolniczej na rzecz pozarolniczych, co w efekcie daje wysoki stopień dezagrarnizacji źródeł utrzymania mieszkańców. Napływ migracyjny powoduje, że struktura demograficzna mieszkańców jest relatywnie korzystna, podobnie jak aktywność społeczna, zamożność i spójność, czy kwestie edukacyjne. Część obszarów wiejskich w tych gminach, szczególnie te blisko dużych miast, przekształca się w osiedla mieszkaniowe, a także rozwija funkcje rekreacyjne. Powiązanie mieszkańców z miastami poprzez pracę prowadzi nie tylko do względnej zamożności tych terenów, lecz także – przy funkcjonującym systemie podatkowym – korzystnej sytuacji finansowej gmin. Do charakterystycznych cech gmin tego typu należą relatywnie dobre skomunikowanie z miastami centralnymi (stanowiącymi rynki pracy dla mieszkańców gmin) oraz znaczna redukcja działalności rolniczej.

#### **Typ 7. – gminy silnie zurbanizowane**

Gmin typu 7. jest w Polsce zaledwie 56 (2,6%) i mieszka w nich 6% ludności wiejskiej. **Z tego 10 znajduje się na obszarze województwa wielkopolskiego, w których mieszka 15% jego ludności.** Są to gminy pierwszego pierścienia wokół stolic regionalnych oraz pojedyncze gminy w przypadku miast średniej wielkości. **W województwie wielkopolskim typ ten, poza otoczeniem Poznania, od IV etapu pojawił się też w innej części regionu (gmina Nowy Tomyśl).** Istnienie gmin tego typu wynika głównie z „rozlewania” się miast poza granice ich obszarów administracyjnych. Miejscowości w tych gminach często utraciły swoje pierwotne wiejskie cechy, stając się dzielnicami mieszkaniowymi miast. Gminy tego typu rozwijają też funkcje usługowe związane z gospodarką miejską, takie jak magazyny, centra handlowe i inne podobne obiekty. Rola rolnictwa w gminach tego typu zmniejsza się lub przekształca w produkcję żywności kierowaną głównie na rynek miejski. W wyniku migracji ludności z centrów miast, szczególnie zamożnej i dobrze wykształconej, gminy te nie tylko cieszą się dobrą sytuacją lokalnego budżetu, ale także budżetów gospodarstw domowych. **Uogólniając, obszary wiejskie**

**gmin typu 7. rozwijają funkcje mieszkalne i usługowe, a redukcja tradycyjnych funkcji wiejskich, w tym rolnictwa, jest tu zaawansowana.** Stąd relatywnie najkorzystniejsza ocena wszystkich komponentów dotyczy właśnie tego typu (za wyjątkiem oceny sektora rolniczego).

Mimo, że procedura typologiczna służyła do poszukiwania zbiorów jednostek o podobnej strukturze cech decydujących o rozwoju a nie oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, wydzielone typy gmin układają się hierarchicznie pod względem zaawansowania procesów rozwojowych. Upraszczając można powiedzieć, że najmniej zaawansowane w rozwoju są gminy typu 1, najsilniej – typu 7. Potwierdzają to dane przedstawione w tabeli 4.2., w której zbiory typologiczne dla województwa wielkopolskiego zestawiono z klasami poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

**Tabela 4.2. Struktura pomiaru poziomu społeczno-gospodarczego według wyróżnionych typów gmin w województwie wielkopolskim (w %)**

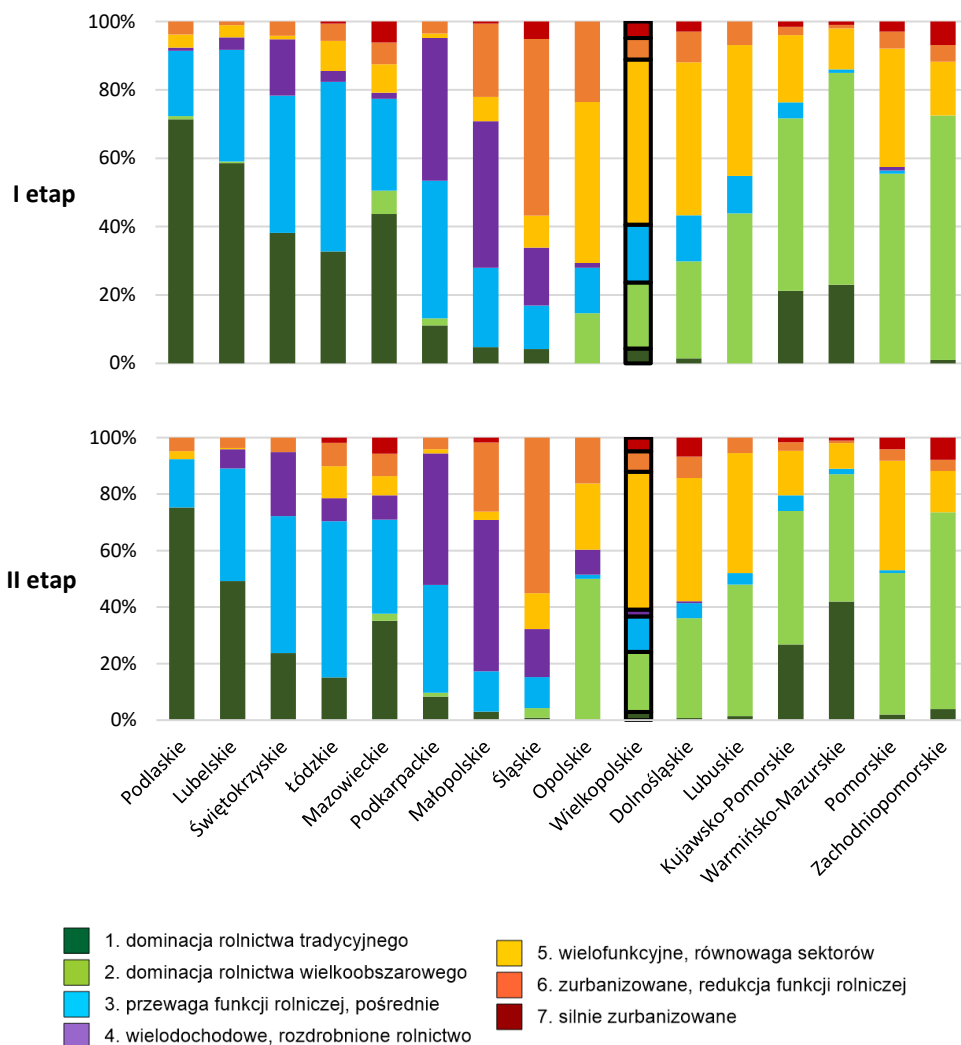
| Typ/klasa oceny PRSG | Liczba gmin w typie | bardzo niska | niska | przeciętna | wysoka | bardzo wysoka |
|----------------------|---------------------|--------------|-------|------------|--------|---------------|
| 1                    | 6                   | 6            |       |            |        |               |
| 2                    | 44                  |              | 6     | 25         | 13     |               |
| 3                    | 26                  |              | 13    | 13         |        |               |
| 4                    | 5                   |              |       | 3          | 2      |               |
| 5                    | 101                 |              |       | 7          | 51     | 43            |
| 6                    | 15                  |              |       |            |        | 15            |
| 7                    | 10                  |              |       |            |        | 10            |

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2022.

W ciągu 10 lat w strukturach społeczno-gospodarczych na polskiej wsi zaszły pewne zmiany. W przypadku niektórych gmin zmieniły się typy, do których uprzednio zaliczył je zastosowany model statystyczny; korekcie uległa też charakterystyka typów. Szczegółowo procesy te zostały opisane w opublikowanym w 2023 r. *Monitoringu rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV* (Stanny i in. 2023). Analiza tych zmian może posłużyć do interpretacji tego, co się wydarzyło w okresie dzielącym etapy I i IV w zakresie zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich w województwie wielkopolskim. Można przyrzeć się tym zmianom z dwóch perspektyw: (1) jak zmieniła się struktura typów w regionach administracyjnych kraju w relacji do zmian w województwie wielkopolskim oraz (2) jak ewoluowała struktura społeczno-gospodarcza na obszarach wiejskich Wielkopolski (czyli jak kształtowały się „strumienie przepływu” gminy pomiędzy typami rozwoju obszarów wiejskich).

Analizując zmianę struktur społeczno-gospodarczych w podziale na województwa w latach 2010–2019 (rysunek 4.3.), łatwo zauważyć, że struktura gmin według typów jest inna w każdym z nich. Można wyróżnić regiony, które w relatywnie znacznym stopniu zmieniły proporcje zdiagnozowanych typów rozwoju obszarów wiejskich. Są to głównie województwa Polski centralnej, w których zmniejszył się udział gmin typu 1. na rzecz typu 3., wykazującego się redukcją funkcji rolniczej (nie zastępuje się jej tam jednak funkcjami pozarolniczymi). Trwałość

tej sytuacji spowodowała, że ocena stopnia dezagraryzacji struktury gospodarczej gminy spadła poniżej przeciętnej dla obszarów wiejskich w kraju. Pozostałe komponenty rozwoju również zostały ocenione poniżej średniej krajowej.



**Rysunek 4.3. Udział procentowy gmin według typów struktury rozwoju w województwach**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014 i MROW 2022.*

Uwagę zwraca także zmiana proporcji typów gmin w województwie warmińsko-mazurskim. Kilka takich gmin pojawiło się także na Pomorzu Środkowym (w województwie zachodniopomorskim). Należy mieć na uwadze, że jest to tzw. obszar popegeerowski. Ich charakter zmienia się z rolnictwa wielkoobszarowego (typ 2.) na rolnictwo o charakterze rodzinnym (typ 1.). Ten fakt interpretujemy jako wyhamowanie, a nawet regres procesów koncentracji w rolnictwie. Relatywnie słabną tam oceny dostępności przestrzennej, aktywności społecznej mieszkańców oraz zamożności i spójności społecznej. Zaobserwowanym zmianom



towarzyszy dalsze pogorszenie się struktur demograficznych, a zatem dostrzec można wyludnianie się wsi i starzenie się społeczeństwa. Nie pozostaje to bez wpływu na zasobność finansową gmin, zmniejszanie liczby i jakości usług dostępnych dla mieszkańców wsi itp.

Najbardziej stabilny rozkład typów rozwoju obszarów wiejskich wykazywało województwo zachodniopomorskie. Przykład tego województwa dowodzi, że pomimo podobnej genezy, ukształtowanej w wyniku transformacji systemowej (likwidacji rolnictwa uspołecznionego) ewolucja struktur społeczno-gospodarczych może mieć zróżnicowane ścieżki. Czynnikiem różnicującym jest tu siła rozwoju funkcji pozarolniczych, korzystniejsza na Pomorzu Zachodnim. Podkreślamy ten fakt, gdyż gminy położone w północnej części Wielkopolski wykazują charakter rozwoju spójny z typem obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego (podobna historyczna ścieżka przemian, związana z uspołecznieniem gospodarki rolnej w okresie PRLu). W tej części regionu dominują gminy typu 2. (rolnictwa wielkoobszarowego), koncentrując 2/3 gmin tego typu zidentyfikowanych w województwie wielkopolskim. Zaobserwowane zmiany potwierdzają zależność, że silny sektor rolniczy potrzebuje dobrze rozwiniętych funkcji pozarolniczych. Bez nich (co pokazuje przykład gmin w województwie warmińsko-mazurskim) pogłębiają się niekorzystne procesy demograficzne, a gminy popadają w spiralę negatywnego rozwoju, aż w końcu mogą utracić „masę krytyczną”, której odzyskanie będzie bardzo trudne.

Stabilność rozkładu typów w województwie wielkopolskim zaburzona została wyhamowaniem procesu dezagraryzacji lokalnych struktur gospodarczych we wschodniej części regionu. Dokładnie w gminach na styku granic powiatu konińskiego, kolskiego i tureckiego (gminy: Krzymów, Władysławów) o wielofunkcyjnej charakterystyce w 2010 roku, dekadę później identyfikujemy typ opisany jako gminy „wielodochodowe, z rozdrobnionym rolnictwem”. Jednak, co bardzo istotne, zidentyfikowany proces wzrostu roli rolniczych źródeł utrzymania przez ludność wiejską jest najprawdopodobniej pozorny. Można założyć, że zmiany w tych gminach są związane z rozwojem funkcji podmiejskich miasta Konina, jak i nabywaniem ziemi z założeniem przekształcenia gruntów rolnych na cele nierolnicze. Potwierdzają to zmiany we wzroście liczby działek rolnych (dalsze rozdrabnianie) oraz spadek wielkości średniej powierzchni gospodarstwa rolnego (patrz rys. 2.37. i 2.40.). Ogólnie ta część regionu jest nietypowa także ze względu na dynamiczne procesy uprzemysłowienia przestrzeni i rozwoju funkcji miejskich.

Przykład opisanej sytuacji dowodzi, że zmiany wewnętrznych struktur gmin, mogą spowodować, że dana gmina zacznie odzwierciedlać cechy charakterystyczne dla innego typu niż dotychczasowy. Choć zostało wyodrębnionych siedem typów gmin na podstawie dominujących kombinacji opisujących różne struktury rozwoju, to w toku tego procesu poszczególne składowe rozwoju mogą ulec znaczącym zmianom. Dlatego gmina, która pierwotnie znajdowała się w jednym typie, w miarę ewolucji społeczno-gospodarczej, może „przepląnąć” do innego typu, ponieważ relacje między poszczególnymi elementami jej rozwoju mogą ulec zmianie na tyle istotnej, że będzie ona lepiej odzwierciedlać wzorzec charakterystyczny dla innego typu gminy. To zjawisko odzwierciedla dynamiczny charakter rozwoju społeczno-gospodarczego, który może prowadzić do ewolucji i zmiany struktur gmin zarówno w czasie, jak i w przestrzeni (tab. 4.2. rys. 4.4.).

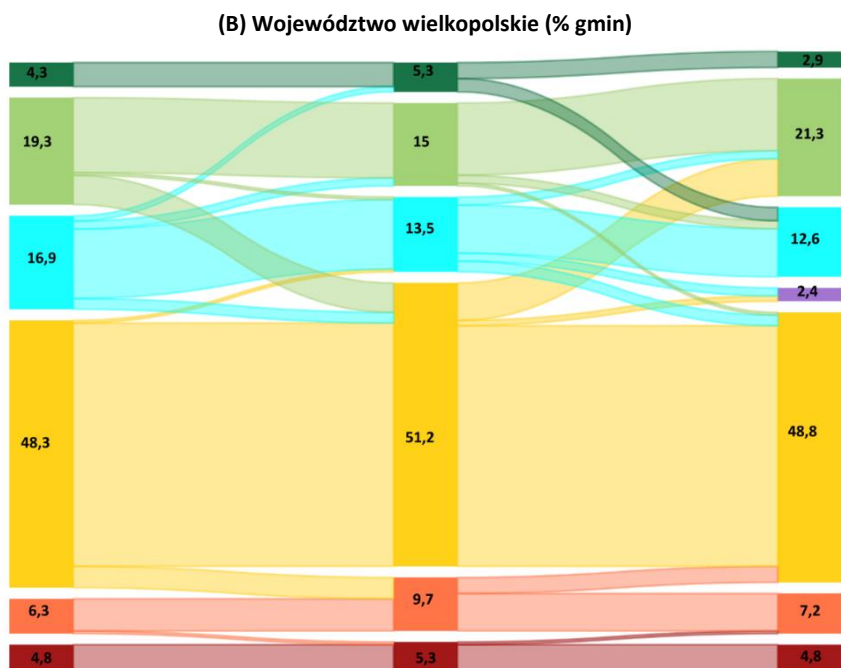
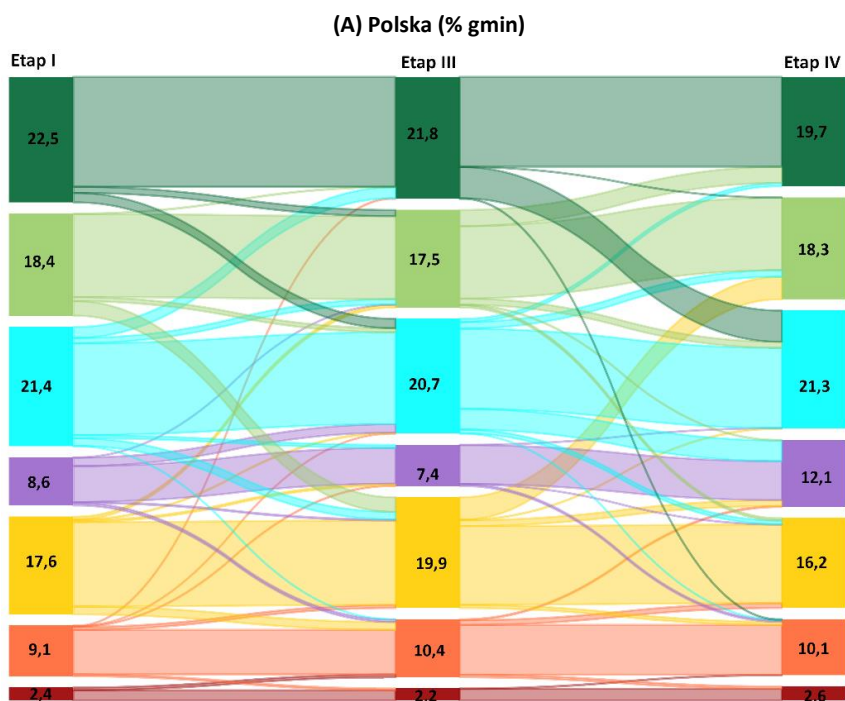
**Tabela 4.3. Udział gmin w typach obszarów wiejskich w badaniach MROW w Polsce i w województwie wielkopolskim**

| Typy                                                                                     | ETAPY BADAŃ (dane w %) |                       |                      |                     |                       |                      |
|------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-----------------------|----------------------|---------------------|-----------------------|----------------------|
|                                                                                          | POLSKA                 |                       |                      | WOJ. WIELKOPOLSKIE  |                       |                      |
|                                                                                          | MROW I<br>(2010 r.)    | MROW III<br>(2015 r.) | MROW IV<br>(2019 r.) | MROW I<br>(2010 r.) | MROW III<br>(2015 r.) | MROW IV<br>(2019 r.) |
| Typ 1 – gminy z dominacją rolnictwa tradycyjnego                                         | 22,5                   | 21,8                  | 19,7                 | 4,3                 | 5,3                   | 2,9                  |
| Typ 2 – gminy z dominacją rolnictwa wielkoobszarowego                                    | 18,4                   | 17,5                  | 18,3                 | 19,3                | 15                    | 21,3                 |
| Typ 3 – gminy z przewagą funkcji rolniczej, pośrednie                                    | 21,4                   | 20,7                  | 21,3                 | 16,9                | 13,5                  | 12,6                 |
| Typ 4 – gminy z rozdrobnionym rolnictwem i wielodochodowymi źródłami utrzymania ludności | 8,6                    | 7,4                   | 12,1                 | 0                   | 0                     | 2,4                  |
| Typ 5 – gminy wielofunkcyjne, z równowagą sektorów                                       | 17,6                   | 19,9                  | 16,2                 | 48,3                | 51,2                  | 48,8                 |
| Typ 6 – gminy podmiejskie ze zredukowaną funkcją rolniczą                                | 9,1                    | 10,4                  | 10,1                 | 6,3                 | 9,7                   | 7,2                  |
| Typ 7 – gminy silnie zurbanizowane                                                       | 2,4                    | 2,2                   | 2,6                  | 4,8                 | 5,3                   | 4,8                  |

Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, MROW 2018 i MROW 2022.

Badania nad zmianami struktury gospodarczej, a co za tym idzie modelu rozwoju na wsi w analizowanym okresie (2010-2019) ujawniły zróżnicowany przebieg tych procesów w pierwszej i drugiej połowie dekady (2010-2015 i 2015-2019). Choć analizowany okres jest stosunkowo krótki, a zmiany strukturalne na obszarach wiejskich zazwyczaj zachodzą powoli, to warto poddać analizie zidentyfikowane zmiany. Można przypuszczać, że są one wynikiem różnej polityki gospodarczej prowadzonej w tych okresach. Jednakże stwierdzenie, czy zmiany te są wynikiem wcześniejszej polityki, która ujawnia się z opóźnieniem, czy też są konsekwencją bieżących działań, wykracza poza zakres badania MROW.

Warto zauważyć, że w obu podokresach, zarówno w kraju, jak i w województwie wielkopolskim, zmniejszała się liczebność (i udział) gmin zaliczonych do typu 1., najbardziej niekorzystnego pod względem charakterystyk badanych komponentów. Jednostki charakteryzujące się relatywnie zaawansowanym rozwojem wielofunkcyjnym (typ 5.) w pierwszym podokresie (do 2015 r.) zwiększały swoją liczebność (w Wielkopolsce przekroczyły w 2015 r. 50%), a w drugim ją zmniejszały. Co więcej, to zmniejszenie było na tyle istotne, że w całym dziesięcioleciu zmniejszyła się liczebność gmin w kraju charakteryzujących się zaawansowaną wielofunkcyjnością struktury gospodarczej. Prawdopodobnie ta jednak w mniejszym stopniu dotyczyła Wielkopolski, gdzie udział gmin tego typu w IV etapie badania pozostał nieznacznie wyższy niż w etapie I.



Liczby wyrażone w procentach, oznaczające udział gmin w danym typie w liczbie gmin ogółem

**Rysunek 4.4. Wykres „przepływów” między typami według MROW 2014 (etap I), MROW 2018 (etap III) i MROW 2022 (etap IV) w Polsce i w województwie wielkopolskim**

*Źródło: opracowanie własne – baza danych MROW 2014, MROW 2018 i MROW 2022.*

Jednostki określane jako typ 3. (z przewagą funkcji rolniczej, pośrednie), wypełniające przestrzeń między gminami typu 1. (położonymi najczęściej na obszarach peryferyjnych) a obszarami wiejskimi typów 6. i 7. (opierającymi swój rozwój na niewielkiej odległości od rynków miejskich), stanowią obecnie najliczniejszą zbiorowość w kraju, natomiast w województwie wielkopolskim – trzecią najliczniejszą po typach 5. i 2. W pierwszej połowie dekady ich liczebność w kraju się zmniejszyła, ale w drugiej połowie ponownie wzrosła. Jednak w województwie wielkopolskim ten efekt „odbicia” nie nastąpił, co poskutkowało tym, że w ciągu dekady udział gmin w tym typie zmalał o ponad 4 p.p.

Na uwagę zasługuje także łączny udział gmin typów 6. i 7. (podmiejskich i zurbanizowanych). W pierwszej połowie analizowanej dekady ich liczebność wzrosła, a wpływ bliskości miasta stanowił istotny czynnik rozwoju obszarów wiejskich. W drugiej połowie ich łączna liczebność właściwie nie wzrastała, ale część gmin typu 6. „przepłynęła” do typu 7., a zatem wzrósł poziom zurbanizowania części gmin podmiejskich. Typ 6. był zasilany przede wszystkim przez gminy typu 5. (wielofunkcyjnego) – i to głównie w pierwszej połowie dekady. Dla Wielkopolski charakterystyczny jest niższy od średniej w kraju udział gmin w typie 6. (o 3 p.p.), za to prawie dwukrotnie wyższy udział gmin najbardziej zurbanizowanych (typu 7.). Wyniki omówionych wyżej analiz zostały przedstawione na rysunku 4.4. w ujęciu ogólnokrajowym oraz dla województwa wielkopolskiego. Grubość prostokątów, ułożonych poziomo, odzwierciedla liczebność poszczególnych typów, natomiast grubość wstęg obrazuje skalę przemieszczeń między tymi typami.

## 5. Najważniejsze wnioski z analizy składowych rozwoju społeczno-gospodarczego

### Dostępność przestrzenna

Mediana odsetka sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni, zarówno w kraju, jak i w województwie wielkopolskim od 2010 r. wynosi 100%. Jednak wciąż są sołectwa, do których droga takiego typu nie dociera – urzędy gmin w województwie zaraportowały o 36 takich sołectwach, w porównaniu do 51 jakie wskazano dekadę wcześniej. Miejscowości te zlokalizowane są na terenie całej centralnej i północnej części województwa, z największym skupiskiem na zachodnim krańcu (powiaty międzychodzki i nowotomyski). Aż 9 na 10 samochodów jeżdżących po drogach Wielkopolski to samochody starsze niż 10 lat. Mieszkańcy gmin najbardziej oddalonych od stolicy województwa posiadają stosunkowo najstarsze samochody, jednak tu zgodnie z oczekiwaniem, dynamika przyrostu jest najniższa ze względu na duże nasycenie starymi samochodami już w 2010 r.

Gminy wielkopolskie w badanych latach częściej traciły pozycje względem innych jednostek w szeregu, osiągając ocenę miary dostępności przestrzennej raczej poniżej przeciętnej w kraju. Bardzo wysokie oceny syntetyczne uzyskały gminy głównie powiatu poznańskiego. Oceny bardzo niskie uzyskały przede wszystkim obszary położone poza głównymi szlakami komunikacyjnymi, ale także najbardziej peryferyjnie zlokalizowane.

### Stopień dezagrarnizacji gospodarki lokalnej

W województwie wielkopolskim proces dezagrarnizacji jest relatywnie bardziej zaawansowany niż w innych regionach kraju. Jednak zauważamy, że zmiany w zakresie tej składowej zachodzą powoli – w ciągu dekady gminy w niewielkim stopniu zmieniły swoje pozycje w szeregu.

Nie jest zaskoczeniem, że wewnątrz województwa najsilniej gospodarka pozarolnicza rozwija się na terenach wokół Poznania. Biorąc pod uwagę skalę całego kraju Poznań jest jednym z tych miast, wokół których kształtuje się silna i rozległa strefa podmiejska powiązana gospodarczo, w tym przez rynek pracy, z miastem pełniącym funkcje stolicy regionu. Zwraca uwagę fakt, że wschodnia część województwa, w przybliżeniu odpowiadająca terenom, które przed I wojną światową znajdowały się na obszarze zaboru rosyjskiego, ma sferę pozarolniczą gospodarki słabiej rozwiniętą niż reszta województwa. Poziom rozwoju gospodarczego tego obszaru jest podobny do tego jaki występuje w Polsce centralnej i wschodniej, a więc słabiej gospodarczo rozwiniętej i o podobnej historii. Jednak biorąc pod uwagę okres analizowanej dekady, dynamika korzystnych zmian w tym subregionie jest stosunkowo wysoka. Zauważyć warto, że zmniejsza się udział emerytów utrzymujących się z KRUS (z 35% do 25%), a wzrasta udział podmiotów pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych (dynamika wzrostu wyniosła 20%).

## **Charakterystyka funkcji rolniczej**

Niemal co trzeci rolnik w Wielkopolsce jest tzw. młodym rolnikiem (ma 40 lat i mniej). Region ma statystycznie młodszych rolników niż średnio w kraju. Jednak nieunikniony jest spadkowy trend tej wartości. Proces ten jest zgodny z trendami europejskimi, gdzie udział młodych rolników jest niższy niż w Polsce. Średni obszar gospodarstwa rolnego w województwie wielkopolskim w niewielkim stopniu zmieniał się, z dominującą tendencją do zmniejszania się. Był jednak wyższy od średniego obszaru gospodarstwa w całym kraju. Średnia wielkość działki rolnej w Wielkopolsce przekracza 2 ha, podczas gdy w kraju to około 1,3 ha. Również pod względem rozłogu gruntów rolniczych sytuacja w województwie wielkopolskim jest korzystniejsza niż średnio w kraju i ulega dalszej poprawie.

Jeżeli przy ocenie sektora rolnego pominiemy te województwa Polski północno-zachodniej, gdzie na majątku byłych PGR-ów powstały gospodarstwa silnie ekonomicznie, towarowe, nowoczesne, to wśród pozostałych województw w których dominują gospodarstwa rodzinne, województwo wielkopolskie charakteryzuje się korzystnym poziomem rozwoju funkcji rolniczej. Zdecydowana większość gmin w województwie, bo aż 65% została oceniona wysoko i bardzo wysoko pod kątem rozwoju funkcji rolniczych. Gminy te położone są niemal wyłącznie w zachodniej części regionu.

## **Sektor pozarolniczy**

Wszystkie zmienne diagnostyczne wykazują wyższy poziom wielofunkcyjności gmin wielkopolskich w porównaniu z resztą kraju. Dwa zjawiska dotyczące rozwoju sektora pozarolniczego na terenach wiejskich województwa wielkopolskiego zasługują na szczególną uwagę. Pierwszym z nich jest widoczna zmiana dokonująca się w układzie przestrzennym. O ile część wschodnia województwa, wykazywała słabszy rozwój pozarolniczych działów gospodarki jeszcze kilkanaście lat temu, to dostrzec można pewne symptomy tendencji do wyrównywania się poziomu rozwoju na terenie całego województwa. Drugim zjawiskiem jest bardzo silne i rozległe przestrzennie oddziaływanie Poznania na tereny wiejskie położone w jego pobliżu. Poznań jest jednym z kilku miast w Polsce o najbardziej rozległej strefie obszarów podmiejskich, pod tym względem może być porównywany w kraju tylko z Warszawą.

Województwo wielkopolskie jest najlepiej ocenionym regionem w kraju pod kątem poziomu rozwoju sektora pozarolniczego. Zauważalne jest, że w ciągu dekady gminy częściej awansowały w szeregu niż traciły swoją pozycję.

## **Lokalne finanse publiczne**

Samorządy lokalne wokół Poznania mają największą autonomię finansową wyrażoną udziałem dochodów własnych w dochodach ogółem, chociaż ich zasięg przestrzenny zmniejszył się od 2010 roku. Samorządy na północy województwa oraz na jego wschodzie są bardziej uzależnione od transferów z zewnątrz. Mediana dochodów gminy z PIT i CIT na mieszkańca wzrosła od 2010 r. w Wielkopolsce ponad dwukrotnie i wyniosła o ok. 100 zł więcej niż

przeciętnie w Polsce. Rozkład przestrzenny miary opisać można za pomocą znanej prawidłowości, zgodnie z którą najwyższe wartości odnotowują gminy położone w pobliżu Poznania i miast – które przed 2000 rokiem miały status miast wojewódzkich, a najniższe gminy zlokalizowane na peryferiach. W związku z uzyskanymi dochodami podatkowymi w 2019 roku 10 gmin wielkopolskich było płatnikami "Janosikowego" (na 84 w kraju), a 144 otrzymały część wyrównawczą subwencji ogólnej (na 1750 w kraju). Dwa powiązane wskaźniki wydatków lokalnych – udział środków na finansowanie projektów unijnych w dochodach ogółem i udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem – wykazał tendencję spadkową w minionej dekadzie. Wartości te były nieco niższe w Wielkopolsce niż średnio w całym kraju, ale nie odnotowano wyraźnej zależności przestrzennej dla obu wskaźników.

Województwo wielkopolskie wypada korzystnie w porównaniu do kraju pod względem syntetycznej miary. Gminy z tego regionu znajdowały się zazwyczaj wysoko w rankingu, a gminy z niższymi pozycjami częściej notowały awanse niż spadki w porównaniu do innych jednostek w zestawieniu.

### **Problematyka demograficzna**

Udział ludności wiejskiej w Wielkopolsce istotnie zwiększył się w ostatnich 20 latach z 43% do 47%, co oznacza spadek wskaźnika urbanizacji. Liczba ludności wiejskiej w województwie wynosiła w 2004 1437,44 tys. i w 2022 1631,62 tys. Warto dodać, że obecnie zarówno na wsi jak i w mieście województwa wielkopolskiego przyrost naturalny jest dodatni, a na kształtowanie się proporcji ludności miejskiej i wiejskiej wpływ mają poza nim ruchy migracyjne oraz korekty podziału administracyjnego. W okresie, którego dotyczą badania korekty te związane były z uzyskaniem statusu miasta przez cztery miejscowości (Jaraczewo, Opatówek, Chocz i Dobrzyca), a w konsekwencji zmiany statusu gmin na wiejsko-miejskie.

W minionej dekadzie przyspieszył proces starzenia się populacji wiejskiej w kraju, proces ten jest jednak w województwie wielkopolskim relatywnie słabiej zaawansowany. Starzenie się ludności nie jest równomierne na terenie województwa, relatywnie najmłodsze demograficznie gminy są wokół Poznania, a najstarsze - na obrzeżach województwa. Fakt, że obszary podmiejskie są zasilane przez migrantów (głównie ludzi młodych) sprawia, że wskaźnik feminizacji w grupie wieku 25-34 lata jest relatywnie tam wysoki, a względnie duża liczba potencjalnych matek wpływa na wyższy niż w innych częściach regionu wskaźnik urodzeń i bardziej korzystny wskaźnik relacji dzieci-starzy. Wielkopolska osiąga najkorzystniejsze wartości wskaźnika przyrostu naturalnego, jak i dynamiki demograficznej. W relacji do innych województw, pod względem sytuacji demograficznej w województwie obserwujemy generalnie korzystniejszą ocenę procesów demograficznych.

### **Stopień zrównoważenia rynku pracy**

Województwo wielkopolskie znane jest z niskiego bezrobocia na tle innych regionów kraju. Odsetek bezrobotnych wśród ludności produkcyjnej w gminie przeciętnie dla województwa wyniósł 2,2% (w kraju 4,1%), trzykrotnie mniej niż dekadę wcześniej. Te z najwyższymi



wartościami to gminy zlokalizowane w północnej części regionu (obszar popegeerowski) oraz wschodniej (obszar restrukturyzowanego przemysłu w powiecie konińskim). Również w województwie odnotowujemy korzystniejszą sytuację w porównaniu z resztą kraju pod względem starości zasobów pracy. Substytutem miary zatrudnienia w rolnictwie jest odsetek ubezpieczonych na koniec roku w funduszu społecznym dla rolników na 100 hektarów użytków rolnych. Generalnie wskazuje on, że im większe rozdrobnienie tym większe wartości przyjmuje wskaźnik. W Wielkopolsce zatrudnienie w rolnictwie jednak było niższe niż przeciętnie w Polsce. Co więcej zauważalna jest tendencja stopniowego zmniejszania zatrudnienia w tym sektorze w ciągu minionej dekady na obszarze całego województwa. Jest to charakterystyczny proces dla gospodarek lokalnych, w których postępuje proces dezagrarnizacji lokalnej struktury gospodarczej – pożądaną z perspektywy rozwoju obszarów wiejskich. Najwyższym udziałem zatrudnienia rolniczego charakteryzują się gminy we wschodniej części województwa, w przybliżeniu odpowiadając terenom, które przed I wojną światową znajdowały się na obszarze zaboru rosyjskiego.

Poznań jako stolica regionalna, na tle pozostałych 15 regionów w Polsce ma najbardziej rozległą strefę oddziaływania na rynek pracy na wsi. Potwierdza to także wskaźnik atrakcyjności migracyjnej, który najkorzystniejsze wartości osiąga w gminach powiatu poznańskiego, gdzie proces suburbanizacji jest intensywny, a w sąsiedztwie Poznania zlokalizowany jest najbardziej chłonny rynek pracy. I choć gminy Wielkopolski odznaczają się atrakcyjnością migracyjną ponadprzeciętną w kraju, to w regionie widoczne jest zjawisko polaryzacji wewnątrzregionalnej. W grupie gmin o najniższej ocenie stopnia zrównoważenia rynku pracy w województwie znalazły się jednostki położone głównie peryferyjnie na styku granic regionalnych od strony północno zachodniej (granica z woj. zachodniopomorskim i lubuskim) oraz południowo-wschodniej (granica z woj. łódzkim).

Ponadprzeciętne wyniki województwa widoczne w analizie wskaźników empirycznych znajdują potwierdzenie w syntetycznej mierze w zakresie stopnia zrównoważenia rynku pracy. Wielkopolska jest w tym kontekście liderem w kraju. Aż 74% gmin otrzymało wysoką i bardzo wysoką ocenę tej składowej.

### **Problematyka edukacyjna**

Na polskiej wsi poziom wykształcenia mieszkańców ulega ciągłej poprawie. Dzięki danym spisowym można prześledzić rewolucyjną przemianę edukacyjną na przestrzeni 20 lat. W 2002 r. wykształcenie wyższe na wsi posiadało jedynie 4,3% mieszkańców<sup>40</sup>, podczas gdy w 2021 było to już 16,6%. Ze względu na brak informacji o strukturze wykształcenia ludności na poziomie gminy przyjęto, że odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim odzwierciedla preferencje wśród mieszkańców gminy dotyczące wagi wykształcenia w stratyfikacji społecznej. W rozkładzie przestrzennym tego zjawiska dostrzegalna jest prawidłowość oparta na osi wschód-zachód, przy czym wyższe wartości wskaźnika charakterystyczne są dla gmin na zachodzie regionu.

---

<sup>40</sup> Badaniom podlegała grupa osób powyżej 13 lat.

Prognozy demograficzne dla kraju zapowiadają, że u progu trzeciej dekady XXI wieku – wobec stanu obecnego - będziemy mieli o 22% mniej dzieci w przedszkolach. Natomiast w okresie najbliższych pięciu lat populacja uczniów w szkole podstawowej zmniejszy się ok. o 16%. Przeprowadzone w ramach MROW analizy wskazują, że w woj. wielkopolskim z uwagi na wyższe udziały obu grup wieku w populacji regionu, procesy te nie będą aż tak głębokie. Z edukacji przedszkolnej w województwie korzysta średnio 80% dzieci wiejskich, zaś dla kraju wartość ta wynosi 75%. W przeciągu drugiej dekady wskaźnik ten wzrósł w regionie o prawie 22 p.p.<sup>41</sup>. Podobnie jak w całej Polsce, na obszarach wiejskich województwa w przeciągu dekady nastąpiło zmniejszenie wskaźnika skolaryzacji brutto w szkole podstawowej. Oznacza to, że coraz więcej dzieci uczęszcza do szkół w miastach.

Pod względem problematyki edukacyjnej gminy woj. wielkopolskiego nie wyróżniają się, większość z nich plasuje się w grupie przeciętnej oceny dla obszarów wiejskich w kraju.

### **Aktywność społeczna**

Województwo wielkopolskie pod kątem oceny syntetycznej miary aktywności społecznej jest zaraz po województwie śląskim i małopolskim na podium najaktywniejszych społecznie regionów. Ponad 60% gmin w województwie charakteryzuje się wysoką oraz bardzo wysoką oceną w zakresie tej miary.

Mediana frekwencji wyborczej w województwie wielkopolskim w wyborach samorządowych w 2018 roku wyniosła 56,4% i była nieznacznie wyższa niż mediana tego wskaźnika dla kraju. W wyborach prezydenckich w 2019 r. wartość analogicznego wskaźnika w województwie była wyższa niż w wyborach lokalnych (również nieznacznie wyższa niż w kraju). Stopień zaangażowania ludzi w działalność stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji społecznych w województwie wielkopolskim jest powyżej mediany dla kraju. Największą aktywność wykazują mieszkańcy północno-zachodniej oraz południowej części regionu. Natomiast upodmiotowienie wsi poprzez aktywność lokalnych grup działania jest relatywnie niższe niż przeciętnie w kraju, zanotowano nawet spadek zaangażowania społecznego w ciągu dekady. Mieszkańcy wsi wielkopolskiej wykazują się relatywnie wysoką gotowością do wspierania organizacji pożytku publicznego. W 2010 roku co piąty podatnik zdecydował się na taką formę wsparcia, natomiast dekadę później już częściej niż co drugi. W Polsce w 2010 roku był to co trzeci podatnik, a w 2019 roku już prawie co drugi. Rozkład tego wskaźnika wyraźnie powiela model centrum-peryferie, czyli im bliżej głównego ośrodka regionalnego tym wyższa wartość wskaźnika.

### **Spójność i zamożność społeczności lokalnej**

Mieszkańcy województwa wielkopolskiego byli i są przeciętnie bardziej zamożni niż mieszkańcy całego kraju. W ciągu dekady średni roczny dochód podatnika PIT wzrósł o 78%. Rozkład

---

<sup>41</sup> Jest to także wynik zmian w przepisach prawnych w 2017 r. nakładających na gminy obowiązek zapewnienia wszystkim dzieciom dostępu do usług przedszkolnych.

przestrzenny poziomu zamożności wyraźnie nawiązuje do rozkładu centrum-peryferie. Najniższe wartości wskaźnika widoczne są na wschodnich krańcach regionu. Wychodząc z założenia, że lepsze wyniki w nauce i większe perspektywy rozwoju osiągają uczniowie z bardziej zamożnych rodzin, sprawdzono wyniki z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego. Przeciętny uczeń wielkopolskiej szkoły wypadł nieco gorzej w egzaminie niż przeciętny uczeń w kraju. Najkorzystniejsze wyniki w regionie uzyskali uczniowie z gmin pierwszego pierścienia okalającego Poznań. Pewnym przybliżeniem spójnego społeczeństwa oraz występowania ewentualnego wykluczenia niektórych grup w zakresie technologicznym może być dostęp do usług łączności cyfrowej. Z danych Urzędu Komunikacji Elektronicznej wynika, że dostęp do internetu o przepustowości co najmniej 30 mb/s miało 50% budynków w gminach miejsko-wiejskich oraz 48,6% w gminach wiejskich. Jest to znacznie lepszy wynik niż przeciętnie w kraju, analogicznie było to 43% budynków w gminach miejsko-wiejskich i 30% w gminach wiejskich. Spójność społeczności lokalnej rozumiana w wymiarze socjalnym jest w regionie korzystniejsza niż przeciętnie w Polsce. Zarówno odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej jak i poziom długookresowego bezrobocia jest niższy niż wartość mediany dla kraju.

W zakresie oceny syntetycznej „spójność i zamożność” województwo wielkopolskie wypada bardzo korzystnie w skali kraju, dwie na trzy gminy uzyskują wysoką lub bardzo wysoką ocenę. Niskie i bardzo niskie oceny są charakterystyczne dla gmin zlokalizowanych we wschodniej i północnej części województwa.

### **Elementy warunków mieszkaniowych**

W województwie wielkopolskim odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania jest wyższy niż statystycznie w kraju. Choć sytuacja ta w badanym okresie systematycznie się poprawiała, to wciąż co czwarte mieszkanie w regionie nie dysponowało tym udogodnieniem. Zwiększał się także odsetek mieszkań stale wyposażonych w ustęp spłukiwany, osiągając 92%, ale przeciętnie w kraju dynamika przemian w tym zakresie była zdecydowanie wyższa (efekt bazy uwarunkowany historycznie). Przeciętna wielkość mieszkania przypadająca na jedną osobę jest w Wielkopolsce nieznacznie niższa od mediany dla kraju, ale systematycznie rośnie. Ocena w zakresie elementów warunków mieszkaniowych skonstruowana na bazie opisanych wskaźników jest dla województwa wielkopolskiego, w porównaniu do pozostałych województw, relatywnie korzystna. Klasy ocen wysokiej i bardzo wysokiej dotyczą 70% gmin regionu. Poszukując jednak różnicowań wewnątrzregionalnych uwidacznia się układ policentryczny, w którym relatywnie najlepsze warunki mieszkaniowe panują w szerokim pierścieniu gmin okalających Poznań i pozostałe średnie miasta. Na tym tle wyróżnia się także wspomniany wcześniej pas gmin zlokalizowanych przy południowo-zachodniej granicy regionu. Z kolei relatywnie najgorsze warunki mieszkaniowe panują w całej wschodniej części województwa.

# Wnioski

Przedstawione badania obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego w drugiej dekadzie XXI wieku pokazują, że:

1. główną determinantę rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich stanowi aktualnie renta lokalizacyjna gminy, dostępności rynków miejskich, a zwłaszcza rynku pracy, dużych miast (przede wszystkim Poznania). Jest on jednym z kilku miast w Polsce (obok Warszawy, Wrocławia i aglomeracji obejmującej swoim zasięgiem Kraków i miasta Górnego Śląska), wokół których kształtuje się rozległa przestrzeń i dynamiczna pod względem gospodarczym i społecznym strefa podmiejska. Procesy gospodarcze związane są głównie z bliskością i dostępnością rynku miejskiego, natomiast na zjawiska społeczne duży wpływ wywiera fakt, że jest to obszar atrakcyjny migracyjnie, ściągający strumień napływu, w którym dominują ludzie młodzi, wykształceni, poszukujący atrakcyjnych miejsc do życia i pracy.
2. obecne struktury oraz dynamika procesów rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich są nadal w znacznym stopniu zależne od ich uwarunkowań historycznych. W dalszym ciągu widoczne są różnice wynikające z podziału rozbiorowego ziem, różnej przynależności państwowej w okresie dziewiętnastowiecznych zaborów i ich zróżnicowanego poziomu rozwoju. Obserwuje się także różnice związane z przebiegiem granic w okresie międzywojennym i ich przesunięciami w wyniku II wojny światowej. W województwie wielkopolskim, w jego obecnych granicach, występują obszary silnie zróżnicowane pod tym względem, zarówno należące w XIX wieku do zaboru pruskiego, jak i rosyjskiego, a także drobne jego fragmenty przed okresem rozbiorowym do Prus. W końcu mamy tu także część należącą do tzw. Ziemi Odzyskanych. W rezultacie oznacza to silne zróżnicowanie struktur zarówno gospodarczych, jak i społecznych.

Oba te zjawiska nie odbiegają od prawidłowości obserwowanych w całym kraju. Tu również rozwój obszarów wiejskich odbywa się z zachowaniem dwóch głównych porządków. Pierwszy oparty jest na osi centrum-peryferie, a drugi na osi wschód-zachód.

Niejednorodność strukturalna obszaru województwa w znacznym stopniu ma swoje korzenie w zróżnicowanej subregionalnie strukturze agrarnej. Wykazuje ona względnie silną inercję mimo zachodzenia takich procesów jak industrializacja, urbanizacja, przemiany w strukturze rodziny, upowszechnienie się wykształcenia ponadpodstawowego czy nasilenie procesów migracyjnych.

Większość obszaru województwa, tj. część centralna i zachodnia to tereny dawnego zaboru pruskiego, które w okresie międzywojennym znajdowały się w granicach II RP. Struktura agrarna w znacznym stopniu ukształtowana została tu w warunkach polityki gospodarczej prowadzonej przez Prusy. Dominującym typem gminy pozostaje ten wykazujący zrównoważenie sektorów rolniczego i pozarolniczego, a więc o rozwoju, który w polskich warunkach ma charakter wielofunkcyjny. Nie występuje on jednak w obszarze aglomeracji poznańskiej oraz na terenach

peryferyjnych wzdłuż wschodniej granicy jednostki. Obejmuje aż 49% wszystkich gmin, a więc w przybliżeniu co drugi mieszkaniec regionu żyje w gminie o charakterze wielofunkcyjnym. Charakterystyczne dla tego typu gmin jest relatywnie wysokie zaawansowanie rozwoju zarówno sektora rolniczego, jak i pozarolniczego. Średni obszar gospodarstw rodzinnych według posiadanej własności w tej części województwa często przekracza 15 ha, co w warunkach Polski oznacza gospodarstwo duże. Lokalne rynki pracy w tego typu gminach są dobrze rozwinięte. Pod względem wszystkich wyodrębnionych komponentów społeczno-gospodarczych, gminy wielofunkcyjne otrzymują oceny powyżej średniej lub w jej pobliżu, co oznacza, że ich rozwój jest harmonijny. Pomimo zaawansowania w rozwoju funkcji pozarolniczych, rolnictwo, choć malejąc w swoim udziale w strukturze społeczno-gospodarczej, przechodzi pożądany proces modernizacji.

Północna część regionu to tzw. Ziemie Odzyskane (powiat złotowski i pilski), często określane także jako obszary popegeerowskie. W gospodarce lokalnej istotną rolę odgrywa tu sektor rolny, a gospodarstwa są największe, jednak nie wykazują tendencji do dalszej koncentracji gruntów, a raczej do ich rozdrabniania. Gminy te skupione zostały w typie obszarów z dominacją rolnictwa wielkoobszarowego. Typ ten występuje także w zwartym obszarze na południowy-wschód od Poznania. Ogólnie w województwie zalicza się do niego 21% gmin zamieszkiwanych przez 14% mieszkańców regionu. Gminy tego typu charakteryzują się relatywnie wysokim udziałem dużych gospodarstw rolnych w strukturze użytków rolnych. Pamiętać jednak trzeba, że sektor rolnictwa wielkoobszarowego ma tu inną genezę niż na tzw. Ziemiach Odzyskanych, nie jest wynikiem zagospodarowywania ziem nienależących wcześniej do Polski, ale związany z reformą rolną i ówczesną polityką wobec dawnych gospodarstw dworskich.

Pomimo znaczącego udziału rolnictwa w lokalnej gospodarce, obserwuje się tu relatywnie korzystną sytuację demograficzną. Jednakże oceny kluczowych aspektów społecznych, w obszarach takich jak edukacja, zaangażowanie społeczne oraz spójność społeczna, plasują się poniżej średniej krajowej. Często obserwuje się tu także zjawisko bierności zawodowej oraz presję na pomoc socjalną.

Fragmenty wschodnie województwa (powiaty kolski, koniński, turecki i część kaliskiego oraz słupeckiego) stanowią tereny w XIX wieku znajdujące się pod zaborem rosyjskim. Pod wieloma względami ta część województwa wykazuje podobieństwo strukturalne z rejonem Polski centralnej, na przykład pod względem struktury agrarnej, średni obszar gospodarstwa w gminach tej części województwa nie przekracza 10 ha i w badanym w ramach MROW okresie nie wykazywał tendencji do powiększania się. Jednak ścieżki dezagraryzacji w tym rejonie przebiegały bardzo różnie, stąd pod względem struktury społecznej i gospodarczej to najbardziej niejednorodny obszar Wielkopolski. Są tu gminy wyludniające się, z dominacją rolnictwa tradycyjnego, położone peryferyjnie na granicy z województwem kujawsko-pomorskim, ale są i takie z rozdrobnionym rolnictwem i wielodochodowymi źródłami utrzymania gospodarstw domowych. Jest to na tyle złożony i nietypowy podregion, że ze względu na dynamiczne procesy uprzemysłowienia przestrzeni oraz funkcji miejskich, w trójkącie podmiejskim pomiędzy Koninem, Kołem a Turkiem w drugiej połowie badanej dekady gminy upodobały się strukturalnie do gmin, w których zanika funkcja rolnicza, a ludność utrzymuje się głównie z pracy

w zawodach nierolniczych. A więc pojawiają się tu gminy ewoluujące w kierunku wielodochodowości i rozdrobnienia rolnictwa (taki typ struktur występuje głównie w Polsce południowo-wschodniej).

Badanie wykazuje, że układ tych stref jest obecnie modyfikowany przez procesy migracyjne, które są wzmacniane lub osłabiane głównie przez czynniki społeczne. W Wielkopolsce wśród tych dynamicznie zmieniających się przeważają związane z aktywnością społeczną, charakterem lokalnych pozarolniczych rynków pracy i ze strukturą demograficzną, co potwierdza siłę migracji wewnętrznych wśród czynników kształtujących obecne procesy społeczno-gospodarcze. Składowe, które z perspektywy poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego mają najmniejszą bezwładność przestrzenną to: stopień dezagrarnizacji lokalnej struktury gospodarczej i dostępność przestrzenna.

W wewnątrzregionalnym zróżnicowaniu regionu występuje rozległa strefa koncentracji przestrzennej gmin wysokiego poziomu rozwoju wokół Poznania obejmująca dwa pierścienie jednostek przyległych do miasta. Jest ona wydłużona w stronę zachodnią, wzdłuż autostrady A2. Z kolei skupienie gmin o wysokim poziomie rozwoju w zachodniej części województwa (powiat szamotulski i międzychodzki) w porównaniu z rokiem 2010 utraciło spójny charakter, zwiększyła się tu bowiem liczba jednostek o relatywnie niższym poziomie. Warto także zwrócić uwagę na zauważalny trend awansu na skali poziomu rozwoju, który zanotowały w minionej dekadzie gminy w południowej części regionu. Zwiększył się tam udział gmin o wysokim poziomie rozwoju w czterech powiatach: pleszewskim, krotoszyńskim, ostrowskim i kępińskim. Na wschód od tych powiatów postępuje proces peryferyjnienia gmin. Zwiększa się tam także udział gmin o niskim i bardzo niskim poziomie rozwoju w relacji do pozostałych gmin województwa. Nie dotyczy to tylko powiatu kaliskiego lecz całej wschodniej części województwa (powiatów tureckiego, kolskiego i konińskiego).

Ogólnie jednak Wielkopolska jest regionem, w którym procesy rozwojowe (mierzone i opisane za pomocą przyjętych w badaniach 11 składowych rozwoju społeczno-gospodarczego) wyróżniają się korzystnie na tle kraju. W pewnym stopniu słabsze punkty w strukturalnym obrazie regionu stanowią dostępność przestrzenna, lokalne finanse publiczne oraz problemy związane z edukacją. We wszystkich pozostałych składowych rozwoju wyróżnionych w badaniach udział gmin o bardzo wysokiej i wysokiej ocenie stanowi co najmniej 60%. Najkorzystniejszą ocenę procesów rozwojowych (aż 3/4 gmin taką oceną otrzymało) zidentyfikowano w zagadnieniach, które określono w badaniach jako problemy demografii, rynku pracy i warunków mieszkaniowych.

Badania nad zmianami struktury gospodarczej, a co za tym idzie modelu rozwoju na wsi w analizowanym okresie (2010–2019) ujawniły zróżnicowany przebieg tych procesów w pierwszej i drugiej połowie dekady (2010–2015 i 2015–2019). Choć dziesięć lat to stosunkowo krótko, a zmiany strukturalne na obszarach wiejskich zazwyczaj zachodzą powoli, to można przypuszczać, że są one wynikiem różnej polityki gospodarczej prowadzonej w pierwszym i drugim pięcioleciu.

W pierwszym okresie ubywało 1/4 gmin charakteryzujących się rozwojem gospodarstw rolnych wielkoobszarowych, które ewoluowały w kierunku struktur wielofunkcyjnej gospodarki.

Ponadto przybyło 1/3 gmin podmiejskich ze zredukowaną funkcją rolniczą, co było efektem nasilenia się procesów urbanizacji odbywających się kosztem ewolucji w tym kierunku niektórych gmin o charakterze wielofunkcyjnym. Oba te trendy odwróciły kierunek w drugiej pięciolatce. Szczególnie duży był wzrost liczby gmin z dominacją rolnictwa wielkoobszarowego (ich liczebność zwiększyła się o 1/4).

Przez cały badany okres ubywało gmin określanych jako pośrednie, których typ struktury gospodarczej jest jeszcze związany z rolnictwem rodzinnym o tradycyjnym charakterze. Nazwa tego typu gmin wiąże się z tym, że przeważnie zapełniają one przestrzeń między gminami położonymi peryferyjnie w stosunku do sieci miast, a obszarami które rozwijają się dzięki położeniu w ich pobliżu. Odsetek tego rodzaju gmin się zmniejszył, co ocenić trzeba pozytywnie, gdyż część z nich wykazuje tendencję do rozwoju wielofunkcyjnego, a część przekształca się w kierunku typu gmin z rozdrobnionym rolnictwem i wielodochodowymi źródłami utrzymania gospodarstw domowych.

## Aneks 1. Wykaz wskaźników empirycznych wykorzystanych w badaniu

| Składowe syntetyczne                             | Numer wskaźnika | Wskaźniki empiryczne                                                                                                                                    | Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup> | Współczynnik korelacji między danymi z badań MROW 2014 i MROW 2022 | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną składowej i wartością wskaźnika według MROW 2022 (KENDALL) | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i wartością wskaźnika według MROW 2022 | Przedział przeciętnej dynamiki zmian (MROW 2014 – MROW 2022) | Współczynnik zmienności (MROW 2014) | Współczynnik zmienności (MROW 2022) |
|--------------------------------------------------|-----------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| 1. DOSTĘPNOŚĆ PRZESTRZENNA (DP)                  | W1              | Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy                                          | M_W                                                  | Ankieta                                     | 0,872                                                              | -0,460                                                                                                     | -0,286                                                                                                                         | [-160, 160]                                                  | 45,2                                | 45,3                                |
|                                                  | W2              | Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy                                        | M_W                                                  | Ankieta                                     | 0,812                                                              | -0,253                                                                                                     | -0,169                                                                                                                         | [-100,100]                                                   | 52,9                                | 49,6                                |
|                                                  | W3              | Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego | M_W                                                  | Ankieta, GUS                                | 0,599                                                              | 0,593                                                                                                      | 0,213                                                                                                                          | [-80, 80]                                                    | 30,5                                | 34,8                                |
|                                                  | W4              | Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni                                                                                    | M_W                                                  | Ankieta, GUS                                | 0,744                                                              | 0,265                                                                                                      | 0,178                                                                                                                          | [0]                                                          | 9,3                                 | 5,4                                 |
|                                                  | W5              | Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców                                                                                  | M_W                                                  | CEPiK, GUS                                  | 0,807                                                              | -0,092                                                                                                     | -0,003                                                                                                                         | [-190,190]                                                   | 21,9                                | 23,9                                |
|                                                  | W6              | Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych samochodów                                                | M_W                                                  | CEPiK                                       | 0,909                                                              | -0,305                                                                                                     | -0,595                                                                                                                         | [-130, 130]                                                  | 7,3                                 | 5,9                                 |
| 2. STOPIEŃ DEZAGREGACYJ GOSPODARKI LOKALNEJ (DA) | W7              | Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych                                                                 | M_W                                                  | MF, ARiMR                                   | 0,987                                                              | 0,838                                                                                                      | 0,681                                                                                                                          | [-60, 60]                                                    | 61,9                                | 54,6                                |
|                                                  | W8              | Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego                                                               | M_W                                                  | GUS                                         | 0,780                                                              | 0,509                                                                                                      | 0,473                                                                                                                          | [-60, 60]                                                    | 423,5                               | 244,3                               |



| Składowe syntetyczne             | Numer wskaźnika | Wskaźniki empiryczne                                                                                                                                                                               | Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup> | Współczynnik korelacji między danymi z badań MROW 2014 i MROW 2022 | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną składowej i wartością wskaźnika według MROW 2022 (KENDALL) | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i wartością wskaźnika według MROW 2022 | Przedział przeciętnej dynamiki zmian (MROW 2014 – MROW 2022) | Współczynnik zmienności (MROW 2014) | Współczynnik zmienności (MROW 2022) |
|----------------------------------|-----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
|                                  | W9              | Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym                                                                                                                         | W                                                    | KRUS, GUS                                   | 0,940                                                              | -0,787                                                                                                     | -0,515                                                                                                                         | [-100, 100]                                                  | 59,3                                | 66,7                                |
| 3. SEKTOR ROLNICZY (SR)          | W10             | Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie                                                                                                                    | M_W                                                  | ARiMR                                       | 0,991                                                              | 0,833                                                                                                      | 0,013                                                                                                                          | [-30, 30]                                                    | 76,1                                | 72,5                                |
|                                  | W11             | Liczba działek na 100 ha użytków rolnych                                                                                                                                                           | M_W                                                  | ARiMR                                       | 0,985                                                              | -0,787                                                                                                     | -0,022                                                                                                                         | [-20, 20]                                                    | 93,8                                | 96,1                                |
|                                  | W12             | Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców                                                                                            | M_W                                                  | ARiMR                                       | 0,764                                                              | 0,430                                                                                                      | -0,240                                                                                                                         | [-230, 230]                                                  | 19,5                                | 21,7                                |
| 4. SEKTOR POZAROLNICZY (SPR)     | W13             | Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym                                                                                                               | M_W                                                  | GUS                                         | 0,962                                                              | 0,643                                                                                                      | 0,587                                                                                                                          | [-110, 110]                                                  | 38,5                                | 35,5                                |
|                                  | W14             | Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz płatników CIT na 1000 mieszkańców                                                                   | M_W                                                  | MF, GUS                                     | 0,719                                                              | 0,665                                                                                                      | 0,619                                                                                                                          | [-160, 160]                                                  | 67,9                                | 36,4                                |
|                                  | W15             | Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON                                                                                      | M_W                                                  | GUS                                         | 0,763                                                              | -0,539                                                                                                     | -0,179                                                                                                                         | [-270, 270]                                                  | 28,2                                | 22,9                                |
| 5. LOKALNE FINANSE PUBLICZNE (F) | W16             | Udział dochodów własnych gminy w dochodach ogółem                                                                                                                                                  | M_W                                                  | GUS                                         | 0,910                                                              | 0,761                                                                                                      | 0,504                                                                                                                          | [-140, 140]                                                  | 39,9                                | 33,1                                |
|                                  | W17             | Wskaźnik G dla gminy (relacja między wskaźnikiem określającym wielkość dochodów podatkowych gminy na 1 mieszkańca gminy i analogicznym wskaźnikiem obliczonym łącznie dla wszystkich gmin w kraju) | M_W                                                  | MF                                          | 0,695                                                              | 0,741                                                                                                      | 0,512                                                                                                                          | [-140, 140]                                                  | 91,2                                | 51,9                                |

| Składowe syntetyczne                      | Numer wskaźnika | Wskaźniki empiryczne                                                                                | Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup> | Współczynnik korelacji między danymi z badań MROW 2014 i MROW 2022 | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną składowej i wartością wskaźnika według MROW 2022 (KENDALL) | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i wartością wskaźnika według MROW 2022 | Przedział przeciętnej dynamiki zmian (MROW 2014 – MROW 2022) | Współczynnik zmienności (MROW 2014) | Współczynnik zmienności (MROW 2022) |
|-------------------------------------------|-----------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
|                                           | W18             | Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na 1 mieszkańca                                          | M_W                                                  | GUS                                         | 0,911                                                              | 0,684                                                                                                      | 0,662                                                                                                                          | [-110, 110]                                                  | 71,2                                | 50,6                                |
|                                           | W19             | Udział środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach gminy | M_W                                                  | GUS                                         | 0,138                                                              | 0,033                                                                                                      | -0,043                                                                                                                         | [-570, 570]                                                  | 49,0                                | 81,3                                |
|                                           | W20             | Udział wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy                                          | M_W                                                  | GUS                                         | 0,307                                                              | 0,278                                                                                                      | 0,137                                                                                                                          | [-460, 460]                                                  | 34,8                                | 39,6                                |
| 6. PROBLEMATYKA DEMOGRAFICZNA (D)         | W21             | Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym                                                             | W                                                    | GUS                                         | 0,880                                                              | -0,672                                                                                                     | -0,339                                                                                                                         | [-190, 190]                                                  | 21,4                                | 15,2                                |
|                                           | W22             | Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata                                                         | W                                                    | GUS                                         | 0,368                                                              | 0,452                                                                                                      | 0,327                                                                                                                          | [-430, 430]                                                  | 9,6                                 | 8,5                                 |
|                                           | W23             | Wskaźnik relacji dzieci–starzy                                                                      | W                                                    | GUS                                         | 0,867                                                              | 0,701                                                                                                      | 0,343                                                                                                                          | [-170, 170]                                                  | 27,3                                | 26,1                                |
|                                           | W24             | Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców                                                              | W                                                    | GUS                                         | 0,799                                                              | 0,659                                                                                                      | 0,393                                                                                                                          | [-230, 230]                                                  | 712,6                               | 441,7                               |
| 7. STOPIEŃ ZRÓWNOWAŻENIA RYNKU PRACY (RP) | W25             | Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym                           | M_W                                                  | MRiPS, GUS                                  | 0,842                                                              | -0,542                                                                                                     | -0,387                                                                                                                         | [-200, 200]                                                  | 40,1                                | 56,1                                |
|                                           | W26             | Wskaźnik starości zasobów pracy                                                                     | W                                                    | GUS                                         | 0,606                                                              | -0,275                                                                                                     | -0,133                                                                                                                         | [-340, 340]                                                  | 6,5                                 | 5,3                                 |
|                                           | W27             | Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych                                        | W                                                    | GUS                                         | 0,799                                                              | 0,607                                                                                                      | 0,518                                                                                                                          | [-240, 240]                                                  | 1311,6                              | 427,0                               |
|                                           | W28             | Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych                                     | W                                                    | KRUS, ARiMR                                 | 0,950                                                              | 0,053                                                                                                      | -0,058                                                                                                                         | [-70, 70]                                                    | 102,0                               | 108,6                               |

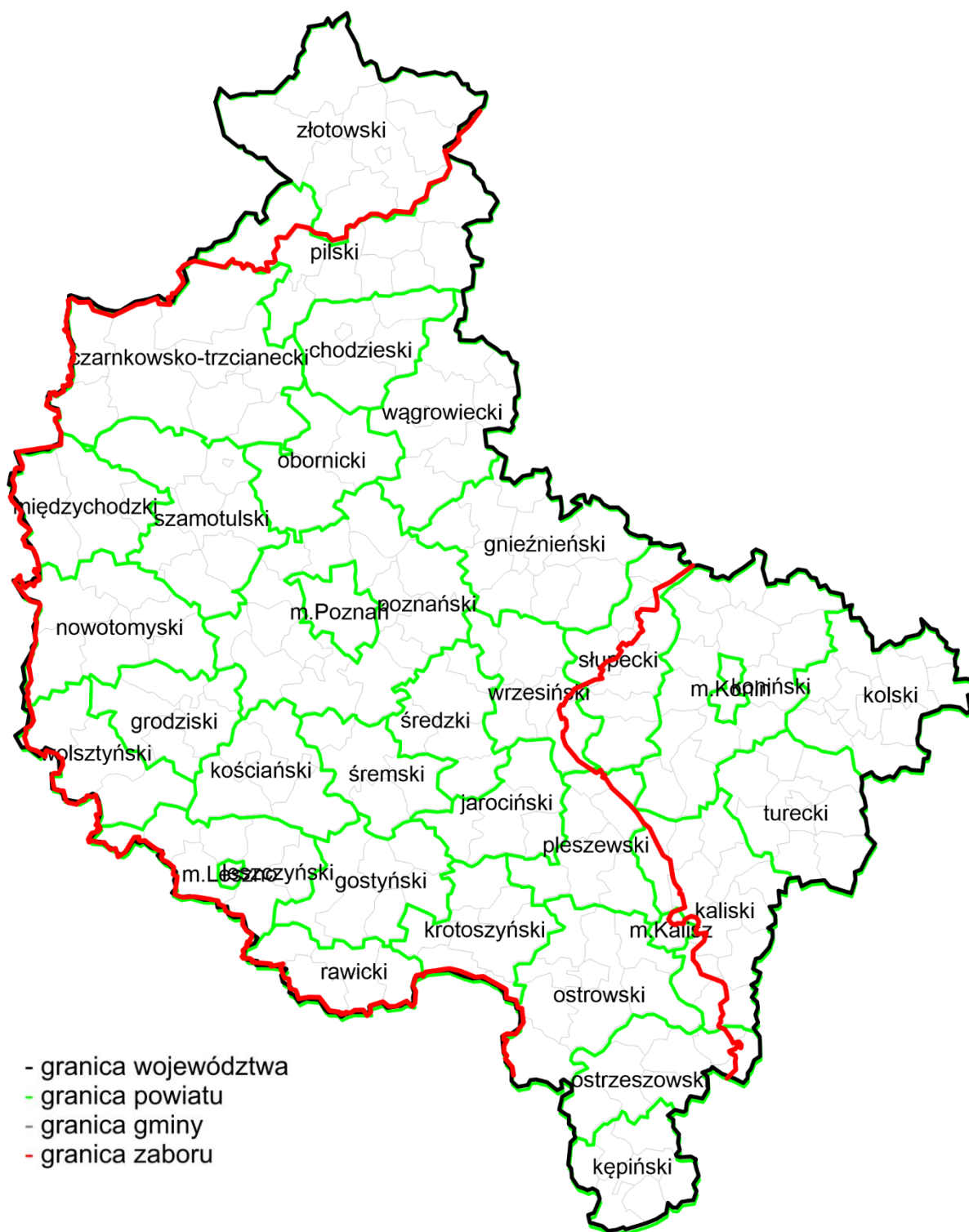
| Składowe syntetyczne           | Numer wskaźnika | Wskaźniki empiryczne                                                                                                                         | Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup> | Współczynnik korelacji między danymi z badań MROW 2014 i MROW 2022 | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną składowej i wartością wskaźnika według MROW 2022 (KENDALL) | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i wartością wskaźnika według MROW 2022 | Przedział przeciętnej dynamiki zmian (MROW 2014 – MROW 2022) | Współczynnik zmienności (MROW 2014) | Współczynnik zmienności (MROW 2022) |
|--------------------------------|-----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| 8. PROBLEMATYKA EDUKACYJNA (E) | W29             | Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat                                                                                | M_W                                                  | GUS                                         | 0,587                                                              | 0,493                                                                                                      | 0,359                                                                                                                          | [-320, 320]                                                  | 42,1                                | 21,5                                |
|                                | W30             | Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej                                                                              | M_W                                                  | GUS                                         | 0,627                                                              | 0,272                                                                                                      | 0,134                                                                                                                          | [-310, 310]                                                  | 9,7                                 | 14,2                                |
|                                | W31             | Średni wynik (w punktach) ze sprawdzianu końcowego w szkole podstawowej                                                                      | M_W                                                  | OKE                                         |                                                                    |                                                                                                            |                                                                                                                                |                                                              | 7,8                                 |                                     |
|                                | W32             | Średni wynik z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego                                                                    | M_W                                                  | OKE                                         | 0,476                                                              | 0,456                                                                                                      | 0,237                                                                                                                          | [-410, 410]                                                  | 7,2                                 | 11,0                                |
|                                | W33             | Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim                                                                                           | M_W                                                  | GUS                                         | 0,546                                                              | 0,574                                                                                                      | 0,324                                                                                                                          | [-370, 370]                                                  | 24,8                                | 20,8                                |
| 9. AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA (AS)    | W34             | Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura)                                                                  | M_W                                                  | PKW                                         | 0,637                                                              | 0,259                                                                                                      | -0,035                                                                                                                         | [-320, 320]                                                  | 14,1                                | 11,2                                |
|                                | W35             | Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura)                                                                                        | M_W                                                  | PKW                                         | 0,888                                                              | 0,536                                                                                                      | 0,339                                                                                                                          | [-170, 170]                                                  | 13,3                                | 10,5                                |
|                                | W36             | Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców                                                                                      | M_W                                                  | GUS                                         | 0,799                                                              | 0,174                                                                                                      | -0,066                                                                                                                         | [-220, 220]                                                  | 25,0                                | 33,0                                |
|                                | W37             | Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego                                                                  | W                                                    | MF                                          | 0,802                                                              | 0,583                                                                                                      | 0,703                                                                                                                          | [-230, 230]                                                  | 35,9                                | 16,0                                |
|                                | W38             | Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca                | M_W                                                  | MFIPR, GUS                                  | 0,106                                                              | 0,117                                                                                                      | 0,144                                                                                                                          | [-630, 630]                                                  | 62,5                                | 190,3                               |
|                                | W39             | Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców | M_W                                                  | urzędy marszałkowskie, GUS                  | 0,334                                                              | -0,003                                                                                                     | -0,213                                                                                                                         | [-440, 440]                                                  | 83,4                                | 71,8                                |

| Składowe syntetyczne                                 | Numer wskaźnika | Wskaźniki empiryczne                                                                  | Charakteryzowana jednostka przestrzenna <sup>a</sup> | Instytucja udostępniająca dane <sup>b</sup> | Współczynnik korelacji między danymi z badań MROW 2014 i MROW 2022 | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną składowej i wartością wskaźnika według MROW 2022 (KENDALL) | Współczynnik korelacji między miarą syntetyczną poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i wartością wskaźnika według MROW 2022 | Przedział przeciętnej dynamiki zmian (MROW 2014 – MROW 2022) | Współczynnik zmienności (MROW 2014) | Współczynnik zmienności (MROW 2022) |
|------------------------------------------------------|-----------------|---------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------|
| 10. SPÓJNOŚĆ I ZAMOŻNOŚĆ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ (SIZ) | W40             | Średni roczny dochód podatnika podatku PIT                                            | M_W                                                  | MF                                          | 0,945                                                              | 0,615                                                                                                      | 0,722                                                                                                                          | [-110, 110]                                                  | 28,0                                | 25,4                                |
|                                                      | W41             | Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym             | M_W                                                  | MRiPS, GUS                                  | 0,837                                                              | -0,507                                                                                                     | -0,413                                                                                                                         | [-1020, 1020]                                                | 53,9                                | 70,5                                |
|                                                      | W42             | Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogóle ludności gminy   | M_W                                                  | MRiPS, GUS                                  | 0,756                                                              | -0,592                                                                                                     | -0,426                                                                                                                         | [-220, 220]                                                  | 49,8                                | 59,2                                |
|                                                      | W43             | Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych | W                                                    | UKE                                         | 0,480                                                              | 0,401                                                                                                      | 0,283                                                                                                                          | [-840, 840]                                                  | 24,1                                | 22,1                                |
|                                                      | W44             | Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego       | M_W                                                  | OKE                                         | 0,463                                                              | 0,475                                                                                                      | 0,378                                                                                                                          | [-390, 390]                                                  | 11,4                                | 16,0                                |
| 11. ELEMENTY WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH (WM)            | W45             | Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania                     | W                                                    | GUS                                         | 0,972                                                              | 0,827                                                                                                      | 0,586                                                                                                                          | [-70, 70]                                                    | 19,6                                | 17,3                                |
|                                                      | W46             | Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany                  | W                                                    | GUS                                         | 0,948                                                              | 0,791                                                                                                      | 0,566                                                                                                                          | [-100, 100]                                                  | 17,7                                | 11,7                                |
|                                                      | W47             | Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca                                        | W                                                    | GUS                                         | 0,902                                                              | 0,040                                                                                                      | 0,098                                                                                                                          | [-120, 120]                                                  | 16,7                                | 19,6                                |

<sup>a</sup> M\_W – wskaźnik wyliczony dla całych gmin (w przypadku gmin miejsko-wiejskich łącznie z miastem).

<sup>b</sup> Akronimy nazw instytucji wyjaśnione w wykazie skrótów.

## Aneks 2. Mapa podziału administracyjnego województwa wielkopolskiego na powiaty z uwzględnieniem granic historycznych



Źródło: opracowanie własne.

### Aneks 3. Mapa podziału administracyjnego województwa wielkopolskiego na gminy z uwzględnieniem granic historycznych



Źródło: opracowanie własne.

## Spis tabel

|                                                                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tabela 2.1. Wskaźniki diagnostyczne składowej „dostępność przestrzenna” – podstawowa charakterystyka .....                            | 16  |
| Tabela 2.2. Wskaźniki diagnostyczne składowej „dezagregacja struktury lokalnej gospodarki” – podstawowa charakterystyka .....         | 36  |
| Tabela 2.3. Wskaźniki diagnostyczne składowej „charakterystyka funkcji rolniczej” – podstawowa charakterystyka .....                  | 47  |
| Tabela 2.4. Wskaźniki diagnostyczne składowej „charakterystyka funkcji pozarolniczej” – podstawowa charakterystyka .....              | 59  |
| Tabela 2.5. Wskaźniki diagnostyczne składowej „lokalne finanse publiczne” – podstawowa charakterystyka .....                          | 70  |
| Tabela 2.6. Wskaźniki diagnostyczne składowej „problematyka demograficzna” – podstawowa charakterystyka .....                         | 87  |
| Tabela 2.7. Wskaźniki diagnostyczne składowej „stopień zrównoważenia rynku pracy” – podstawowa charakterystyka .....                  | 99  |
| Tabela 2.8. Wskaźniki diagnostyczne składowej „problematyka edukacyjna” – podstawowa charakterystyka .....                            | 114 |
| Tabela 2.9. Wskaźniki diagnostyczne składowej „aktywność społeczna” – podstawowa charakterystyka .....                                | 127 |
| Tabela 2.10. Wskaźniki diagnostyczne składowej „spójność i zamożność społeczności lokalnej” – podstawowa charakterystyka .....        | 142 |
| Tabela 4.1. Charakterystyka strukturalna typów rozwoju obszarów wiejskich według badań IV etapu MROW .....                            | 175 |
| Tabela 4.2. Struktura pomiaru poziomu społeczno-gospodarczego według wyróżnionych typów gmin w województwie wielkopolskim (w %) ..... | 179 |
| Tabela 4.3. Udział gmin w typach obszarów wiejskich w badaniach MROW w Polsce i w województwie wielkopolskim .....                    | 182 |

## Spis rysunków

|                                                                                                                                                                                                                                          |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Rysunek 1.1. Schemat pomiaru poziomu rozwoju układów lokalnych .....                                                                                                                                                                     | 12 |
| Rysunek 1.2. Schemat grupowania typologicznych podzbiorów gmin według struktury rozwoju .....                                                                                                                                            | 14 |
| Rysunek 2.1. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W1) .....                                           | 20 |
| Rysunek 2.2. Zmiana wartości wskaźnika W1 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                             | 21 |
| Rysunek 2.3. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego według przynależności administracyjnej danej gminy w 2019 r. – Polska (W1) .....                                                                                | 21 |
| Rysunek 2.7. Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W2) .....                                         | 22 |
| Rysunek 2.8. Zmiana wartości wskaźnika W2 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                             | 23 |
| Rysunek 2.9. Przeciętny czas dojazdu do najbliższego położonego miasta powiatowego o znaczącej roli dla lokalnego rynku pracy w 2019 r. – Polska (W2) .....                                                                              | 23 |
| Rysunek 2.10. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W3) ..... | 24 |
| Rysunek 2.11. Zmiana wartości wskaźnika W3 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                            | 25 |
| Rysunek 2.12. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych bez przesiadek transportem publicznym (przystanek autobusowy lub kolejowy), z wyłączeniem transportu szkolnego w 2019 r. – Polska (W3) .....                                      | 25 |
| Rysunek 2.13. Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W4) .....                                                                                    | 26 |
| Rysunek 2.14. Zmiana wartości wskaźnika W4 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                            | 27 |
| Rysunek 2.15. Odsetek sołectw, do których dochodzi droga o utwardzonej nawierzchni w 2019 r. – Polska (W4) .....                                                                                                                         | 27 |
| Rysunek 2.16. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W5) .....                                                                                  | 28 |
| Rysunek 2.17. Zmiana wartości wskaźnika W5 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                            | 29 |
| Rysunek 2.18. Liczba zarejestrowanych samochodów osobowych ogółem na 100 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W5) ...                                                                                                                         | 29 |
| Rysunek 2.19. Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych aut w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W6) .....                                                       | 30 |
| Rysunek 2.20. Zmiana wartości wskaźnika W6 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                                            | 31 |
| Rysunek 2.21. Odsetek starych samochodów (wyprodukowanych przed 2009 r.) w ogólnej liczbie zarejestrowanych aut w 2019 r. – Polska (W6) .....                                                                                            | 31 |

|                                                                                                                                                                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Rysunek 2.22. Syntetyczna miara oceny w zakresie dostępności przestrzennej – Polska (DP) .....                                                                                                                            | 32 |
| Rysunek 2.23. Syntetyczna miara oceny w zakresie dostępności przestrzennej – województwo wielkopolskie (DP) .....                                                                                                         | 32 |
| Rysunek 2.24. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „dostępność przestrzenna” w podziale na województwa (w %) .....                                                                      | 33 |
| Rysunek 2.25. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie dostępności przestrzennej dla MROW 2014 i 2022.....                                                                                                            | 33 |
| Rysunek 2.26. Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W7) .....                                                  | 38 |
| Rysunek 2.27. Zmiana wartości wskaźnika W7 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                             | 39 |
| Rysunek 2.28. Udział podmiotów gospodarczych pozarolniczych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w 2019 r. – Polska (W7) .....                                                                                       | 39 |
| Rysunek 2.29. Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W8) .....                                                | 40 |
| Rysunek 2.30. Zmiana wartości wskaźnika W8 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                             | 41 |
| Rysunek 2.31. Wpływ z podatków CIT i PIT do budżetu gminy przypadający na 1 zł wpływu z podatku rolnego w 2019 r. – Polska (W8) .....                                                                                     | 41 |
| Rysunek 2.32. Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W9) .....                                                               | 42 |
| Rysunek 2.33. Zmiana wartości wskaźnika W9 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                             | 43 |
| Rysunek 2.34. Liczba świadczeniobiorców emerytur KRUS na 100 osób w wieku poprodukcyjnym w 2019 r. – Polska (W9) .....                                                                                                    | 43 |
| Rysunek 2.35. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia dezagrarnizacji gospodarki lokalnej – Polska (DA).....                                                                                                           | 44 |
| Rysunek 2.36. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia dezagrarnizacji gospodarki lokalnej – województwo wielkopolskie (DA) .....                                                                                       | 44 |
| Rysunek 2.37. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „stopień dezagrarnizacji gospodarki lokalnej” w podziale na województwa (w %) .....                                                  | 45 |
| Rysunek 2.38. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie stopnia dezagrarnizacji gospodarki lokalnej dla MROW 2014 i 2022.....                                                                                          | 45 |
| Rysunek 2.39. Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W10).....                                                          | 50 |
| Rysunek 2.40. Zmiana wartości wskaźnika W10 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                            | 51 |
| Rysunek 2.41. Średni obszar gospodarstwa (w ha) składającego wniosek o płatności bezpośrednie w 2019 r. – Polska (W10) .....                                                                                              | 51 |
| Rysunek 2.42. Liczba działek na 100 ha w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W11) .....                                                                                                                | 52 |
| Rysunek 2.43. Zmiana wartości wskaźnika W11 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                            | 53 |
| Rysunek 2.44. Liczba działek na 100 ha w 2019 r. – Polska (W11) .....                                                                                                                                                     | 53 |
| Rysunek 2.45. Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W12) .....                                 | 54 |
| Rysunek 2.46. Zmiana wartości wskaźnika W12 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                            | 55 |
| Rysunek 2.47. Odsetek składających wnioski o płatności bezpośrednie w wieku do 40 lat w ogólnej liczbie wnioskodawców w 2019 r. – Polska (W12) .....                                                                      | 55 |
| Rysunek 2.48. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora rolniczego – Polska (SR) .....                                                                                                                                   | 56 |
| Rysunek 2.49. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora rolniczego – województwo wielkopolskie (SR).....                                                                                                                 | 56 |
| Rysunek 2.50. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „sektor rolniczy” w podziale na województwa (w %) .....                                                                              | 57 |
| Rysunek 2.51. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie sektora rolniczego dla MROW 2014 i 2022 .....                                                                                                                  | 57 |
| Rysunek 2.52. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W13) .....                                                    | 61 |
| Rysunek 2.53. Zmiana wartości wskaźnika W13 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                            | 62 |
| Rysunek 2.54. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W13) .....                                                                                         | 62 |
| Rysunek 2.55. Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz liczba płatników CIT na 1000 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W14) ..... | 63 |
| Rysunek 2.56. Zmiana wartości wskaźnika W14 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                            | 64 |
| Rysunek 2.57. Liczba podatników prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się podatkiem PIT oraz liczba płatników CIT na 1000 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W14).....                                       | 64 |



|                                                                                                                                                                                                         |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rysunek 2.58. Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W15) .....         | 65  |
| Rysunek 2.59. Zmiana wartości wskaźnika W15 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 66  |
| Rysunek 2.60. Odsetek podmiotów świadczących usługi publiczne w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w 2019 r. – Polska (W15) .....                                              | 66  |
| Rysunek 2.61. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora pozarolniczego – Polska (SPR) .....                                                                                                            | 67  |
| Rysunek 2.62. Syntetyczna miara oceny w zakresie sektora pozarolniczego – województwo wielkopolskie (SPR) .....                                                                                         | 67  |
| Rysunek 2.63. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „sektor pozarolniczy” w podziale na województwa (w %) .....                                                        | 68  |
| Rysunek 2.64. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie sektora pozarolniczego dla MROW 2014 i 2022 .....                                                                                            | 68  |
| Rysunek 2.65. Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W16) .....                                                          | 72  |
| Rysunek 2.66. Zmiana wartości wskaźnika W16 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 73  |
| Rysunek 2.67. Udział procentowy dochodów własnych gminy w dochodach ogółem w 2019 r. – Polska (W16) .....                                                                                               | 73  |
| Rysunek 2.68. Wskaźnik G w relacji do średniej krajowej w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W17) ...                                                                               | 74  |
| Rysunek 2.69. Zmiana wartości wskaźnika W17 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 75  |
| Rysunek 2.70. Wskaźnik G w relacji do średniej krajowej w 2019 r. – Polska (W17) .....                                                                                                                  | 75  |
| Rysunek 2.71. Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na mieszkańca w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W18) .....                                                              | 76  |
| Rysunek 2.72. Zmiana wartości wskaźnika W18 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 77  |
| Rysunek 2.73. Dochody budżetów gmin z podatków PIT i CIT na mieszkańca w 2019 r. – Polska (W18) .....                                                                                                   | 77  |
| Rysunek 2.74. Udział procentowy środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W19) ..... | 78  |
| Rysunek 2.75. Zmiana wartości wskaźnika W19 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 79  |
| Rysunek 2.76. Udział procentowy środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem gminy w 2019 r. – Polska (W19) .....                                      | 79  |
| Rysunek 2.77. Udział procentowy wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W20) .....                                                 | 80  |
| Rysunek 2.78. Zmiana wartości wskaźnika W20 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 81  |
| Rysunek 2.79. Udział procentowy wydatków majątkowych w ogóle wydatków budżetu gminy w 2019 r. – Polska (W20) ...                                                                                        | 81  |
| Rysunek 2.80. Syntetyczna miara oceny w zakresie lokalnych finansów publicznych – Polska (F) .....                                                                                                      | 82  |
| Rysunek 2.81. Syntetyczna miara oceny w zakresie lokalnych finansów publicznych – województwo wielkopolskie (F) .....                                                                                   | 82  |
| Rysunek 2.82. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „lokalne finanse publiczne” w podziale na województwa (w %) .....                                                  | 83  |
| Rysunek 2.83. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie lokalnych finansów publicznych dla MROW 2014 i 2022 .....                                                                                    | 83  |
| Rysunek 2.84. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W21) .....                                                                               | 88  |
| Rysunek 2.85. Zmiana wartości wskaźnika W21 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 89  |
| Rysunek 2.86. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w 2019 r. – Polska (W21) .....                                                                                                                    | 89  |
| Rysunek 2.87. Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W22) .....                                                                           | 90  |
| Rysunek 2.88. Zmiana wartości wskaźnika W22 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 91  |
| Rysunek 2.89. Współczynnik feminizacji w wieku 25–34 lata w 2019 r. – Polska (W22) .....                                                                                                                | 91  |
| Rysunek 2.90. Wskaźnik relacji dzieci–starzy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W23) .....                                                                                        | 92  |
| Rysunek 2.91. Zmiana wartości wskaźnika W23 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                          | 93  |
| Rysunek 2.92. Wskaźnik relacji dzieci–starzy w 2019 r. – Polska (W23) .....                                                                                                                             | 93  |
| Rysunek 2.93. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W24) ...                                                                                  | 94  |
| Rysunek 2.94. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2010 r. – Polska (W24) .....                                                                                                                     | 95  |
| Rysunek 2.95. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2019 r. – Polska (W24) .....                                                                                                                     | 95  |
| Rysunek 2.96. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki demograficznej – Polska (D) .....                                                                                                         | 96  |
| Rysunek 2.97. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki demograficznej – województwo wielkopolskie (D) .....                                                                                      | 96  |
| Rysunek 2.98. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „problematyka demograficzna” w podziale na województwa (w %) .....                                                 | 97  |
| Rysunek 2.99. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki demograficznej dla MROW 2014 i 2022 .....                                                                                       | 97  |
| Rysunek 2.100. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W25) .....                                            | 102 |

|                                                                                                                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rysunek 2.101. Zmiana wartości wskaźnika W25 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 103 |
| Rysunek 2.102. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W25) .....                                         | 103 |
| Rysunek 2.103. Wskaźnik starości zasobów pracy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W26) .....                                              | 104 |
| Rysunek 2.104. Zmiana wartości wskaźnika W26 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 105 |
| Rysunek 2.105. Wskaźnik starości zasobów pracy w 2019 r. – Polska (W26) .....                                                                                   | 105 |
| Rysunek 2.106. Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W27) .....                 | 106 |
| Rysunek 2.107. Wskaźnik atrakcyjności migracyjnej dla migracji wewnętrznych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – Polska (W27) .....                                    | 107 |
| Rysunek 2.108. Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W28) .....              | 108 |
| Rysunek 2.109. Zmiana wartości wskaźnika W28 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 109 |
| Rysunek 2.110. Ubezpieczeni (płacący składki) w KRUS na 100 ha użytków rolnych w 2019 r. – Polska (W28) .....                                                   | 109 |
| Rysunek 2.111. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia zrównoważenia rynku pracy – Polska (RP) .....                                                         | 110 |
| Rysunek 2.112. Syntetyczna miara oceny w zakresie stopnia zrównoważenia rynku pracy – województwo wielkopolskie (RP) .....                                      | 110 |
| Rysunek 2.113. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „stopień zrównoważenia rynku pracy” w podziale na województwa (w %) ..... | 111 |
| Rysunek 2.114. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki stopnia zrównoważenia rynku pracy dla MROW 2014 i 2022 .....                           | 111 |
| Rysunek 2.115. Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W29) .....                | 115 |
| Rysunek 2.116. Zmiana wartości wskaźnika W29 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 116 |
| Rysunek 2.117. Odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w wieku 3–5 lat w 2019 r. – Polska (W29) .....                                                     | 116 |
| Rysunek 2.118. Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W30) .....              | 117 |
| Rysunek 2.119. Zmiana wartości wskaźnika W30 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 118 |
| Rysunek 2.120. Współczynnik skolaryzacji brutto na poziomie szkoły podstawowej w 2019 r. – Polska (W30) .....                                                   | 118 |
| Rysunek 2.121. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W32) .....            | 119 |
| Rysunek 2.122. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z matematyki i j. polskiego w 2019 r. – Polska (W32) .....                                   | 119 |
| Rysunek 2.123. Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W33) .....                           | 120 |
| Rysunek 2.124. Zmiana wartości wskaźnika W33 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 121 |
| Rysunek 2.125. Odsetek radnych z wykształceniem wyższym i średnim w 2019 r. – Polska (W33) .....                                                                | 121 |
| Rysunek 2.126. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki edukacyjnej – Polska (E) .....                                                                   | 122 |
| Rysunek 2.127. Syntetyczna miara oceny w zakresie problematyki edukacyjnej – województwo wielkopolskie (E) .....                                                | 122 |
| Rysunek 2.128. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „problematyka edukacyjna” w podziale na województwa (w %) .....           | 123 |
| Rysunek 2.129. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie problematyki edukacyjnej dla MROW 2014 i 2022 .....                                                 | 123 |
| Rysunek 2.130. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W34) .....  | 128 |
| Rysunek 2.131. Zmiana wartości wskaźnika W34 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 129 |
| Rysunek 2.132. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych (wójtów i burmistrzów; I tura) w 2019 r. – Polska (W34) .....                                       | 129 |
| Rysunek 2.133. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W35) .....                        | 130 |
| Rysunek 2.134. Zmiana wartości wskaźnika W35 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 131 |
| Rysunek 2.135. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (I tura) w 2019 r. – Polska (W35) .....                                                             | 131 |
| Rysunek 2.136. Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. ludności w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W36) .....                         | 132 |
| Rysunek 2.137. Zmiana wartości wskaźnika W36 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                 | 133 |
| Rysunek 2.138. Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. ludności w 2019 r. – Polska (W36) .....                                                              | 133 |

|                                                                                                                                                                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rysunek 2.139. Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W37) .....                                                        | 134 |
| Rysunek 2.140. Zmiana wartości wskaźnika W37 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 135 |
| Rysunek 2.141. Odsetek podatników PIT przekazujących 1% na organizacje pożytku publicznego w 2019 r. – Polska (W37) .....                                                                                             | 135 |
| Rysunek 2.142. Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W38) .....                    | 136 |
| Rysunek 2.143. Wartość wniosków o dofinansowanie projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej na lata 2014–2020 na 1 mieszkańca w 2019 r. – Polska (W38).....                                            | 136 |
| Rysunek 2.144. Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W39) ..... | 137 |
| Rysunek 2.145. Zmiana wartości wskaźnika W39 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 138 |
| Rysunek 2.146. Liczba wniosków o dofinansowanie projektów w ramach podejścia LEADER na lata 2014–2020 złożonych za pośrednictwem LGD na 10 tys. mieszkańców w 2019 r. – Polska (W39) .....                            | 138 |
| Rysunek 2.147. Syntetyczna miara oceny w zakresie aktywności społecznej – Polska (AS) .....                                                                                                                           | 139 |
| Rysunek 2.148. Syntetyczna miara oceny w zakresie aktywności społecznej – województwo wielkopolskie (AS) .....                                                                                                        | 139 |
| Rysunek 2.149. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „aktywność społeczna” w podziale na województwa (w %) .....                                                                     | 140 |
| Rysunek 2.150. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie aktywności społecznej dla MROW 2014 i 2022 .....                                                                                                          | 140 |
| Rysunek 2.151. Średni roczny dochód podatnika podatku PIT (w zł) w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W40).....                                                                                   | 144 |
| Rysunek 2.152. Zmiana wartości wskaźnika W40 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 145 |
| Rysunek 2.153. Średni roczny dochód podatnika podatku PIT (w zł) w 2019 r. – Polska (W40) .....                                                                                                                       | 145 |
| Rysunek 2.154. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W41) .....                                                          | 146 |
| Rysunek 2.155. Zmiana wartości wskaźnika W41 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 147 |
| Rysunek 2.156. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. – Polska (W41) .....                                                                                               | 147 |
| Rysunek 2.157. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogóle ludności gminy w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W42) .....                                                | 148 |
| Rysunek 2.158. Zmiana wartości wskaźnika W42 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 149 |
| Rysunek 2.159. Odsetek osób w rodzinach objętych systemem pomocy społecznej w ogóle ludności gminy w 2019 r. – Polska (W42).....                                                                                      | 149 |
| Rysunek 2.160. Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W43) .....                                                            | 150 |
| Rysunek 2.161. Udział lokali mieszkalnych z dostępem do usługi internetu w ogóle lokali mieszkalnych w 2019 r. – Polska (W43).....                                                                                    | 150 |
| Rysunek 2.162. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego w 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W44) .....                                                                  | 151 |
| Rysunek 2.163. Średni wynik (w %) z egzaminu po szkole podstawowej z języka obcego nowożytnego w 2019 r. – Polska (W44) .....                                                                                         | 151 |
| Rysunek 2.164. Syntetyczna miara oceny w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej – Polska (SiZ).....                                                                                                    | 152 |
| Rysunek 2.165. Syntetyczna miara oceny w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej – województwo wielkopolskie (SiZ) .....                                                                                | 152 |
| Rysunek 2.166. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „spójność i zamożność społeczności lokalnej” w podziale na województwa (w %) .....                                              | 153 |
| Rysunek 2.167. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej dla MROW 2014 i 2022.....                                                                                    | 153 |
| Rysunek 2.168. Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W45) .....                                                                  | 157 |
| Rysunek 2.169. Zmiana wartości wskaźnika W45 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 158 |
| Rysunek 2.170. Odsetek mieszkań wyposażonych w instalacje centralnego ogrzewania w 2019 r. – Polska (W45) .....                                                                                                       | 158 |
| Rysunek 2.171. Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W46) .....                                                               | 159 |
| Rysunek 2.172. Zmiana wartości wskaźnika W46 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                                                                       | 160 |

|                                                                                                                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rysunek 2.173. Odsetek mieszkań zamieszkałych stale wyposażonych w ustęp spłukiwany w 2019 r. – Polska (W46).....                                                 | 160 |
| Rysunek 2.174. Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2010 r. (A) i 2019 r. (B) – województwo wielkopolskie (W47).....                                  | 161 |
| Rysunek 2.175. Zmiana wartości wskaźnika W47 między MROW 2014 i MROW 2022 .....                                                                                   | 162 |
| Rysunek 2.176. Powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2019 r. – Polska (W47) .....                                                                      | 162 |
| Rysunek 2.177. Syntetyczna miara oceny w zakresie elementów warunków mieszkaniowych – Polska (WM).....                                                            | 163 |
| Rysunek 2.178. Syntetyczna miara oceny w zakresie elementów warunków mieszkaniowych – województwo wielkopolskie (WM) .....                                        | 163 |
| Rysunek 2.179. Grupy kwintylowe rozkładu badanych jednostek według miary syntetycznej „elementy warunków mieszkaniowych” w podziale na województwa (w %).....     | 164 |
| Rysunek 2.180. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie spójności i zamożności społeczności lokalnej dla MROW 2014 i 2022.....                                | 164 |
| Rysunek 3.1. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w I etapie badań MROW – Polska (A) i województwo wielkopolskie (B).....                                       | 167 |
| Rysunek 3.2. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego w IV etapie badań MROW – Polska (A) i województwo wielkopolskie (B).....                                      | 168 |
| Rysunek 3.3. Rozkład gmin według zmian pozycji w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego .....                                                           | 169 |
| Rysunek 3.4. Udział procentowy gmin według poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w podziale na województwa (A) 2010 r. i (B) 2019 r.....                        | 170 |
| Rysunek 4.1. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich według struktury składowych rozwoju w I etapie badań MROW – Polska i województwo wielkopolskie .....   | 173 |
| Rysunek 4.2. Rozkład przestrzenny typów obszarów wiejskich według struktury składowych rozwoju w IV etapie badań MROW – Polska i województwo wielkopolskie .....  | 174 |
| Rysunek 4.3. Udział procentowy gmin według typów struktury rozwoju w województwach.....                                                                           | 180 |
| Rysunek 4.4. Wykres „przepływów” między typami według MROW 2014 (etap I), MROW 2018 (etap III) i MROW 2022 (etap IV) w Polsce i w województwie wielkopolskim..... | 183 |

## Bibliografia

1. Brazil, N. (2023). Lab 5a: Spatial Accessibility. *CRD 230 - Spatial Methods in Community Research*, February 8, 2023. <https://crd230.github.io/lab5a.html> (dostęp: 20.11.2023).
2. CCSA. (2020) How COVID-19 is changing the world: a statistical perspective. <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa.pdf> (dostęp: 7.02.2023).
3. Churski, P. 1999. Lokalne rynki pracy w województwie poznańskim w okresie transformacji społeczno-gospodarczej. *Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań*.
4. Ciechański, A. (2020) Non-urban public bus transport against the COVID-19 pandemic – evidence from the Low Beskids and the Bieszczady counties, *Transport Geography Papers of Polish Geographical Society*, 23(2), 28–34. <https://doi.org/10.4467/2543859XPKG.20.004.12102>.
5. Diday, E. (1971). Une nouvelle méthode en classification automatique et reconnaissance des formes la méthode des nuées dynamiques. *Revue de Statistique Appliquée*, 19(2), 19–33.
6. Domalewski, J. (2019). Szkoła wiejska jako moderator zmian systemowych. W: Halamska M., Stanny, M., Wilkin J. (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi, tom 1*, IRWiR PAN, Warszawa: WN Scholar, s. 389–420. <https://doi.org/10.53098/9788373839984>.
7. Eurostat. Quality of life indicators. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality\\_of\\_life\\_indicators](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators) (dostęp: 14.11.2023).
8. Frenkel, I., Rosner, A., Stanny, M. (2019). Kształtowanie się populacji ludności wiejskiej. W: Halamska M., Stanny, M., Wilkin J. (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi, tom 1*, IRWiR PAN, Warszawa: WN Scholar, s. 77-119. <https://doi.org/10.53098/9788373839984>.
9. GDDKiA. Mapa Stanu Budowy Dróg. <https://www.gov.pl/web/gddkia/mapa-stanu-budowy-drog3> (dostęp: 15.11.2023).
10. Görmär, F., Lang, T., Nagy, E., Raagmaa, G. (2019). Re-thinking regional and local policies in times of polarisation: an introduction. W: Lang T., Görmär F. (red.) *Regional and Local Development in Times of Polarisation*, 1-25, Singapore: Palgrave Macmillan.
11. GUS (2021a) Wpływ epidemii COVID-19 na wybrane elementy rynku pracy w Polsce w trzecim kwartale 2021 r. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/popyt-na-prace/wplyw-epidemii-covid-19-na-wybrane-elementy-ryнку-pracy-w-polsce-w-trzecim-kwartale-2021-r-4,7.html> (dostęp: 6.02.2023).
12. Horolets, A., Lesińska, M., Okólski, M. (2018). Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku. *Komitet Badań nad Migracjami PAN*, Warszawa.
13. IBRM Samar. PARK 2022. [https://www.linkedin.com/posts/ibrm-samar\\_ibrmsamar-park2022-polska-activity-7046727143711477760-vN-D/?trk=public\\_profile\\_like\\_view&originalSubdomain=pl](https://www.linkedin.com/posts/ibrm-samar_ibrmsamar-park2022-polska-activity-7046727143711477760-vN-D/?trk=public_profile_like_view&originalSubdomain=pl) (dostęp: 16.11.2023).
14. Ilnicki, D. (2020). Wielkość i kierunki migracji na pobyt stały w województwie wielkopolskim w latach 2002–2017. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, (52), 141–160. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2020.52.09>
15. Jørgensen, A., Fallov, M., Nielsen, r. (2021). ‘Just ask Eric’: On the Importance of Governance Efficacy, Territorial Ties and Heterogeneous Networks for Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 61(2), 303-321. DOI: 10.1111/soru.12328.
16. Józefowicz, I., Michniewicz-Ankiersztajn, H. (2020). Rozwój społeczno-gospodarczy a aktywność społeczności lokalnych w województwie wielkopolskim. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, (52), 29-42.
17. Kalinowski, S., Wyduba, W. (2020). *Moja sytuacja w okresie koronawirusa. Raport końcowy z badań*, Warszawa: IRWiR PAN.
18. Kniec, W., Goszczyński, W. (2011). Uwarunkowania procesów aktywizacji społeczności wiejskich: wyniki badań nad lokalnymi grupami działania oraz grupami partnerskimi. *Polityka Społeczna*, (1), 24-27.
19. Kniec, W., Marcysiak, T., Piszczek, E. (2022) Wiejskie organizacje pozarządowe w Polsce w czasie pandemii COVID-19, *Kwartalnik Trzeci Sektor*, 58, 2, 36–50. <https://doi.org/10.26368/17332265-58-2-2022-2>.
20. Komornicki, T., Śleszyński, P., Rosik, P., Pomianowski W. (2009). Dostępność przestrzenna jako przesłanka kształtowania polskiej polityki transportowej. Warszawa: KPZK PAN, Biuletyn nr 240.
21. Kotowska, I., (2019). Uwagi o urodzeniach i niskiej dzietności w Polsce oraz polityce rodzinnej wspierającej prokreację. *Studia Demograficzne*, 2(176), 11–29.
22. Kwiatkowski, E., Szymańska, A. (2022). Zróżnicowanie poziomu i charakteru bezrobocia w powiatach województwa wielkopolskiego. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, (62), 131–149. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2022.62.08>.
23. Leszczyńska C. (2018). Polska 1918-2018. Historia Polski w liczbach tom 5. Warszawa: GUS. Tabela 12 (160), s. 190.
24. Ligaj, M., Pawlos, W. (2021) Wpływ COVID-19 na funkcjonowanie przedsiębiorstw w Polsce, *Gospodarka Materiałowa i Logistyka*, t. LXXIII, 3, 60–65. <https://doi.org/10.33226/1231-2037.2021.3.6>.

25. Łodyga B. (2011). Demograficzne skutki suburbanizacji w aglomeracji poznańskiej. *Studia Miejskie*, 3, 113–138.
26. Malinowska-Misiąg, E. (2022) Finanse jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w pierwszym roku pandemii, *Optimum. Economic Studies*, 1 (107), 48–63. <https://doi.org/10.15290/oes.2022.01.107.04>.
27. Marks-Bielska, r. (2020). Ewolucja rynku ziemi rolniczej w Polsce. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
28. Michalska, S. (2020) Szkoła wiejska w czasie pandemii, *Wież i Rolnictwo* 3 (188), 119–139. <https://doi.org/10.7366/wir032020/06>.
29. Mikuła Ł. (2016). Rozwój funkcji mieszkaniowej w aglomeracji poznańskiej w świetle polityki przestrzennej samorządów lokalnych. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 36, 91–112.
30. Ministerstwo Klimatu i Środowiska. Program Czyste Powietrze. Lista gmin porozumienie. <https://czystepowietrze.gov.pl/lista-gmin-porozumienie/> (dostęp: 14.11.2023).
31. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Materiał dla Zespołu ds. Obszarów Wiejskich Wsi i Rolnictwa Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. <https://samorząd.pap.pl/sites/default/files/2023-07/Informacja%20MRiRW.pdf> (dostęp: 16.11.2023).
32. NSP 2002, Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego, GUS.
33. OECD Better Life Index. Housing. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/housing/> (dostęp: 14.11.2023).
34. Portal samorządowy, Jacek Krzemiński, "Uczniów będzie o setki tysięcy mniej. Dla nauczycieli oznacza to masowe zwolnienia," <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/uczniow-bedzie-o-setki-tysiecy-mniej-dla-nauczycieli-oznacza-to-masowe-zwolnienia,443930.html>, (dostęp: 05.01.2024).
35. Pyrgies, J. (2018). Rynek ziemi rolniczej w Polsce. Warszawa: Towarzystwo Ekonomistów Polskich. [https://tep.org.pl/wp-content/uploads/Rynek-ziemi-rolniczej\\_Pyrgies.pdf](https://tep.org.pl/wp-content/uploads/Rynek-ziemi-rolniczej_Pyrgies.pdf) (dostęp: 15.12.2023).
36. Pyżalski, J., Walter, N. (2021) Przegląd i omówienie wyników najważniejszych badań związanych z kryzysową edukacją zdalną w Polsce, *UAM w Poznaniu*.
37. Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku\* (2018). Komitet Badań nad Migracjami PAN.
38. Ravenstein, E.G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241–305.
39. Rosner, A. (2014). Migracje wewnętrzne i ich związek z przestrzennym zróżnicowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego wsi. *Wież i rolnictwo*, 1(162), 63–79.
40. Rosner, A., Stanny, M. (2018). Rozważania o pojęciu i procesie dezagraryzacji polskiej wsi. *Wież i Rolnictwo*, (2 (179)), 281–292.
41. Slany, K. (Red.). (2008). Migracje kobiet: perspektywa wielowymiarowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
42. Stanny, M., 2010, Ludność wsi i jej aktywność zawodowa - tendencje zmian na obszarach wiejskich, (w:) *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce. Problemy i perspektywy rozwoju*, (red.) Stanny, M., Drygas, M., IRWiR PAN, Warszawa, s. 29-60.
43. Stanny, M., Komorowski, Ł. (2022) Podstawowe czynniki przemian ludnościowych na wsi i ich zróżnicowanie przestrzenne, [w:] Wilkin, J., Hałasiewicz, A. (red.), *Polska wieś 2022. Raport o stanie wsi*, Warszawa: FDPA, Scholar, s. 41–65.
44. Stanny, M., Komorowski, Ł., Rosner, A. (2021). The socio-economic heterogeneity of rural areas: Towards a rural typology of Poland. *Energies*, 14(16), 5030.
45. Stanny, M., Komorowski, Ł., Rosner, A., Mróz, A. (2022). Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV. Synteza. Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
46. Swianiewicz, P., Gendźwiłł, A., Łukomska, J. (2018). Inicjatorzy i opuszczenia: demokracja lokalna po gminnych „rozwodach”. *Prace Geograficzne*, 2018(Zeszyt 154), 7-33.
47. Swianiewicz, P., Łukomska, J. (2020) Finanse samorządu terytorialnego w dobie pandemii, *Fundacja Batorego, Warszawa*.
48. Szczepańska, M. (2018). Lokalna aktywność obywatelska – czynniki, pułapki, zróżnicowanie. O wzorach zaangażowania charakterystycznych dla wspólnot mieszkaniowych. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica*, 64, 105–119. <http://dx.doi.org/10.18778/0208-600X.64.07>
49. Śleszyński, P. (2022) Wpływ pandemii COVID-19 na przestrzenne struktury demograficzne i osadnicze Polski – wstępne wnioski i hipotezy, [w:] Markowski, K. (red.). *Konsekwencje zmian demograficznych. Materiały z III Kongresu Demograficznego, część 1*, Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa, s. 32–52.
50. UKE. (2019). Atlas szerokopasmowego dostępu do internetu. <https://mapbook.uk.gov.pl/> (dostęp: 17.11.2023).
51. Urząd Statystyczny w Poznaniu (2023). Budownictwo mieszkaniowe w województwie wielkopolskim w 2022 r. Informacje sygnalne, 18.07.2023.

52. Wielechowski, M., Czech, K., Grzęda, Ł. (2020) Decline in Mobility: Public Transport in Poland in the time of the COVID-19 Pandemic, *Economies*, 8, 78. <https://doi.org/10.3390/economies8040078>.
53. Wysocka, A. (2023) Zmiany w strukturze poziomu wykształcenia ludności Polski w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 202, (w:) Piotrowska-Piątek, A. (red.) System edukacji wobec zmian demograficznych, Materiały z III Kongresu Demograficznego. Część 12, 11-20.